

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

EVEREST

Sarah Bernhardt

ALTIN SES & ANNE DELBÉE

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

U N U T U L M A Y A N K A D I N L A R

ANNE DELBÉE

Aslen tiyatro yönetmeni olan yazar Anne Delbée, Go Tiyatrosu'nun kurucusu ve yöneticisidir; Angers Ulusal Drama Merkezi'nde önemli görevlerde bulunmaktadır. Yazarın Camille Claudel'i konu alan ve önce Cartouche'ye, sonra Jean-Louis Barrault/Rond-Point Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu bir de tiyatro eseri vardır.

(

NEDİM DEMİRTAŞ

1945'te Afyon'da doğdu. 1966'da A.Ü. S.B.F.'den mezun oldu. 1968-73 arası Fransa'da Ekonometri öğrenimi gördü. D.E.F. aldı. Özel sektörde çalıştı. 1990'da emekli oldu. Everest Yayınları için ayrıca Catherine Clément'in *Bitmeyen Vals* romanını çevirdi.

Anne Delbée
SARAH BERNHARDT
ALTIN SES

Türkçesi: M. Nedim Demirtaş

Unutulmayan Kadınlar 5

Sarah Bernhardt

Altın Ses

Anne Delbée

Kitabın Özgün Adı

Le sourire de Sarah Bernhardt

Fransızca'dan çeviren: M. Nedim Demirtaş

Yayına hazırlayan: Halil Gökhan

Kapak tasarımı: Utku Lomlu

Dizgi: Hülya Fırat

© Librairie Arthème Fayard, 2000

© 2004; bu kitabın Türkçe yayın hakları

Everest Yayınları'na aittir.

Birinci Basım: Nisan 2004

ISBN: 975 - 289 - 140 - 3

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık

Tel: (0212) 674 97 23

Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu/İSTANBUL

Tel: 0 212 513 34 20-21 Faks: 0 212 512 33 76

Genel Dağıtım: Alfa, Tel: 0 212 511 53 03 Faks: 0 212 519 33 00

e-posta: everest@alfakitap.com

www.everestyayinlari.com

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Émilie D.'ye...

Sarsıp durmayın beni; gözyaşı doluyum.

Henri CALET
(Ölümünden sonra bulunan notlar)

ÖNSÖZ

Elmas, şairin yanağında kayıyor, Sarah Bernhardt için bu! Victor Hugo, Molière Tiyatrosu'nun bir locasında, yaldızlı bir loşluk ve yalnızlık içerisinde titriyor. Hayranlık dolu bakışları, kendinden emin harika bir aslanın tedirgin edici durgunluğuy-la, öylece dikilip kalmış. Oyuncu bu gece ışıklarla taçlanmış, Doña Sol'a tüm varlığını vererek oynuyor. Oynamıyor; yakıyor. Sanki yakılmaya mahkûm bir Hıristiyan şehidi gibi; Comédie-Française'in döşemeleri alev alev.

Ertesi gün, Fortuny Sokağı'nda, oyuncunun tiyatroya kanatlanacağı saatlerde bir sürpriz yolunu kesiyor; şair, Anverslilerin sihirli taş dedikleri küçük, ama parıltısı büyük taşı, kendisine ve-kâleten sanatçıya vermesi için mimar Gustave Doré'yi görevlen-

dirmiş. Gözyaşı biçimli elmas, Köpekbalığı derisinden kurbağa derisi renginde bir mücevher kutusunda, yanında da bir not var: “Bu gözyaşım dehanızın eseri; dilerim bundan böyle sizin göğsünüzde, o tanrısal kalbiniz üzerinde uyur.” (Victor Hugo)

Zaman akar gider. Sesi, kimselerin bulamadığı stradivariuslara denk oyuncu bile yazarın hizmetindedir. Hugo’nun tüm kahramanlarını çok yüce bir biçimde yaşatır ve öldürür; tüm tiyatro alkış ve bravo çığlıklarına boğulur. Hugo minnettar, ona olan sadakatının bir göstergesi olarak ikinci bir tarihi hediye sunar. Fakat bu hediyesi ilkinden daha akıl karıştırıcıdır. Ne sadece bir insan başıdır, ne de herhangi bir şeye benzetilmektedir.

Tıp Akademisi’nin armağanı bir kafatası olduğundan çenesi bakır menteşelerle tutturulmuştur. Hugo kafatasının arkasına kartal tüyü divit, Çin işi kan rengi mürekkeple bir şiir yazarak kafatasını bir sanat eserine dönüştürecektir:

İskelet, canına ne yaptın?

Lamba, ateşine ne oldu?

Çölleşmiş kafes, şarkı söyleyen o güzelim kuşu ne yaptın?

Volkan, lavların ne oldu?

Ne yaptın efendine köle?

Sarah Bernhardt’ın olgusal yanı bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Çünkü onca unutkanlık, ihmal, yanlış anlama, onca karışıklıktan sonra, çölün ortasında bir vaha gibi, elimizde salt o var; hâlâ yazarlara esin kaynağı olmayı sürdürüyor. İnternet’te adına açılan siteleri ziyaret edenlerin sayısı Marilyn Monroe’nun ziyaretçileriyle yarışıyor. Sacha Guitry bu bilmeceyi kısmen de olsa yazacağı oyunda yanıtlayacak, ancak büyük oyuncu bu oyunda oynayamayacak, hizmetçisi: “Beyefendi, Sarah Bernhardt hanımefendi ne yazık ki oyununuzda oynayamayacaklar, çünkü kendilerini kaybettik,” haberini verecektir.

Bu oyunun adı, *Bir Roman Konusu*’dur. Bu oyunla tiyatro

halka kapanır; Sarah Bernhardt artık yoktur, yaşasın Sarah Bernhardt! Bu kadın kuraldışı bireyselliğin, isyankârlığın, sıradışılığın, farklılığın, en özgün duruşun, ne olduklarını hiçbir zaman tam olarak çözemediğimiz o insanlardan biri olmanın sırlarını sonsuza kadar saklayacak, ancak adları anıldığında sanatı tam olarak tanımlayanlardan olmayı sürdürecektir.

Sarah Bernhardt'ın nasıl oluştuğunu bilmiyoruz. Bizi çarpıyor, şaşırtıyor ve aşılıyor. Vamp mıydı? Bu görüntüyü kendisine yasaklamıştı, çünkü vamp demek vampir demektir. Oysa o gotik katedrallerin bir köşesine büzülür kalırdı; o garip yerlerin sofuca köşelerinde sihirli ve harika mucizeler yaratan bir tanrıça yaşardı.

Tura beyaz melek; yazı gelirse kara melek. Bu denge onu çok eğlendirirdi. Jeanne d'Arc'ı yorumlamış ama saçlarını bir yarasa gibi taramıştı, sonra negatiflerin ortadan kaldırılmasını istedi, ne gariptir ki tüm çekimler o günden sonra bir daha hiç bulunamadılar. Derinliği olan sahnelerde haç biçimli döşemeler üzerinde manastır başrahibesi giysileri içinde Avila'lı Azize Teresa'yı oynamaya bayılır, kurtuluşunun onuruna uzun kuyruklu, son derece şık giysiler isterdi. Bunun yanı sıra verdiği bir poz var; bir tabutta ölü gibidir, sanki “boyunlarınıza kanlı bir öpücük” demesinin önlenmesi gibi, mezarına saygısızlık edilmiş de yüreğine kazık çakılmıştır. Bu tabutla ölüm karşısında duyduğu asabi iğrenmeyi algılamamızı istiyordu. Adeta, yaşamak gerek, yaşamak... yaşamak... diye bağırıyordu, çünkü her şey bir anda bitebilirdi. Varoluşun bu uçuculuğu karşısında kapıldığı şiddet duygusu onu neredeyse harfi harfine benzediği Franz Kafka'nın ruh ikizi yapar. Yakından bakıldığında her ikisinde de o sonsuz gibi görünen mistik bakış yakalanır. Onun Nijinsky ile birlikte çıplak portresini çeken Jean Cocteau, siyah aynalar içerisinde çekim teklifini kabul ettiği için minnettardır.

Cocteau gibi o da ölümden sonra ne olduğunu ve kimin için öldüğünü bilmek istiyordu. Yaşamlarımızın elini kolunu bağlayan bu kıpkırmızı perdeyi yüzüksüz elleriyle yırtıp atmak için can atıyordu.

Anne Delbée, sanki bu sırlara yaklaşmış gibi duruyor. Pereire Bulvarı'ndaki dairesinin anahtarlarına sahip biri olarak yastık ve kaplan postlarıyla kaplı efsanevi salonda, herhalde birlikte gülmüş ve sırlarını paylaşmış olmalılar.

Son olarak, mehtaplı bir gece; günnük dumanları arasında Sarah'yı arıyorum, ortaya çıkıyor ve bana: "Fransa bana niçin ulusal bir cenaze töreni hazırlamadı," diyor. Oysa ben onun için çok sık elçilik yapmadım mı? Comédie-Française'in cephesinde sevgili dostum, oyun arkadaşım, âşığım Mounet-Sully'nin yanında neden benim de bir madalyonum asılı değil? Oysa sağ tarafta böyle bir madalyon için yer de var... Molière Tiyatrosu'na başarılarımla hiç mi katkım olmadı? Tiyatromun cephesinden adımlı neden silip, Şehir Tiyatrosu gibi daha silik bir ad koydular? Oldu olacak Carrefour Tiyatrosu deselerdi... Bunca aşağılama, bunca nankörlük neden?.." diye soruyor.

Sarah Bernhardt'ın döneminde, yani 1862-1923 arasında oyuncular bu ülkenin kahramanlarıydılar. Onlara "kutsal yaratıklar", "lokomotifler" denilirdi. Seyirciyi akın akın tiyatroya çekerlerdi. Zamanla, hiç hissettirmeden bu lokomotifler depoya çekildiler; bugün tiyatrolarda bir fikirden diğerine atlamak, bir yazardan diğerine koşmak için raylar sanki bomboş duruyor.

Sarah Bernhardt tüm yaşamı boyunca dünyada tiyatro bayrağını kendinden geçercesine salladı durdu. Bu eserle, mutluluğumuz uğruna Anne Delbée meşaleyi kaldırıyor. Krallık ahırlarını açarak arslanların, panterlerin, önlerine çıkanı yemeye hazır ağız açık kaplanların çektiği altın arabayı yeniden koşumluyor. Dikkat! Sarah Bernhardt bizim için son kez Champs-Élysées'yi mistik varlığıyla onurlandıracak! Bu kitap bizi bu dünyanın gerçeklerinden koparıp, tiyatro sanatının Olimpos tepelerine çekiyor; yazarını çok büyük bir reverans ve minnet duygularıyla selamlıyorum.

PIERRE SPIVAKOFF

SARAH BERNHARDT
ALTIN SES

Perşembe, 15 Mart 1923

“Geceleri ışığa inanmak yararsızdır...”

On iki heceli aleksandrinler, replikler, oyunlardan bölümler, hatta tümü hâlâ hatırımda olan şiirler durmaksızın aklıma geliyor. Beni bunlar iyileştirdi; doktorlardan daha fazla yararlarını gördüm. Kelimenin tam anlamıyla hafızamı havalandırıyorlar, tıpkı şu anda, bir yıldız nasıl yalayıp geçerse, yorgun başımdan öyle geçiveren bu dizede olduğu gibi. Bir süredir beynimin içinde ötüp duruyor:

“Geceleri ışığa inanmak...”

Ben Sarah Bernhardt, yakında öleceğim. Bunun beni eğlendirdiğini söylemem acaba dinsizlik olur mu? Yaşım da seksene

yaklaştı. Nüktedanlıktan her zaman hoşlandım. Bu da belki sonuncusudur. Bana Comédie-Française'in yöneticisi zavallı Per-rin'e yaptığım şakayı anımsatıyor. Şapkasını öfkeden on beş dakika içinde on beş kez başından bir çıkartıp, bir takmıştı da yaylı silindir şapkanın altında ayna gibi parlayan perdahlı saçlar diken diken olmuştu. Onu öfkeden kudurtmak, nasıl kudurduğunu arkadaşlara anlatmak kadar eğlenceliydi. Acaba diyorum, bazı şeyleri sonradan anlatmayı sevdiğim için yapmış olabilir miyim? İnsan bu şekilde, aynı olayı iki, üç, hatta düzinelerce kez farklı biçimde görebiliyor. Sürekli oynuyorum, gülmeyi seviyorum, yaşamı her zaman iyi tarafından ele aldım... Ne kadar aptalca bir söz! Katil, "Seni öldüreceğim," der; hadi bulun bakalım, iyi tarafı nerede? Yaşam yüzüme hem eğlenceli, hem de hüznümlü tarafıyla yansdı. Yani koca bir deniz tuzu torbası gibiydi! Neyse ki yaşamın tuzuna bayılıyorum.

Muhakkak başka şeyler de vardır, ama böbreklerim berbat. Bu arada bir bacağımın budandığını da unutmayalım; ben de onun yerine şair kanatları aşıladım. Şakaklarımdan bir süredir ter boşanmakta; tüm diğer sesleri bastırarak neşe içinde gümbür gümbür akıyor. Yeni bir üremi krizinin habercisi. Şeytan azapta gerek! Doktorlar tuzu yasakladı, ben de ancak tüm bir tuzluğuş tabağa boşaltmayı bırakabildim, ama yine de damak tadım için hiç yeterli olmadı. Yaşamımda da hep böyle oldu; sevgili dostları-mın hakaretlerine, dedikodularına maruz kaldığımda, gazetele-re düşüp boy boy haber olduğumda, bir türlü yatmayan saçlarımı silkeler, emprezaryoma, o 'müthiş centilmene':

"Sevgili Jarrett, ölüyü hiçbir şey öldüremez!" derdim.

Böylece yeni bir yolculuk başlıyor, kuşkusuz sonuncusu da olmayacak. Batmakta olanların gözünde sonsuzluk ülkesinin yolu bana her zaman açık; oraya neşe içinde koşturacağımı umuyorum. Bir yerlere gitmek için hazırlanmaya öyle alıştım ki! Tüm dünyayı dolaştım ama bunu benim Fransızlığımdan kuşku duyan, yabancı düşmanı, Yahudi karşıtı, eleştirmenlerin yüz kara-sı Benoît Jouvin'e karşılık olsun diye yaptım:

“Beyefendi, ben bir Fransız’ım, tam bir Fransız! Bir aksanım varsa, bu karma bir aksandır. Ben büyük Yahudi ırkının bir kızıyım, dilimin biraz sert oluşu ırkımın oradan oraya zorla sürülmesindendir...”

Aptal şey! Ben okyanusları yüreğimdeki sanat ateşiyle aştım! Minos ve Pasiphae’nin kızıyım; Jean Racine dedemdi, Fransız Devrimi de ninem, tıpkı yeri doldurulamaz Rostand’ımın yazdığı gibi, kartal pençelerimde altta yer, üstte gök, kan dolu bayrağı dünyalar dolusu umutla taşıyordum. Bir kadın olarak şairim, sevgilim ve ustam Victor Hugo’ydu. Büyük sürgün bir gün dizlerime kapanmış, bana “kelimelerin gönül yolcuları” olduklarını öğretiyordu. Aramızda kırk yaş fark vardı, ama bir öpücükle -ama ne öpücük! (yirmi sekiz yaşındaydım, bir şubat sabahıydı)- özgürlüğün yakıcı ve yumuşak tadını içime sonsuza kadar yerleştirdi.

Yüreğim kaçıatlanıyor, uçmak için sabırsızlanmakta. Onu daha uzun süre kafesinde tutamam. O büyük boşluk, yaşlı bir eve dönmüş şu halimin tüm çatlaklarından içeri sızıyor. Nefesim daralıyor...

Büyük oyuncu, bugün solgun, yarın çivit mavisi, aşk şenliğine kapılınca su yeşili, gururlu ruhunda fırtınalar koptuğunda kapkara kesilen bakışlarını koruyan büyük mavi gözlüklerini yeni takmıştı. Mr. Leon Abrams, Sacha Guitry’nin *Falcı* adlı senaryosundan rol teklif etmek için Hollywood’dan özel olarak gelmiş, endişeliydi. Dayanılmayacak kadar sıcak odada ceketini çıkartmak zorunda kalmıştı. Sahneyi aydınlatan lambaların soyundan bir lamba yeni yakılmış, odayı yakıcı bir sıcaklığa boğmuştu. Sarah Bernhardt öylesine küçük, öylesine kırılgan oturmakta; hemen kaçiverecekmis ya da hemen ısıriverecekmis gibi duran bir sokak yumurcağına benziyor. Etrafındakiler her an avuçlarından kaçivereceğini sanıp korkuyorlar. Birkaç gün önce Mr. Abrams onu yataarken bulmuş, o nobran sesiyle sinemanın bile onu ayağa kaldıramayacağını söyledikten sonra:

“Sadece bir grip beyefendi,” demişti. “Çekimlere çok çabuk

başlayabiliriz, ama galiba burada, benim evimde başlasak daha iyi olacak, sizin için bir sakıncası yoktur umarım?” diye eklemişti.

Böylece Sarah Bernhardt'ın atölyesi işgale uğramış, mobilyalar yer değiştirerek yaşlı bir kadının alışılmış dağınıklığı, baskı aletleri, cıvalı lambalar, ışıldaklar, Montmartre'a bakan biraz aceleyle çizilmiş yalancı bir pencereyle ikinci el mal satan dükânlara benzemişti. Sarah hiç ses etmemişti. Her şeyi, tam tersine, eğlendirici buluyordu. Mr. Abrams yerinde duramayıp sahte Sacré-Cœur manzarası önünde her an sağa sola volta atıp dururken, onun gösterdiği sabra hayran kalıyordu. Kadının çekimler boyunca asla yorulmadığını görerek, gençlik yıllarına her an dönebileceğine iyice aklı yatmış, ünlü oyuncuyu kızdırmaktan ödü kopuyordu.

Sabırlı ol kızım! Sinema doğmakta olan bir sanat. Her ne kadar sandalyende pek küçük, ufacık görünüyorsan da senin yanında yeni bir film teklifi geri çevrilmez. Sahnede olsam şimdiye kadar topuklarımın üstünde şöyle bir döner, elbisemi bir güzel savururdum, ama bu platonun üstünde yan tarafa birkaç adım atacağım, hepsi bu. Tiyatroda kendimi her zaman özgür hissettim, sanki havası nefes almak için daha temizdi. “Bu karanlıktan daha neşeli bir şey yok, hiçbir şey bu siyahtan daha aydınlık değil,” Odéon kulislerine beni görmeye gelen anneme bir zamanlar bunu söylemiştim. Onun “Zavallı yavrum! Burada nasıl yaşayabilirsin?” dediğini hâlâ duyar gibiyim. Yanımdan canı çok sıkkın ayrılmıştı. Ama çok da önemli değildi! Aslında kız kardeşim; evin küçük kızı ve güzelli: kraliçesi Jeanne için endişeleniyordu! Ben çirkindim. Bütün ev durmadan bunu söylerdi, ama gelin görün ki düzinelerce düzinelerce tiyatro oyunundan sonra şimdi tekrar film çeviriyorum!

Annem, “Ben hayattayken bir şey olacağın yok senin, zavallım benim!” diye acı acı bağırdı hep. Vaftiz babam Régis de, “Oyuncu olmak için çok zayıf,” diye eklerdi. “Çok küçük yapılsın, yüzün uzaktan da yakındaki kadar çirkin. Neden inat ediyorsun?”

İnat ettim, ama şu dekorun ortasında bir yaşlı gibi otururken kendimi terk edilmiş, çok büyük düşlerle yapayalnız hissediyorum. Ayrıca bu düşleri kimle paylaşmalı? Hüzünlü bir sisin içerisinde koşuşturanları görüyorum; gözlerim yakında dünyevi ağırlığından kurtulmuş bir Phadreus'un aydınlığını seçmeyi umut ediyor. Çok ağır makyajımın yanaklarımdan aktığını hissediyorum. İnsan maskem neyse ki beni terk etmekte. Bir anda çöküvermekten ve alışılmıştan daha derinlere dalıp gitmekten korkuyorum. Ama beni burada unutmaları gerekmez ki...

Sinemanın daha önce icat edilmemiş olması ne kötü. Ne kadar başarılı olurdum oysa!

Ekipten bir çocuk taptaze bir kahkaha patlattı. Galiba dünyaca ünlüyüm, ama bana yetmiyor mu ne! Başka bir şey arıyorum. Böyle aptalca, çok yavaş bulduğum bir yönetmenin emirlerini beklemektense belki kendim bir film yapmalıyım. Sevgili Mr. Abrams, beni filmlerinize çekmek için acele edin, çünkü dağılmaktayım, bu görünür dünyadan yakında çekip gideceğim!

Françoise gelip dizlerime oturdu. Benim yeni parfümümü kokluyor, adı "Au-delà". Hayvanlar hiç yanılmazlar. Kömür karası gözleriyle bana bakıyor, dantelli kol ağzılarımı yemesinden korkuyorum, demeye kalmadı kaptı bile. Françoise küçük bir dişi maymun, filmde Hary Baur ve genç dostum Marie Marquet'yle birlikte oynuyor. Aman Tanrım, çengel gibi parmağını gömleğimdeki bir delikten içeri sokmaya başladı! Güney Amerika'dan Belle-Isle'e kadar getirdiğim boa yılanı aklıma geldi, kendi kendime güldüm, zira tıka basa yediğinden hayvanın aylarca uyuması gerekiyordu; Jojotte'te sevgili ressam dostum Clairin'i düşüncesizce yanıtlamış, onu ayaklarımı dinlendirmekte kullanacağımı söylemiştim. İşin gerçeği o çok güzel boa yılanım bir yaz sabahı uyanıverdi; bir, iki, üç derken yüzünü bana dönmeden önce ne kadar yastık varsa hepsini yuttu, tabanca tam zamanında hayatımı kurtardı.

Demek ki yaşamın iyi ya da kötü yanı üremiden mi yoksa bir boa yılanı tarafından yutulurken mi öldüğünüze göre ortaya çıkıyor.

Bu filmi bitirebileceğimden emin değilim. Daha öncelikli bir gösteri beni bekliyor. Birisinin beni çağırmasını bekliyorum; melodik bir sesi var, gizemli oldukları kadar önemli şeylerden söz ediyor. Babamın sözlerini şimdi anlıyorum: “Dinle Sarah... Seni de yanımda götüreceğim, uzaklara, çok güzel bir yolculuk olacak...” demişti. On yaşında ya var ya yoktum, ama bütün ömrüm boyunca dönüşünü beklemeye hazırdım. Ömrüm boyunca bekledim.

Onun erkek adımlarını gözlemekten yorgun kirpiklerim kapanıyor. Sarah’nın terk edildiği bahçeden çıkma zamanı geldi, diyorum kendi kendime. Bana kimseler “küçük Sarah” demeyeli o kadar çok oldu ki...

Ufukları kızıla boğan tan vaktinde uzun bir gölge, o saatte Venedik semalarını tek kubbesiyle aydınlatan Salute’nin karşısına dikilmekteydi. Dikkafalı yaşlı tarihçi Johann A., ilk ve tek aşkı “küçük Sarah”ı bulma zamanının geldiğine karar vermişti. Yaşlılığın getirdiği kafa karışıklığıyla sevgilisinin görüntüsünü yavaş yavaş Oscar Wilde’ın küçük prensesi Salome’yle karıştırırken sonunda onu yanına çağırmıştı.

Herkes şairin bu metni doğrudan Sarah Bernhardt için kaleme aldığında hemfikirdi. Fakat, gösterilerin başlamasına karşın, ne yazık ki, İngiliz sansürü oyunu yasaklamıştı.

Sarah Bernhardt’a
Oscar Wilde’dan saygılarla
Tıpkı prenses Salome,
O da çok güzel bu gece!

Londra, 1892

Oscar Wilde’ın *Şiirler*’inin Sarah’ya ithaf edilmiş İngilizce baskısı Johann A.’nın elleri arasındaydı. Şiirleri emekli tarihçi yanıyla okumuş, bir daha okumuş, tekrar tekrar okumuştı; Salome onun için bu gece bir kez daha dans edecekti, buraya kadar da bu dileğin gerçekleşmesi için gelmişti.

“Gümüş bir aynada yansıyan beyaz bir güle benziyordu.”

Ay Venedik’i güzelliklere boğmaya çoktan başlamıştı.

“Sanatsız bir yaşam neye benzer? Bilim yaşamı uzatır. Ama ne işe yarar; yenir, içilir, uyunur. Salt yaşamın zorunlulukları tatmin edilecekse uzun yaşamının ne anlamı var? Sanatın çekiciliği olmadıkça hepsi boş...”

SARAH BERNHARDT diye imzalamıştı.

Johann A., yüzyıllar vardı ki, bu satırları yazanı kuşkusuz son kez düşlüyordu. Sanki sesini duyar gibiydi: “Altın ses”, hepsi de onu böyle adlandırır. Gecenin sessizliğinde altın ses yavaş yavaş kendisine kadar ulaşmakta; giderek yaklaşan müzik karşı konulmaz biçimde kendisini izlemesini isteyerek onu diğer tarafa geçmeye; yani yaşama çağırırmaktaydı. Başka bir yaşama...

“Tiyatro her zaman bir eğitim ve sanatsal devrimci hareket alanı oldu; tiyatro felsefi, toplumsal, dinsel ve ahlaki yeni fikirlerin sözcüsüdür. Özgürlükler çağı olması gereken bu yüzyıl, kuşkusuz karşımıza pek çok sürpriz çıkartacak; bunları da ilk kez tiyatro aracılığıyla bizlere ulaştıracaktır(...). Tiyatro tüm ulusların, tüm halkların, tüm canlıların gereksinimidir. Tiyatro sevilmelidir...”

Johann, Sarah’nın önce Matmazel Gourgon, ardından Madam Normand’a dikte ettiği *Tiyatro Sanatı*’na dalar giderdi. Sarah kitabını asla bitirememişti...

Ölümünden birkaç ay öncesine kadar iki turne, iki prova arası hâlâ sekreterine, “Getirin şu kâğıtları hayatım,” diye sesleniyordu.

Johann A., çizimi kendisine ait geniş koltuğunda oturmuş, ondan önce her biri birer “Andromaque” olmuş, kadını parmaklarının ucunda yavaş yavaş kaybolan insanlığın son işaretini

tutan Rachel, Adrienne Lecouvreur ve La Champmesle'in soyundan gelen neredeyse tüm ömrünü verdiği, ömür boyu sevebileceği varlığı düşünüyordu. Bu kadınlar tanrıların insanlara örnek oldukları bir zamanın; alınlarında Homeros'un öpücüğüyle göklerden inen oyuncuların son tanıkları olmasınlar?

Sarah Bernhardt'ın yaşamı, taklit edilemez sesiyle onu çağırıldığı bu altın ışıltılı kırmızı kadife işlemeli tiyatroda; odalarına gizliden gizliye gömülmeye başladığı bu muamma dolu sarayda geçerdi.

Sarah'nın gülümsemesini çözmeye çalışmadan bu sarayda dolaşmayı ve hayal etmeyi uzun yıllar içinde yavaş yavaş öğrenmişti.

Çalıştığı odada pek az eşya vardı. Artık tanıdığı adımlarını orada beklerdi. Son kez gelsin, alsın odasına götürsün diye yaşamının akşamında işte yine bekliyordu. Belki de odasının kapısına gelmişti bile; tiyatrosunun kulislerine nasıl giriyorsa, o rahatlıkla içeri giremez miydi? Yüzü nasıldı acaba; çocuksu mu, yoksa alaycı bir yaşlı kadın mı? Ya da mizahçı ve karikatüristleri çeken ince, ciddi kamelyalı genç kız mı? Ama, kardan beyazlaşmış başıyla kendisi artık o gülümsemeyi dert etmiyordu.

Johann A.'nın uzağında olmayan, üzerinde eski bir tüy divit bulunan ince işçilikli bir cam masa var; odanın geceye ait köşesini oluşturuyor. Oraya buraya bilgece yerleştirilmiş ışıklar, mumlarla birlikte seyrek eşyaların üzerinde bir taç gibi duruyor. Mavi kadife alaturka bir sedir ve devamlı ziyaretçilerin hemen tanıdıkları bir heykel, alını yukarı kalkık bir çocuk başı, mobilyalar bu kadar. Tutkulu bir tarihçi olduktan sonra kiskanılan, çok saygı duyulan bir sanat amatörü olmuştu. Gözünü alan tablonun karşısında kendisini pusuda bir hayvan gibi algılıyor: Venedik... Ve onun karşısına Büyük Kanal'ın karanlık sularından çıkıveren *Salute*. Bir fiyatı ve alıcısı olmayan bu tablonun tam kalbine kadar girebiliyor ama altındaki imzayı çözemiyor. Belki bir 17. yüzyıl dehasının elinden çıkmıştır ama Johann A. tüccarlarla iş yapmak niyetinde değil; onlar için çok geç.

Sarah ona bu gece için randevu verdi. Sarah'nın yüzünde beliren gülümsemeye, yıllar boyu ona hasrettiği çabalarına bakarak randevuyu verenin Sarah olduğunu sanıyor.

Johann A. çevresini saran geceyi dinliyor; Sarah elini tuttuğunda büyük bir zevkle geceye dalıp gidecek.

Parmağında Victor Hugo'da hatıra bir yüzük var, şair bir dizisini yüzüğe kazıtmış:

“Gecenin karanlığında sonsuzluk duvarını yokluyorum.”

Sarah Bernhardt ve Victor Hugo, iki büyük yürek ve iki âşık; Sarah, Hugo'nun kızı hatta torunu yaşıdaymış; iki yürek ve beden bu kadar güzel kaynaşp, bu kadar güzel sevişebiliyorsa yaşları çok mu önemli? Bu tür yüreklerin yaşı olmaz zaten! Yaşlı aslan ve genç asi; buna bir yüzyıl bile az gelir... Onlar Johann A.'nın karşısında uyandığı, onca arayıştan sonra kavuştuğu sonsuzluktu.

Ayaküstü konuşup, tabloyu “göstermek” bahanesiyle bu ıssız odaya çağırdığı genç kız tekrar aklına geldi. Tam da beklediği gibi o dile gelmez gülümsemesi yüzünü kaplamıştı; Dante Beatrice'yi keşfettiğinde onun gülüşü de herhalde böyleydi, sonra ince ve seçkin bir parmak tablonun üzerinden belli belirsiz geçmiş, “Az bulunanlar genellikle daha sık görülüyor,” diye mırıldanıp, Johann A.'nın tutkusunu daha da artıran ışıkl bir iz içinde kaybolmuştu.

Sarah Bernhardt'ın yakın dostu müzisyen Reynaldo Hahn, onun oyunculuğuyla ilgili şöyle yazıyordu:

“Asla yetkinleştirilemez, kulağın neredeyse zorlukla izlediği bir ses tonlaması vardı; ama onu tüm dünyadan ayıran safkan bir tonlamaydı. Basit bir teknikle, üstün yetenek arasındaki fark; Michelangelo'nun *İnsanın Yaradılışı*'nda Âdem'in parmağıyla, Tanrı'nın parmağı arasına koyduğu sonsuz boşluk, işte bu noktadaydı...”

Johann, hercai gönlünün aniden kanatlandığını hissediyor; *Kamelyalı Kadın*, Violetta'nın davulları yüreğinde çalmakta. Yerinden doğrulur, Verdi'nin müziği yükselir, tabloya doğru

ilerler, “*In me rinace. Yeniden yaşamaya başlıyorum... Ah neşe! O gioa...*” diyen sesi duyar.

Yüzünde nefesi hisseder, yüzü gözlerinin önüne gelir, Ros-tand’ın oğlunun sözlerini anımsar:

“Sarah’da iki varlık iç içe; biri olağanüstü erkek yanı, diğeri olağanüstü dişiliği. İkisini tek bedende birleştirmiş bir insandı; aynı anda hem Tristan, hem de Yseut’dü...”

Salute rüzgâra kapılmıştır bir kere; Sarah onu elinden tutup, o eli çoktan öpmüştür. Johann görmez gözlerle tabloya bakar, kararsız parmaklarının altında renkler hayat bulur; Sarah yavaş yavaş karşısında belirir; kelimelerle ifade edilemeyecek bir andır bu. Sarah’nın gülümsemesi böyledir: En küçük duygu değişimini bile ortaya koyabildiği bir ifade biçimi. Ama bu sonsuzluk içinde tiyatro, resim, müzik, tüm sanat yaşamaktadır... Ve bir de aşk.

Johann ve Sarah arasında son konuşma artık başlayabilir. Tarihçi ve oyuncu arasında bir yıldırım aşkı bile kopabilir.

Kehribar gözlü prenses dansına başlar; adam onun sesini duyar:

“Tertemiz lekesizdim, damarlarıma ateş saldın... Severdin beni, bana bakmış olsaydın. Severdin biliyorum adımı ansaydın...”

Johann, Sarah Bernhardt adında alaycı bir yaşlı kadının son-suza kadar cazibesine kapılan Johann A. adındaki genç adama çok uzaklardan neşeyle el sallar...

Johann henüz çok genç bir araştırmacıdır; tarihe gönül vermiştir, gözlüklerinin ardına gizlenen gri mavi, hayalci, asi gözleriyle sürekli bir şeyler aramaktadır.

Tiyatro sanatçılarıyla ilgili belki hiçbir zaman bitiremeyeceği bir tez hazırlamaktadır

Bu gece yüzyılın başında yaşamını yitiren Sarah Bernhardt’ı yeniden tanımaya başlayacaktır.

Tüm notlarını, adına “*Andromaque’ın Defteri*” dediği dosyasına koymuştur. Hiçbir kasa bu notları sıkı ve ince yazısından daha iyi koruyamaz.

Gecenin bu ilerlemiş saatinde beyaz kâğıtlarını toplar. Sarah'la ilgili bulduğu her şeyi içeren o harika kırmızı dosya onu beklemektedir. Bu kırmızı renk, Sarah'nın kendisinin çirkin bulduğu gülümsemesini çocuk gülümsemesine benzeten, sonunda "Tamam, tamam bu işi noktalayalım: Sarah bir dehadır. Beni de yıldırımla çarptı," diye yazan Jules Renard'ın ateşin oyuncusu olarak nitelediği Sarah'ya çok da yakışmaktadır.

Yıldırım! Tarihçi alaycı ve kuşkucu bir tavırla notlarını karıştırır.

Bir beyaz dosya, Andromaque'ın dosyası, La Duparc'ın yeşil dosyası ve Champmesle'in altın sarısı dosyası tarihçinin kütüphanesini oluşturmaktadır. Bazen yorgun gözleriyle okşadığı kalın dosyalar, en büyük eğlencesi olmuştur.

Théophile Gauthier'nin 10 Ocak 1862 tarihli makalesini yeniden okur. Sarah o yıl sahnelerde görünmüş, Rachel o yıl sahnelerden kaybolmuştur.

"Matmazel Rachel; Phadreus, Camille ve Pauline gibi güzel kahramanlara can verdiğinde salon dolar, taşardı.

"Günümüzde tragedya halk üzerindeki etkisini önemli ölçüde yitirmiş gibidir... Fazla seyirci çekmemekte, repertuvar sadece Fransız dilinin zaferlerinden birini ayakta tutma isteğiyle desteklenmektedir. Bunun kabahati tragedyaya yüklenebilir mi?

"Ciddi dizeler söyleme sanatı günden güne unutuluyor. Bu işe gönül verecek, bu kutsal rolleri denemek isteyecek; ruhun tüm tutkularını ayaklandıracak genç yetenekleri yüreklendirmeliyiz..."

"Ruhun tutkuları!" Bu söz bugün ne anlama geliyor ki?

Genç adam şehrin Eyfel Kulesi'nin ışıklarıyla delinen gece manzarasını seyre dalar; kulenin ışıkları sanki masasının üzerini yalayıp geçmektedir. Tarihçi Paris'in tragedya oyuncularını sevdiğini düşünür: Champmesle, Adrienne Lecouvreur, Rachel ve sonunda Sarah... Bu kadar çok kraliçeye sahip olmak ve onlarla gururlanmak Paris dışında dürtyanın hiçbir başkentine nasip ol-

mamıştır. Paris'te yarın 21. yüzyıl başlayacak, ama bu gece büyüleyici bir âşık gibi.

Johann annesiyle yalnız yaşamakta, verdiği birkaç dersten sonra Antik Yunan'dan beri tragedya ile coşan kadınlarına koşmaktadır. Ona göre Andromaque, kösnül, anaç ve gözü pek, asla ehlileştirilemez bir yabancı hayvana benzeyen, tüm çalışmasını uğruna vakfettiği bir sembol gibidir.

Savaşın binbir zorluğu içinde kollarında bebeği Truva surları üzerinde gururla dikilen kadın, şurada burada sahnelenen oyunların dışında bir gerçeklik kazanmaya başlamıştır.

Tarihçi kendi kendine acaba 21. yüzyılda bu tarihsel boyutun üstesinden gelebilecek bir oyuncu çıkabilecek mi, diye sormaktadır.

Ama belki de dünya hiçbir zaman, her akşam birlikte yemek yediği sessiz ve yaşlı kadının televizyonundaki kadar trajik olmamıştı; dünyanın her yanında siyah, yerli, Hintli, Arap ya da Yahudi Andromaque'lar hiç bu kadar çoğalmamıştı...

Sarah'nın Anromaque yorumuna ilişkin eleştiriler eşsizdir: Henry James, "Onun Andromaque'ında insan, sapı aniden kırılıp boynunu bükmüş bir çiçek, ortasından kırılmış taze bir fidan buluyor," diye yazmıştı.

Gustave Kahn da artık onunla özdeşleştirilen bu rol için; "Sarah Andromaque'ta bir dul; şefkatli, korunmaya muhtaç bir dul yarattı, oyuna modern bir boyut kattı. Bir zafer kazandı," demişti.

Johann, Rachel'in hastalığı sırasında kaldığı Krallar Vadi-si'nden yazdığı son mektuplardan birini de okuduktan sonra, Rachel'in o güzel dosyasını kapattı:

...Piramitlerin eteklerinde kumda uyuyan yirmi yüzyılı seyreliyorum. Ah dostum, burada tragedya ustalarının doğuşunu görür gibiyim! Kendimi piramitler gibi sanırdım ama şimdi uçucu bir gölgeden başka bir şey olmadığımı görüyorum... Uçtu gitti zaten. Buraya elimden kaçmakta olan

yaşamı yeniden yakalamaya gelmiştim, ama çevremde sadece ölümü görmekteyim. İnsan sevilirken Paris'te ölmeli...

Bunları biraz da ne dediğimi bilmeden yazıyorum, ama yazdıklarımın mürekkebinin Mısır kraliçelerinin kumlarıyla kurutuyorum!

Beni öte tarafa götürecek biletimin tek anlamlı yanı da bu zaten.

Göçmekte olan,

Rachel.”

3 Ocak 1858 gecesini yaşamdan ayrılan oyuncuyu Johann son kez bu şekilde selamlıyor. Doktor, “Dudaklarının zorlukla söylediği veda sözcüklerini bir jestle söylemişti; gülümsemesi dudaklarında gezinir gibiydi,” diye yazmıştı.

Birisi giderken diğeri geliyordu. Johann bir tarihçi olarak bu sürekliliği duygularına kapılmadan aktarmak durumundaydı. Bir ölüm değil, şimdi üzerine yoğunlaştığı gibi sadece bir tarih söz konusuydu.

“11 Ağustos 1862 günü genç bir oyuncu Jean Racine’in İphigenia rolüyle Comédie-Française’de sahneye çıktı. Sahne korkusuyla öylesine heyecanlıydı ki, oyunun sonunu neredeyse zorlukla getirdi. Konservatuarı yeni bitiren oyuncunun adı Sarah Bernhardt’dı...”

Ve, Sarah Bernhardt doğdu.

Bir insanın doğduğu yerde ölmesi tarihçiye ilk kez o an şaşırtıcı geldi. Annesi neden acaba bu gece, oğlunun yaptığı işle biraz da alay eder gibi bu şiiri okumuştur ki?

“Var olmayacağım gün için yazıyorum
Zevki ve gökleri sevdiğim biliniyor”

Tarihçiye babasından kalan Venedik tablosu önünde durduğunda, yüzündeki ışığı fark etmişti. O gün şiirin sonunu birlikte okumuşlardı.

“Genç bir adam yazdıklarımı okuduğunda
Yüreği heyecanlanıp, benim için şaşırdığında,
Unutup tüm gerçek eşleri, tercih ederek onlara,
Yüreğine soksun beni.”

Odanın köşesinde Clairin’in tablosu daha da canlandı ve büyüdü; sanki Sarah yüreğini tutuşturan bir işaretle ona dönmüş gibiydi.

Ruy Blas’nın kraliçesi onu bekliyor; sanki sesi duyuluyor:

“Çınlamasın asla kulaklarımda bir aşk sözcüğü,
Özgürdüm eskiden, yıkıldım bugün.”

15 Mart, filmin devamı...

Odanın fazla ısınan havası gözlüğümü buğulandırıyor, yoksa çiseleyen bir tür bikkınlık mı? Ama ben her zaman insanın bir karton dekor içerisinde yaşadığını, güzelliği bulmak için bu dekordan kurtulması gerektiğini düşündüm.

Şiirsellikten giderek uzaklaşan yapımlara gelen dostlara, "Tiyatroda doğal olan iyidir. Ama yüce olan daha iyidir!" diyorum. Çocukluğumda rahibe olmayı düşlerdim. Genç kızlığımda tiyatroyla tanıştım. Ölmeye hazırlanan oyuncuyla, mistik çocuğun oyunun ötesine geçerek yaşamımın gecesinde yeni barışıklarını hissediyorum.

Gerçeklikten kurtulacağım saati beklemekteyim.

Bu öyle bir gerçeklik ki, şu saatte insana çok şey arzulatıyor. Her şey sinir bozucu. Elektrik kabloları ayaklarımın altında rahatı kaçmış yılanlar gibi. Bir basamağa tünemiş Raymond Agnel'i fark ediyorum; başka bir teknisyenle sanki çok sıkı tartışmakta. Başımı kaldırdığımda endişeli üç yüz görüyorum; herhalde Işık Melekleri olmalılar, alçakgönüllü görüşüme göre, elektrik tesisatıyla bir sorunları var. René Duval, mühendisimiz, gözüme çok kızgın görünüyor, ama haksızlık ediyor; sokak satıcılarını aratmayan bağırmalar sabrımı zorlamakta. Sonsuzluk saatlerimizi bozmayı hiç bu kadar becerememişti... Hah; işte teknik müdürümüz Henri Menessier denetime geldi... bulutlar! Çekimler sırasında Montmartre'in üstündeki gri göğün vurgulanması için bulutlar gerekiyor. Ben de bu arada gücünü şehir şebekesinden alan yapay güneş tarafından pişiriliyorum; erimek üzereyim.

Bedenim sanki beni terk ediyor. Yaşam, taşan bir vazodaki su gibi yavaş yavaş akıp gitmekte. Bu beden belki de Comédie-Française'de benimle oynarken Martel'in taktığı sahte burun gibi pembe balmumundan oluşmuş bir görüntüden ibarettir? Aslan Martel! Tam öleceğim sırada onu ve yapay burnunu düşüneceğim hiç aklına gelir miydi acaba?

Yaşam? Tiyatro? Dayanılmayacak kadar fazla ışık ve malzeme. Kanatlarımın ucundan yakmaya başlayan bu ışık, büyük bir hızla beni çekip yutuyor. Dantel boyunluğumun hemen üzerinde, çenemde balmumundan bir inci parlamaya başladı bile.

“Neye gülümsediniz Great?” diyerek Lysiane büyükannesine yaklaşıyor.

Çekimler henüz bitmedi. Biraz daha uzayacağı benzer.

“Tuhaf bir anı Liseron. Sana anlatacak kadar zamanım olacak galiba. İki çekim arasında bir Amerika turnesi yapabilirim herhalde!”

“İnanılır gibi değilsiniz. Hiç yerinizde durmuyorsunuz. Size ne diyorlar biliyor musunuz?”

“Sürekli hareket!”, “Asi kız!” ya da “Küçük kül tablası!”, “Zim bum-bum!”, “Ucu süngerli değnek!”, ama ben “Moruk” ya da “Çılgın moruk” demelerini tercih ederdim. Bu çılgınlığım yüzünden Liseron, çoğu zaman çok güzel şeyler yaşadım, hep de kınandım. Bir gün Perrin saçların çok sık, yok efendim çok yağlı diye canımı sıktı, ben de ona kafamı usturaya vur, sen de arsenik iç, fiçı gibi şiş, dedim. Bana döndü sakın bir sesle, “Sevgili yavrum, saçları yağlı, çok sık ve kesilmesi gerekmeyen bir sürü insan var, üstelik sadece evet ya da hayır diye yanıtlıyorlar,” dedi.

Great o dayanılmaz çocuk kahkahasını patlatmış, torununu da güldürmüştü.

“Görüyorsun işte Liseron; ya çok fazlayım ya da çok az, ortasını bulamıyorum bir türlü. Ne işe yarardı onu da bilmiyorum. Ben Martel gibi ruhumu balmumuna sarıp, sarmalayamazdım...”

“Bu hikâye neyin nesi şimdi?”

“Ben *Phadreus*’u ilk kez yorumlarken Martel de Thérámene’i oynuyordu. Biliyorsun ben bir oyuna hazırlanırken ya çocuk gibi zırl zırl ağlarım, ya da gözüm kör olup boğuluncaya kadar pudralanırım. Sinemada böyle bir sahne korkusu yok işte. Çünkü tiyatro sahnesi kıyaslanamaz bir ölçüsüzlüktür. Üstelik ne yaptıysan yapmışsındır, durun burayı bir daha oynayayım, diyemezsin. Bir tiyatro oyunu gerçek yaşamın hızıyla gelişir; perde bir kez indi mi, hiçbir şeyi düzeltemezsin. Her şey söylenmiştir, Hamlet’in ölürken mırıldandığı gibi ‘geriye sessizlik kalır’ Sana bir sır vereyim; sinema benim için çok küçük bir sanat.”

“Peki ya Martel?” dedi Lysiane. Aslında *Anılar*’da anlatılan hikâyeyi çok iyi biliyordu ama *Great*’ın ağzından dinlemek daha zevkliydi.

Maymun kollarını oyuncunun boynuna dolamıştı.

“Sahne korkumu anlayınca, son anda düşüp bayılmayayım diye herkes bana destek olmaya çalışıyordu. Mounet; benim çılgın Mounet-Sully’im yanımdan ayrılmaz olmuştu. ‘Nasıl da ya-

kışıklıydı!’ diye eklemişti yaşlı ve hülyalı kadın. Tam bir fırtınaydı! Gökğürültüsü gibi bir sesle bana, ‘Ben bir rüya gördüm,’ dedi. ‘*Phadreus* oynuyoruz, beni ısıklıyorlar! Ama benim rüyalarımın hep tersi çıkar biliyor musun,’ dedi gülerek, ‘yani acayip başarılı oluyoruz!’ Ama bu beni tam olarak rahatlatmamıştı, yine de Hippolyte’ime içten bir minnetle baktım. Sahne korkum her an artıyordu, boğazıma kadar çıkmıştı ki odamın kapısının eşiğinde Martel göründü. Ondan sonra...”

Yaşlı kadın sarsıla sarsıla gülmeye başlamıştı; Sarah’nın gülme krizleri efsane olmuştu.

“Bilirsin, ben komiklere dayanamam. Ağlarım bile! Martel burnunu tamamlayamamıştı...”

“Nasıl yani?”

“Her akşam takma bir burun taktığımı biliyordum, fakat gerçek burnunun üzerinden yarım santim kadar sarkıp sallanan parçayı görünce aldı mı beni bir gülme; durmam mümkün değil, ses tellerimi bile zorladı. O sahte burnu daha önce oyun sırasında sahnede benim önümde erimişti... Seyirciye fark ettirmeden ha bire, ‘burnun, burnun,’ diye sufle veriyorum ama hiçbir şey duymuyor. Aniden bu geri zekâlı elini hızla burnuna çarpıp burnunu düşürmesin mi! Seyirci kırıldı, yerlere yattı, ama ben çok kızdım! Tragedyanın rayından çıkıp oynanmaz hale gelmesi için ufacık bir şey yeter de artar. Bir hiç yüzünden her şeyden koparsın, Tanrı da yardımına asla gelmez.”

Tragedya oyuncusu gözlüğünü çıkartmıştı; bakışları neredeyse bembeyazdı.

Lysiane onu kendi haline bıraktı; büyükannesinin sessizliklerine saygılı olmayı bilirdi.

“Lysiane!”

“Efendim *Great*,” diye yanıtladı genç kadın.

“Çabuk pudralığımı ver. Sahne korkusu geliyor. Hem de öyle böyle değil. Ölecek gibiyim!”

“Ama *Great*, sinema bu!”

“Daha da kötü işte, bu defa böyle!”

Sadık sekreteri Émile, hemen oyuncunun çantasını koşturur. Emile onsuz yaşayamaz. Kırk yıldır birlikteler; bu sabah hanımının iyi olmadığını hissettiğinden, gerektiği anda müdahale edebilmek için peşinden hiç ayrılmamıştı zaten.

Perdenin arkasında seyircinin mırıldandığını duyuyorum. Fakat, benim için nasıl bir gösteri hazırlandığını Liseron'a söylemeyeceğim.

Hayır, beni korkutan sinema değil... Sadece öyle elim kolum bağlı, hiçbir şey yapmadan ölümü bekleyemiyorum. Mr. Abrams bana Falcı'yı teklif ettiğinde, bunun göklerden gelen bir işaret olduğunu anladım. Rastlantılara çok inanırım. Bu Falcı beni bekleyen tek geleceğe, ölüme hazırlanmamı sağlayacak. Maurice, torunlarım, Emile, hepsi karşı çıktılar. Dinlenmeliydim; sağlığım la ilgili ciddi işaretler vardı, falan, falan. Ama ben her şeye karşın bu filmi çevireceğimi söyledim. "Her şeye karşın", bu benim en sevdiğim söz; çocukluğumdan beri her türlü tartışmadan kaçıp kurtulmamı sağlıyor. Ağzımdan bir kez "her şeye karşın" lafı çıkmasın, herkes ısrar etmenin boşuna olduğunu bilir, tek laf etmeye cesaret edemezler.

Mr. Abrams kulağıma, "Sizin için bir kontrat hazırlattım," diye fısıldamıştı. Ben de, "Ne güzel, altınlar kazanacağım!" diye gururla bağırdım.

Kontratlarla hiç dayanamam. Kurallarına uymasını da öğrendim; yani hemen hemen! Yaşamımın parmaklarımla arasından akıp gitmesini engellememin, her zaman bir yerlere çekip gitmeyi istemekten vazgeçmemin belki de tek yolu bu. Çalışmayı seviyorum, üstelik paraya da çok ihtiyacım var. Yaşamımı kazanmak için sonuna kadar devam etmek zorundayım; hatta açık arttırmaların başladığı kulağıma gelse bile bu böyle. Kumar masasında ortaya sürülen, başına bedel biçilen benim. Yaşlı iskeletimin çevresinde dolananların gözlerine bakar bakmaz anlıyorum; acaba çekimleri tamamlayabilecek mi, diye endişeleniyorlar. Hepsi de yavaş yavaş beni satacaklar. Her zaman olanaklarımın

üstünde yaşadım, ama benim için para zaman gibi bir şeydi, asla yetmedi.

Bazıları günlerin uzunluğundan şikâyetçidir, bazıları için saatler geçmek bilmez, beş dakikalık bir aşkı kırk yıl anar dururlar.

Para! Bana bir gün sırrını açan Liane de Pougy'yi anımsatıyor; on beş dakikalık yalancı bir aşk karşılığı on beş bin frank aldığı söyliyordu. Hadi bundan sonra gel de ticaretin, işlerin ciddiyetine inan! Halkın aldatılmadığı, halkın da aldatmayacağı bir tek tiyatro var. Halk ve ben hesabımızı iyi biliriz. Perdenin iniş anının eşi benzeri yoktur:

“Ölüm, ışığı gözlerimden çekip alıyor,
Işığın kirl ettiklerini ona geri veriyor.”

Phadreus'un bu son iki dizesi iç sıkıntımı alıp götürüyor. Dünyada en sevdiğiniz insanın yanında olduğunuzu düşünün. Ölmek üzere olsun, siz de son sözlerini duyan olun. Ne söylediğini asla bilemezsiniz. Asla... Son sözlerimi anlaşıl maz biçimde söylemekten çok korkardım, yeterince duyulur söyleyememekten! Seyirciye Racine sonsuzluğunun kapılarını açan bu iki dize tüm yaşamıma egemen oldu.

Öbür dünyanın büyük kapısı önünde görünme sırası bugün bana geldi. Bu iki dizeyi ömür boyu tekrarladım; bakalım Tanrı son sözlerimi duyacak mı?

Gözlerim kapanıyor. Benden sonrasını düşünmenin ne yararı var? Her şey rüzgâra kapılacak! Her şey yavaş yavaş satılacak! Hatta tiyatrodan yorgun argın, bitip tükenmiş döndüğüm, sessizliği dinlediğim geceler seyrettiğim, Rachel'i ölüm döşeğinde gösteren tablo bile satılacak. Zafere ulaşanlar! Ben zaferi biliyorum, hatta onu yorumladım bile!

“Her şeyden öte sevdiklerim, kuşku duyan yürekler.”

Al işte; dizeleri hatırlayamıyorum, hafızamın soluk duvarları arasında el yordamıyla ilerlemek zorundayım;

“Zaman bana şan şeref, zenginlikler de taşısa,
Kutsal bir solgunluk başımdaki ilk ayla
Duyarım bir hıçkırığı, kralları aşsam da!”

Zafer! Yaşlı bir oyuncu defneler altına gömülür, orada toprağa karışır gider. Geçenlerde, beni yaşayan bir tanrıymış gibi dinleyen genç Pierre Frondaie’ya; “Bir oyuncunun başarısı tam olarak nedir?” diyordum. “Bir oyuncunun başarısı nedir? İki nesil! Elli yıl sonra kimse beni anımsamaz!”

Çabuk! Burnumu yeniden pudralamalıyım! Sahne korkusu beni öldürecek. Aşağılardan, terk etmekte olduğum bu dünyadan Pierre’in üzgün gözlerle bana baktığını aynadan görüyorum. Onun yazacağı harika şeylerden sonra yarın ben belki de ondan daha az anımsanacağım.

Al işte; şu garip Sacre-Cœur üzerindeki lambalardan birini daha ayarlamaya çalışıyorlar. Ben de kafa buluyorum; kendimi hepsinin üzerinde kanat çırpıp, hepsine kuş bakışı bakan bir kuş gibi görüyorum. Gönlüm kuşkusuz o büyük yolculuğa şimdiden başlamış olmalı.

“Eh, öyle olsun! Ha bugün, ha yirmi sene sonra ölmüşsün; hep az sonra!”

“Great neler mırıldanıyorsun?”

“Hiçbir şey Maurice. Oyunu düşünüyordum.”

“Yani dinlenmek nedir bilmezsin!”

“N’apalım! Benim için mutlak dinlenme ölüm olacak, çünkü koşuşturup duruyorsam, bunu sadece unuttuğum için yapıyorum, unutuyorsam, o da sadece her akşam ikiye bölünmemden, benim ikinci canım olan kostümü her akşam yeniden giymemden kaynaklanıyor...”

Maurice metni annesinin elinden alır ama kararsızdır, Sarah sözlerini sürdürür:

... her akşam başka bir beyin, başka bir kişilik oluyorum...

“Adrienne Lecouvreur’ü oynamandan hoşlanmıyordum. Özellikle de sonundan...”

“Hep öldüm ben zaten, boş ver, önemli değil.”

Suç ortaklığı içinde gülüyorlar. Sarah oğlunun eline sıkıca yapıyor.

“Her şeyim benim, Maurice’ciğim!”

Adam masanın öbür yanında oturuyor. Tıpkı anası... Liseron babasıyla büyükannesine şefkatle bakıyor; bir arada olduklarında yaşları hiç belli değil.

“Evet ama, Adrienne’nin ölümünü sevmiyorum ben. Saatlerce etkisinden kurtulamıyordun. Dayanılmaz bir şeydi. Odanda bayılıp gitmelerini söylemiyorum bile. Adrienne’in zehirin etkisini hissedip, *Phadrens*’u oynamaya başlamasıyla birlikte başlıyordu. Seni o halde görmeye dayanamıyorum.”

“Gerçekten mi? Aslında gerçekten müthişti. Sinirlerim kopacak gibi gerilirdi. Tüyler ürpertici bir can çekişme. Alkışlardan sonra bir tür beyinsel kan yetmezliği çekerdim. Kan dolaşımım sanki duruyordu; ellerim ve ayaklarım buz kesilirdi. Tragedya çalışmasının ne olduğunu kimse tahmin edemez; adamın kalbini şekilden şekle sokar!”

“Buna karşın üçüncü sahneyi; hani o harika kostümünle ilerleyip, ‘Ne yapalım, öyle olsun, bugün ya da yarın ölmek...’ dediğin sahneyi dört gözle beklerdim, şeydi...”

Maurice aniden susup annesine bakar, endişelenmiştir. Yüzünün çok yorgun olduğunu görür, yüzünün asla silinmeyecek çizgilerini kaplayan ince pudra tabakası üzerinde ter dereleri belirmiştir.

“ ya da yirmi yıl sonrası,” diye oğlunun sözünü tamamlar Sarah. “Endişelenme, ben yüz yaşımdan fazla yaşayacağım.

Düşmanlarımların hasetten çatlayacaklarını düşünmek bile haince neşelenmeme yetiyor. Son Amerika seyahatimdeki kızgınlığımı anımsıyor musun; hani bir pankart açmışlardı, ‘Sarah Bernhardt; dünyanın en yaşlı kadını bugün New York’a geliyor,’ diye, hatırladın mı? Sadece yetmiş iki yaşındayım daha! Yeni emprezaryoma, şu Connor geri zekâlısına, ‘Yüz üç yaşına geldiğimde, yaşlı kadının ne olduğunu gösteririm ben bunlara,’ diye bağırdım.”

“Umarım bizi yeni bir seyahatle karşı karşıya bırakmazsın...”

Oğlu oyuncunun alaycı yüz ifadesi karşısında endişeliydi.

“Dert etme. Sadece eğlenmek için, sırf keyfim için çıkarım seyahate, canını sıkma.”

“Hep böyle söylersin zaten. Bu filmi de ‘eğlenmek için’ üstlendin ama seni bitirip tüketiyor; şu sıcaklığın karşısında saatlerce bekliyorsun... Bazen hiçbir şeyi dert etmiyor gibisin.”

“Yanılıyorsun! Sen, torunlarım, sevdiklerim hep aklımda, her zaman sizi düşünüyorum. Gerisini biliyorsun zaten... Gambetta, Gladstone, Morny, Edison, krallar, imparatorlar, bir sürü insan tanıdım, çok şey gördüm; sonunda kendi halinde biri oldum. Geriye ne kaldı? Bir tek sanatım; tiyatro! Şiirler sayesinde, neredeyse her gün tanrılara eşdeğer tutuldum. Sonra, açıkça söyleyelim, canımın sıkılmasını sevmiyorum... Sevgili Maurice, ölümü oynarken yaşamasını öğrendim.”

Oğlum beni çağırıyor. Ona bakarken içimi bir mutluluk dalgası kaplamakta... Faytondayım, saçlarım uçuşuyor. On dokuz yaşındayım, göğsümün üzerinde bir prensin dün geceki baloda verdiği gül var. Prens çok yakışıklıydı, tıpkı bugünkü oğlum gibiydi. Mendilimi dudaklarıma götürüyorum; prensin işlemeli ince mendilinden yayılan parfüm, geceyle ilgili anılarımı tazeliyor. O kadar çok zaman geçti ki. Ne önemi var! Aşk her zaman yenisinden başlar. Bu söze inanırım ben; çünkü altmış sene sonra yanımdaki oğlum da bana aynı bakışlarla bakıyor.

“Aynı sizin tavırlarınız, gözleriniz, diliniz...

Phadreus’u bir kez daha tekrar oynamak... Aşk ilanı. On dokuz mu, seksen yaşında mı olduğunu bilmemek. Anlamaya başlıyorum: Minotauros krallığına ben de girdim, anılar labirentinde kayboluyorum, kayboluyorum, kayb...

Johann A., küçük Sarah'yı annesiyle gösteren fotoğrafı yoğun bir dikkatle inceler. Kadınsı ayakkabılarının göze çarptığı uzun bir manto giymektedir. Çocuğun başında boynundaki kıvrımlı boyunluğa uyumlu bir şapka yükselmektedir. Bir ayrıntı tarihçinin dikkatini çeker: Küçük kız sol elini, tıpkı Napoléon gibi, giysisinin içine sokmuştur. Bu fotoğrafta olsa olsa sekiz-on yaşlarında olmalıdır, objektife gururla bakmaktadır. Kızının omzuna kolunu atmış anne hem biraz korur gibidir, hem de sanki hafifçe küçümsemektedir. Fakat, yanında dikilen bu gölgeye küçük kız sanki hiç ihtiyaç duymamaktadır; Johann onun tek başına poz vermeyi yeğlediğini düşünür.

Küçük kız dimdik ayakta; bir bakıma kaderlerinin eline çok küçük yaşta düşen ciddi bakışlı çocuk askerlere benzemek-

tedir ama alışılmamış bir inceliğe, kadınsı bir çekiciliğe, içten gelen bir vahşiliğe sahiptir. Şapkasının üzerindeki düğüm, sanki ince yüzü üzerinde bir taç gibi yükselmektedir.

Sarah'nın ilk fotoğraflarından biri olduğu belli olan bu resmi incelerken tarihçinin aklına oyuncunun başarıyla yorumladığı, bir sembol haline gelen başka bir çocuk, Aiglon* gelir. O da bugünün göçmen çocuklarına benzer biçimde sürgünde gibidir.

Küçük kız tarihçiyi büyüler. Arşivci yanını uyarıp, ayaklandırınca kadar da rüyalarından çıkmaz. Otoriter bir tavırla tarihçiden bir yanıt bekler.

Tarihçi bazen, aynanın öte yanından çağıran bu yabancı bakışların çekiciliğinden kurtulmayı arzular; çünkü Sarah epeyi bir zamandır o Sarah değildir!

Karşısında bir başkası; ona bakmayan, hatta onu çağırmayan, ama tanımazlıktan da gelmeyen yaşlı bir kadın durmaktadır. Uzak bakışları başka bir sürgünü keşfetmiştir.

15 Mart 1923; Sarah *Falcı* için son kez kamera karşısına geçer. Bir iki dakika içinde yıkılır kalır. Can çekişmeye başlar. Bu şekilde on gün daha yaşayacaktır. Bileklerini çevreleyen dantellerle kanatlanmış güzel ellerine yasladığı çenesiyle ne düşünmektedir?

“Bir yaşam tam olarak nedir?” diye düşünür Johann. Şimdi her iki elinde birer fotoğraf bu soruya yanıt aramaktadır. Ellerinde tuttuğu tüm tiyatrodur. Onun tiyatrosu! Bir yanı bahçe, bir yanı avlu olan tiyatro. Sahnenin iki yanı ve kulislerin ötesi gri bir araf gibidir. Johann kararsızdır: Doğuştan başlayıp bahçe tarafını mı seçmelidir? Yoksa ölümü, avluyu mu? Doğumdan başlamak daha iyi değil mi? Yoksa yeniden mi canlandırmalı? 184... ya da 1923; hangisi? 1841 mi, 1842 ya da 1844 mü; doğduğu yıl bile tam olarak bilinmiyor. Sarah labirentine girerken kimin eli tutulmalı; şu küçük kızın taze eli mi, yoksa şu tanrısal kuru el mi? Tragedya ustasının ışıktan kamaşmış gözlerini diktiği

*) Aiglon: Kartal yavrusu. (ç.n.)

göklerden tarihçiye dizeleri kim okuyacak? Yaşamaya hazırlanan mı, ölmeye yatan mı? Aşk krallığınızın bahçesinde karşılaştığımız Phadreus on yaşında da olabilir, yetmiş beş de.

Bir yırtıcının avını arayışı gibi, fırtına Johann'ın çalıştığı odanın etrafında homurdanmaya başlıyor. Tarihçi yalnızdır, sanki büyük oyuncu birkaç dakika önce gelip nefesini üflemiş ve görkemli doğumunu beklediğini göstermiş gibidir. Çocukluğu mu? Sarah'nın çocukluğum dediği şeyi tarihçi daha sonra vaftizi olarak kayda alacaktır.

Bütün ülkelerde makineler vızıldanmayı sürdürüyor. Fakat, duvara iğnelenen fotoğraflar, masaların üzerinde biriken belgeler Sarah Bernhardt adında birinin dünyanın bir yerlerinde gök-
le yer arasında sesinin yankısını bıraktığını kanıtlıyor.

Bu ses; bu “altın ses”, anılarının derinliklerinden tarihçiye çağırıyor. Çok teatral bir ses bu; yani hiçbir plak, hiçbir yankı, ne de bir bilgisayar onu yansıtamaz! Bu ses birisinin sesi.

Bu birisinin bir bedeni, bir yüreği ve eşsiz bir sesi vardı; kendine özgü hareketleri, bakışları, gülüşü ve yüreğiyle sesinin çal-kantılarına uyumlu elleri, kolları, ayakları ve genç mi, yaşlı mı belirsiz yaşları vardı.

Yılların, asırların ne önemi var! Genç adam kendi kendine, “Tanınmış ya da sıradan tüm canlılar gölgeleriyle bizi sonsuza kadar sarmalarlar,” diye söylendi. Fakat kim onları anılarımızda içimizden, aileden birisiymiş gibi bir yakınımız haline getirir? Belli belirsiz bir hareketten, uzaktan yankılanan bir gülüşten, bir şöminenin dumanından, bir gülün kokusundan, bir parmağın hafifçe dokunuşundan, kulağa bir soru fısıldayan dudaklardan işte bir taslak oluşuyor.

Johann anacığıyla sakın sakın yemek yerken kapı pencere demeden içeri dalıp, dudaklarına kondurulan o anlatılmaz öpücüğü bu geceden tezi yok yanıtlaması gerektiğini iyi biliyor.

Yağmur camlarda telaşlı; lambasını yakıyor. Koridorlardan ayrılmayan ruhun kapısını açıp, “Ben Sarah Bernhardt. Hadi!” demesinin zamanıdır.

Şair, Joffroy Rudel'in eşini aramak için sıradan denizcileriyle karaya çıkmasındaki gibi uzaklardaki prensesi aramanın vaktidir:

“Alışılmadık serüvenlerin adamıyım; evet,
Argonotlar ne ki, bunların yanında?”

Notlar, tarihler, olaylar yığınınına dalmadan önce Johann'ın aklına Edmond Rostand'ın bu dizesi geliyor. Yazarın 1895 yılında oyununu getirdiğinde titreyen sesiyle okuyuşunu duyar gibidir:

“Çünkü bu kutsal şey
Sevilir
Düşler ve hayaller
Az da olsa
Bilindiğinde.
Salt düş ilginçtir
Düşsüz yaşamak nedir?
Uzaklardaki Prenses,
Benim düşümdür!”

Sarah onu işte bu şekilde şiir krallığında bir geziye çağırıyordu ama tarihçinin oraya girmeye acaba hakkı var mıydı? Onunla buluşabilmek için her türlü fırtınayı göze alabileceğini hissediyordu. Sarah'dan yoksun bir insanlığın, her yana sallanan haliyle, araştırma ve hesap eksikliğinin yarattığı Alzheimer hastalığının pençesinde her gün biraz daha kıvranan bir dünyayı karanlık sulara gömeceğini düşünüyordu.

O nasıl cesaret ettiyse, öyle cesaret etmek gerekiyor! Çok Fransız bir komedyanın çok çiğnenmiş yollarını terk edip, prensleri kovboylar gibi coşturan, zenginler kadar yoksullara da oynanan, mahkûmlar karşısında da sanki Tuileries Sarayı'nın seçkinleriymiş gibi özen gösteren, ama her yerde ve her zaman sadece şiirin hizmetinde olan dünya tiyatrolarına bir baskın vermek gerek.

Bu gizli emre uymazsa, geminin pruvasından el sallayıp uzaklaşan bir Kraliçe Christine’le karşılaşabilir mi? Yine kararsız kalıyor; Fakat Sarah gibi her şeyi kaybetmeyi göze almadan kimse Sarah’la karşılaşmayı göze alamaz.

Yirmi altı yaşındaki genç bir Rostand, “Sizin için yazdığım *Uzaklardaki Prenses*’i tümüyle size bırakıyorum; onu oynadığınızı görmek benim için eşi bulunmaz bir mutluluk olacak. Tutkulu ve saygı dolu bir hayranınızım,” diye yazmıştı.

Oyuncu o sıra elli yaşındadır; ünlüdür, çevresi tarafından el üstünde tutulmaktadır, aynı çevre oyuncuya oyunu geri vermesini önerir, oysa o her şeye karşın bu meydan okumanın üstüne gider. Çünkü ağzından o ünlü parolası *her şeye rağmen* sözü bir kez daha çıkmıştır.

“Oyun belki beş para kazanmayacak ama umurumda değil. Bana göre harika bir oyun; hiçbir oyuncu *Uzaklardaki Prenses*’i sahnelemekten kaçınmaz.”

Oyunun başarısız olması halinde Sarah iki yüz bin frank (bugünkü parayla üç milyon franktan daha fazla) para kaybedecektir, ama o oyun sahnelenmiş olmasaydı, Edmond Rostand iki sene sonra herhalde *Cyrano de Bergerac*’ı yazmış olmazdı. Hi-kâye işte böyle gelişir.

Çünkü, idealin ölçüsü tüm pırıltılar
Kötülüğü ezer, gönlü beslediği kadar...
Görüyorum; her asil hedefin içinde daha da asili var;
Çünkü bir düşünür varsa, bundan yenileri doğar.”

Tarihçi o an nefesini tutar, özenle biriktirdiği gazete makaleleri, kitaplar, her türden yazılar, fotoğraflar, plaklar, filmlere karşın elinin altından kayabileceği bu dünyaya bakar... Sonra, o Napoléon tavırlı, kedi gözlü, işgal sırasında Levillain adında bir Fransız danışmanın yardımıyla kaldırılmış da olsa, SARAH BERNHARDT gibi güzel bir kadın adını bir tiyatronun alnına yazdıran o yabanıl küçük kızla birlikte yola çıkmaya karar verir.

Adı işgal sırasında kaldırılmış da olsa, oyuncunun ölümü sırasında Paris Şehir Meclisi'nin almış olduğu bir karar vardır; “Chatelet Meydanı'ndaki Şehir Tiyatrosu, şehir bu tiyatroya sahip olduğu müddetçe *Sarah Bernhardt Tiyatrosu* olarak” anılacaktır.

İşgal sonrasında adı tekrar yerine konur ama, sanki bir tek Sarah Bernhardt adı yeterli değilmiş gibi, bu kez adının yanında ikinci bir ad daha yer alır. Yontulmadık eller, günün birinde bu ad tam olarak ne vermiştir, fazladan özen gösterilmesi için ne yapmıştır diyerek adını tiyatrosunun üzerinden tamamen kaldırırlar. Bu kopuş, her şey Sarah'nın adını söylerken bir harfi, “t” harfini vurgulamasından mı başlamalıdır? Tıpkı tiyatro kelimesindeki “t” harfini vurgulamaya gönül vermesi gibi adındaki “t”yi de vurguladığı için mi böyle olur? Olan olur, yontulmamışlık şiddetle birleşerek yapacağını yapar. Artık ne görünür bir vurgu, ne de fazladan bir harf olmayacaktır.

“Ey sonsuz ilkbaharımı bozanlar
Ben ki, aşkların ve şaheserlerin gençliğine sahibim
Bana Sarah derler, ama ben güzelliğin ta kendisiyim...”

Johann, *Sarah Bernhardt* başlıklı defterin üzerinde ellerini okşar gibi gezdirir. “Asi Matmazel” olarak da adlandırılan tiyatronun, dünyanın tüm Levillain'lerine karşı, gün yüzüne çıkartılması zamanı gelmiştir. Artık direnişe geçilmeli ve bir eser yaratır gibi mezar kapağı kaldırılmalıdır.

Kalp atışları hızlanır. Sarah ayağa kalkacak, sahneye girdiği gibi hızla odaya dolacaktır. Johann onun adımlarını, kendisini çağıran o eşsiz sesi izler. Sıradan ölümlülere uzak, o yeniden canlanan sesi duyar. Şimdi acaba hangi kulislerde çınlayacak?

Johann bir tiyatroda oturuyormuş gibi gözlerini yumar. Amber kokulu parfümü içine çeker. Nefes alış masası örtüsünü kırmıltatır, yağmur çıtırtıları ovuncuya sunulan alkışlar değil midir?

Boğuk darbeler indiren fırtına, ağır kırmızı kadifenin açılması emrini veren bir yönetmen gibidir.

Hâlâ bembeyaz sayfanın parlaklığında oyuncu, asırlar boyu süregelen bir hafızayı eşleyip güzelleşecek, insanlığın binlerce yıllık kanlı perdesi yavaşça kıpırdamaya başlayacak. Antik arena da insanlığın ilk koruyucuları görünmeye başladılar bile; işte ki-birli Eschyle'in gölgesi, kolu Jean Racine'nin omzunda. Birlikte günlük aşımızı kotarıyorlar. Tüm sahne daha şimdiden coşku içinde; uzaklardaki prensesin izini bulmak için yola çıkmaya hazırlanan dev geminin güvertesi gibi cıvı cıvı. Yelkenler açılıyor, şairlerin bayrakları dalgalanmakta, davullar çalınıyor, tüm ışıldaklar tek bir noktaya çevrili. Johann sayfaların yokluğuna karadığı satırlarla can veriyor. Ve sessizlik yaldızlı parıltısıyla her yanı kaplayıp büyüyor:

“Ölüyorum... Ah, ölüyorum,
Ve fark ediyoruz;
Dingin dalga ve ağırlığı izlerin
Hiçbir şeyi kımıldatmıyor
Fakat bütün ilahiler
Bu gece yeryüzünde
Ayğa kalkıyordu, diyor ölümler...

Johann, esrarlı mesafenin ötesinden oyuncunun tonlamalarını algılar. Sarah'nın biraz önce plaktan dinlediği sesi ölü bir sestir. Ama şimdi odanın her yanında çınlamaktadır. Salt yazmak gibi bir labirente daldığında Tanrı Johann'ın yanında olacaktır.

“İçime işleyen bu yabancı düşü sık sık görüyorum,
Bilinmeyen bir kadını seviyor, sevilirim...
Bakışı aynı heykeller gibi
Sakinliği, ciddiyeti ve uzaklardaki sesinin
Titreşimleri yok edildi.”

Verlaine'nin bu şiiri Johann'ın aklına düşer, ama Sarah yok

olup gitmez. Erkek giysileri içinde, ayaklarında siyah çizmeler, üzerinde Avusturya yakalı uzun bir palto, uzun bacaklarını masasına uzatmış olarak karşısındadır. Tarihçi yirmi altı yaşındadır; oyuncu da, doğum tarihindeki bilinmezlik dikkate alınarak, belki elli altı, elli yedi. Bu yaş farkı neyi değiştirir ki? Şu an yorumladığı Aiglon ya da hiç benimsemediği bilinmeyen bir babadan Yahudi bir anne aracılığıyla doğmuş çocuktan hangisi daha gerçektir?

Johann düşlere dalar; Sarah'nın müstakbel annesi Judith'in Fransa'da gemiden inişini hayal eder. Gemi bir gün önce İngiltere'den yola çıktıysa, herhalde gece gelmiş olmalıdır. Kız kardeşlerinden birisi yanındadır. İki genç kız babalarından, daha doğrusu iki metrelik cüssesiyle annelerinden boşalan şiirsel alanı tümüyle kaplamış analıklarından kaçmaktadırlar. Yakışıklı, muhtemelen çok kıvrıkcık saçlı bir denizci büyük kızı göz hapsine almıştır (Judith'in babaları farklı üç kızından bir tek Sarah bu kadar asi saçlara sahip olacaktır). Judith ve Rosine birbirlerine sokulurlar; yabancı liman birbirlerini tanıyanlarla doludur; denizci, yoksa bir subay mı, adı da Morel mi, belki de yolculuk sırasında Judith'le işi pişirmiş olabilir mi, her neyse, kızlara sahip çıkar. Le Havre yabancı değildir. Yoksa babası bazı tarihçilerin ileri sürdükleri gibi zengin bir armatör müdür ya da annesinin bir fabrikası mı vardır? Kimse tam olarak bir şey bilmiyor ama Judith'in masum bir yüzü, beline kadar uzanan saçları olduğu, denizcinin de (eğer aynı adamsa) genç kıza çılgınca âşık olduğu biliniyor. Judith aynı zamanda iyi bir müzisyendir; genç Bernhardt'lar dikiş dikmesini bilirler, başlarının çaresine bakarlar. Her an bir yerlere kaçmaya hazır, hayalperestlerin hayalperesti genç adam Judith'in kara kaşlarının okuyla vurgun, ondan bir çocuk peydahlar; bu küçük kızın adı Sarah olacaktır. Küçük kız yüzünden adam tümüyle ortadan kaybolur. Le Havre'dan kaç! Yemek masasında adı anılmaz olur. Ailesinin sağladığı olanaklara da sırt çevirir. Daha sonra, gönlü coşku dolu bu çocuk, anasını aşarak genç adamın tüm coşkusunun sonsuza kadar yer-

leştiği bu küçük varlık ortaya çıkar. Adam onu bulmak için Paris'e kadar gelir, bebeğin kulağına, "Birlikte çok uzaklara gideceğiz," diye mırıldanır.

Sarah insani bir sırrı elinin tersiyle iter. Hayat boyu yarasını taşıdığı bu bilinmeyen babayı asla inkâr etmez, tüm kolaylıkların ve düş kırıklıklarının karşısında olur. Özgün yaralarıyla sonsuz yolculuklara çıkan bu insanların yaralarını sağıltmak için çaba harcar. Kayıp çocuklarını bir kez olsun öpmeden suskunluk içinde ölüp giden bu kayıp ve bilinmeyen babalar adına "Altın Ses" olur. Paha biçilmez bir aşk anında bile duygusallığı saklıdır. Erkeksi yanında gizli tanrı, Sarah Bernhardt adındaki esinli çocuğa yaşam vererek gönlünü eğler.

Uzun yıllar sonra, "Birisi olmayı istedim..." diye yazacaktır. "Hep çocuksu yanımla göründüm ama beynim yaşamı çok net bir biçimde algılamaktaydı..."

Tanrı uyanır; barındırdığı hayran olunası yaratığın suretinde ortaya çıkar.

Anılarında, "Bende bu arzuyu yaratan duyguyu tanımlamakta zorlanıyordum..." diye anlatır.

Johann en sıradanından en yücesine kadar pek çok ayrıntı bilmektedir ama oyuncuyu Aiglon'u canlandırırken gösteren 15 Mart 1900 tarihli fotoğraf önünde ilk kez diz çökme arzusu duymuştur; tıpkı Hugo'ya neredeyse bir asır önce *Hernani* gecesi diz çöktüren duygular içindedir. O gece Hugo oyuncuya şöyle bir not gönderir:

"Hanımefendi,

Çok büyük, çok güzeldiniz; benim gibi bir eski savaşçıyı coşturdunuz, halk duygulanıp sizi coşkuyla alkışlarken öyle bir an geldi ki, gözyaşlarımı tutamadım. Gözlerimden dökülmesine neden olduğunuz yaşlar sizindir; o yaşları ayaklarınızın altına seriyorum.

Victor Hugo"

Notla birlikte gönderdiği küçük mücevher kutusunda altın bir zincirin ucunda gözyaşı biçiminde bir elmas ışıltamaktadır.

O çağ öylesine muhteşemdir ki, söz ustaları oyuncuların ayaklarına kapanırlar!

Fıkraları, dedikoduları, kaptisleri, kızgınlık ve sıra dışılıklarının yanı sıra, hareketsiz yatacağı tabutunda böğründen çıkan bir kaplan kuyruğuyla görünmek gibi çılgınca bir fikre de kapılır!

Reynaldo Hahn'a sırlarını açtığı bir gün, “Bu beni çok eğlendirirdi! Elbisemin altında da kalabilir ama ben tersine kızgınlık ya da neşe anlarında kuyruğumu gururla dikip, bir kılıç gibi sallansın isterdim,” der.

Tanrılar da onun gibi, hayvanla insan, melekle şeytan, cinsiyetle sanat arasında bir denge içinde değiller mi? Jüpiter’in kendisi bile kuğudan boğaya binbir kılığa girmiyor mu?

Sarah belli bir türün insanı değildir ama bu nedenle dışlanması, ülkesinden kovulması mı gerekir? Kovulsa hangi ülkeye kovulur? Nesnellik demek, kesinlikle alaycı ve inançsız olmak mı demektir; söz konusu kişi kendisini sakınmasına karşın hakkında olmadık açık saçık dedikodular uydurmak mı gerekir?

“Asla edinmediğim ve asla edinmeyeceğim bir kusur varsa, o da avamlaşmaktır.”

Tarihçinin enayi olmadığını, öznelliğe kendisini kaptırmadığını ortaya koyabilmesi için çizdiği portre bir kabalık, hatta nefret bulutuyla mı kaplanmalıdır?

“Pietà, gran Dio, di me...”

Bu sapkın kadın, tiyatrosunun adını değiştirerek kendisini yok edenlere yalvarıyor, aman diliyor.

Şimdi, o küçük kız siyah elbisesi, beyaz dantel göğüslüğünü çevreleyen pembe ve kırmızı kamelyalarıyla karşımıza dikilmekte. Johann’ın kendisinden geçerek baktığı bu akıllı, uslu küçük kadının fotoğrafında bir fatihin, Aiglon’un azmi okunmaktadır.

“İmparator mu?.. Ben mi?.. Yarın mı?..”

Yirmi yaşımıdayım ve hüküm süreceğim, ha!..

Onu anlatan başka dizeler de var:

“Ah! Hissediyorum, gönlüm pek engin bu gece,
Bir halkın dileğine tercüman olsun diye.
Benim gönlüm anamızın gönlüydü zaten!..

Tüm fotoğrafları birbirinden çok farklıdır... Kimseye, hatta kendisine bile benzemez. Düşmüş Roma’da yaşlıdır; altmış yaşında genç bir adamı oynar; otuz yaşındaki sosyete fahişesi de odur, genç bir ermiş de; hem Kleopatra hem de Marie-Antoinette’tir; o tam bir tiyatrodur; sesini verdiği insanlığın sonsuz yüzlü aynasıdır.

Nereden başlamalı? Çok yaklaşık bir doğum tarihi; yaşlı bir kadın 15 Mart 1923’le, iki kutba da eşit uzaklıkta, genç bir Aiglon’un çağla birlikte tiyatrosunu gün yüzüne çıkarttığı 15 Mart 1900 arasında kararsızdır.

Johann bir süredir kendisine meydan okuyan genç kızın elini tutar. Johann bu labirentte, kokladığı bayıltıcı gül kadar görünmez bir bağla kızın bağlandığı labirentte kendini kaybetmeye, onu mimarın, Minotaurou’un utanmaz gardiyanı, kanatları kırık İkar’ın babasının bu esrarlı sarayında izlemeye kararlıdır.

Lambasının aylası altında kız sabırsız onu beklemekte, genç Phadreus onu coşturup sesine çekmektedir:

“Benliğimdeki aşk düşünce ilham etti önce,
Gelen benim Prens, kaybolmayacaksınız yardımımıla
Labirentin dolambaçlı yollarında...”

Johann siyah ve utanmaz divitini eline alır, tarihini özenle karalamaya başlar.

15 Mart, “Çekim”

“Great, beni duyuyor musun?”

Maurice’in eline biraz daha sıkı sarılıyorum. Uzun, seçkin, hayranlık uyandıran parmakları var. Tıpkı babasının parmakları gibi. Babası? Sabahın sisi içinde atlar kayboluyor. Nal sesleri duyulmaz oldu. Yaşamımın tadı, en büyük zevkim Maurice yanımda. Mutluluğum! Neşem! Her şeyim! Her şeyden çok değer verdiğim! Düşmanlarım, “Sarah Bernhardt’ın becerdiği tek doğal şey” diyorlar. Aptallar! 70’teki Paris Komünü günlerinde beni görmediler; yaralıların başında, yiyecek sıkıntısıyla karşı karşıya görmediler... Başımızı kaşıyacak halimiz yoktu.”

“Madam Lambquin’i düşünüyordum.”

“O da kim?”

“Madam Lambquin Odéon’da dadıyı oynayan bir oyuncu... Odéon Tiyatrosu’nda ikimiz ambulansa el koymuştuk... İki sa-
vaş görecektim. Ne dehşetti!.. Hele o küçük Toto. İyi de bun-
lar neden bugün aklıma geliyor? Adı Victor’du; hastabakıcı yar-
dımcısıydı, komik bir yüzü vardı. Médicis Meydanı’na bir ilaç
bulmaya gitmişti. Ben de penceredeydim, bana şaklabanlıklar
yapıyordu. Bir anda her şey bitti; bir obüs mermisi ikiye parça-
ladı... Bazı görüntüler gözümün önünden hiç gitmiyor. Mut-
luluğu değerli kılan şeyler bunlar. Sen buradasın, sen yanımda-
sın.

*Çocuğum için her şeyi terk edebilirdim. Kendimi onun düze-
yine, çocukluğun düzeyine yükseltebilmek için her şeyi terk edebi-
lirdim... Sanatımı bu zorunluluğa, masumiyetin düzeyine çı-
kartabilmeyi kendime iş edindim. Bu benim seksen yılını alacak.
İşte ondan sonra sahneye çıkabileceğim. Daha şimdiden bacakla-
rım titriyor. Sahne korkusu işte bu yüzden peşimi bırakmıyor.
Şimdi de soğuktan titriyorum. Her şeye karşın başıma bu da ge-
lebiliyor! Her şeye karşın; mektup kâğıtlarıma bu ilkemi bastır-
dım, yastıklarımın üzerine de, özellikle de kalbime bu sözü işle-
dim. Yani her şeye karşın ölüyorum! Falcı kartlarını çekti. Ben
Rua açtım. Kupa Ruası...*

Oğluna göz kırparken, “Her şeye karşın Maurice’im,” diyordu.

*Oğlum alışılmış sözüm üzerine güldü. Yani bu, onca korku-
ya, onca öğüde, onca azara karşın benim bildiğimi okuyacağımı
gösteriyordu. Masanın üzerinden sarkıp alnıma bir öpücük kon-
durdy.*

Annesi oğluna, “Her şeye karşın kuşağının en yakışıklısı sen-
sin,” diye mırıldandı.

Mücadeleye yeniden başladığımı biliyor. Bunu fark ettim.

Bana, “Seninle her zaman aynı yaştayız *Great*,” diye fısıldadı.

Onun sayesinde büyük bir tragedya ustası oldum. Onu düş kırıklığına uğratmamak! Onun için, içindeki prensi yaşatmak için para kazanmak. Bu gece de yine sonuna kadar, tüm şatafatımla oynayacağım. Saygınlık sorunu. Anasına doğru sarkmış bu genç adamın yanında huzur içinde öleceğimi biliyorum. O benim en kılı kırk yaran seyircim.

“Hangi yeni oyunu kafandan geçiriyorsun?”

“Bir çocuğun hikâyesi.”

Isınan döşemelerin kokusunu şimdiden alıyorum; bu kokuyu tanıyor, içime çekiyorum. Kulisleri sahnedan bir duvardan daha iyi ayırır bu koku. Birazdan ölümden başgışık olarak ortaya çıkacağım. Sahne ışığını hayal meyal sezinliyorum. En büyüklerin düzeyinde olmanın zamanı geldi: Champmesle, Rachel; kız kardeşlerim beni bekliyorlar. Bir şeyler olacak; yüreğimdiki top patlamak üzere.

“Ben ne yapıyorum?”

Sesim şimdiden boğuklaşmış ve uzak.

“Çekiyoruz!”

“Altın sesim” nereye gitti? Gerçekten de ona burada hiç ihtiyacım yok. Ama ben sesim olmadan ölüyorum! Ses nereden geliyor, onu neremizden böyle dolu dolu çekip çıkartıyoruz diye kendi kendime hep sordum. Al işte, şimdi de çekti gitti, kurudu. Boşuna bağırıyorum, kimse beni duymuyor. Canavar ölüm beni pençesine aldı. Ben Aiglon’um. Ben Reichstag Prensiyim emir veriyorum ama duyan kim; şu küçük albayla herkes dalga geçiyor şu sarışın genç adam oğluma benziyor, ben onu da oynadım, ne var ki

aşırı oynadım. Buzlaşan sisin ortasında, tüm ülkelerinden kovulmuş, Yahudi, Avusturyalı, Fransız Devrimi'nden olma, ben o'yum; Haydi çocuklar... -on yaşındayım- ama zafer günü geç kalıyor ve gecenin sonu yok, kürek kemiklerimin arasından soğuk bir su sızıyor "Dur! Öne çık! Hizaya gir!" diye bağıriyorum ama karışık gölgeler umursamıyor; şu tüm aşklardan bakir genç adama döndüm.

"Baba!"

Duydum! Ağır kapı kapanıyor. Beni acımasızca yutan puslu gecenin içinde bağıriyorum. Haykırıp etrafıma bakıyorum.

Odanın kapı aralığında tüm heybetiyle dikiliyor ama hatlarını tam olarak seçemiyorum. Gölgesi çiğ beyaz ışığın içinde parçalı. Yatağımdayım, geceliğim endişeden sırlıklam. Beni de al-sın götürsün istiyorum. Uzanıp tutabileceğim kadar yakınımdayım; kokusunu duyuyorum, at köpüğü, deri, ezilmiş çimen kokuyor... Hayır; bu Aiglon, fakat şairin sözleri dudaklarıma mühürlenmiş, damarlarımdan akan da tiyatro zehiri. Sesim Tosca'nın sesi, Marguerite gibi öksürüyorum, ellerim Phadreus'un, Frantz gibi bakireyim, beynim de Hamlet'in, Lorenzaccio kadar şehvetliyim, düşlerim bir imparatorunkiler kadar engin...

"Baba!"

Adam bana bakıp susuyor. Evde tutabileceğimi sandığım vahşi hayvanlar gibi beni rahatlatıyor. Sevgili Scarpia'm; hayvan bakıcısı Gidel'e geri vermek zorunda kaldığım harika aslanım. Kim bu adam? Beni sevdiğini biliyorum, ama ben dönüşünü o kadar uzun süredir bekliyorum ki!

Bir gün beni dizlerine oturtmuştu. Bir öğlen sonrasıydı, ben uyanıncaya kadar yağın yağmur bahçeyi sular altında bırakmış, ardından açan güneş de içimizi ısıtmıştı. Çevremizdeki çiçek ve otların kokusu giderek büyüyen bir delik gibi burunlarımızı yakıyor, dayanılmaz oluyordu. Beni terk edeceğinin farkında, umutsuzca bu erkek kokusuna, enginlere, bu kaçağa sarılıyordum. Boğuk bas sesini sanki tüm bedenimle duyuyordum:

"Dinle Sarah, seni de götüreceğim."

Babamın sesi La Traviata'daki kötü adamların Marguerite'in çevresinde bağırıp çağırmaya başladıkları alto akorları andırıyordu...

Bana yaklaşırlar, dokunurlar, alırlar, satarlar. Bir tek o beni kurtarabilir. Bense yalnızım, tek başımayım.

*"Bana bir adamı anımsatır
Bir yıldızın üzerinde bana sımsıkı sarılacak
O sarıldıkça, korkarım ağlayarak
O elmas yıldızın yüreğime
Gireceğini görerek..."*

Şair Aiglon'u yazdığında acaba beni mi düşünüyordu? Babam bu arada yavaş yavaş bir Napoléon yüzü edinmiş olamaz mı? Napoléon'un Saint-Hélène'deki yüzünü. Sadece geç kaldım. Tek başına, çocuksuz ve terk edilmiş ölmeden önce onu bulmalıyım. Bunların elinden kurtulmalıyım, babam beni bekliyor!

Baba!

"Kes! Tamam!"

Oyuncu tükenmiş durumda. Güzel bakışları söndü, kamera onu göremez oldu.

Mr. Abrams, "Doktor!" diye bağırıyor.

Doktor Marot koşarak geliyor, herkes şaşkın. Oyuncuyu hemen yandaki divana taşımalı.

Hayır, kimse beni tutamayacak. Güya düşmemi engellemek için koluma giren şu işçi ne yaptığını sanıyor ki?

"Çekin şu adamı yanımdan!"

Neyse, sesime tekrar kavuştum; Theodora'nın sesi bu. Bir imparatoriçeyim.

Bana dokunulmasına tahammül edemiyorum, beni kısıtlıyor. Çarpıntım var, renkler de kızıştı mı ne! Dünyada hiçbir güç bu kadar gri ve araf kadar zararsız bir kuliste fark edilmeden

durmamı sağlayamaz. Fark edilmek, seçilmek istiyorum. Ben bir sanatçuyım!

Uzarlarda birisi, “Sarah Bernhardt hanımefendi ölmek üzere,” dedi.

Film çekimi durdu.

Johann burada ya da şurada gerçekleştirilmiş şeyleri kopyalamaya ara verir, el yazıları arada bir değişse de olayları birbirleriyle doğrulamaya çalışmaktadır. Bir an, bir gün Le Havre Limanı'na çıkan iki genç ve güzel kız kardeşe dalar, ardından Sarah'nın babasıyla ilgili notlarını karalamaya başlar.

Sarah'nın babası: Bir deniz subayı, ya da Morel adında bir armatör olduğu varsayımları üzerinde duruldu. Sarah babasının gerçek adını asla dile getirmemiştir. Oysa babasını tanımış olmalı. *Anılar*'ında babasının sesini ve ölümünü kafasında canlandırır, ondan miras kalacak apartmanında sakladığı portre apartmanla birlikte yanmıştır. Sarah'ya okulunu değiştirtmeye karar verip onu Versailles'ya götürmek için Paris'e gelişini anılarında şöyle anlatmaktadır:

“Babam Rosine teyzemin Chaussée-d’Antin Sokağı 6 numaradaki evine geldi. 4 numarada oturan Rossini’yle birbirlerine yakındılar.

“Babam ilahlar kadar yakışıklıydı. Ona gururla bakardım. Seyrek gördüğümünden fazla tanıımıyordum, ama etkileyici sesi, yumuşak ve yavaş hareketlerinden ötürü onu severdim. Biraz kandırıkçıydı ama...”

Oğullarının bu Youle’la ilişkisini oğlan tarafının hiç benimsemiştiği anlaşılıyor.

Judith’in Hollanda tarzıyla Youle’a dönüşen adıyla ses sanatçısı, terzi ya da modacı anne Sarah’yı dünyaya getirecektir.

Johann divitini bırakır. Sarah, pek çok tanığın da ifade edecekleri gibi, babasının Le Havre doğumlu bir Fransız olduğunu her zaman savunmuştur. Yaşamının zor dönemlerinde de Le Havre yakınlarındaki Sainte-Adresse’e gidip kapanmaz mıydı?

Zamansız biçimde aniden ortaya çıkıveren bu baba, ortadan yok oluşuna kadar çocuğuyla ilgilenecek, onun Katolik ilkelere göre eğitilmesini isteyecek, hatta onu mirasçısı yapacaktır...

Genç tarihçi, Le Havre nüfus idaresinin gönderdiği Elise Fanni Bernhardt adlı babası belirsiz kız çocuğuna ait 13 Mart 1840 tarihli doğum belgesini daha bu sabah almıştır. Sürpriz: Belgenin altında tanık olarak Morel imzası yer almaktadır; eğitimli, güzel bir el yazısıyla yazılmış bir Morel, armatör?..

Bir tarihçi düşse kapılabilir mi? Morel; bu isim tarihçinin kafasında çınlar durur. Bir bilim adamı aradığı formüle bazen çok zorlu bir çabanın sonunda ulaşır. Johann düşüncelerinin aylakça dolaşmasına izin verir. Bu adı daha önce nerede görmüştür? Sarah’nın babası gibi armatör olduğu sanılan biri daha vardı; kimdi... kimdi... Alexandre Dumas!

Monte-Cristo’yu bulmak için bir çırpıda ayağa kalkar. Sarah, Dumas’yla genç kızlığında karşılaşmıştır. Dumas’nın intiharını önlediği kız, Odéon’da onun *Kean* adlı oyununda Anne’ı yaratacaktır. Alexandre Dumas genç kızı bir daha asla bırakamaz.

Monte-Cristo'nun başlangıcını bir hisim karıştırır. İşte Morel; armatör, gemilerini Edmond Dantès'e emanet eden adam. *Firavun* adlı geminin de sahibi. Dumas bu romanını 1844 yılında, Sarah'nın doğduğu yıl yazdı!

Fakat, ya Sarah Maurice Rostand'ın o şekilde düşünmemizi istediği gibi üç hatta bir yıl önce doğmuşsa? Küçük kız o zaman gönlü babasının yolculuklarında, enginlerde, Le Havre'da dünyaya gelmiş olmalı.

Johann, Le Havre dosyasında Frascati Oteli'ne ilişkin belgeleri arar. Sarah başarılı Amerika turnesinden sonra bu otele inecektir. 1839 sonrası bu otelde Victor Hugo, Balzac, Alexandre Dumas gibi ünlülerle karşılaşmak olasıdır. O günlerde Deauville diye bir yer daha ortalarda yoktur; tüm Paris Le Havre'a taşınır. Le Havre'ın bu debdebesi 1874'de kadar sürecektir. Başka bir kimlikle seyahat eden İmparatoriçe Sissi, o yıl neredeyse tüm oteli kapatır.

Tarihçi, *la Revue du Havre*'da 1840 yılında, yani Sarah'nın yanı sosyetik annesiyle teyzesinin yüzme de yapılabilen bir konaklama merkezinde kaldıkları yıl yayınlanan makaleyi yeniden okur: "Yardımseverlik dün Frascati banyolarının bahçelerinde kol geziyordu. Cilalı çizimleri ve taze tereyağı renginde eldivenleriyle genç aslanlar, iki sıra dizili güzel dişi aslanlar arasında eğlenmekteydiler... Gece, harika bir havai fişek gösterisi ardından, bir moda defilesini aratmayan giysilerle kalabalığın biriktirdikleri paraları ve oyuncaklarını bonkörce bağışlayan bahtlı çocukların oynadıkları tombala için salonunu doldurmasıyla sürdü..."

Youle, kardeşiyle birlikte Paris'te karşılaşacakları Rossini, Alexandre Dumas, Morny dükü gibi erkeklerle belki de Havre'da tanışmıştı...

Johann bir an Sarah'nın portresindeki kıvrık saçlarıyla Alexandre Dumas'nın kıvrık saçları arasında düşünür kalır; kim bilebilir ki?

Fakat tüm otobiyografik yazılarda olduğu gibi, yer yer fazla

uzun bulunan *Küçük İdol* adlı romanında, küçük bir kız olarak annesi ve ailesini oldukça burjuva bulduğu babası arasında kaldığını söyleyen Sarah'nın kendisi değil midir? Kızcağız birkaç ay gibi bir süre bir aile ortamı içerisinde görünmeyecek midir?

Johann, hezeyanlarıyla beslenen sayfanın sonunu Maurice Rostand'dan bir alıntıyla getirir:

“Sarah'nın 1841 yılında doğmuş olmasını yeğliyorum. Gerçek eldeki bilgilere dayanmak zorundadır diyeceksiniz. Zaten öyle; ancak birkaç yıllık bir fark olabilir ki, bu da çok fazla önemli değil. Ama bana göre işin en güzel, en heyecanlı, en dokunaklı yanı, yaşlıtlarının uyuşuk mızızlar oldukları bir dönemde, *La Gloire* ve *Athalie*'de oynayan bu yaşlı kadının, sarsılmaz bir cesarete sahip bu yaşlı kahramanın, yeri doldurulamaz seksenlik bir sesle hâlâ yaşamını kazanıyor olmasıdır...”

(Tarihçi sayfanın altına, keza Coqulin de Sarah'nın 1841 doğumlu olduğunu beyan ediyor, notunu düşer)

“İlginç.”

Işığı kapatan Johann, koltuğunda bir süre öylece oturur. Monte Cristo'nun Sarah adında bir kızı yanında getirdiğini düşler; güneş pruvadan ince bir gölge gibi seçilen okyanus üzerinde doğmaktayken, gemi suları gururla yarıp ilerlemektedir.

Perşembe akşamı, günbatımı.

Yerdeyim. Truva Ovası'nda ölümcül atların nal sesleri güm-bürdüyor. Çevremde sırtını kamburlaştırmış gölgeler koşuşuyor. Doğmak üzereyim; burun deliklerim havayı arıyor. Savaş var; genzime acı bir toz doluyor. Uzaktan sesler geliyor:

"Acele edelim!"

Çırpınıyorum. Küçük İdol'de olduğu gibi beni boğmaya çalışsan kollar. Sahne korkusu beni felç ediyor, paramparça olduğumu hissediyorum. Olabildiğince çabuk kendimi sahneye atmalıyım ama hâlâ kendimde değilim! Sahne korkusuna bir türlü alışamadım, önüne de geçemedim. Hep aynı duygu. Sanki umutsuzca ve çılğınca âşığım; sevdiğim insan da bana bir saat, bir dakika

sonrasına bir randevu vermiş gibi. Şimdi o randevu öncesi... Sanki bir kış öğleden sonrası güneşin aniden ve habersizce odaya dolması gibi; her şey karnımın altında başlıyor; neşe, korku, çocukluk ateşi titremeleri kollarımda can veren ölümler, çılgın atlılar... Anın içine balıklama atlıyorum. Olay neredeyse patlayacak. Zaman beni sarmalıyor; zamanla iç içeyiz.

Belki de ölmek üzereyim; tüm yaşamım sahneye çıkmadan, perde açılmadan önce kafamdan geçirdiğim metinler gibi gözlerimin önünden geçiyor, görüntüler bir hay huy içinde bir ileri bir geri gidip geliyor, sonrası ani bir sessizlik, şu an olduğu gibi dayanılmaz bir sessizlik...

Kum fırtınası her yeri, her şeyi kaplıyor. Uzaklardan beni çağırın, bana ninni gibi gelen boğuk bir gürlleme duyuyorum. Yavaş yavaş kendi dışıma çıkmaktayım. Bacaklarım titriyor; dans başladı. Bir şeyler olacak. Kurtla karşılaşmayı bekleyen Kırmızı Başlıklı Kız'ın korkusu bu; kurt tiyatrosu!

Ağaçların kokusu başımı döndürüyor. Phadreus prensle buluşacak, ormanın ve kulislerin derinliklerine dalıyorum, son bir kez daha beni koruyorlar -dalları aralıyorum- atım bacaklarımın arasında titriyor -deniz çok uzak değil- ilahi çalkantıyı duyuyorum -istek sahne korkusunun yerini aldı- artık atılıp, yükselmeliyim.

Adım Sarah. Küçük Sarah yeni doğdu. Üzerinden kayıp size, seyircime ulaştığım atlas parlaklığındaki okyanus dalgasını hissetmek gibi güçlü bir şey bu. Babam! Işık beni sarmalıyor; ben Güneş'in kızayım, savaşımlara meydan okurum. Oynarım; ben Aiglon'um, imparatorluk çocuğuyum!

"Askerler, bitirmek gerek fırtına gibi bir darbeyle
Tozlara bulanmış kaçan kırmızılı kurmayı
Ordu bir deniz, güneşi bekleyen
Görüyor bir tepenin üstünde güneşin doğduğunu
Ve bir gülüş, bu güneşi tarihe kaydeder..."

Onunla birlikte Austerlitz'deyim. En büyük dalganın üstünde yükselen benim; şu köpüklü sularla oynayan ve belki bir gün tersine dönüp beni de yutacak olan bu dev gibi çalkantıyı yaratan benim. Bir şairin benim için yarattığı bu gülümsemeyle doğdum - bir kuş babasıyla buluşmak için uçuyor... Kartal-çocuk!

Birisi “Yuvarlak odadaki divanın üzerine yatırmalı,” dedi.

Yüzünde harika bir gülümseme vardı; sanki “Ne yapalım, olur böyle şeyler,” der gibiydi. Onlar için olan olmuştı; filmi bitiremeyecekti, bir daha Amerika'ya gidemeyecek, bir daha başka roller için hazırlanamayacaktı...

Onu özenle sandalyesine koyarlar, yaralı bir hayvan gibi inler. Kimileri sanki onun değilmiş gibi boşaliveren bacakları karşısında şaşkınlıktan çılgına dönerken, kimileri de bir tanrıçanın tahtirevanı karşısındaymışlar gibi eğilip selam dururlar. O götülürken Mr. Abrams gün ışıklarının kapatılması emrini verir. Sonra onu, sanki yeni doğmuş bir bebek gibi, özenle yatağına taşırlar.

Bir işaret yapar, Liseron yanına yaklaşır. Yatağın yanına Maurice için bir koltuk koyarlar; tek kelime etmeden orada oturur.

“Liseron’um benim için Mr. Abrams’dan özür dile.”

Sessizlik lütfen! Öksürmeyin! Sizi tiyatro salonlarında karanlıklar içinde oturanlar olarak görüyorum. Geri çekilmenin zamanı hiç değil, ilerlemenin zamanı da henüz gelmedi. Burada, tüm çıplaklığıyla sizin karşınızda durmalı. Işığa gömülmüş olarak işte ben böyle dururum. En küçük bir geniz temizlemeyi, en küçük sabırsızlık işaretini sinsice hemen algılarıım. Bu beni heyecanlandırır, sizi daha çok severim -uzanıp tutuverecek kadar size yakın olmak başımı döndürür- ama dokunulmaz olarak kalırım. Ölüm sahnece korunur ama öyle bir an gelir ki, sahneden, tiyatrodan çıkıp gitmek gerekir; Phadreus, Adrienne ya da Marguerite için gösterdiğiniz iltifatlarınız, bravolarınız, öpücük ve okşamalarınızla beslenebilmek için başka yerlere, hep başka yerle-

re gidebilmem; Lorenzaccio'nun kösnüllüğünü ya da Aiglon'un iffetini sizin dudaklarınızdan daha fazla duyabilmem, sizden daha fazlasını alabilmem için belki de kendimi azıcık da olsa sevmeye bırakmam yeterlidir.

“Prenses Salome bu gece ne kadar da güzel!”

Üstümü değiştireceğim. Yaşlı Falcı kostümü bana hiç gitmedi. Koku ve takılarla aram daha iyi. Salome kostümünü giymeye hazırlanıyorum.

“Aya bakın.

Ay çok farklı görünüyor. Sanki mezarından çıkan bir kadın gibi.”

Metni anımsıyorum; her zamanki gibi... Salome böyle başlıyordu! Beni sevmek istiyorsanız, size sözünü ettiğim gerçekleri benden beklemeyin; Oscar Wilde gibiyim: Ben de ölüleri gözlüyorum.

“Kadın, gümüş bir aynada yansıyan beyaz bir güle benziyordu.”

Ben, bu gece sizi ziyaret edecek olan prensesim. Sevgili dost Oscar oyununu benim için yazdı. Kafasını uçurmak için bir Iokanaan arıyorum. “Sarayda ölümün kanat sesleri var.” “Dünyada hiçbir şey senin vücudun kadar beyaz olamaz. Sana dokunmama izin ver...” Kıpkırmızı dudaklarımın gerisinde dişlerimi biliyorum. Daha da ileri çıkmaktayım. Salome gibi dans edeceğim, bu gece ölü yüzlü bile olsa bir âşık istiyorum. Yaşamım eşi bulunmaz bir bayram gibi. Müzik orada, bir deniz kabuklusu gibi açılan kulaklarıma fısıldanan sözler orada -nefesinizi hissetmek yetiyor- şerefime kalkan kadehler ayaklarımın dibinde kırılıyor, yandaki salonda ölümler, dipteki odada, en sessizinde, âşkılarım var! En dipte, kırmızı kadifeden kenarları işlemeli perde duruyor; benim-

le bütünleşmek için aralığından içeri sızabilirsiniz. Benim tiyatrom!

“İokanaan seni ağzından öpeceğim, dudaklarından...”

Yaşamlarımızı bir an susturun. Ölüm bir gösteri gibidir. Kırpırdanma dursun, eğlenceye dalınmasın. Bırakın da müzik ruhunun derinliklerinden gizemli bir nazik titreme olarak doğsun.

Alaycılığın ince kıvrımlarıyla, içime doğan en hafif sırıtmayla titriyorum, çünkü göl yüzeyinde kaydırılan sert bir çakıl tüm yüzeyi dalga dalga oynatır ama suyun dibini hiç etkilemez.

Orada, tiyatromda benden istediğiniz kararı daha henüz dile getirmedim.

Bacak bacak üstüne atmayı bıraktınız; bunu biliyorum çünkü benimle birlikte nefes almaya, bana eşlik etmeye başladınız. Şimdi siz de sahne korkusu çekiyorsunuz. Çünkü aynı korku seyir-cide de var. Bu gece sahnede görünmemle birlikte kalbinizin daha hızlı atmasına yol açacak; Salome size bakıyor.

Eğlenceye dalınmamalı. Duyarlılık ancak iç dünyasına dala-bilenlerde görülür. Bir hıçkırığın hafifçe dokunuşunu hissedebil-mek için çok alçakgönüllü olmak ve içe dalmak gerekir.

İşte bu nedenle tabutumu hep yanımda taşıdım. Gül ağacın-dan yapılma tabut gençliğimde skandal yarattı. Oysa ben sadece konuklarıma düzeni, kendime de sessiz olmayı anımsatmak isti-yordum. Bizi terk etmekte olan hastaya doğru dikkatli, çok dik-katli eğilmiş, kendi kendime her zaman yaşamak gerek diyorum. Ortak çukurun içindeki anlaşılmaz homurtulara her an biraz daha batan bir dünyanın dalgalanmalarına kendini kaptırma-mak gerek.

Heyecan!

Biraz önce divana uzatılan yaşlı kadın eliyle belli belirsiz bir işaret yaptı. Üzerindeki yaşlı Falcı kostümünün çıkartılmasını is-tiyor. Onun için bu saat elbise değiştirme zamanı.

Hazırım, makyajımı sildim. Biraz sonra en güzel kostümümü giyeceğim. En son sahnenin giysisi. Işığın elbisesi! Hiç anımsanmayacak. Her an kendini yeniden yaratan yaşamı tam da terk etmeyi düşündüğüm anda izlemek, onun yaşayan bir koruyucusu ya da müzesinde sergilenen bir heykel olmadan her zaman yaratmak, son nefesine kadar oyuncu olmayı sürdürmek. Geri dönmemek.

İşte yeni rolümle karşı karşıyayım. En iyi oyunum bu olmalı. Bir erkek mi olacağım, yoksa kadın mı? Birakalım da ölümüm gelsin artık. Bir kez daha bir rol yaratıyorum, yavaş yavaş kendimi kostümlü olarak sunmaya alışacağım. Rolümle bütünleşeceğim.

Erkek ya da kadın okunu bana attı bile: Yerleşmek için benim bedenimi, beynimi seçti. Boynumdaki ışıklı bağı hissediyorum. Beni rolüme bağlıyor. Neye benzediğini tahmin ediyorum. Ama kendisini nasıl ortaya koyacağını henüz bilmiyorum; sadece kokusundan cezbetmem gereken bir erkek olduğunu biliyorum. Bana rolümü öğretecek ustanın kim olduğunu bilmeden kölesi oluyorum.

Tiyatro işlediği rollere göre ya yaşamın dramını hafifletir ya da iğne oyası gibi işler. Yaşamımın bu son sahnesi için tüm önerilere açığım.

Onun gibi nefes almaya başlıyorum. Yavaş, zorlukla alınıp verilen zahmetli bir nefes bu; sanki aile yadigarı son mücevher kutusundan ayrılmak gibi bir şey. Bu sesin bana ne söylemek istediğini dikkatle dinliyorum. Bana elini uzattı. Bu uzun ve karanlık yolun başında beni bekleyen bu adamın karşısına çıkabilmek için doğrulup ayağa kalkmam gerek. Karanlık hafızamın titreyen sayfalarını karıştırmaya başlıyorum. Edmond Rostand'la karşılaşıyorum, yüz hatları zayıf parmaklarımın ucunda, ardından Belle-Isle'in ayaklarımın altında homurdanan dalgalı sivri kayalıkları; uzaklaşan annemin yanağına üstünkörü bir öpücük konduruyorum, sonra sevgili Jojotte'la birlikte balonla uçuyoruz; neyse ki iki güçlü kol beni kurtarıyor: Victor Hugo beni sürgün ya-

tağına taşıyor... Başım dönüyor: Yaşamımın metnini asla ezbere öğrenemeyeceğim, ne de oynamayı becerebileceğim, en iyisi hemen ölüp bir son vermek. Bu rol acaba kaç sayfa?

Ölüm dimdik ayakta, sanki biraz Ortaçağ'dan kalma gibi. Giysisi metal beyazlığında sanki. Doğruluyorum. Andromaque yorumumla ilgili olarak William James'in söyledikleri aklıma geliyor: "Gördüğüm en safkan, en atilgan insan - fiziksel olarak, en gerçek iskelet," demişti.

Bu kez haklı: Bir süre sonra bir iskelete dönüşeceğim kesin, ama o bir şeyler daha ekliyor, "Andromaque yorumu şimdiye kadar gördüklerimin en iyisi; sanki iğne ucuyla işlenmiş gibi," di-yordu.

Ölümüm bu kadının erkek kılığına girmiş hali olamaz mı? Kocas Hektor'un ölümü üzerine Andromaque'in onun zırhını ve tolgasını kuşanıp çocuğunun hem anası, hem babası olduğu ve kökü kazınan Truva halkının sembolü haline geldiği her zaman aklımın bir köşesindeydi. Belki de ölümümün adı Andromaque'tır? Nasıl bir yüzü olduğunu seçmeye çalışıyorum. Yüce bir kucaklamayla beni götürmeye geldiğinde Hektor'un ardındakini seçtirmeyen tolgasını mı taşıyor?

Şimdi dinleniyor, beyazlar içinde, makyajsız ama saçları tara-lı. Sanki gençleşmiş gibi, huzur içinde nefes alıyor. Çok solgun bir genç kız... Odaya amber kokulu parfümü egemen, Maurice annesinin başucuna oturduğundan beri yerinden kıpırdamadı. *Falci'nin* hüznünlü giysisini o da hiç sevmemişti. Annesinin ken-disine, "Bu elbiseyi dantel kol ağızlarıyla süsleyeceğim," dediği-ni anımsıyor. Annesinin elini nazikçe tutuyor. Annesi titriyor; parmaklarının kendi parmaklarına sıkıca yapıştığını hissediyor. Sanki hiçbir şey yapamaz sanılmış da, o da karşı çıkıyormuş gibi kaşları fark edilmeyecek biçimde kalkık. Maurice annesini seyre-diyor. Ondak başka kim annesinin elini hep böyle tutabilir? Asi-nin parfüm kokulu boynuna gömülmek için herkesi bir tarafa itip kaktığı günlerden beri her şeye hakkı olduğunu biliyor. Gü-

neş kadar vahşi parfüm şimdi o ünlü sözünün işlendiği beyaz yastığa sinmiş. Ben onun oğluyum - onun gibi tekim.

“Atlayamazsın Sarah, atlayamazsın işte!”

Yeğenim benden daha büyük. Karşımızdaki hendeği görüyorum; siyah çukuruyla beni küçümsüyor. Sanki kırık dişlerden izler taşıyan arsız, pis, iğrenç kocaman bir ağız gibi. İçinde dal kırıkları, dikenli çalılar, yarı yanık kargı gibi sivri uçları bana dönük dallar var.

“Atlayamazsın!”

Ne olursa olsun; bir şeyin bana yasaklanmasına dayanamıyorum. Atlayacağım. Meydan okuma mı? İstek mi? Aradaki farkı kim söyleyebilir? Onu hayran bırakmak, gözünü kamaştırmak, isteğini gerçekleştirmek istiyorum. Gerilir, koşar, uçarım... Hayır! Aptal gibi düşecek değilim. Azmetmek yeterli; insan azmederse suyun bile üstünde yürür. Çocukluğumun Sophie Anası, benim için dua et! İstemek yeterli. İşte, hendek arkamda kaldı.

“Sarah!”

Bir yerlerim kırıldı. Yıldırım çarpmış gibi acıyor, sağ bileğim kuru bir sesle çatırdadı, suratıma inen harika bir tokat, iki bacağım sanki bir oldu, acıyor. Herkes bana doğru koşuyor ama ben sadece yeğenimin karmakarışık suratını görüyorum, “Sarah!” diye kopan çığlığı hâlâ kulaklarımda, sesi hendeğin ötesinden bana ulaşıyor, vurgusu bugün bile heyecanlanmama neden oluyor.

Bunu yeniden yapabilirim, hatta sonunda ölüm bile olsa yaparım! Yaşam gerçek renklerine daha yeni kavuştu. Beni götürürlerken bağıriyorum: “Bana meydan okunursa yeniden yaparım! Canım ne isterse hayat boyu yapacağım! Her şeye karşı yapacağım!”

Gözlerini yarı açıyor; gözleri de bakışlarını yönelttiği çarşaf kadar soluk. Yastığının üzerine işlenmiş ilkesini bir parmağıyla hafifçe tırnaklıyor. Açılıp kapanan dudaklarından dökülen sözler duyulmuyor. Parmağı hâlâ yastığı tırnaklamakta; söylediğinin iyi

anlaşılmasını isteyen bir ses gibi. Sonra yüzünü yavaşça Maurice'e çevirip gözlerini biraz daha iri açıyor.

Bu 15 Mart gecesi tiyatromun orkestra, salon ve locaları beni son rolümde görmeye gelen tanıdık yüzlerle yavaş yavaş dolmaya başladı. Perde henüz açılmadı ama Maurice de orada. Yavrum; her zamanki gibi onur locasında.

Mavi kadife eski koltuğuna yaslanan Johann, lambasını ve gözlerini yeniden açar. Bir tragedya oyuncusu için doğması, anası, babası, doğduğu çatı ve peşi sıra oturduğu diğer yerler tam olarak ne ifade eder? Sarah, Hektor'un cesedi Andromaque'ın büyüyen gözleri önünde kindar Yunan atlılarının nalları arasında oradan oraya savrulurken kanlı bir antik Truva sabahı doğmadı mı? Şehrin dumanları tüten surları dibinde ağlayan küçük kızın adı Sarah değil miydi?

Ya kendisi; adı Johann da olsa, Salome'nin öpüşüyle duyguları darmadağınık, gönlü tanımlanamaz bir umutsuzlukla direnen Iokanaan değil mi? İnsanlığın canlı bir kusuru, bir çatlağı-yken duygularından arınmış bir biçimde tarihleri, isimleri, yerle-

ri, metinleri kesip biçen, sıralayan, arşivleyip düzenleyen bir tarihçi olmasını ana ya da babasının hangi hatasına borçlu?

“Sana bakmak istemiyorum. Sana bakmayacağım! Sen lanetlisin Salome, lanetli!” diye haykırıyordu Oscar Wilde’ın Iokanaan’ı.

Johann artık araştırmalarını sürdürmek istemiyor. Tarihçi olarak yetersizliğini bağıra bağıra söylemeye daha yatkın! Akıldışı bir düşüncenin esiri oldu. Yaşamında bir kez olsun anlamsız bir şey yapmak istiyor.

Sadece çıplak olarak uzanmak ve bir karşılaştırma, bir çözümleme yapmadan kaybolmuş bir Sarah’nın öpücüklerine kendisini bırakmak istiyor. Yapmakta olduğu şey gözüne bir cellatlık, polisiye bir olay olarak görünüyor; kendisine ihanet etmek, tarihleri saptırmak, olaylar yerine sadece sevdiğinden söz etmek istiyor.

“Bana bakan bu kadın da kim? Bana bakmasını istemiyorum!”

Ben Johann; tarihçi. Ben Iokanaan. Ben Vaftizci Yahya, ama kurtarıcı olan değil, devrimci olan da değil. Âşık bile değil.

Salt anlatıcı...

Divitini bir an bırakıyor. Sarah’nın asi ve kıvırcık saçlarıyla pekâlâ Alexandre Dumas’nın kızı olabileceğini; ya da diplomasi yeteneğini Morny’den mi almış olduğunu; Napoléon Bonapart’a duyduğu tutku nedeniyle de Victor Hugo’nun manevi kızı olmaya yakıştığını düşünerek eğleniyor.

Ama hayır; Salome’yi bir kenara atmanın gereği yok! Araştırmalarının başına dönüp işini tekrar ciddiye alıyor.

Sarah B’nin babası - Bernhardt adında parlak bir hukuk öğrencisinden söz eden belgeler var! Sarah’nın Şili göçmeni amcası Edouard Ker-Bernhardt’ın soyundan gelenlerin bazıları, atalarının oyuncunun gerçek babası olduğuna kesinlikle ikna olmuşlardı.

Johann içine gömüldüğü üzerleri çıkmalar, işaretler dolu kâ-

ğıt yığını arasından Sarah'yla birlikte pek çok oyunda rol almış ünlü Romen oyuncu Max'ın anılarını buluyor:

“Onu oracıkta boğup öldürüvermeyi hep isterdik. Mantıksal olarak çoktan boğuluvermeliydi. Fakat celladı haline gelecek kurbanları her zaman değişiyor, her seferinde bu çılgının ya da deli çocuğun daha beter ne yapabileceğini merak ettiğimizden elimizden kurtuluyordu. Ayrıca bu deli kızın adı Sarah'ydı yani. Daha ne olsun ki?”

Johann gözlüklerini çıkartır. Deli kız çok uzaklardan ona öpücük göndermektedir.

Cuma, 16 Mart 1923

Uyumuyorum. Doğmakta olan gün suçlu bir çocuk gibi çekingen, bana bakmaya çalışıyor. Onun çok genç, kendimin de çok yaşlı olduğunu ama yine de konuşacak bir şeyler bulabileceğimizi düşünüyorum. Benden önce öte tarafa göçen dostum François Coppée'nin dizeleri geliyor aklıma:

"Gösterişçiyim, ama gösterişli değilim."

Her yanımda kırık şu ürkütücü yatakta büzülüp kalmak beni eğlendiriyor. Yoksa bu ağır ve hantal çarşafların, yorganın ortasında sıkılırdım; hiçbir şey hoşuma gitmezdi. Beni pek güzel sarıp sarmaladılar; genç kızın uslu durması gerekiyor, şairler şu an karıncalar gibi üstüne üşüşseler bile:

"Kükredi kırmızı ibikli horoz 'İstiyorum!'

Yanıtladı sesi kısık eski horoz 'Yapabilirim!'"

La, la, la-la, la, la... Hafızam şarkı mırıldanıyor. Kelimeleri dans ettirebilecek bir tek o kaldı zaten:

"Çok yaşlı sayılmam, bakılırsa hoşlanabildiğime,

Yirmi yaş güneşiyle dizeler döktürdüğüme...

İçiyorum gençliği, her zaman haklı olanı."

Coppée'nin aldırmazlığı! Yolcu; benim ilk gerçek başarım. Neredeyse yirmi yaşındaydım. Çok geçmeden kendim gerçek bir yolcu olacaktım. Gözlerim kırpışıyor, odama bakıyorum; hafifçe sağa sola sallanıyor mu ne? Kalkmakta olan bir gemide olmaya-yım? Büyük yolculuk başladı; gördüklerimi anlatmak için bu seyahatten dönebileceğimi de sanmıyorum. Gemi sisler içinde. Yapabileceğim tek şey kendimi sallantısına bırakmak. Suların sessizliği insanların gürültüsünü boğuyor.

Bir zamanlar Versailles'in Grandchamp Manastırı'ndaki gibi; revirin bitişiğindeki altı kişilik odada uslu uslu uyuyan küçük bir kız vardı. Yatakhanelerden daha dinlendirici olan bu odaya sadece çok zayıf ya da iyileşme dönemindeki kızlar alınırdı.

Ağrıyan başımı kaldırıyorum. Ya O; eskisi gibi beni yine O mu kollayacak? Yatağım, üzerinde bir Kutsal Bakire nişi bulunan duvarın karşındaki duvarda yani. Nişin önünde bir lamba sürekli açık. Neden tam da bu köşeden yararlanıyorum? Neden bir yazgım olduğunu daha çocukken anladım? Her uyandığımda yazgıma günaydın dedim; bu sanki ayak değmemiş bir kuma nazikçe basmak gibiydi. Ne zaman böyle bir adım atsam, yeni bir serüvene başlamak üzere olduğumu hep bilirdim. Acaba bu diğerleri, görgüsüz hödükler her yanı toza bulayıp kendi izleriyle başkalarının izleri birbirine karışıp sonunda bir fasit dairenin üzerinde dönüp durularken, bir başkasının, Tanrı'nın ayak izlerine bastığımı sandığımdan mı böyleydi? İlerleyebilmek için onun

en küçük keşiflerinin bile anımsanması yetiyordu. Neyse ki engeller benim kalbimdeki gecede, palamarları çözdükten sonra kadir-gamin volta attığı sularda deniz fenerleri gibi göz kırıp durmaktalar. Ama bu yeni sefer için kendimi pek de yürekli hissetmiyorum; nereye gidilecek?

“Baba! Baba! Hapse girmek istemiyorum!.. Burası bir hapsehane, bundan eminim... Korkuyorum, korkuyorum!..”

Babamın elini sıkı sıkı tutuyorum. Demir parmaklığın öte yanında bir kapı açıldı. Madam Fressard’ın pansiyonundan beni çıkartmak için neden geldi ki? Oysa iyi bir yerdi. Pamuk ipliğine bağlı mutluluğumun her seferinde kırılıp gitmesi için yine ne kusur işledim acaba?

Okyanus kıyısında sütanamin yanında mutluydum. Küçük Süt Çiçeği’ydim. Üç yaşındaydım, vahşi şebboylara, günbatımında güneşe boğulan taçyapraklarına deli olurdum. Ama bir gün ateşi tutmak istedim, az kaldı yok olup gidiyordum. Kırk iki günlük tereyağlı bir özenden sonra, işte Paris’te, Neuilly’de bir bahçedeyim. Hiçbir iz yok, sadece derim biraz kızarık. Beş yaşındaki Sarah, bahçedeki birbirine karışmış yün yumakları gibi dalya çiçekleriyle sakın sakın belki eğlenir.

Günlerden bir gün sütanne pek şaşkındır; sütannenin sütünü sağlayan baba ölüvermiştir. Dünyanın dört bir yanından akın akın para, oyuncak, şekerleme akar, ama ne anneden, ne de teyzelerden bir adres, bir haber yoktur. Zavallı kadın çareyi bir kapıcıyla evlenmekte bulur, ben de kendimi böylece Provence Sokağı 65 numaradaki karanlık odada bulurum. Altı yaşından biraz büyüktüm galiba. O günleri asla unutacak değilim. Boğulacak gibiyim; oda soğuk, gri, çirkin. Penceresi bile yok. Ölümümün tan vaktinde bile anısı beni rahatsız ediyor. Zorlukla nefes alıyorum! Kaçmak istiyorum! Çok karanlık! Çok berbat! Hıçkırıklara boğulup yataklara düşüyorum.

“Süt Çiçeği neyin var?”

Sütannem beni kollarına alıyor.

“Sokağın tavanını görmek istiyorum.”

“Tamam, gider bakarız. Şimdi gel Titine’le oyna.”

Titine; komşumla oynuyorum: Paris’in göbeğinde pis ve dar bir koridorda, birisi görünmeyen gökyüzüne doğru cıvıldaayan kapıyı iki serçe...

“Great? İyi misin?”

Maurice annesine doğru eğiliyor. Yorgun; gecenin bir vakti biraz kestirdi ama şimdi annesi sanki uçmaya hazırlanan kuşun kanat çırpması gibi kollarını oynattı, sonra mırıldanarak,

“Maurice’im kuşları duyuyor musun? Birazdan gün yükselecek, dedi.

Maurice gözlerini yumup onu görememekten suçlu,

“Çoktan beri mi uyanıksın?” diye endişeyle sordu.

“Penceresiz bir odadaki küçük bir kızla... Coppée dostumu düşünüyordum!”

“Solgun ve cılız prens yoktu on yaşında

Hüzünle gezerken Schönbrunn Parkı’nda

Hapiste hissediyordu kendini yavru kartal.”

Bu benim! Ben de tıpkı Aiglon gibi darda yaşamaktansa ölmeyi seçerdim.

Yaşlı kadın gözlerini kapattı.

Maurice onun hava almak istediğini sandı; ona seslendi.

Bu koridor benim Schönbrunn’um. Bu terk edilmişlik duygusunu, hiçbir şeyle kıyaslanamaz bu dehşeti asla unutmadım. Ne olursa olsun bir şeyler olmalı! Yumruklarımı sıkıyorum; daha dua etmesini bilmiyorum ama istemesini biliyorum. Tüm gücümle bir şeyler olsun istiyorum. Bu çamurlu koridorda sıçramaya hazır bir kedi gibiyim. Uçuş gitmeliyim. Buraya asla katlanamam. Boğazımı yakan çığlıklara kayıtsız Titine seksek oynuyor. Bana sınırsız bir enerji verildi. Altı yaşındaymışım, kimin umurunda! Tıpkı bu yatağa yapıştığım gibi; ölmeyeceğim!

“Rosine teyze! Rosine teyze!”

Teyzem burada. Tam bir rastlantı. Koşulların, durumların sihrihe hep inandım. Teyzeme de zaten “Güzel Duygu” adını takmıştım.

“Hiçbir şey anlamıyorum! Bu bizim Sarah, Kardeşim Yöle’ün kızı! Ne işiniz var bu koridorda sizin?”

Açıklamalar, ağlamalar, gülmeler. Elbette hemen tasarlanıveren şeyler de var.

Güzel Duygu, “Yarın gelip seni alacağım,” diyor.

Ama ben yarınlara pek de inanmam. Ölüm var, kalım var! Hayır: Ya şimdi ya da asla...

Ama arkadaşıyla birlikte uzaklaşıyor, sütannem odanın penceresi açıp, “Artık ağlama Süt Çiçeği, teyzene güle güle de. Geri gelecek. Onunla gideceksin,” diyor.

Ben, gözlerimin önünde teyzemin ipeksi elbisesinden zayıf bir ışık kalan koskoca bir kara delikle kalakalıyorum. Bir kez daha terk edildim; beni başlarından atıyorlar, atıyorlar!

Ölmekle eşdeğer bu, evet, ölmekle eşdeğer: yaşamımın özeti bu, küçükken ateşe uzattığım ellerimle bir şeyler yakaladığım günden beri ateşlediğim her şeyi yakalamaktayım.

Tekrar yatağa düşünüyorum.

Beş-altı yaşlarındayım; beni şımartmak için hemen gelecek olan annemin çağrıldığı o güzel yataktayım. Anlaşılan kolumu iki yerinden, bir de sol dizka pağıımı kırmışım. Dizim çok fena ağrıyor. Elimle dizimi yoklamaya çalışıyorum. Nerde benim bacağım? Yok... Ne kadar da aptalım! Zaten benim tek bacağım var. Epeyi bir zaman önce tekini budamıştım. Sekiz sene oldu bile.

İçimden gülmek geliyor. Kesik bacağım acaba beni cennette bekliyor mudur? İnsanın bir uzvunun kendisinden önce öte tarafa gitmesi garip bir şey. A, yok! Unuttum! Bacağımı Bordeaux’da formolda saklıyorlar. Bu tür şeyler bir tek benim başıma gelir.

“Titre bana layık kız.”

Athalie'nin dizeleri kulaklarımda çınlıyor:

*"Yahudilerin acımasız Tanrısı seni de yensin.
Dilerim onun korkunç ellerine düşesin,
Kızım..."*

Tekrar yürümeye başladığımda annemin beni götürdüğü Fressard pansiyonunda Stella Colas'nın sesi. Yedi yaşında olmalıyım. Okuma yazma bilmiyorum ama Racine'in kelimeleri, sanki babam beni yerden çağırmış gibi, içime doluyor, hem acı, hem de neşe veriyor. Yakıcı alazlar gibi beni çekiyor; Racine'i okşamalıyım; yakarsa yaksın...

Gece boyunca ateşin kelimelerini tekrar tekrar okuyorum. Tanrı'nın adı Racine ve ben vahşi atların nalları altına atılmam da gerekse ona layık olacağıma söz veriyorum.

Clotilde, Stella'nın küçük kardeşi bana oyunumda eşlik ediyor, III. Napoléon'a suikast düzenleyen erkek kardeşlerini bağışlaması için ablasının imparatorun arabasının önüne atladığını da o anlattı.

"Titre bana layık kız."

ÇarşafLARımın altında onu taklit ederken yanımda yatanları kaç kez uyandırdığımı kimbilir?

Fressard pansiyonu! Okuma yazmayı ve Racine dinlemeyi orada öğrendim.

*"Ve ben, onu kucaklamak için ellerini tutuyorum,
Ama salt kemik ve ölü bir ten, ellerime gelen..."*

İşte ben de, şairin bana sunduğu ölünün çenesini bağlamak üzereyim. Sarah son rollerinden birini bundan birkaç ay önce oynadı. Athalie! Neredeyse yirmi yıl oluyor; tek patim üstüne dikişli, çok eskiden Stella'nın yaşattığı heyecanları yeniden duyuyorum. Yaşın ne önemi var! Çocukluğumu düşlemek sayesinde du-

rumumu unuttum. Önemli olan Athalie'nin el değmemiş kelimelerini aynı heyecanla yeniden bulabilmek, çünkü gönül de tıpkı beden gibi yaşlanır, kırılır.

Maurice endişeli. Annesi bir parmağını kurumuş dudaklarında gezdiriyor. Ya su istiyor, ya da çatlakların kremlenmesini. Yerinden beceriksizce doğruluyor; oradan hiç gidesi değil. Gitmeye bir kalkışsa, bütün ev, eskiden oyun sonrası locasına üşüşenler gibi, sözüm ona onunla ilgilenme bahanesiyle odasına dolur; oyun sonlarında nasıl bir kıyıya itildiği hep aklında. Oysa unutmayı nasıl isterdi...

“Anne, bak aklıma ne geldi. Hadi şöyle on beş günlüğüne Sainte Adresse’e gidelim, ‘Küçük Saray’ dan yanımıza kimseyi almayalım, sadece sen ve ben!”

Annesi kabul etmişti. İkisi birlikte bir gece geçirmişler, hatta baş başa yemek yemişlerdi. Yirmi kusur yaşındaydı ama dün gibi anımsıyordu; özellikle de annesinin gözlerini açmadan ellerini sımsıkı tuttuğu an... O an, bir bayram gününün yorgunluğuyla derin uykulara dalmış bir çocuk gibiydi. Başının üzerinde ayla gibi çevrelenmiş beyaz saçlarıyla ne kadar da güzeldi.

“Ünlenmek için yaklaştı bana,” diye mırıldanan sesi hâlâ duyuyordu.

“Hayır, istemiyorum. Ben sana hayranım anne,” diye yanıtlamıştı. Ünlü olmak aile arasında yenecek bir yemek değildi.

“Bir küçük burjuva gibi konuştun!”

Aralarında geçen bu konuşmayı Lysiane’a anlattığında biraz bozuluş gibi olmuştu ama onca yıldan sonra onun da anımsadığını görerek heyecanlanmıştı.

“Senin en küçük kaprislerine bile katlanıyorum”

“Gerçekten de öyle anne, ama diğer çocuklar aslında sadece benim olmak istediğim gibi, yani sıradan ve düzenli yaşamları olan çocuklar.”

Ne kadar da aptalca bir yanıttı! Ama o gün de, bugün olduğu gibi, onu tamamen kaybetmekten korkmuştu.

“Anne, sana bir soru sorabilir miyim? Yoksa kızar mısın?”

“Canın ne istiyorsa sor sevgilim...”

“Bir gün evlenmeyi düşünüyor musun?”

Gençlere özgü bir kahkaha patlatıp, muhteşem kollarını oğluna uzatmıştı.

“Zaten tiyatroya fazlaca zaman ayırdığımı düşünüyorsun, boş ver; sen esas evlenirsem ‘Bay ve Bayan Sarah Bernhardt’ deneceğini düşün, bu herhalde cici babamızın hiç hoşuna gitmezdi, ya da sen ‘Bu gece Baba ve Annemle çıkıyorum’ derdin, bu da beni üzerdi... Seni küçük züppe!”

Annesi yanlış anlamıştı; onu yatıştırmalıydı. Aslında onu kimseyle paylaşmak istemiyordu. “Anne,” diye mırıldandı, “kendini yorma! Senin hiç kimseyle evlenmeyeceğinden emin olmak için öyle sordum... Böyle bir ‘beyefendinin’ varlığına her gün yirmi dört saat katlanabileceğimi mi sanıyorsun?”

“Gel sarıl bana canım. Haydi koluma gir de biraz yürüelim...”

Annesini şakağıyla çılgın saç kıvrımı arasından öpmüştü. Annesi kendisine o kadar yoğun bakıyordu ki, bir şeylerin açlığını çeken zümrüt yeşili gözlerde umutsuzluk ve acımasızlığın garip bir karışımını, sanki bir korkuyu seçer gibi olmuştu. Acaba prens onları terk edip giden babası mı aklına takılmıştı? Sormaya cesaret edemedi. Annesi kendisine hamileyken bu baba küçük Maurice’i istememiş ya da üstlenememiş olmalıydı. Ölümün eşiğinde olduğu şu anda, annesinin bir gençlik aşkının peri masalları anlatılan yatağına uzanan, kendisinden başka bir şey olamayacak o genç kıza benzemekten başka elinden bir şey gelmeyeceğini artık anlıyordu.

Ne önemi vardı ki! İki canlı arasında her şeyin, hatta yeni bir varlığa can vermenin olanaklı olduğu o yolculuğun ürünü olarak dünyaya gelmişti.

Annesi uykusunda ellerini dudaklarına götürdü. Parmaklarının çatlak dudakları bastırmasına seyirci kalan genç adam *Great*,” diye mırıldandı.

Fakat annesi çok uzaklardaydı - prensle mi birlikteydi acaba?

Yoksa çok uzun yıllar önce ölen kendi babasıyla mı buluşmaktaydı? Onu hâlâ seviyor muydu? Oysa Arthur Meyer adamın öldüğünü bildirdiği gün hiçbir tepki vermemişti. Ağzından sadece, “Ah, zavallı Henri!” nidası çıkmıştı.

Ama bu “ah” sanki hafifçe titreşir gibi mi olmuştu; o sırada kendisine kaçamak bir bakış atıp, sonra gözlerini kaçırmış mıydı?.. Annesinin duygularını ne kadar ustalıkla gizlediğini, özellikle kendisinin de asla anlayamadığı Arthur Meyer önünde buna daha da dikkat edeceğini oğlu olarak çok iyi biliyordu. Adamın kendisine bu ölüm haberini boşuna getirmediğini, tepkilerini gözlemek istediğini elbette hemen anlamış, öleni koruyucu bir tavır takınmıştı. Nasıl bir özenle parmağındaki yüzüklerle oynamaya başladığı hâlâ gözlerinin önündeydi...

Annesine su getirmeden önce, eğilip onu nazıkçe öptü; daha da incelmış üçgen yüzünde gerçek ötesi bir güzellik ışıldıyordu.

Sonuç olarak tek sevdiği kendisiydi, onu her şeye karşı koruyandı. Nasıl büyük bir serüvenin ürünü olduğunu anlayabilmesi için prensle yaşadığı tek ve eşsiz aşkı anlattığı tek kişi yine kendisiydi. Şefkatle, “Hemen geliyorum *Great*,” diye mırıldandı.

Çıkmadan önce dönüp bir kez daha baktı. Acaba şimdi nasıl bir kötü darbe hazırlıyordu? Çünkü sonuçta, günün birinde şu genç Damala’yla, “Bay Sarah Bernhardt”la evlenivermişti işte! O da gitmiş, kendi prensesini, Matmazel Jablonowska’yı bulmuş ve evlenmişti ama o da kaybolup gitmişti. Hayır, bir kez daha terk edilmeye katlanamazdı...

Böyle mukavva gibi sert dudaklarla ölümün önüne çıkamam. Sözleştik, buluşacağız. Birisi gelip beni kucaklayacak, bunu hissediyorum. Suratım da taş gibi!

Annem olsa boynumu ve yüzümü kremle ovar yumuşatırdı. Madam Fressard’a verdiği talimatlar hâlâ aklımda:

“Bu doktorun reçetesi, iki kutu değişik reçel var, çocuk çok hal-

siz. Bu da krem, kendim yaptım. Çocuğun yüzünü, ellerini, boy-nunu her gece bir kez bununla ovmanızı istiyorum. Çarşaf lar kirlenir diye korkmayın, düzenli yıkanmaları için size ayrıca pa-ra ödeyeceğim...”

Zavallı annem dünyayı ayaklarının altında sanırdı! Benim çarşaf larım da ayda bir diğer kızlarınkilerle birlikte yıkanmak-taydı...

Giderek sertleştiğimi hissediyorum...

Yeter ki beni tereyağıyla ovmaya kalkmasınlar...

Yaşlanmaya başladıkça yaşam denilen kitabın şifresini tü-müyle çözmeye başlamanız ne kadar garip.

Süt Çiçeği'nin teni yandı kavruldu ama yüreğine el değmedi; o denli masum...

Çevremde gürültüler duyuyorum. Sabah valizlerini hazırla-ma telaşında. Bu uyanma telaşlarından nefret ediyorum. Tiyat-roda da sahneye çıkmadan önce gerçek gürültülerden böyle nefret ederdim. Uykuyu parmaklarımın ucunda sessizce terk etmeyi se-riyorum. Birisi gelip benimle konuşmaya kalkışmasın, asabımı bozuyor. Neşelendirilmek ya da sakinleştirilmek istemiyorum. Öleceğim, tıpkı sahneye çıkmak gibi bir şey bu. Orada nasıl sessiz olunuyorsa, burada da olunmalı. Başka bir şeye ihtiyacım yok be-nim. Sessizlik içinde her şey çok güzel. Fakat en ufak ses, yok yere her şeyi bozuyor.

Ama üstüm başım berbat bir halde ölümün karşısına çıkacak değilim herhalde. Beni kimbilir nasıl bir seyirci bekliyor? Lond-ra'da Phadreus'u oynadığım günlerdeki bir matine öncesindey-mişim gibi hissediyorum. Hiçbir şey hazır değildi. Ben sakinleş-mek için çok erken gelmişim, beni sahneye hazırlayacak oda hiz-metçisi kadınlar da kendilerini kahvaltıya vurmışlardı. Büyük bir rol üstlenmiş de hâlâ hazır değilseniz; olmadık aptallıklarla uğraşıyorsanız, bu bir felakettir. Giysilerimin kıvrımlarını ken-dim içinelemek zorunda kalmıştım. Üstelik sahne korkum alabil-diğine inatçıydı! Böyle anlarda çevremde kimseyi istemem; kendi

sessizliğimi dinlememe saygı duyulsun isterim!

Ölmek de en az Phadreus için sahneye çıkmak kadar zorlu olmalı. Cehennemlerin Tanrısı Minos'la yüz yüze bir sefer tāsını karıştıran bir kaşıık sesi ya da ağdalı bir gülüşle nereye varılabilir? Korkuyorum. Asla beceremeyeceğim. Ya tam ben ölüirken her şey bir komediye dönerse? Kostümümü bulamıyorum, metin de nereye kayboldu - boşluk, beyazlık... Üstelik Maurice de beni terk edip gitti! Bayılıyorum galiba, hiçbir şey görmüyorum.

"Baba, Madam Fressard'ın pansiyonundan beni neden çıkarttın?"

Önümde siyah peçeli bir kadın dikiliyor. Elimden tutup beni çekiyor, bana doğru eğilip peçesini açtığını görüyorum; bu çocuksu mavi gözler, bu ucu kalkık burun, bu gülen ağız, bu güzel dişler ve tüm yaşamım boyunca beni koruyan bu yardımsever tavır; hemen tanıyorum:

"Kutsal Sophie Anamız!"

Rahatladım. Karanlık manastırı tek gülüşüyle aydınlatmaya muktedir on iki yıllık dostuma kavuştum.

Arkama bakıyorum. Babam bana el sallıyor. Demir parmaklıklara doğru ilerliyorum. Her şeye ulaşabileceğim bir geçidin başında kalakaldım, dışarıda Schönbrunn Parkı'na bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor. Avusturya'da her şey yas tutuyor, her şey, her yer griler içinde.

“Benedicite, Domine, nos et hæc...”

Johann, “Sarah Bernhardt” dosyasına kopyalamak için metnin Latince aslını annesinin eski dua kitabında aradı. Zengin, fakir çoğu ailenin yemek öncesi söyledikleri bu duanın özgün metni neredeyse bulunmaz hale gelmişti.

Düzen ve disiplinin önemi üzerine düşünüyordu. Sarah’ı yıllar sonra büyük bir tragedya ustası yapacak oyunculuk temeli onun manastır günlerinde atılmamış mıydı?

Johann, tragedya ve Tanrı düşüncesi arasındaki ilişkiyi; bu kendi kendine yetişen çocuğun kafasına Kutsal Sophie Ana’nın yavaş yavaş ektiği tohumları düşünmekteydi.

Babası tarafından getirildiği, taş ve tefekkürden başka bir şey

görmeyeceği bu yerde çocuk aklıyla onu rahibeliğe sürükleyebilecek bir ötedenliğe de geçebilirdi.

Sarah o sıra yedi yaşındadır (belki de on). Manastıra yerleştirilirken korkar, babasına sığınır:

“Ona doğru atıldım... Beni elimden tuttu, açılan kapıdan onu yavaşça izledim... Dişlerim takırdıyordu... Herkes evcilleştirilemeyecek bir çocuk olduğumu, tepeme demir bir yumruk gerektiğini düşünüyordu; şeytanın ta kendisiydim, “Bu çocuğun sonu iyi değil,” derlerdi.

Demir parmaklığın öte yanında neyse ki Kutsal Sophie Ana beklemektedir; bir tek Sarah’nın karşısında peçesini açıp kadın yüzünü gösterecektir.

Johann, Sarah’nın yazgısını belirleyen ilk önemli figürün bir bilmece gibi peçeyle kaplı olarak kıza yaklaşması düşüncesinden hoşlanmaktadır. Racine’i düşünür; Port-Royal’da jansenistler tarafından eğitilen bu yalnız çocuk, diğerleri Tanrı’ya bulamazlarken, tiyatronun yakıcı ateşini keşfetmiştir.

Yazgısı tarafından tragedya ustalığına itilen ikinci bir insan daha dünyaya gelmiş midir acaba? Eschyle’in hissettiği, insanların tragedyayı taşıyacak kapasitede olmadıkları düşüncesi acaba ticari bir sonuç mudur? Eschyle acaba, ziyaretçisiyle karşılaşmak için sessiz adımlarla yaklaşan Tanrı’nın gürültücü bir kalabalık tarafından sezilememesi nedeniyle mi tragedyalarını kendi eliyle yakmıştır?

Tragedya: *Tragos* (teke) ve *ode* (şarkı)’nın birleşmesiyle oluşan bir kelime. Şarkılar eşliğinde Baküs’e bir teke kurban edilirdi. Günümüzde günah keçiliğini kim üstleniyor? Bir tragedya yaratabilecek yetenekte tek ülke kaldı mı?

“Sphinx’in tüm insanlığı ilgilendiren bilmecesini çözen Oidipus’un kendisi de, ancak dönüşü olmayan bir yola girip her şeyi kaybetmesiyle çözülecek bir bilmece üzerine kurulu bir yazgıya mahkûm bir bahtsız değil midir?”

Johann, romantik Alman yazarlardan, klasik tragedyalar uzmanı Wilhelm von Schlegel’den aldığı bu cümle üzerine yenden düşünür.

Başını kaldırıp kutsal dansözün adımlarını duymaya çalışır. Evet; Sarah, Salome gibi peçeli, süslü notlarının arasında yanıtını boşuna aradığı bir bilmeceyle kendisine yaklaşmaktadır.

Tragedya ustasını artık olmayan çocuğunun yerine koymaktadır; o artık ne pahasına olursa olsun, medya tarafından körüklenen ve yayılan günlük çamura boğulmaktan sakınılması gereken, bu gizemli hamurla gözünün yaşına bakılmadan yavaş yavaş boğulan, yardım çağrısı yapan tüm dünyanın sembolü, ağzını dolduran toprak ve insanların kayıtsızlığına perçinlenmiş gözleriyle yüzü yeni şekillenmeye başlamış televizyonda şöyle bir görünüveren Latin Amerikalı küçük kızdır.

Johann, kendisine uzatılan eli tutarak, yırtıcı gözlerle bakan bu küçük kadının kendisini çekip götürmesine izin verir.

Bazı şeyler, *Anılar*'ı tekrar tekrar okusa da tarihçi için bile açıklanamaz olarak kalacaktır:

“Kadın peçesini kapatırken babama, ‘Ah, işte dost olduk bile,’ dedi.”

Bu noktadan sonra Kutsal Sophie Ana küçük kızın sürekli koruyucusu olacaktır.

“Babam bir an bana sarıldı kaldı. Ona baktığımda gözlerinin yaşla dolduğunu gördüm... Uslu duracağım; dört yıl sonra seninle birlikte gidebilmek için çok çalışacağım...”

Küçük kız siyahlı kadının elini tutarak uzaklaşmakta. Manastırı geziyor; kendine ait bir köşe bulacağı çok geniş bahçeyi yeni keşfetti: “Oh, kendi bahçem olacak, sadece bana ait bir bahçe...” – küçük kız bahçeyi beller, tırmıkla düzeltir, çapalar ve sular!

Büyümeye başlar, “Saint Augustin’in konuşmasını gösteren büyük ve harika bir gravürün” önündedir: “Oh! Bu gravüre ne kadar baksam doyamıyorum. Saint Augustin beni heyecanlandırıyor, çocuk yüreğimi altüst ediyor.”

Athalie'nin küçük kızı gibi şimdiden Tanrı'ya yakınlaşmaya başlamıştır.

Johann notlarını bir düzene koymak istese de genç Sarah onu daha ilerilere sürükler:

“Kutsal Sophie Ana beni yemekhaneye götürdü. Akşam yemeği yenecek... Sonra yemekhanenin ortasına kadar ilerledi, orada durdu, haç çıkartıp yüksek sesle başladı; *Benedicite*... Yemekhaneden çıktığında herkes yeniden haç çıkarttı, yapayalnız kalakaldım... sanki yırtıcıların kafesinde tek başıma gibiydim.”

Tıpkı bu gece tarihinin kendisini yalnız hissetmesi gibi! Johann önündeki fiş ve kitap yığınının bir süre bakar. Hava perisini ekmeklerini neşeyle çorbalarına batıran onca kızın arasına sıkışmış bir halde tahmin etmeye çalışır.

“Küçükhanım, çorbanızı tamamen bitirmelisiniz...”

Ama o kaşıkların orkestrasını dinlemektedir. Tarihi onun kimseye benzemediğini bilir. Gürültülü bir yemekhanenin ortasında herkes çorbasını tüketirken çorbayı elinin tersiyle iten birisi için iki çözüm vardır; ya ölmeye yatacaktır ya da kafasına koyduğunu gerçekleştiren olacaktır:

“Dolores kendi boş tabağını nazikçe bana uzattı, benim çorbamı da bir güzel içti.”

Johann kendi kendine, ben olsaydım belki diğer çözümü, ölmeye yatmayı seçerdim, diye düşünür. Eğitimci rahibe sırtını döner dönmez ardından dilini çıkartan bu küçük asinin yanında kendisini pek değersiz ve alçak hisseder. Kimseye karşı bu tür şeyler yapmamış, gün boyu iyi ya da kötü hep başkalarını taklit etmiştir. Neden? Tarihi aydınlatmak için mi? Hangi tarih? Bir anlamı olmayan, kazanacak gibi de görünmeyen insanlık tarihini aydınlatacak olsa, kimin işine yarar ki?

Sarah'nın Sarah Bernhardt olabilmesi için illa Kutsal Sophie Ana'yla karşılaşması mı gereklidir? Birkaç ay sonra piskopos hazretleri Mr. Sibour'un huzurlarında sahnelenen oyunda ilk kez sahneye çıkması Sarah'nın oyunculuğunun vaftizi mi olmuştur? Bu yüksek rütbeli zat küçük kızın İsa inancına vaftizinde bizzat bulunacağına neden söz vermiştir? Sarah herhalde o yaşta bile dikkatleri üzerine çekmek gibi bir haslete sahip olmalıdır. İyi de;

bu piskopos neden bir deli tarafından öldürüldü ki?

“Katil, Verger, yüreğimin derinliklerinde şükran duyduğum piskoposu öldürerek, küçük zaferimi benden çalarak beni de yüreğimden hançerledi. Hıçkırığa hıçkırığa ağlıyorum. Ölümler duasına eşlik eden org acımı daha da artırıyor.”

Koltuğunu geriye iten Johann, kendisini acıdan kötürümleşmiş hisseder. Kendi iç manastırını gülüşüyle aydınlatacak bir Kutsal Sophie Ana’nın eksikliğini duyar.

“Ana bu Kutsal Sophie Ana’yı sonsuza dek terk ediyorum demek değildi, onu da yanımda götürüyordum; çok uzun bir süre yaşamımın bir parçası oldu. Onu sevdim, çünkü sahip olduğum tüm saygın hasletlerimi o buldu ortaya çıkarttı. Bana tekrar tekrar okuduğum mektuplar yazdığı için onu seviyorum. Onu seviyorum çünkü onun gibi bir insanı tanımamış olsaydım, bana öyle geliyor ki, olduğumdan bin beter eksikli ve kusurlu olurum.”

Johann yaşlı kadın tarafından kaleme alınmış *Anılar*’ı kapatır. Kendi açısından onun da yakınacak bir hali yoktur: anacığı yanında, bitişik odada uyumaktadır. Yalnız değildir. Yerinden kalkıp, bir şeye ihtiyacı var mı diye kontrol eder, sonra tekrar *Benedicite*’nin kopyalanmasına dalar.

Masasında, Sarah’nın yanında küçük bir kız daha var; tarihçiye küçümseyerek bakıyor. Gerçekten de basbayağı çirkin. Johann onu hemen tanıyor; başındaki hale, lambası kadar dikkat çekici.

Asıl adı Elisa olan Rachel, Choron adında opera âşığı bir matematikçi tarafından sokaklarda bulunmuştu. Çocuk sokak ortasında açık saçık şarkılar söylüyordu. Bir gün yoldan geçen biri söylediği şarkının sözlerine dikkat edip kızı uyardı.

Kız, “Bana başka sözler verilse, onları da söylerim,” dedi.

Yolcu bunun üzerine kıza birkaç Louis altını ve birkaç sayfa uzattı.

Yoldan geçen adam Victor Hugo'ydu.

Şanslı şair bu şekilde ocuk Rachel'in elinden tutmuş, genç Sarah'yı dudaklarından öpmüştü.

Mozart'dan, Racine'den hatta Rachel'den söz edildiğinde ne olacaklarını kim bilebilir? Küçük Elisa acaba Choron tarafından kurulan dini enstitüye girdiğı için mi eşsiz bir tragedya ustası olmuştur? Bilgin bir gün onu masanın üstüne çıkmış, üzerinde eski bir perde, o boğuk sesiyle Athalie'yi oynarken yakalar. Nereden öğrenmiştir? Burası bir müzik okuludur. Kızın tiradını kimse bilecek durumda değildir. Ama Choron gibi bir matematikçinin bile hesapları böyle yanılabilir. . .

Johann kendisine karşın Sarah'nın parmaklarının eli üzerinde gezindiğini hisseder; kıskanmış gibidir. Tarihçi *Benedicite*'yi kopyalama işine geri döner.

Cuma, 16 Mart, öğleden sonra

“*Great*, Mr. Abrams’ı kabul etmek için çok yorgunsun”

Yaşlı kadın hafifçe göz kırparak, “Filmi tamamlamak için bir çözüm bulmak lazım. İşimi yarım bırakamam. Durumum daha da kötüleşebilir. Ama gösteri sürmeli! Yerimi kimin alacağına ben karar vereceğim,” diyerek oğlunu yanıtlar.

“Ama *Great*, çok geç oldu, yarın görsen olmaz mı?”

“Bugün görmek istiyorum! Arkamda olmadık bir durum bırakmak istemem! Tosca filmini hatırlıyor musun? Neyse ki onu ortadan kaldırdım. Mr. Abrams’la konuyu tartışmak istiyorum.”

“Ne yapalım, ararız onu o zaman.” Sonunda Maurice teslim olmuştur.

“Kendimi şimdiden daha iyi hissediyorum ama senin dinlenmen gerek.”

Zavallı Kutsal Sophie Ana! Benim “istiyorum”larımı kimbilir kaç kez şefkatle karşılamıştır. Umarım bu son “istiyorum”u da anlayışla karşılar, çünkü bu kez artık son dileklerim söz konusu; yaşlı bir kadın gibi elim kolum bağlı ölmeye hiç niyetim yok! Neyse ki şu Tosca denen filmi kimse görmeyecek! Oysa o rolü tiyatrodan oynadığımda ne kadar sevmiştim! Ne zamandı; seksen yediydi, evet! Eylül’de ben Tosca’yı yorumladım, Aralık’ta Maurice evlendi, bu yüzden çok iyi anımsıyorum.

Comédie-Française’e dönmeyi bu kez de reddetmiştim. Kırkımı aşmıştım artık. Yolun yarısındaymışım da haberim yokmuş. Dönsem ne işe yarardı ki? Bir önceki yıl tam bir felaketti; Villiers Caddesi’ndeki konağımı satıp, bu dünyadaki son durağım olacak olan bu evi aldım. Aman canım, önemli mi? Epeyi bir zaman var ki, tiyatro sayesinde bir göz aldatmacası olan duvarlardan kurtuldum, başka bir dünyayı, bana bu gece çok kasvetli görünen bu ev gibi çürük olmayan, şairlerin kolay kolay yıkılmaz dünyasını öğrendim...

“Dünya bir tiyatrodur; soyunu sürdürenleri biçimlendiren, onları ‘sutra’layana Sutradara denir. Tanrı sizin için var. İnsanoğlu kutsala geçemez. Sadece ermiş kişiler: Brahmanlar bilinç sahibidir. Ama Tanrı tiyatro ve dans aracılığıyla kutsala ulaşma olanağı sağlamıştır. Sutradara perdeyi açar ve görünmezin dünyası görünür olur.”

Ne yazık, Hindistan’a gidemedim! Sevgili Raja’mın hâlâ benimle konuştuğunu duyuyorum. Kuşkusuz bazı kelimelerini yeniden anlamlandırıyorum ama sanki ne demek istediğini tünüyle anlar gibiyim. Ses tonunun, konuşma biçiminin her türlü çeviriden daha güçlü olduğuna hep inandım. Tonlama, hareketler ve jestlerin içerdiği gizli anlaşmanın yanında, birisinin İngilizce, diğerinin Fransızca ya da Rusça konuşmasının ne önemi var?

Coşku insanların birbirleriyle anlaşmalarını sağlayan tek anahattır. Aksi halde onca değişik ülkede kendimi nasıl anlatabildim? Tiyatro belki de maharajanın söylemek istediği bu kutsal dil üzerine kuruludur. Çılgın Richepin'im daha geçenlerde insanların kendisine, "Ben Fransızca bilmem ama o kadın konuşmaya başladığında sanki Fransa'nın ruhu geçiyormuş sanıyorum," diye itirafta bulunduklarını söylüyordu. İşte bu yüzden şairlerin başka dillerden çevirdikleri oyunlarımı kavramaya gayret ettim. Kelime kelime bir kavrama değildi benimkisi; gönülden gönüle bir kavramaydı.

İç bulantılarım artmaya başladı; seyahatlerimin başında hissettiğim deniz tutmasından daha beter bunlar. Limanı gören gemim harika sallanıyor. Köprüye çıkıp parmaklarımın arasında ölecek günbatımını izleyeceğim, sonra da parmaklarımın gölgesini çarşafıma çezeceğim. Belki de manastırda Kutsal Bakire'nin ayakları dibinde sürekli yanan, yarattığı gölgeler arasında beni ziyarete geldiğini sandığım Meleğin kanatlarının beyaz duvarlara fark edilmeyecek biçimde sürtündüğünü düşündürten lambanın ışık oyunları anısına, bu şekillere saatlerce bakabilirim. Yaşamım boyunca bu Meleğin yanımda olduğunu çoğu kez hissettim; şimdi de ışığın habercisi olarak çok uzağımda olmadığını görmekten mutluyum.

Hangi Melek mi? Rafael'di elbette. Bu benim ilk rolüm. Sararan elyazmalarını saklıyordum; Kutsal Teresa yazmıştı, ama şimdi yırtıldı, gitti.

Bana bir rol verilmemişti. Ne kadar kızdığımı ancak Tanrı bilir, ama bu bana ömür boyu unutmayacağım bir ders oldu. Benim payıma düşen diğerlerini çalıştırmaktı. Meleği Louise Buguet oynuyordu. Ayışığı kadar beyaz tenli bir sarışındı. Manastırın köpeği Sezar'ın oynayacağı balık pullarının yapımına yardım ediyordum. En sevdiğim arkadaşım Louise'in elbisesine yardım ediyordum; bir rolüm yoktu ya, her yerdeydim, her şeye yardım ediyordum. Fakat Louise ne zaman ağzını açsa ağlamaya başlıyordu. Ona sufle veriyor, kucaklıyor, sakinleşmesine yardımcı olu-

yordum ama nafile. Kutsal Sophie Ana sonunda, “Yapamayacak bu kız,” dedi. Sanki bir el beni itiyormuş gibi ortaya atıldım: “Yerine beni denemek ister misiniz?” dedim. Herkes “Evet, evet,” diye bağırды, ben de bir geceliğine Melek Rafael oldum.

Mavi kuşağım, krepon kâğıdından iki kanadım, başıma sarıdığım altın bağcığımınla nasıl olduğumu görmek için o gece Meleğimın perdenin yan tarafına geldiğini sanıyorum. Piskopos Sibor efendimiz, benim ilk seyircimdi.

“Vaftizini ilkbaharda yapalım. Babası sırf bu tören için uzak diyarlardan gelecek.”

Ne piskopos, ne de babam bu törende bulunamadılar. Birisi öldürülmüştü, diğeri de trajik olduğu kadar gizemli koşullarda ölüp gitmişti. Ama ölmeden önce kızını, Melek Rafael’i oynaya-cağı bu manastırın kapısına kadar getirebilmişti. Keşke beni görebilseydi! Çok gururlanırdı! Sanatımı her zaman daha yüksek-lere taşıdıysam, bunda on iki yaşındaki kâğıt kanatlı meleğin pa-yyı çok büyüktür.

Gün battı. Işıkları yakacaklar. Umarım tiyatrodaki gibi olur. Şu yatağın üzerinde, yaşamımın sonunda kendime Kamelyalı Kadın’ın son sahnesini oynayıp oynamadığımı soruyorum:

“Çok değiştim! Doktor Chauffard! Ne dediğini duydum. Çok kötü hasta olduğumu söyledi. Çok kötü! Ama umut kesilmez; Armand gelseydi, düzelirdim...”

Hangi Armand? Yanı başımda bir yüz seçiyorum. Prens mi acaba?

“Anne? Beni duyuyor musunuz? Mr. Abrams sizinle görüş-mek için gelecek. Doktor Chauffard burada.”

Hasta anladığını gösterir bir işaret yapar. Émile birkaç lam-ba yakar. İnsanlar dışarıda, Pereire Bulvarı üzerindeki konağın önünde giderek çoğalmaktadırlar. Kendi aralarında yavaş sesle konuşup yukarıdaki odaya, ışığı sanki oyuncunun sahneye çıkı-şını bildiriyormuş gibi yeni yanan pencereye kaygılı bakmakta-dırlar.

“Melek Rafael o günlerde rahip Tobias’a, ‘Bir kralın sırrını saklamakta yarar var,’ diyordu...”

Johann gecenin bir kısmını çalışarak geçirdi. Yorgunluktan başı hafifçe dönüyor, ama İncil’deki hikâyeyi kopyalamayı bitirmek istiyor (Tobias, 12):

“Tanrı’nın beğenisini kazandığınıza göre, günah eğiliminizle ilgili güçlü bir sınavdan geçmiş olmalısınız. Fakat Tanrı sizi iyileştirmek ve Sara şeytanından kurtulmanızı sağlamak için şimdi beni gönderdi...”

Johann olduğu yerde sıçrar. Sarah adı çok açık biçimde yazılı, karşısında durmaktadır: Sarah şeytanı! Sarah; günahım, çılgınlığım! “Tanrı’nın Meleği Rafael şeytanı tutar ve zincirler...” Hikâye de son bulur.

Johann titrer. Bazı rastlantılar karşısında, tarihçi de olsa, korkuya kapılmaktadır. İncil'i kapatır.

Sarah karşısındadır. Masasının üzerinde duran portresi sanki meydan okur gibidir. Sarah, Buda hikâyesinden esinlenen oyunda gizemli tanrıça Izeil rolünde görünmektedir.

“Öpücüğümü kim ister? Benim adım ölüm!”

Sarah ona meydan okumaktadır. Eski koltuğa yapışır kalır, kalkmaya cesaret edemez. Sanki yanına, ölüm yatağına çağırılmaktadır. Geçirilen bir gecenin Sarah'la geçirildiği nasıl anlaşılabilir? Bakışından sana âşık olduğu nesnel olarak nasıl anlaşılır? Tarihçi kendi kendine, “Tıpkı şimdiki gibi,” diye yanıtlar. Tüm kontrolünü kaybedip, onun yanında her şeyi unutmak istemek... Prens gibi, ona yakıştırılan âşıkları; tragedya ustası Mounet-Sully, Victor Hugo, Pierre Loti, Jacques Damala (evlendiler de), Lou Tellegen (Sarah'tan kırk yaş küçük bu genç Hollandalı onu Amerikalara kadar izlemişti), Robert de Brimond (Champagne bölgesinin büyük sanayicisi), Caux markisi, Gustave Doré, Jean Richepin, Jacques Stern, Félix Duquesnel, Charles Haas, hatta (kardeşim dediği) Robert de Montesquieu ve belki de Morny dükünden piskopos Alphonse Daudet'ye kadar herkes gibi onunla yitip gitmek. Dük 1865 yılında öldüğünde Sarah henüz yirmi bir yaşındaydı. Versailles Manastırından kurtulup anne ve teyzesinin hoppa ortamına giriverdiğinde oluşan aile meclisi kararıyla genç kızın geleceğini hazırlayan dük olacaktır. Dük ölümüne kadar kıza kol kanat germeyi bırakmaz. Sarah onun sayesinde önce konserveyata, ardından da Comédie-Française'e girer.

Gözlüklerini yeniden takan Johann, fişlerini önüne çeker. Sarah'nın *Anılar*': Manastır, babasının ölümü, aile ocağına dönüş, yani tiyatro öncesi.

“Anneme hayrandım; ama bir yandan içim sızlarken, bir yandan da onu terk edip gitmek, bir daha hiç görmemek, onu Tanrı'ya kurban etmek için dayanılmaz bir istek duyuyordum. Çevremdeki diğer insanları gözüm görmüyordu. Ciddi ve biraz da

hırçındım... Manastırdan yelken açalı çok olmamıştı; hep bunu düşünüyordum...”

Johann, Sarah’ının elli yaşındayken 4 Kasım 1893’de *Le Figaro*’ya verdiği önemli bir söyleşiye anımsar:

“Ben tiyatroya kilisede girmeliydim.”

“Tiyatroya girmek”, tıpkı bir “dine girmek” gibi.

Victor Hugo’nun “ele, avuca sığmaz güç” dediği bu kadının karşısında hangi erkek uzun süre dayanabilir?

“Yakında on beş yaşıma girecektim. Yaşama atılma aşamasındaydım... Geleceğime o eylül günü karar verildi (...) Öğle yemeğinden sonra aile meclisi kuruldu.” Annesinin ona “gizemli gözlerinin, hayatında görmediği en güzel bakışlarıyla uzun uzun baktığını” *Anılar*’ında anlatacaktır.

Johann yeniyetme kızı mavi elbisesi içinde hayal eder: on beşinde midir, yoksa kısa bir süre sonra on sekizine mi basacaktır? Kız kardeşi Jeanne ondan nefret eder. Diğer; en küçükleri Régina da her zamanki gibi çekilmez tekidir. Üçünün de babaları farklıdır. Jeanne’ninki kim? Régina’ninki kim? Sarah en büyükleri olduğundan içlerinde ilk o yetişkinliğe adım atacaktır. Öğle yemeği sırasında eve ulaşır, kadınlar onu süzerken erkekler gözleriyle tartarlar. Bu yargılar karşısında Sarah şunları yazar:

“Teyzem Rosine, dadım Matmazel de Brabender, vaftiz babam Regis Lavolle ve Morny dükü de o gün yemeğe çağrılı olanlar arasındaydı... Dük bana, neden ağladığımı sordu.” Genç kız dükün sorusunu yanıtlamaz. “Dük biraz daha ısrar etti. Bana karşı şefkatli ve şakacıydı...”

Aile meclisi toplanır: “Havre noteri, nefret ettiğim C... de oradaydı. Piza’da ölen babamı o temsil ediyordu... Çocukluk nefretim beni yanıltmadı. Daha sonra bu adamın babamın en onulmaz düşmanı olduğunu öğrenecektim. Nasıl da çirkindi! (...). Amcam Félix Faure ve korkulur Mösyö Meydieu de (eski bir aile dostları, inatçı bir burjuva) oradaydılar.”

Neyse ki, Madam Guérard, “yukarıdaki” hanımefendi de çıkar gelir. “Madam Guérard beni çok severdi!” Sarah, Kutsal

Sophie Ana, eğitimiyle yakından ilgilenen, Rus imparatorluk sarayına hizmet etmiş evde kalmış yaşlı sofı Matmazel de Brabender, sonra da üst kat komşuları, görür görmez Sarah'ya kanı kaynayan, Sarah'nın her zaman "benim küçük hanımım" dediği yüceğönüllü dul Madam Guérard gibi kadınlar tarafından ömür boyu kollanacaktır. Bunlara daha sonra Suzanne Seylor, Louise Abbema, Najac Kontesi ve Jeanne de Gournay eklenecektir; De Max, "Hepsi de bu deli kızın çekimine kapılmışlardı," diye yazar.

Sarah, gururlu bir bakışla keyfini çıkara çıkara tarihçiye bakmaktadır. Johann okudukları arasında hafıfmeşreplikle ilgili en ufak bir ize rastlamaz. Kadınlar mı? Sarah kuşkusuz onları da çok etkilemiştir. Sarah öncelikle korunması gereken bir çocuktur! Ama panter aniden avının üstüne atlayıverir. Herkes Sarah'nın yapmaya cüret ettiğı, kendilerini de herhangi bir risk altına sokmayacak şeylerin çekimine kapılır. Ama bir an sonra durumun nazikliği ortaya çıkar... Kendisi dışında Sarah'ya kim hükmedebilir ki?

Johann fotoğrafa yaklaşıp dikkatle inceler; bilmece oradadır, o olduğı gibi kabullenilmelidir. Bu kadın ve erkeklerin tümü onun etrafında kıskançlıklar, küsme ve barışmalar, kopma ve buluşmalarla birlikte olurlar, Sarah'nın yanına bir daha yaklaşımayanlar da can sıkıntısından yavaş yavaş ölüp giderler.

Makas darbeleriyle intihar eden genç âşığı Lou, daha sonraları, "Bu harika kadının nazik görüntüsü altında patlamaya hazır bir volkan bulunduğunu keşfedecektim. Aşkını öylesine incelelikle ortaya koyar ki!.. Yaşamımın en başarılı o dört yılını düşündükçe gözlerim hâlâ yaşla dolar ve yüreğimden 'sensiz çok yalnızım,' diye bağırarak gelir!" diye yazacaktır.

Johann okuduklarını elinden atıp, gözlerini tavana diker. Sarah'nın kendisine giderek daha çok yaklaştığını hissetmektedir. Duvara iğnelediğı onca fotoğrafı sanki tarihçiye alay eder gibi bakmaktadır... Kalkar bir kahve doldurur, sonra yeniden oturur.

Siyahlar içindeki genç kız uslu uslu koltuğunda oturmaktadır. Bir an on beş, bir an otuzunda görünen yirmi yaşındaki genç kız tarihçiye amber kokulu elini uzatır. Tarihçi, onun hakkında öğrendiği her yeni bilgiyle yolunu biraz daha şaşırdığını, onun açtığı sonsuz sayıdaki kapılarda kaybolduğunu fark eder.

Onun büyüüne kapılan şair Pierre Louÿs on sekiz yaşında, “Sarah! Sarah! İyiliğin ta kendisi Sarah! Gençliğin, güzelliğin ta kendisi, kutsallığın ta kendisi Sarah!” diye yazar. “Çıldırıldım ben, kendimde değilim, ne yaptığımı, ne düşündüğümü bilmiyorum; dün akşam Sarah’yı gördüm. Tanrım! Ne kadın ama!.. Sarah... Tanrım, seni bir daha ne zaman göreceğim? Ağlıyorum, titriyorum, çıldırıyorum. Sarah seni seviyorum!”

Delikanlı onu görmek için, oğlunu evlendirmeden hemen önce yarattığı *Tosca*’ya gelir. Sarah o sıra kırk üç yaşındadır.

Johann eğlenmek için onu koltuğundan kovalıyormuş gibi yapar ama hemen ardından onun gülüşünü, Reynaldo Hahn’ın “o sivri küçük gülüş” diye adlandırdığı gülüşünü duyar. “Bu küçük gülmesi bir baskın gibi aniden patlar; önce çok yüksek başlar, sonuna doğru da kısılırdı.”

Hayır; bu mavi yeşil, alaycı, hatta biraz da acımasız gözlerin gülüşüne boyun eğmeyecek. Onun hakkında çok şey biliyor; kaprislerine, kızgınlıklarına, kurnazlıklarına varıncaya kadar biliyor. Onunla ilgili binlerce şey topladı, not aldı. Aile meclisinin geleceği hakkındaki kararını uslu uslu dinlemekte oladursun! Herkes onu o sıra çirkin, sıska ve sevimsiz bulmaktadır. Babasının mutsuzluğuna neden olan noterle birlik olan Mösyö Meydiue, onun “sümüklü”nün teki olduğunu söyler.

Ama inanılmaz bir şey gerçekleşir:

Sarah *Anılar*’ında; “Sonunda Morny dükü ayağa kalktı, ‘Bu çocuğu ne yapmak lazım biliyor musunuz?.. Bu çocuğu konser-vatuara vermek lazım,’ dedi ve kayboldu... Bu sözün yaşamımın çıkış noktası olacağını anladım,” diye yazacaktır.

“Annem bana, hadi dinlen biraz dedi, bu akşam seni Théâtre-Français’ye götüreceğiz.”

Johann kâğıtlarını toplar. Uyumludur, yoksa oyuncu olmak için ölüp bayılan Sarah'nın yerine kendisi tükenip gidecektir! Lambayı kapatıp bekâr odasının yolunu tutar. Ama o orada, ya-
tağına uzanmış yatmaktadır; tıpkı *Kleopatra* oyunundan seçip aldığı fotoğrafındaki gibi baştan çıkarıcı, çenesi bileziklerle be-
zeli çıplak kollarına dayanmış, saçları yılan kıvrımları içinde hem
yapılı, hem çözükle, unutulmuş bir çekicilikle taçlanmış onu bek-
lemektedir. Johann titreyerek kapıda durur. Lou Tellegen'in
sözlerini anımsar:

“Kapı açıldı, aralığından ilahi bir varlık görüldü! O ana ka-
dar yaşamın her türlü tehlikesinden, ölümden, şiddetten, aşktan
ve umutsuzluktan kırılğan varoluşumu koruyan zırhım beni ko-
ruyamaz oldu; bu ölümsüz varlık karşısında kalbimin duracağı-
nı sandım... Çelik gibi kaslara sahip olmakla övündüğüm bacak-
larım su gibi eridi...”

Johann kendi kendine korkacak bir şey olmadığını tekrarlar.
Gece hayaller krallığına aittir. Sınavlarını geçmek için asırlar bo-
yu sürmüş savaşları, bugün sakın sakın fişleyebilmek için aşıp
gelmiş birisidir; neden korkacaktır ki! Yüzünü çarşafıya gömüp,
yatakta kendi tarafına büzülür, sanki Sarah bir umutsuzluk anın-
da Jean Richepin'e yazdıklarını yavaş yavaş kulağına fısıldamak-
tadır:

*“Taptığım, idolüm, çığırını olduğum ustam... Senden özür di-
liyorum, ah evet; çok özür dilerim! Sana o kadar kötü, öyle rezil-
ce şeyler söyledim ki, sonunda bana çılgılık çılgılığa bağırان o mek-
tubu yazmak zorunda kaldın. Bu kızgınlığın karşısında tama-
men sersemlemiş durumdayım; sözlerin yüreğime hançer gibi sap-
lanıyor, ağzına geleni söylemişsin. Seni bu kadar kızdırdığım için
harap oldum, ama şu an hiç olmadığım kadar sana bağlı oldu-
ğumu hissediyorum. Bana seni gerek. Senden uzakta var ola-
mam. Özellikle de beyninin amaçsız ve düşüncelerinin dağınık
olduğunu bildiğim şu an senden uzakta kalamam. Geri gel, sa-
na yalvarıyorum geri dön! Geri dönmen için sana yarın resmi bir
çağrı yapacağım. Görüyorsun Jean, gerçekten başka bir şey istemi-*

yorum, sana tapıyorum. Ben sana aitim, çünkü öyle olmalı. (...) Seni on sene önce de bugünkü gibi sevmeliydim. Taptığım efendim, sana ihanet edemeyeceğime yeminler ediyorum. Evet; kendimi tanıyorum, aldatmaktan hoşlanırım, ihanet ve kötücül düşüncelerle yoğrulmuşum. (...) Fırtınaların ezsin beni, kızgınlıklarınla kır her yerimi ama sev beni, taptığım aşkı beni aşka duyduğun aşk için sev! Pençelerim ne kadar sivri ve yırtıcı olurlarsa olsunlar bil ki, yüreğinde açtıkları izler tümüyle aştandır. Bana her şeyin geçip gittiğini söyle, bu aptal mektubu yırtıp atacağını söyle, özellikle de seni aldatmadığımı; aldatamayacağımı söyle. Böyle bir şey çok alçakça, iğrenç ve aptalca olurdu. Ben bir intikam çılgılığı attım, sen de inandın; ama bunun bir öfke ve gerçek bir acı çılgılığı olduğunu sen de biliyorsun(...). Kendimi ellerine bırakıyorum; keza gururumu da. Beni öpücüğünden bir an bile mahrum etmen, bana en büyük ceza. Yalvarıyorum bana güzel bir mektup yaz - sonuncular öldürdü beni.

“Artık kaşlarını çatmayacaksın, artık dudaklarının ucunda o acımasız gülümseme olmayacak değil mi? O küçük kadın ayaklarından şefkatle öper, kendimi okşamalarına bırakırım(...). Sana yemin ederim, düşüp öleceğim. Saçının her telini ayrı ayrı öper, tapılası bedenini sevgiyle okşar, dudaklarımla dudaklarından binlerce kez özür dilerim...”

Kendi haline terk edilmiş defter Johann'ın masasında sabaha kadar açık kaldı. Notların her biri bir yerdeydi. On altı yaşlarında, belki de on dokuz, yirmi, bir genç kız yüzünde alaycı gülümseme, gelip sayfalara göz attı.

Kız, Sarah Bernhardt'ın gelmesinden önce Guizot'nun *Shakespeare'in Yaşamı*'nda dile getirdiği düşüncesinin kelime kelime alıntılandığını okudu: "Klasik tragedya günümüzle kesinlikle uyuşmamaktadır."

Konservatuar: Burada verilen sanat eğitimi çok yüksek düzeydedir. Özellikle diksiyona önem verilir. Kelimeleri yutan hiç kimseye, hatta operet sanatçılarına bile hoşgörölü davranılmaz. Samson, Provost, Beauvallet ve Regnier konuşma sanatının ustalarıdır.

Samson: Rachel'in öğretmeni ve âşığı oldu. On dokuz yaşındaki genç kız, "Sunumum iyiye bunu size borçluyum. Reddersiniz korkusuyla size binlerce öpücükle teşekkür edemiyorum," diye acaba ona mı yazmıştır? Sarah konservatuara başladığında Samson artık oldukça yaşlıdır. 1793'te, o "Belalı yıl"da doğmuş ve bir gün çok mutsuz bir çocukluk geçirdiğini söylemiştir: "Annem beni hiç okşamadı."

Yüce gönüllü, derin bilgili bir eğitmendir; öğrencilerini rollerini okumaya zorlar. Okumanın arkasından diksiyon gelir. Bir metni "yuvarlamak" en büyük felakettir. Her söz en dikkatsizlerce bile anlaşılmalıdır. "Harâket sözü hazırlar ve sözün ardından gelir" ilkesine inanmıştır.

Rachel, Berton, Arnould Plessys, Brohan kardeşler ve Rebecca Felix eğitimini üstlendiği sanatçılardan bazılarıdır.

Provost: Görkemle vurgulanan diksiyon hocası. Abartılı hareketleri ve ses tonundaki değişimleri öğretirdi. Madam Allan-Despreaux (*Kapris*'in yaratıcısı), Got, Delaunay ve Laroche'u eğitmiştir.

Beauvallet: Comédie-Française'in despot ve otoriter komedyeni. Romantizm ateşinin nasıl tutuşturulacağını gösterirdi. Worms ve Delphine Fix öğrencisi olmuşlardır.

Règnier: "Yapmacıktan, basmakalıp tavrılardan, küçük hilelerden ömrüm boyunca nefret ettim," diyen bir adamdır. Büyük ve küçük Coquelin kardeşleri, Dinah Félix'i, Suzanne Reichenberg, Rosalie Rousseil, Bartot ve Rejane'ı eğitmiştir.

Genç kız son üzerinde duraklar. *Phadrens* Fransızca ilk kez oynanacağı zaman onu rolüne Règnier hazırlamıştır. Sanki onu duyuyor gibidir:

"Korkacak bir şey yok çocuğum! Bu rolde ne yapabileceğinizi çok iyi görüyorum. Öfke yerine acıya ağırlık verin, sonuçtan herkes, hatta Raciçe bile memnun olacak!"

Genç kız kendisine doğru konuşmayı öğreten o bilge ve şefkatli yüreği sanki tekrar görmektedir.

Johann'ın kendisiyle ilgili her şeyi topladığı bu odadan da hoşlanmaya başlar. Oturup, yüzü kıvrılmış elleri arasında, alışılmış duruşunu alır. “Geri gelmek, yeniden ortaya çıkmak” çok eğlencelidir! *La Traviata*’nın plağına uzanır. Kafasının içinde her şey dans etmeye başlar. İnsanlara özgü nesnelerle oynamak, Verdi’nin müziğiyle kendi yaşamını iç içe görmek bugün ona pek keyifli gelmektedir. Onların dünyasında yaşarken, “Yaşam bana, bir şey olunacaksa bunun ancak ölümden sonra olduğunu öğretti,” demekle ne kadar haklı olduğunu görür.

Morny dükü onu sınav arifesinde de yatıştırır ama sınav günü yine de paniğe kapılır. Bir defa çirkindir; çirkin olmadığını söylemeyen yoktur. Sonra üstündeki şu kumaşı yırtık şey de elbise midir yani? Üstelik Kadınlar Okulu’ndaki sahnesi için kimse ona replik falan verecek değildir.

“Adı okunduğunda büyük bir balık tarafından kovalanan sardalye gibi titredi.”

Sahneye çıkar, *İki Güvercin*’i okur. Yalnızdır. Karşısına “homurdanan, homurtucu ve alaycı” beyler dizilmiştir. İçlerindeki tek kadın o büyük Augustine Brohan’dır.

“Reverans yapın, başkan size işaret verince başlayın ve durun.”

Sarah o günü tekrar hatırlar, utançtan her tarafı tekrar titrer.

*“İki güvercin severlerdi birbirlerini
Duygulu bir aşkla
İkisinden biri...”*

Comédie-Française’in gökgürültülü sesli tragedya ustası Beauvallet dalgasını geçer: “Burada sınıfta değiliz kızım! Ne bu böyle manzume okur gibi!”

Fakat Provost onu yüreklendirir; “Devam et çocuğum!”

Sesi de gümüş saçları gibi yürek rahatlatıcıdır.

Augustine Brohan da söze karışır: “Sahnenin tamamına ihtiyacımız yok.”

Genç kızı sanki kimse dinlememektedir. Sarah tükürüğünü yutmakta zorluk çeker. Bunu da hatırlar; tıpkı alacaklıların önüne atılan Kamelyalı Kadın’ı nasıl hatırlıyorsa öyle hatırlar.

Samson kırılğan ve tiz sesiyle araya girer: “Daha yüksek! Hadi ama, biz dev değiliz, seni yemeyiz!”

Sarah bu profesörün çabayla kazanılmış ama düzgünlük akan sesini tekrar duyar.

Comédie-Française’in oyuncusu Brohan tekrar araya girer: “Baştan alırsa sahnenin tamamını bile geçecek ama!”

Sarah o an kendisine nasıl acıdığını, sonradan neler söylediğini anımsar: “İnsaflarına bırakılan küçük bir kız karşısında gülen bu insanları kaba buluyordum. Bu acımasız mahkemenin beni küçümsemişliğini hissediyordum...”

Genç kız yerinden kalkarak Johann’ın balkonuna açılan kapıyı açar, yıldızlı gökyüzünü seyreder.

“Bu olaydan sonra, zeki, iyi ve hoşgörülü insanların bir araya geldiklerinde değerlerinin azalması üzerine çok düşündüm. Kişisel sorumsuzluk duygusu onlarda kötü içgüdüleri harekete geçiriyor. Gülünç olma korkusu iyiyi kovuyor...”

Genç kız Johann’ın masasına döner, düşünür gibidir.

Johann’ın defterini bir yana iterken, “Bu iş kolay, kolay bitmez; o kadar yüzeysel ki, farkına varması mümkün değil...” diye mırıldanır.

Kütüphaneden La Fontaine’nin Masalları’nı bulur, *İki Güvercin*’le ilgili bölümü açar, masaya bırakır.

Oturduğu koltuğa bir öpücük gönderdikten sonra çerçevesi altın kaplama boy aynasının önünde bir el hareketiyle saçlarını dağıtıp, o güzel adımlarıyla tiyatronun sonsuzluğu içinde ilerlemeye başlar; gölgesi müziğin uzaklaşmasına koşut görünmez olur.

Hafif hafif yükselen şafak, kayıp yıldızlardan şurada, burada kalmış altın izleri de siler, yok eder.

Cumartesi, 17 Mart

Kalbim çok hızlı atıyor. Karanlık bir gece. Bütün ışıklar kapatıldı. Korkuyorum. Bayılacak gibiyim, ama korkuyorum diye de yok yere başkalarını rahatsız edemem. Korku, benim korkum. On altı yaşındayım, perde hafifçe dalgalandı. Bir acının böbreklerimizden yukarı dalga dalga yükseldiğini hissediyorum, tüm bedenim yaprak gibi titriyor; yirmi yaşındayım, doğurmak üzereyim. Seksen yaşında da, ölmek üzere. Hâlâ bir şeylerin hazırlığı yapılmakta. Yaşamımın perdesi açılıyor. Uzaklardayım; göklerdeki yıldızsız ışıklar gibi uzaklaşıyorum. Gizlice kendimi açıyorum, bir müzik başladı; karanlık ve trajik. Kırmızı kadifenin kenarlarına adeta kenetlendim. Kutsal Sophie Ana, benim için dua edin! Su oldum akıyorum, her yanımda titriyor, Dumas'ın be-

ni sırtımdan ittiğini hissediyorum. Bana Racine'i açıklıyor. Erkek sesi kulaklarımda garip titreşimlere yol açıyor. Karnım bir hıçkırığa daha dayanabilecek gibi değil. Bir çocuğum olacak. Bana ait bir çocuk! Ama ben henüz yirmimde bile değilim! Ölümüne kulislerde hazırlanıyorum. Onu soylu bir biçimde karşılayacağım. Kara halkalı gözlerim biraz daha büyüdü. Bu gece en büyük ve son rolümü oynuyorum, yavrum bana doğru ilerliyor; işte, şurada, henüz çok küçük daha.

"Aptal bir zaferle övünecek değilim,
Varlığınız zaten büyüklüğünü anlatmaya yeter."

Hiçbir şey görmüyorum. Kelimeler üzerimden uçup gitti. Perdenin alt ucu kımıldamaya başlayıp yaklaşan Ölüm'ün görkemli ayak sesleriyle açıldığından beri ben her şeyimle Tiyatro kesildim. Tüm gözler sahnede ağır ağır ilerleyen Ölüm'ün üzerinde. Birden onu tanıyorum; bu yüz benim yüzüm. On altı yaşındayım, kıvrım kıvrım harika beyaz kefenimle ışıktan mezar taşı üzerinde dikiliyorum. Kefenim uçusuyor, dantel kıvrımları göklerde. Kutsanmış çocuğun geçmesini kolaylaştırmak için parmaklarımın ucunda yükseliyorum; masumiyetiyle erişkin günahlarımızı bağışlatacak.

"Prens,
Erdeminle yüceliklerini paylaştığın
Tanrılara kendimi adadım"

Bu gece Jean Racine oynanıyor; ilk kez tiyatrodayım, annemin locasında Matmazel de Brabender ve kıvrıcık saçlı, koyu mat benizli, güçlü kollarıyla beni koruyan ve rahatlatan Alexandre Dumas'nın yanında locanın duvarına sinmiş, sanki bir ayinde gibi oturmaktayım.

Hikâyeyi anlatmaya devam edin! Ölüm sahneye çıktı ama ben ne olduğunu anlamadım. Fırtına sesleri örtüyor, her tara-

fım kırılmakta, yükselen dalgalar ovaları, dağları kaplıyor, sele kapılıp sürükleniyorum, bir daha asla geri dönemem, gemimin aşk sızlanmalarıyla beni sürüklediği bu yeni kararı keşfetmek istiyorum. Gemim sallanıyor, yelkenler yapraklar gibi uçuşmakta, şair beni yakalıyor, benimle aynı fikirde; bana, “İrkından kalanları kolla,” diyor, sanki çok uzun ve çok yavaş bir dörtlüye beni alıp götürüyor, hiç korkusuz giderek daha da yükselen, giderek daha da tuzlanan dalgaların üstünde birlikte at koşturuyoruz, sesim kendiliğinden büyüyor; kendini kurtarıp kanatlanmak istiyor, kelimeler ısrarcı elleriyle sesimi çekiyorlar: Şaire asla hayır diyemem. Asla! Tanrı’nın öpücüğünü hissediyorum, yarı bilinçle kendimden geçip, son bir titremeyle ölüyorum, yavrum ışığa çıkıyor. Bir çılgılık! Maurice hâlâ koyu karanlıklar içinde haykırıyor, onu bağrıma basıp çocuk gözyaşlarıyla ağlıyorum. On altı yaşındayım; Théâtre-Française’in locasına, oyuncu olmak isteyen genç bir kıza Morny dükünün armağanı bu kırmızı locaya yaşamımda ilk kez oturuyorum. Sevinçten büyük hıçkırıklarla ağlamaktayım.

“Sarah bu komediye bir son verir misin?”

“Kızmayın Youle! Morny tamamen haklı; bu küçük harika bir oyuncu olacak.”

Orada, aşağıda tüm gözler bana perçinlenmiş. Alkışlıyorlar; bana ninni gibi geliyor. Uyumak istiyorum. Mösyö Dumas’ya sokuluyorum, o da bana yanaşsın, kulağıma yine bir şeyler fısıldasın, beni uyutsun istiyorum. annemle birlikte genç kız elbisemi çıkartıyorlar, kulağımdaki fısıltısı boynumu titretiyor:

“İyi geceler küçük yıldız.”

Bir saç perçemini yanağımda hissediyorum. Maurice yanımda, yanı başımda.

“Seni uyandırdım mı anne?”

Yaşlı kadın başıyla küçük bir hayır yapar; “Saat kaç?” diye fısıldar.

“Gecenin ikisini biraz geçiyor. İyi uyudun.”

“Rüyamda seni ve ilk kez tiyatroya gidişimi gördüm. Çok güzeldi.”

Maurice meraklanır: “Nasıl yani?”

“İkisi de; bazen anlaşılması çok zor. Benim tüm yaşamım oldunuz.”

“Ben buradayım. Senin dinlenmen gerek.”

“Biliyorum oğlum.”

Tragedya ustası bir an oğlunun koluna yapışır:

“Ne gün hastalandım ben?”

“Evvelki gün anne.”

“15 Mart. Biliyordum... Dün 15 Mart’tı... *Aiglon*’un ilk günü... Ne mutluluk! Anımsıyor musun? Büyük bir zafer! Bir gazeteci, ‘Bu oyun en çok on gün sahnede kalır,’ diye yazmıştı.”

Yaşlı kadın yavaşça güler.

“Oysa biz dünyanın her yanında yüzlerce kez oynadık. Şairim... Neden benden önce gitti?”

“Dünyayı fethetmenin mi yoksa bir an sevmenin mi daha önemli olduğunu kim bilebilir?..” Sarah yarı saydam eliyle bir öpücük gönderirken, heyecan yüzünde parlayan birkaç inci tanesiyle somutlaşır.

Maurice onun yirmi yıl önceki gibi olduğunu görür. Herkesin ayakta alkışladığı *Aiglon*’un son sahnesini; tıpkı babasına benzeyen sarışın prensin ölümünü oynamaktadır.

O an, neredeyse altmışına yaklaşmış biri olarak, en büyük tragedya ustasının tek oğlu olmaktan büyük bir gurur duyar. Çocukluğunda epeyi dert etse de, annesini elinden alan tiyatroyu kıskanmayı uzun süre önce bırakmıştır. Belki tiyatro şimdi de kurtuluşunu sağlayabilir; kimbilir?

“Sevgililer, mutlu sevgiler, sever misiniz seyahat etmeyi?
Varacağınız kıyılar neresi olursa olsun
Birbiriniz için
Hep güzel bir dünya olun...

Zorlu bir geçenin ardından Johann, elinde kahve tası, bitkin bir halde koltuğuna çöker. Sarah’ya yaklaştıkça gizem artmaktadır: Bu gece çalışmayı ne zaman bıraktı da bu kitabı açıp masasına koydu, onu bile hatırlamaz. Buna karşılık onun simgesi amber kokulu parfümü bedeninde hâlâ hisseder; ne diyordu Reynaldo Hahn:

“*Aiglon*’un altıncı sahnesinden önce, sahneye açılan merdivenleri çıkmak için kolumdan destek aldığı anda bıraktığı amber kokusunu hâlâ duyuyorum.”

Johann aynı kırmızı kokuyu odada da solur; Sarah sanki duvarların arasında gezinmiş midir?

Kitabın hem de *İki Güvercin* diye başlayan bölümü açıktır.

Kara içkisini yudumlariken, ağaran tana karşı masalcının dize-lerini okur:

“Her şeyin uzağında kalın, dünyanın kalanını hesaba almayın
Ben de sevdim bir zamanlar, gelmez bir daha o günler
Bir yanda Louvre Sarayı ve hazineler,
Bir yanda masmavi gökler...”

Garip; dün gece bunun üzerine çalıştığını hiç anımsamıyor. Ama Sarah’nın konservatuar dönemini çalıştığı, bu metni okuyarak okula kabul edildiğini yazdığı pek güzel aklında; hatta masalı kopyalamayı bile düşünmüştür.

Şu işe bak; *La Traviata*’nın plağını da sandalyenin üstüne bırakmış. Herhalde dinlemek istemiş olmalı, sonra uykusu gelince bırakıp gitmiş işte.

“Dünyalar iyisi Madam Guérard’la birlikte kayıt yaptırmaya gittiğimde, konservatuar müdürü Mösyö Auber bana ne öğüt verdi biliyor musunuz? Bu hüznü havayı atın suratınızdan. Yaşam ciddiye alınmalıdır ama böyle değil, neşeyle!”

Johann hızla dönüp bakar; Sarah evin köhne girişinde uslu uslu oturmaktadır. Yaşı yoktur ama alaycı ses tonuyla dalga geçmeyi sürdürür:

“Bu aldığım ilk ders oldu. Müdürün odasından tam çıkarken şişman bir kadın beni itip geçti. Bize eşlik eden müdür kulağıma eğilip bana ikinci dersimi verdi: ‘Aman sakın bu şarkıcı hanım gibi şişmanlamayın. Şişmanlık bir hanımın en büyük düşmanıdır, hatta ünlü bir şarkıcı bile olsa!’ dedi.

“Üçüncü dersim de hemen ikincinin ardından geldi; merdivenleri inerken müdür bey aynı hanımefendiyi, ‘Ah hanımefendi, kadınların en ideali sizin gibi...’ sözleriyle selamlamaktaydı.

“İltifatlara inanmayacağıma o an yemin ettim. Erkekler çok güzel yalan söylerler... Siz, tarihçiler de öyle misiniz?”

Johann Sarah’ya şaşkın şaşkın bakar kalır. Sarah o sabah genç komedyen Madam Dussane’in tanımladığı gibidir (sene 1916, Sarah’nın sağ bacağı bir sene önce kesilip atılmıştır):

“Ona hiç yakın olmadım... Binlerce saten ve dantel kıvrımları arasında, kızıl saçları karmakarışık yapılı, yaşını asla göstermeyen çizgileri ve makyajıyla temelde güçlü bir çoban; güçlü bir önder ve olağanüstü bir varlık olduğunu görüyordum... O her zaman oradaydı; öylesine küçük, öylesine çılgın, o kadar büyük ve o kadar parlak! Sarah; ya da bir avuç kül...”

“Onca şeyin yanı sıra yarattığı mucize de bu noktada saklı zaten; iki saat boyunca aralıksız prova, cümleciklerin üzerinden tekrar tekrar geçme, hareketleri yapma, bu arada çay söyleyip yapılacak seyahatle ilgilenme, çılgınca öfkelenme, isyanları oynama, eğlenme, her şeyi görme ve ilgilenme; içinden her an kıvılcımlar fışkıran bir avuç kül olabilme! Dünyaya geldiğinden beri onun hep böyle olduğunu, sonsuza kadar da böyle kalacağını hissediyorum. Yaşlı oyuncunun beli yaşlılıkla bükülse de içinde hiç sönmeyecek bir güneş var...”

“Diksiyon, bedeni kullanma, el kol hareketleriyle ilgili derslerle zorlu bir-iki yıl geçirdim... Bir tragedya ödülü kazanmak dileğimdi... Anımsadıkça hâlâ titriyorum. Yine bugünkü gibi bir sabahtı, çok erkenden uyandım. Annem saçlarımın kıvrıcıklığını açmak gibi tuhaf bir fikre kapıldı. Bir buçuk saat sürecek bir ütüleme faslı! Alnım nerdeyse yanıyordu belki de bu yüzden hep küçük bir kâkülle alnımı kapattım, hatta sonunda müthiş düşmanım Marie Colombier’nin *Anılar*’ında benim için dar ve vaktinden önce kırışmış bir alnı vardır, demesine neden oldum. Neyse ki benim unutulmaz özgünlüğümün farkında da, bunun harika gözlerimden geldiğini söylüyor... Ama bu bile beni yarı yaşımda, elimde bir apsent şişesi, alkolik olarak öldürmesine engel değil!”

Yaşlı kadın yeşil kedi gözlerinde parıldayan taptaze bir gülüş-

le yeniden sarsıldı; en büyük düşmanının ne yazdığını çok iyi anımsıyordu.

“Yani kuaför anneme, ‘Saçları çok sık ve kıtık gibi,’ deyip duruyordu. ‘Tancalı kızların saçları hep böyle,’ diyerek saçlarımı yapıştırmak için yağlı krem kullandı. Sonunda kafamın üstünde bir kiloluk bir ağırlık oluştu. Saatlerce ağlamaktan suratımın nasıl kızardığını varın bir düşünün... Neyse ki arkadaşlarım hemen imdadıma yetişip kafamdaki sosislerden beni kurtardılar. Kötü bir arkadaş değildim, onlar da benim moralimi düzeltmeye çalışıyorlardı. Bir başkası olsa korkudan kaçır giderdi ama ben tiyatro alanında kendime güveniyordum. Saçlarımı yapıştırmak yerine kendi ellerimle açtım, salıverdim. Bir süre önce bacağını kıran sevgili Matmazel de Bradenber, felaketi hissedip koltuk değneğiyle göründü. Ortalık tam bir savaş alanına döndü! Aramızda bir yarıştı başladı. O kadar çok ağladım ki, burnumdan konuşur oldum, tragedyanın ilk perdesinde başarısız olduğumu sanıyordum. Ama halimiz tam bir komediydi... Yarım saat surat asıp durduk. Kavgacı içgüdümle kazandığımı her zaman hissedirim. Haksızlık karşısında hemen ayaklanırım. Matmazel de Bradenber bana çörekle biraz porto şarabı ikram etti. Kendi kendime ya ilk komedi ödülümü alırım ya da manastıra kapanırım, dedim. Birinci olmak, en üstün, en aranan olmak istiyordum. Elim, ayağımı bağlayan kuşku ortaya çıkmaya başladığında, hemen içimdeki çelişkin ve kavgacı Ben ortaya çıkıp bana her şeye cesaret edebileceğimi söyler.

“Değişmişim! Baş döndüren bir başarıya ulaştım, birincilik ödülü alamasam da, sevgili Johann sizin de bildiğiniz gibi, o günlerde tüm sanat yaşamımı yönlendirecek dersler aldım.” Birincilik ödülünü hak ettiğime o kadar inanmışken, ‘Matmazel Marie Lloyd birincilik ödülüne oybirliğiyle layık görülmüştür,’ diye dehşet bir anons duydum. Marie’yi bugün kim hatırlıyor? Zavallı Marie! Dal gibi genç kız parlıtlar içinde ilerledi. Benden bir baş daha uzundu. Güzelliği ve çekiciliğiyle her şeyi hak etmekteydi... Adımı ikincilik için okudular. Sırtımdan itiliyorum

ama ben her yerde Marie Lloyd'lar görmekteyim! Büyüdü! Büyüdü! Salondan taştı, adeta boğuluyorum, yüreğim eziliyor!

“Kulise geçtim. Marie'yi gözlüyorum; benim en iyi arkadaşım. Üzerinde çok güzel bir elbise var, iki tane de küçük kulak; en çekici yanlarından biriydi kulakları... Hepimizden daha fazla kadın... Biliyor musunuz, o günlerde şimdikinden daha zayıftım! Bana süpürge sapının üstünde bakire suratlı derlerdi! İşte o an hiçbir şeyi rastlantıya bırakmamaya karar verdim. O andan itibaren kendimle delice uğraştım, kendimi yeniden yarattım...

“Herkesin gözünde Marie, Molière'in idealini gerçekleştirmişti. Neşeli ve parlak bir Celimene kişiliği çizdi. Marie Lloyd'un aldığı bu ödülü hiç unutmadım. Daha sonra oynamaya cesaret ettiğim tüm rolleri kişiliği, giysileri, saçına kadar her şeyiyle tasarladım.

“Zafer kazanan bu kızdan uzaklaşmak yerine onu yemeğe davet ettim; Marie öksüz ve yalnızdı... Tepeden tırnağa aşağılanıyorum; tam eve girmek üzereyken benden nefret eden kız kardeşim Jeanne, kapı ağzında, ‘Vaftiz babam senin dünyanın en çirkin yaratığı olduğunu söylüyor!’ diye yüzüme karşı bağırıyor. Marie onurlu bir kariyer yaptı, bense o gece Sarah Bernhardt'ı tepeden tırnağa yaratmak zorunda olduğumu anladım, öyle ki canımı, sesimi, tek saç telime kadar her şeyimi yeniden yaratmalıydım!

“Sonuçta o gece keyifli bitti. Dalga geçtiğim, umursamadığım kişiliğim yine her şeyin üstündeydi, ertesi sabah Morny dükünden bir mektup aldık; Comédie-Française'e kabul edildiğimi bildiriyordu... Herhalde yeteneğim yüzünden...”

Güneş kayboldu. Yaşlı kadın da artık burada değil. Johann dün gece kaldığı yerden tekrar çalışmaya koyulur. Genç kızın konserve sınıvından bir gün sonra Nadar tarafından çekilen fotoğrafını dikkatle inceler. Güzel midir? Çirkin olmadığı kesindir; hâlâ açık alnında en küçük bir yanık izi yoktur. Bir perde ya da bir çöl göçebesinin abasına benzeyen ağır kumaş altında bü-

zlm haliyle en eski İncil'in sayfaları arasından cıkıp gelmiş gi-bidir. Belki de kelamı bildirmek için doğrudan doğruya Sina Dağı'ndan inmiş olamaz mı? Gölgeli bakışı hafif bir utanç için-de saklı dlerini sergiliyor, üstündeki elbisenin kıvrımları ara-sından da bir gençlik fikırıyor.

Johann onun ldėđn çok iyi biliyor ama güneş tam o es-nada eski sofanın o kesini altın rengi tozlara bulayiveriyor. Jo-hann ne yaptığının farkında olmadan gidip onun yanına oturu-yor.

Yalı kadın yzkl elini tasa doğru uzatarak "Ben hep çay içerim," diyor. "Hatta seyahatlerde kendi çayımı yanımda taı-rım."

Johann kendi kendine, herhalde dışarıda Fransa'dan daha iyi tanınıyordu, sonsuzlukta da buradan daha iyi tanınacağı kesin, diye söyleniyor.

"Yalı da olsam, genç de olsam bir şeyler bende hiç değişme-di. Zenci beyazı saçlarım; bir gün konservatuardan cıkarken sa-ımı tarayan kuaför böyle demişti." Son kelimeleri söylerken gülmekten yerlere yatıyordu.

Bir fr sayfaları çevirir. Bir el yine omzuna dokunmaktadır.

"O günlerde bir ayrıntı canımı çok sıkıyordu; dümdüz hari-ka saçlara sahip kız kardeşim Jeanne, saçlarını kıvrıcık yaptırmış yine de çok güzel olmuştu ama ben saçlarımı dzelttirmeme karşın yine çok irkindim. Tragedya oyuncularını başkaları için bir anlam ifade etmeyecek en küçük ayrıntılardan bile acı çeker-ler..."

Johann pencereyi kapatmak için kalkar. Soğuk ıkmıtır. Ay-rıntılara takılmak tragedyaya yeteneğinin bir göstergesi midir aca-ba? Tragedya oyuncularını özel bir yetenekle donatılmış olamaz-lar mı?.. Bugünlerde de nesilleri tükenmek üzere; neden bu ka-dar seyrek yetiirler ki?

Dünya Johann’a sinsice çözülp gitmekteymiş gibi gelir. O kadınları çığlıklar atan, öfkelenen, yaralı sesler çıkartan, ölçüsüz hareketleri, kor gibi kavrulan bedenleri küçük bir dört köşe ekrana sığmayacak o kadınları nasıl da özlemektedir.

Masal şöyle biter:

“Ah! Yüreğim yeniden yanmaya cüret edebilseydi...

Johann kitabı kapatmaya hazırlanır.

Sevme zamanını geçirdim.”

Ders vermeye gitmek için giyinmelidir. Acaba bu gece onu yine bulabilecek midir?

Pazar, 18 Mart 1923

Şaşkın bir halde caddelerde dolaşıyorum. Ayakta bir ben kaldım. Yorgunluktan hafifçe topallıyorum. Comédie-Française'den istifa etmiştim. Gülünç duruma düşerek Prensés Duchinka'yı oynadığım oyun yüzünden de biraz önce Gymnase'dan ayrıldım; çılgın, kikirdek, gırtlığına kadar tıkanmış olarak, daha fazla dayanamayacağımı anlayıp ayaklarımı sallaya sallaya uçup, yok oldum. Bu aptal oyunda bu sokak orospusunu sahne deneyimim yok denecek kadar azken, çekingencilik içinde oynamakla her akşam kendimi küçük düşürmekteydim. On dokuz yaşındayım ama yüz on dokuz hissediyorum. Localardan birinde annemi gördüm; her yana koşturan, yanlış gülen kızına gözlerini dikmiş, ağırbaşlı bir üzüntüyle bakıyordu.

Herkes beni terk ediyor! Caddeler boyunca yürüyorum, bacağım ağrımaya başlıyor. Topallıyorum. Tiyatroyu bırakıp, Tanrı'nın evine yeniden sığınmanın zamanı geldi. Sonuçta, rahibe olmak istemiyor muydum? Hayır, bu maskaralığa daha fazla devam edemeyeceğim. Bana bu anlaşmayı sağlayan Mösyö Meydieu, istifamı bir kez daha bağışlamayacaktır. Morny diükü de bundan sonra benimle ilgilenmeyecektir; oyuncu olmam onun fikriydi ama sanki atlarına şeker verir gibi yardım etmişti, aslında bu "küçük burjuvalardan", Bernhardt'lardan nefret ediyor, epeydir ne annemi, ne de teyzemi ziyarete geldiği var.

Bu geceki çöküntümü anlayabilmek için insanın on dokuz yaşında olması gerek. Yetişkinler gençlik hayallerini çok çabuk unuttuyorlar, çocuklarsa arzusunun aydınlık krallığında gelişirler. Sendeliyorum. Her şey bana düşmanca görünüyor. Zayıf ve çirkinim; uçup gitmek istedim ama topal bir güvercinim. Ah! Oysa konser-vatuara girmek için tam da masalımı seçmiştim! Labiche ve Raymond Deslandes'in en az kendileri kadar aptal oyunlarında sıradan bir aptal oynayabilmek için inatla harcanan onca emeğe yazık; Bir Koca Karısını Ortaya Çıkartıyor! Kesin olan bir şey varsa, ben bu oyunla ortaya çıkıp adımı duyurabilecek değilim, üstelik kocam filan da yok benim. Ah, evet; kollarıyla her yerde karşıma çıkan şu gizemli Mösyö Berent tüm varlığını ayaklarının altına sermeye pek de hazır görünüyor. Ama çok yaşlı, çok kara, çok kılı, çok, çok, çok... Ayrıca çenesine kara bir çaput bağlayıp bir adamla bu kadar mı alay edilir; Jeanne, kardeşim "Sakalınızı yoluyorum, sakalınızı yoluyorum," diye bağırıp gülmekten yerlere yatıyor ama ben buna bile gülemiyorum!

Ticaret? Mösyö Meydieu bana bir pastacı dükkânı tavsiye etti ama dükkânın daha girişinde o küçük holü görür görmez bu işin bana göre olmadığını anladım. Hayır, ben asla "ticaret" falan yapacak değilim.

Tiyatronun müdürü Mösyö Montigny'den de özür dilemeyi düşünmüyorum, çünkü sahnelediği oyunların hiçbirisi Racine düzeyine çıkabilecek şeyler değil. Beni baştan ayağa süzüp ölçme-

sine de dayanamıyorum, sanki satın alacak mübarek. Eski bir oyuncu oysa, akli da espriler de yüklü ama çok kendini beğenmiş biri. Neyse ki ben öyle her duyduğundan utanan biri değilim. Ayrıca ne istersem yapmaya karar verebilirim. Hatta ölmeye bile...

Yürüyorum. Ne zaman param yoksa yürümüşümdür. Konservatuvara giderken de her gün halk arabasına binmektense, iki günde bir faytona binebilmek için yürür, para biriktirirdim. Yani herkesin arasında sıkış tepiş gitmek yerine iki günde bir yürümeyi tercih ederdim.

On dokuz yaşındayım, cebimde beş para yok ve ilk kez ünlü ilkem "Her şeye karşın" hiçbir kapıyı açmakta işe yaramıyor. Aslında Comédie-Française'e başvurduğum gün bana çok büyük iltifatlarla bulunan genç bir süvari subayı, Kenatry kontu var ama... Rossini'deki gecede Casimir Delavigne'in Araf Ruhu'nu nasıl da güzel seslendirmiştim; Morny dükkü, sevgili Camille Ducet ve Mösyö de Walewski hepsi de oradaydılar. İlk kez dekolte bir giysi giymiştim! Rahatsız ediciydi... En iyisi bu konuyu hiç düşünmemek! Ne ilerleyebildim, ne de gerileyecek durumdayım. Oysa o gece ünlü biri olmayı ne kadar istemiştim! Yakışıklı süvarinin acıma ya da laf olsun diye değil de sırf Sarah Bernhardt olduğu için seveceği biri olmak istemiştim. O zaman beni fethetmesi gerekirdi. Mösyö Berendt gibi frank zengini herhangi bir boşboğazın yardımını dilenmek için feda edilmezdim.

Zavallı Mösyö Berendt... "Matmazel," derken sesi titriyordu, "benimle evlenmelisiniz, yaşamınızı mutlu bir hale getirebilirim... Ben zenginim... Ben var ya matmazel, benimle evlenmezseniz acımdan ölüürüm..." Onun parasını da, saygınlığını da hiçbir biçimde istemiyorum. Kazara evet diyecek olsam, herhalde başımdan defetmek için derdim. Neyse ki özgürlük tutkum çok güçlü!.. Özgürlüğüm? Aslında bir biçim; kalbi kırık, kayıp bir halde sokakları arşınılıyorum. Manastıra bile dönmeye cesaretim kalmadı. Kendimi tümüyle başarısız hissediyorum.

*“Kümes hayvanı mutsuz
Lanetliyor acayıplığını
Kanat çırpıp gıdaklayarak
Yarı ölü, yarı aksak...”*

Durmadan bu dizeleri tekrarlıyorum. Ölmek üzereyim. On dokuz yaşımdayım, duvarlara sürtünerek topallıyorum. Karşılaştığım yüzler kayıtsız ve kaygısız. Ben de diğerleri gibi herhangi bir insanım, başka bir deyişle hiç kimse değilim...

Sanatçı iki gündür uyuyor. Bünyesi yiyecek kabul etmiyor. Maurice annesinin mücadele etmesini bekliyordu. Herkes yaşlı kadının iki ayaklarını birbirine dolaştıran otoriter halini yeniden görmeye can atıyor. Gözlerini bir ara açar gibi oldu ama hemen kapattı. Lysiane büyükannesinin kendilerini terk etmekte olduğunu, ölüme karşı direnmeyip, kendisini bıraktığını düşünüyor. Maurice sürekli annesinin başucunda. Hâlâ umutlu. Rolüne hazırlanırken de, yaratacağı kişiliğe daha iyi girebilmek için neredeyse tümünden kaybolduğu, kendisini tümüyle yok ettiği bu tür anlarla sık sık karşılaşırlandı. Phadreus, Marguerite, Adrienne, Tosca; hepsi de bu şekilde, ona ulaşamadıkları yüce gecelerde ortaya çıkmışlardı. O kişilikleri kimbilir hangi gizemli ülkede arıyordu? Ve bu sessiz yatıştan, yarın sabah kimbilir nasıl harika bir kişilik ortaya çıkacaktı?

Bunun dışında geriye, sahnenin tam karşısındaki locaya oturmuş, başında gümüş tacıyla geldiğini gördüğü o ışık saçan kraliçeyi; sadece kendisinin “Anne” dediği kadını bekleyen sekiz yaşında bir çocuk kalıyordu. Onun dinlemeyi çok severdi:

“Kanını döken, sen; günlerini tehlikeye atan,
İspanya kraliçesine bir gül vermeye uğraşan,
Kim olursan ol dert değil;
Bana eşlik eden karanlığın dostu da olsan,
Boyun eğmiş, çünkü gönlüm acımasız bir yasaya
Yeter ki sevsin anan, yeter ki kutsansın tarafımdan!..

O Maurice, o onun sevgili oğlu; alkışlar ortalığı yıkmaya başladığında, *Ruy Blas*'nın kraliçesini kutlamaya gelen öğrenci kalabalığını ya da ak saçlı şiş karınlı beyleri ve kabarık tuvaletleriyle yolu tıkayan hanımları yarıp geçecek, herkesi bir tarafa itip daha doğmadan kokladığı o eşsiz güneş basmış biberli, toprak kokulu kollara koşmaya başlayacak.

“Anne uyan! Anne!”

Yoksa, tüm hazırlıklarını son kez tümüyle gözden geçirme alışkanlığına uygun olarak mı dalıp gitti? Hep böyle yapardı; ya salonda bir koltuğa kendini atıverir ya da bir halıya uzanıp birkaç dakika dünyadan kopar giderdi; yine öyle olmasın? Sanki o muzip sesini duyuyor gibi, “İstediğim ruhu verebilmek için, şöyle bir saat kestirivereyim...”

Hareketleri de gözlerinin önünde; yastıkları birbiri üstüne yığıyor, yerlerini değiştiriyor, yumruklayıp inceltiyor, çekiyor, didikliyor, üzerlerine yerleşiyor, mantoşunu ya da kürkünü üstüne çekiyor. Beş dakika sonra da uyumuş olurdu...

Maurice annesine bakıyor; bu kez bu hazırlıkların hiçbirini yapmadı. Annesi tamamen hareketsiz ve sessiz... Nefesini duyuyor, dayanamayıp tam karşısında diz çöküyor. Sekiz yaşında ama dua etmek yerine çocuk yüreğinden asla dökülmeyen kelimeler ağzından dökülüyor.

“Ey şefkatin kraliçesi!

Tüm acılarıyla İsa'nın kız kardeşi!

Çağırıyorum sizi gelin!

Madam, karanlıklar içinde bir erkek,

Ayaklarınızın dibinde

Seviyor sizi, kaybolduğu gecenin içinde

Öyle ki canını bile verirdi gerekirse,

Hazır ölmeye işte, ayaklarınızın dibinde

Yeter ki siz dirilesiniz diye...”

Hugo'nun dizelerini bana bu gece okuyan da kim? Çok uzaklardan, sanki umutsuzluğumun derinliklerinden çıkıp geliyor sesler. Ruy Blas'nın yüzü ardında kim saklı? Ama hiçbir şey duyulmuyor. Sessizliğin içinde yapayalnızım. Üzerimdeki elbise Ruy Blas'daki kraliçe kostümü, ama neden tiyatroda kimsecikler yok?

Ellerimi kaldırıp saçımı yokluyorum, dantel tacım verli yerinde, ama ne sahnedeki partnerim var, ne de salonda seyircim. Sert bir rüzgâr eteklerimin dikişlerini zorluyor. Çevreme bakıyorum; loca kapıları rüzgârla çarpıyor, yarısından çoğu menteşelerinden çıkmış sallanıyor. Tavanda açılmış delikten mavi, kırmızı gök yüzünü görüyorum; fırtınalı bir gök gibi tehdit edici. Binlerce at üzerime geliyor, beni ezip geçecekler! Ölmek istemiyorsam, ne pa-hasına olursa olsun metnimi okumalıyım:

"Bir meleklerle birlikte, bir de hayalet var peşimde,
Hissediyorum onları gecemin içinde, göremesem de,
Beni ulu bir an'a ulaştırmak için belki,
Bir erkek nefret ediyor benden, severken bir diğeri..."

Tiyatronun üst bölümleri yarı açık; birinci balkondan sarkan karanlık gölgeler seçiliyor. Onca yılın ardından beni aramaya mı geldiler acaba? Şimdi de sahne yarılıyor; düşünüyorum, düşünüyorum, düşünüyorum... Daha da kötüsü; ölüyorum. Bu yatakta ne işim var? Birisi kapımı çalıyor. Kapıyı açmak için kalkıyorum, biraz sendelemekteyim.

"Kim o?"

"Ben, Dumas. Sarah sen misin? Kapıyı aç, sana söyleyeceklerim var... Ne kadar solgunsun! Hiç uyumadın mı yoksa?"

Dumas beni aniden şiddetle silkeliyor:

"Mösyö Dumas canımı yakıyorsunuz!"

"Beter ol! Yanıt ver bana!"

Caddeler boyu aylak aylak dolaşmamın son bulacağından artık eminim. Bu afyonlu sıviyi artık içmeyeceğim.

“Elindeki bu şişeyle ne yapıyorsun?”

“İntihar etmek istemiştim. Ölseydim, gerçek bir rol üstlenmiş olacaktım, bir daha gülünç duruma düşmeyecektim. Uyuyup gidecektim, ne annem, ne Jeanne, ne de Régina beni aptal yerine koyamayacaklardı...”

“Sarah dinle... Yanlış anlamaları gidermenin zamanı geldi. Yolunda gitmeyen bir şeyler var. Gölgelere çarpılıyorsun, ama ben gölgelerden dehşete kapılıyorum. Kendine bir bak; iskelete dönmüşsün, sanrılı gibisin. Seyirci seni bu halinle nasıl sevsin? Seyirciyi itiyorsun! Romanları severim ama içinde mücadele eden, bağırان, öfkelenen, kılıçlarını şakırdatan karakterler olmalı. Sinir bozukluğu, sinir yorgunluğu gibi şeyler bana göre değil; böyle şeyler bazı zenginlere musallat olur, onlar da bunu işporta malı takı gibi taşır dururlar.”

“Ama...”

Kocaman elleriyle beni iki omzumdan kavırıyor:

“Sözümü kesme ufaklık! Bu işte benim de sorumluluğum var; seni sanatçı olmaya yönlendirenlerden biri de benim. Yanılmış da olabilirim, yanılmamış da! Ama senin yolun yol değil. Kolayı bırak,engebeli bir yola sap...”

“Ama nereye varmak için?”

“Rus prensesi rolüne yerini birisini buldular mı? Neyse, ben Montigny'yle işi düzeltirim. Annenle de aranızı bulurum. Bağlarından kurtulmak mı istiyorsun? Annenin üzerinde hiç mi hakkı yok?”

“Hayır.”

“Hemen gidiyorsun o zaman.”

“Annemle vedalaşmadan mı?”

“Sonsuza kadar burada dikilip duracak mısın? Bu gece başka bir çılgınlık yapmayacağına söz verebilir misin bana? Söz ver!”

“Hayır, söz veremem. Gerçekten ölmek istiyorum.”

“Sarah bırak da sana yardım edeyim. Bana güvenir misin? Senin en büyük düşmanın sana karşı olanlar değil, sen kendinsin.”

Öylesine güven verici ki, ona sığınıyorum. Babamın gidişin-

den beri ilk kez bir erkeğin benimle gerçekten ilgilendiğinin bilincindeyim.

Birlikte gülüyoruz. Bana eliyle “şışt” yapıyor. Annem ve kızlar uyuyorlar.

Beni ellerimden tutup kaldırsın istiyorum.

“Haydi yollan! Yolun açık olsun.”

“Hangi yol?”

“Aşkın yolu! Haydi! Kurtar kendini.”

“Ama benim param yok.”

“Hallederiz. Bu gece seni evime çağırمام... Ama yarından tezi yok kanatlan!”

“Ya annem?”

“Saat kaçta uyanır?”

“Dokuzda.”

“İyi, valizini hazırla öyleyse. Madam Guérard’ın yanında kal bu gece. Brüksel’de Bruce’lerin yanına gideceksin, dostlarım benim. Ben de yarın sabah saat sekiz kırk beşte gelir annenle konuşur, ona kafesin boşaldığını söylerim. Park Tiaytrosu’nun müdürü Bolfans’ın seninle görüşmek istediğini anlatırım. O da arkadaşım.”

Sarılmak için kollarımı uzatıyorum ama kimse yok...

“Great, neyse sonunda!”

Lysiane babasının ardında mırıldanmakta.

Yaşlı kadın ellerini kıpırdatıp gözlerini açıyor.

“Öyle diz çökmüş ne yapıyorsun Maurice’im? Meraklanma. Daha saati gelmedi. Bilmez misin, tiyatrodaki bile sanki hemen kaçıp gidecekmişim gibi acele eder dururum. Liseron sana anlattığım şey vardı ya, işte onun rüyasını görüyordum... Hani biliyorsun, benim yalandan intiharım, Alexandre Dumas filan... Dünya ünlüsü sanatçı kayboluyordu nerdeyse!” Yaşlı kadının kahkahasıyla yatak ve çarşaflar sanki bir an havalanır. “Ama bir bakıma doğrudur da. Aslında inanmak gerekir oysa ben kuşkuluydum. Cezalandırılabilirken, kader bana Dumas’yı gönder-

di. O gece galiba, benim gibi zavallı bir genç kızı görmek için önemli bir yemeği yarıda bırakıp gelmiş. Benim bir delilik vapmamdan korkmuş.”

“Sakin ol *Great*, kendini yorma. Hikâyeyi biliyorum ben. *Anılar* için bana kendin yazdırmıştın. Ama bana Alexandre Dumas gelmese bile zehri zaten içmeyeceğini söylemiştin.”

“Ah yavrum, bu çocukça hareket o an bana çok yüreklice görünüyordu ama son anda hiç de estetik gelmedi. Sonuç olarak intihardan ne kadar nefret ettiğimi bilmez değilsin.”

Yaşlı kadın biraz daha güçlü güldü.

“Benim ‘Zavallı küçük bir deliye acıyın,’ diyen notumu ertesi sabah aldığımda Montigny’nin yüzünü görmek isterdim doğrusu. Ama ben çoktan Brüksel ya da başka bir yerin yolunu tutmuş olacaktım... Maurice’im, senin annen her zaman zavallı küçük bir deliydi.”

Yaşlı kadın biraz soğuk görünen ellerini oğluna uzattı.

Johann onu kaybetti. Artık Sarah'vı hissedemiyor. Daha biraz önce şurada, koltuğunda oturuyordu; çok da üzgün bir havası vardı, aynı kendisi hakkında zaman zaman yazdığı gibi “gelmiş geçmiş en ağır ruh” halindeydi. Kol ağızları ve boynu beyaz dantelli, baştan ayağa siyah bir elbise içinde çok uslu bir çocuk gibi kıvrılmış, basit bir çiçek buketiyle alnına dökülen bir tutam saç duruşunu tamamlıyordu. Atkuyruğu topladığı saçlarıyla koltuğuna yaslanmış, narin ayaklarını karşıdaki tabureye uzatıp birbiri üzerine atmıştı, sağ elinde bir kitap tutmaktaydı. Üzerinde hiçbir mücevher yoktu. Ayaklarını uzattığı tabure olmasa, ayakları belki yere bile değmeyecekti; ufacık bir kız çocuğu gibiydi. Sol dirseği üzerine yaslanmıştı, çevresi sanki onu canlılar dünyasından ayıran bir sis perdesiyle kaplıydı; tüm gücü, tüm dilekle-

riyle birisinin gelip onu kurtarmasını istiyordu. Ama işte, bir an gözlüklerini silmek için dönmüş, o da uçup gitmişti. O kadar dar bir zaman aralığında birisi gelmiş, onu alıp götürmüştü. Bu birisi bir prens olmasın sakın?

“Bu baloya gitmeyeceğimi işte!”

“Dünyadan, hayır, nefret etmiyorsun *Great*, ama çok ürküyorsun; bir odada beş kişi olsa elin ayağın birbirine karışıyor ama bu da sana olağanüstü bir çekicilik veriyor.”

Johann, Lysiane’in anılarını tekrar okuyor. Yaşlı kadın toruna çok güvenir, tüm sırlarını açardı. Kendisine benzeyen torununun ince profilini seyretmek yaşlı kadını o gece alışılmıştan biraz daha fazla heyecanlandırmış olmalıydı. Belki de odaya dolan ağaç kokuları, Brüksel’deki baloyu ve yaşamı boyunca unutmayacağı valsi anımsatmıştı...

“Haziran gecesi oldukça sıcak... Saat gecenin on biri. Balo başladı. Açık pencerelerden içeriye orkestranın nağmeleri doluyor. Brüksel halkı parkın ağaçları arasındaki çiftleri seçmeye çalışmakta. Bu özel otelin Bruce’lara ayrılan üç koca salonu avizeler altında pırıl pırıl. Orkestra altmış kadar şef garsonun hizmet ettiği tüm salonlardan duyulabilecek biçimde kapalı bir balkona yerleşmiş. Gecenin en büyük eğlencesi davetiyenin altına kabartma basılan, “Maske zorunludur” kelimeleriyle özetlenebilir.”

Sarah, altmış yaşındaki Jean Bruce’dan görür görmez hoşlanır. Dumas’nın dostu, zeki bir adamdır. Çok parlak olduğu söylenen diplomatik kariyerini bırakmış, oğulları ve torunlarının başında bir kral gibi görkemlidir.

Johann okumayı sürdürür. Sarah’nın görünmesini beklemektedir. Birkaç dakika sonra prensle karşılaşacaktır:

“Elizabeth döneminin giysileri Sarah’ya çok yakışiyordu. Onu çocuksu halinden kurtarıyor, ince kollarını kapatarak belinin daha da ince görünmesini sağlıyordu; narçiçeği kadife göğüslerinin zarafetini ortaya koyarken, derin ve ıslıl gözlerinin şiiresselliğini daha da vurgulamaktaydı. Yarı kapalı yüzünün gize-

mi herkeste hayranlık uyandırmış, herkesin yüzüne bir gülümseme, gözlerine canlılık gelmişti...”

Vals başlar, Johann’ın kalbi sıkışır; ilk kez kıskançlık hissetmektedir.

“Hamlet kıyafetinde sarışın bir genç, genç kıza birkaç kez yanaşır...

Johann daha fazla okuyamaz. Müzik kulak zarlarını delmekte, vals yapan çiftler birbirlerine daha da yapışarak geceye dalmaktadırlar; genç Hamlet de bir öpücük almak isterken genç kraliçesinden okkalı bir tokat yer. Şamar biraz fazla mı ağır olmuştur, yoksa tutku mu ağır basmaktadır? Tokat bir anda çılgınca bir gülmeye dönüşür, genç kızın elleri üzerine öpücük sağanağı olarak akar...

“Siyah yelege, sarı saçları, pırl, pırl parlayan dişlerini çevreleyen resim gibi dudaklarının üstündeki yarım maskesiyle delikanlı çok yakışıklı, çok çekicidir...”

Johann, kızcağız büyükannesinin söylediklerinin dışında bir şey yazmıyor olsa da, ya da asıl o nedenle öfkeden kudurur!

“Hamlet Elizabeth’ine kokulu bir gül sunar; uzun sapına sedef rengi bir mendil sarılıdır. ‘Bu gül Matmazel Bernhardt, kişiliğiniz gibi acımasız dikenlerle dolu,’ der, ‘dikenlerinizi size bu şekilde iade ediyorum. Adınızı bilmeme karşın yüzünüzü tanımıyorum ama sizi yeniden görmeyi diliyorum, yarın sabah gezintiye çıktığınızda tenezzül eder de bu gülü yanınıza alırsanız sizi hemen tanıyabilirim... Zavallı Danimarka Prensi’ne bunu borçlusunuz...”

Viktorya stili araba durmuştur. Johann sayfayı çevirir:

“Otele geldiğinde genç kız güle bağlı mendili çözer; ipek kumaşın bir köşesinde kapalı bir taç içinde kabartma bir “L” harfi işlenmiştir...”

Johann kulağını valsın son ezgilerine verirken, Bruce’un dostu Dumas’ya yazdığı mektubu tekrar düşünür:

“Sarah son sekiz gündür ortalarda görünmedi! Seyahat ediyor olmalı... Bir kızböceğini bir kelebekle sokağa salarsan olaca-

ğı budur... Ufaklığın uçma zamanı gelmişti zaten, annesinin biktırıcı kararlarına göre yaşayabilecek biri de değil... Onu uyurken görmektense, bir yaramazlık yaparken görmeyi yeğlerim... Yanılmıyorsam siz de bunu isterdiniz dostum. Jean Bruce.”

Çiftimiz küçücük bir noktadan başka bir şey değildir, döner, döner, dönerler... Aşk dansı acaba bir günlük müdür? Sarah, şansına, artık asla yalnız kalmayacaktır; 22 Aralık 1864’te Maurice Bernhardt doğar.

Tarihçi şimdi, yavrusunun aydınlık gülüşünü duymayı umut eden bir annenin çocuğun dağınık eşyalarını düzenlemesi gibi notlarını toparlamaktadır.

Johann sonuçta onun yokluğuna sevinecek bir şey bulur. Bu sayede tarihleri bir sıraya koyabilecek, Comédie-Française’den ayrılıp Odéon’da *Ruy Blas*’daki oyunuyla zafer kazanıncaya kadar olan arayı aydınlatabilecektir. Elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır:

Temmuz 1862: Konservatuardan mezun olup Comédie-Française’e giriş.

15 Ocak 1863: Madam Nathalie’yle yaşanan olay.

6 Mart 1863: Samson onuruna düzenlenen bir gece: Etourdi’de Hippolyte rolünde, daha sonra anlaşması iptal ediliyor.

Gymnase’de küçük roller.

25 Nisan 1863: *Bir Koca Karısını Ortaya Çıkartıyor*’la ilgili olay Kopuş. Alexandre Dumas’ın önerisi doğrultusunda Brüksel’e hareket. Ligne Prensi’yle karşılaşma.

1864: İspanya kaçamağı. Paris’e dönüş.

22 Aralık 1864: Ligne Prensi Henri’nin oğlu Maurice’in doğumu.

1865: Porte Saint-Martin Tiyatrosu’na dublör olarak giriş. Bir sene önemsiz rollere çıkış. Kısa süren ilişkiler, maddi zorluk, geçim sıkıntısı.

15 Ağustos 1866: Odéon’da *Agar*’ın yanında *Aricie*’yi oynar, fark edilir gibi olur.

Onu sevmeyen müdürlerden biri, Mösyö Chilly nerdeyse anlaşılmamasını fesheder.

Bilge Kadınlar'daki Armand rolünde bile fark edilmez. Tâillade adındaki oyuncu tarafından oyundan atılır, çünkü adamın mantosunun ucunu öpmeyi reddetmiş, yetinmemiş Junie'yi oynarken adama bir de tokat atmıştır.

Athalie ona kişisel başarısının kapılarını açar. Provalar sırasında uzayıp giden zorluklar nedeniyle müdürlerin isteği sonucu tüm koroyu tek başına okur.

20 Haziran 1867: Athalie.

6 Mart 1863'de Comédie-Française'den ayrıldığından beri Sarah dişe dokunur bir şey yapmamıştır. Belki de bu arada yaşamı Comédie-Française'de öğreneceğinden daha iyi öğrenmiş olabilir mi? Küçük oğlu hep yanındadır; ölümüne kadar da terk etmeyecektir.

Johann Paris sokaklarını arşınlayan bu genç kızın yanında olabilmeyi çok isterdi; 1844 yılında doğduğu varsayılırsa, konservatuardan on sekiz yaşında mezun olmuş, Comédie-Française'den on dokuzunda ayrılmış, yirmilik bir genç kızken de aşkı keşfetmişti. Prens ilk erkeği değilse, hangi mutlu çılgınlıkla ondan bir çocuk istemiş olmalı? İki genç Maurice gibi bir mutluluğun geldiğini fark etmeden tutkularının seline kapılmış olabilirler mi?

Sarah o günden sonra ölünceye kadar hiç yalnız kalmaz. Auber Sokağı'ndaki yeni dairesinde kendisini Maurice'e adar, birlikte yaşayabileceklerini düşündüğü kız kardeşi Régina'yı da yanına alır, onun yanı sıra, Régina'nın pek hoşuna gitmese de annesinin eski kayınvalidesini Hollanda'dan yanlarına çağırır. Hakkında, "Bir metre seksen üç santim boyuyla hayret edilecek kadar büyük," diye yazacağı yaşlı kadın kaba ve hayalet gibi bir şeydir, Sarah'nın yanına yerleştikten sonra bir de çiçek hastalığına yakalanır, bir daha da gitmek lafını ağzına almaz olur. Bunların dışında Sarah'nın küçükhanım dediği komşuları, bir dadı

ve bir de hizmetçileri vardır... Sarah'nın evi çekip çevirmesine bu durumda birisi yardım etmelidir ama kim?

Johann o gece Odéon'da sahne alacak olan genç kadını hayal eder. Dostları onun olağanüstü yanlarını mutlaka görmüş olmalıdırlar ama kendisi günün birinde Sarah Bernhardt olacağını daha henüz bilmemektedir. Kendisini bildi bileli kendi yazgısını kendisi seçmemiş midir? Ona sahip olduğunu söyleyerek böbürlenebilecek bir insan gösterilebilir mi? Erkeklerde kendisiyle birlikte olma duygusu yaratan odur; hepsi de onun etrafında yavaş yavaş halka olurlar, belki de bu yüzden hiçbirisi ondan kopamaz, bir şekilde ilişkilerini sürdürürler. Sarah: bir çılgın çocuk mu? Belki de bir tek De Max gerçeği aralar gibi olmuştur: O ancak Mozart'a benzetilebilir! Sarah sürekli bir biçimde bizi biz yapan şeylerin ötesini aramaktadır.

Johann kadının en ilginç yıllarıyla uğraştığının farkındadır. Tiyatro Tanrısı o sıralar ya onunla cisimleşmekte ya da ikisi hesaplaşmaktadırlar.

İstese tiyatroyu on kez bırakabilirdi, istese kendi halinde cici bir ev kadını olabilirdi; prensle evlenebilir ya da onun metresi olarak kalmayı sürdürebilirdi, zengin bir Madam Berendt olmayı seçebilirdi ama tiyatro onu seçmişti, tıpkı müziğin Amadeus'u seçmesi gibi...

Sarah'nın dehası bu tutkulu inadında, tiyatroyu yaşamından söküp atamamakta saklı değil midir?

Oysa Johann, sadece tarihleri ve olayları sıralamaktadır; ne bir şey ekler, ne de bir şey çıkartabilir; bu haliyle hiç de seçilmiş birisi değildir ve belki de biraz önce yüzünde acıma ifadesiyle kaybolup gitmesi bu yüzdendir. Onu koltuğunda gösteren fotoğrafına bakar; bu bakışı anlamaktadır, Tanrı da üzgünken herhalde böyle bakıyor olmalıdır. Johann gözlüklerini çıkartıp ince bir ironiyle kendi kendine ağlar, daha sonra ona çocukluktan beri öğretildiği biçimde uslu uslu işinin başına döner; yaşamı boyunca, belki bir tek şu an üzerinde çalışmakta olduğu tragedya oyuncularının her akşam yeniden yaşattıkları *Andro-*

maque Defteri'nde yer alanlar dışında, hiçbir tutkuya kapılmamıştır;

“Nasıl bir yıldız gözlerimizde parlayıveren?
Neye benzeyecek bu harika çocuk ileride?
Aldırmıyor görkemli şatafatlara,
Kanmıyor asla sihirli çekiciliklere
Uzatmıyor elini zehirli çiçeklere.”

Athalie korosu genç oyuncuyu karşılamak için uzaklarda şarkı söylemektedir.

Sarah bir kez daha, tıpkı melek Rafael'de olduğu gibi, gelmeyen oyuncunun yerine çağrılır. Evet, sözünü ettiğimiz şey *Athalie*'nin korosudur. Kendisi, “Şan öğrencileri için müzikal yanını çözeceklerdi,” diye yazar. Fakat hiçbir şey yolunda gitmez! “Koroda konuşması olanlar felaket durumda” olup, müzikle asla uyum sağlayamazlar. Mendelssohn'un müziğini kurtarmak için orkestra şefinin dilinde tüy biter. Sarah, “Sonunda başarı günüm geldi,” diye yazacaktır.

Johann bu cümleyi not eder. Müdürlerden Mösyö Chilly, genç kızın yorgunluk nedir bilmeyişi karşısında sonunda, “Ne yapalım, koronun bütün konuşmalarını o güzel sesiyle tek başına okusun bari!” demek durumunda kalır.

Böylelikle Sarah'yı kovmak isteyen, kolundan tutup atmadıysa ücretinin yarısını ortağı Duquesnel ödediği için yapamayan, genç kızla sürekli dalga geçen, koro konuşmalarını beceremez de atmam için fırsat olur diye düşünen adam farkına varmadan Sarah'ya kariyerine başlama şansı vermiş olur. Sarah *Aşk ve Rastlantı Oyunu* adlı oyunda Silvia rolüyle Odéon'da çalışmaya başladığında beyaz elbisesine terzi son anda kırmızı ve mavi kurdeleler ekleyip, kızın bağlı olduğu yardımcı müdür Duquesnel'e, “Çırağınızda iş yok; yanlış okuyor, sesi de berbat, üstünde elbise durmuyor! Sanki milli marş okuyacakmış gibi duruyor!” diyebilmiştir.

“Üç Renkli Bayrağın Askerleri...”* dedikodusundan gizemli bir yazgı doğar; o gece Tanrı kendi yasasının hükmünü yürütmek için oradadır.

“Gösterinin ilk günü benim için tam bir zafer oldu.”

Sanatçı, koro konuşmalarıyla tekrara çıkmak zorunda bile kalır; Sarah Bernhardt doğmuştur.

Johann savunmada kalır. Bu genç hanımın çekiciliği karşısında kendini sakınmak zorunda hisseder; Sarah artık silahlarını asla bırakmayacaktır.

Johann o zafer gecesini anımsar; Chilly sanatçının odasına gelip, “Harikasınız,” der. Sarah, “Onu neşeyle yanıtladım: Gerktiği gibi besiyе çekilmiş miyim?” diye yazar.

Johann yatağına girmeden önce sanatçının oynadığı tüm oyunların bir listesini yapma zamanının geldiğini düşünür, ama asıl viraj dönülmüş, sanatçı aşka, çocuğa ve zafere ulaşmıştır. Her şeyi bilen bir tanrı gibi, sanatçının kariyerinde kilometre taşı sayılacak önemli oyunların, yaşamındaki önemli olayların altlarını çizmeye karar verir; sanatçının, sadece onun yardımıyla gece ve gündüzleri keşfedeceğini, tüm çalışmasının onunla aydınlanacağını bilmektedir. Bu gece neden gittiğini de bilmektedir: Tanrı ona parmağıyla dokunmuş, genç kızdan yeni kostümünü denemesini istemiştir.

Johann, hüznü bir halde tarihleri gösteren notlarına gömülür.

*) Fransız Milli Marşı’nın bir dizesi.

19-20 Mart 1923 gecesi

“Ah, haksız savaş! Yüzkarası savaş! Demek ki o düşlenen gün, hiçbir savaşın çıkmayacağı gün hiç gelmeyecek! Savaş isteyen bir hükümdarın tacından edilip, udi bir suçlu gibi hapsedileceğı gün, demek ki doğmayacak!”

Kanlı gecenin içinde fığlık atıyorum. Şiddetin pençesine düştüm. Korkuyorum! Ölmek istemiyorum!

Körlemesine yürümekteyim. Buzlu karanlıkta kendi kendime söyleniyorum. Paris bombalanıyor. Top seslerini duyuyorum. Hıristiyan okulunun rahipleri ısrarla araba istiyorlar. Châtillon Vadisi’ndeki ölüleri toplamak için onlarla birlikte yola koyuluyorum. Birbirlerini durmadan öldürerek ne yapmak istiyorlar? Ya-

vaşça ilerliyorum. Her adımda ya bir ölüye ya da ölmekte olan birine basıyorum. 1871'i yeniden mi yaşıyoruz? Bu çamurun içinde ne işim var?

Ayağım bir adamın üstünde sendeliyor; bir obüs gövdesinin üstünü çıplak bırakmış, sadece yırtık gömlek kollarından sarkan iki kol kalmış. Ağzından kan geliyor. Ona yaklaşıp birkaç damla kordial veriyorum. Gözlerini aralayıp teşekkür ediyor. Birisi onu arabaya kadar taşımama yardım ediyor. Zavallı adam kanamalı bir titremeye diğer yaralıları kara kana bulayıp ölüyor. Ağzım açık kalakalıyorum.

Gülen yüzler donuyor. Ayaklarıma dolanan sinsi günün içinde bazı yüzler seçiyorum.

Prusyalılar gibi acımasızca Paris'i kuşatan bu buzlu tan vak-tinde yaralılar ayaklarıma dolanıyor, hıçkırıklarla boğuluyor.

"Adın ne senin?"

"Desire Bloas. İşçi başı. Yirmi yedi yaşında."

Onu tanıyorum. Doktor Duchesne tükürük bezlerinden bir mermi çıkartıyor. Çenesi darmadağınık. Mide bulantısının boğazıma yükseldiğini hissediyorum.

Uzaklarda bombardımanın şiddeti artıyor. Kanım dondu adeta. Zangır zangır titriyorum, yaralıların ardı arkası kesilmiyor; sanki gökten yere yaralı yağıyor gibi. Fenerimi kaldırıp bakıyorum; zavallı bir çocuk, bir kulağı ve çenesinin yarısı yok. Bir saman sapıyla ona birkaç damla hayat suyu vermeye çalışıyorum. Başımın üzerinde tüm gök dönüyor. Bu kâbus neden tekrarlanıyor ki? Koşuyorum. Bağırıyorum. Çevremdeki her şey sürekli çöküyor, dağılıyor. Ben bunu daha önce de yaşadım. Çok gençken. Çevremdeki her şey kararıyor.

Ateş tekrar yükseldi. Büyük sanatçı çok kötü bir gece geçirdi. Maurice annesini kaybettiklerini söyleyen doktor Chaufard'la birlikte. Yaşlı kadının tüm bedeni zehirlenmiş durumda. Tuzağa düşmüş nazik bir hayvan gibi hafif hafif inliyor.

Maurice gece tekrar uğramaya söz veren doktoru uğurluyor. Güneşin şu başlayan 20 Mart'ı bir türlü aydınlatmadığı odaya geri dönüyor. Oturamadan, sanki yataktaki mücadeleye oradan müdahale edebilirmiş gibi yatağın kenarında ayakta duruyor...

“Savun kendini anne, lütfen,” diye mırıldandığı duyuluyor. “Sana kötü davrananları nasıl düelloya davet etmiştim, hatırlıyor musun? Hep senin tarafındaydım biliyorsun...”

Maurice, o karaçalıcıları, nezaketten uzak eleştirmenleri, büyük sanatçının gemi azıyı almış düşmanlarını ikiye biçmek için kılıcını tekrar eline alabilmeyi düşünüyor. Anasının ve kendisinin adını lekelemek isteyenlere karşı kaç kez düelloya tutuşmuştu kimbilir? Anasına laf söylenmesine tahammülü yok.

Bir anısı tüm ruhunu alev alev yakmakta. Bir gazete! *Paris Çılgılığı*'ndan kesilmiş bir küpür. Annesinin zayıflığını dillerine dolamışlar, Yahudi olduğuna dair imalarda bulunmuşlar, “zen-ci saçlı” diye ad takmışlar, o güne kadar hepsine de iyi dayanmıştı ama Langlois denen adamım annesini acımasızca soyduğu suluboya karikatüre bu kez dayanamamıştı. Bu çirkin çizimi güya açıklayan adam, sanki yine karşısındaydı. Adamı önce sergide aramış bulamayınca devamlı gittiği söylenen Montparnasse Bulvarı'ndaki Café Blanc'a gitmişti. Beklerken biraz madere şarabı içtiğini anımsıyordu. Daha on beş yaşındaydı, annesinin tekrarlamaktan zevk aldığı genlerinden gelen ve eğitimle pekişmiş prens havasına karşın çok da çekingendi.

Karikatürist küçük burjuva havalı adi bir herifti.

“Bayım... size söyleyeceklerim özel şeyler.”

Adam, Maurice'in dışarıda özel olarak konuşma isteğini,

“Bir çocuğun sözüne uyup sokaklarda soğuk alacağımı düşünmüyorsunuz herhalde?” diye alay ederek geri çevirmişti.

“Ben bir çocuk değilim bayım, benim adım Maurice Bernhardt.”

“Tanımıyorum.”

“Ben Sarah Bernhardt hanımefendinin oğluyum.”

“Eeee, n'olmuş?”

Maurice adamdan karikatürünü geri çekip özür dilemesini nazikçe rica etmişti ama adam kaba bir kahkaha atmıştı. Maurice bunun üzerine adama şahitlerini göndereceğini söylemişti.

“Ben çoluk çocukla dövüşmem. Şu gevezeye bakın! Beni düelloya davet ediyor! Sebep ne, bir karikatür, işe bak be!”

Maurice adamın suratına absent bardağını boşalttığı andaki halini hatırlayıp gülümsedi.

Neyse ki olgun yaşta bir adam, “Terbiyesiz it!” diye bağırarak araya girip delikanlıyı sakinleştirmişti.

“Tamam dostum, siz lütfen daha fazla skandal çıkartmayın, bu herif de annenize bir daha bulaşmasın!”

Yirmi yaşına girer girmez de özür dilemeyi yine reddeden ressama gidip hesap sormuştu. Zaten bir sene sonra annesi ABD’de ikinci kez turneye çıktığında bu hesabı düzeltmek için annesiyle gitmemişti.

Yanında Schneider ve Stevens adında iki tanığı, adamı sağ böğründen, göğsünün solundan ve sol elinden kılıçla yaralamıştı. Açılan dava, “Her şey onur kuralları içinde cereyan etmiştir,” hükmüyle kapanmıştı.

Sarah güçlü bir şekilde inledi. Maurice kendisine, “Bu kez kime karşı mücadele etmeli,” diye sormaktaydı. Çok yüce bir düşmanla karşı karşıyaydı! Bu düşman annesinin adını lekeleyecek bir düşman değildi, tam tersine o adı daha da yüceltecek, annesine kesin bir zafer kazandıracaktı.

Şu an zaten son kez tragedya ustasıyla yüz yüze değil miydi? Kendisinin seyirci olmak dışında yapabileceği bir şey yoktu. Bu oyunda Sarah Bernhardt’ın yerine hiç kimse oynayamazdı. Ya kendi adı? Olabilecek en büyük ad; o Sarah Bernhardt’ın oğluydu...

Yaşlı kadın gözlerini yeniden açtı. Annesi Youle’un deyimiyle uçuyor şimdi. Maurice maviye çalan gözbebeklerini fark ediyor, bir şey söylemekte kararsız kalıyor. Yüzü sanki bir mutlulukla harelenmiş. Sanki daha genç, yanakları daha mı pembe ne? Dudakları duyulmayan dizeleri mırıldanır gibi:

“Uykudayken bilinmez ama, tahmin edilir,
Kulaklarıma ilahi bir müzik sesi gelir...”

Savaş çevrede dolanıp dursun, tiyatrom beni korur.

“Yalan dünyada en gerekli şey...”, François Coppée’nin on iki dizelik şiirleri hep dilimde. Ben tiyatroların Göçebe’siyim. Eski koltuğun üzerinde genç bedenini sergileyen hayaletim. Ben Zannetto’yum; dans da eder, şarkı da söylerim, ben bir genç ozanım. Orada, sahnede güzel bir hanım beni bekliyor; benim kadar güzel, onun yüzünden aşktan ölünür. Ölümüm soylu ve güzel!

Cepkenim ve beni bir çocuk gibi gösteren şişkin pantolonumla oradayım; boş tiyatroya sığındım, çevremde bombalar patlıyor.

Göçebe giysilerimi tekrar giydim. Bu geçen seneydi; şimdi Prusyalılar Paris’i fethetmek istiyorlar. Odéon’u geçici bir hastane haline getirdim; daha geçen sene Agar’la birlikte François Coppée’nin oyunuyla Paris’i fetheden biz, ikimizdik.

Ama bugün yaralılar komedyenlerin yerine geçti. Localarda üst üste yığıldılar. Eski bir dadı Madam Lambquin ve Madam Guérard onları tedavi etmeye çalışıyorlar, ben de onlara yiyecek bulmaya çalışıyorum, ama biz geçici bir askeri hastane olduğumuz için vilayet bana yardımcı olmayı reddediyor. Dışarıdaysa kadınlar bir dilim ekmek için saatlerce ama saatlerce bıkıp usanmadan tiyatronun pencereleri altında kuyruk oluyorlar. Paris kuşatıldı; şu Odéon Tiyatrosu benim için direnen tüm Fransa haline geldi.

Kostümlü olarak oradayım, bir koltuğun koluna tünemiş etrafı seyrediyorum, yüzüm ellerimin arasında boş ve biraz önce yaktığım, batan güneşin yerini alacak mumların ışığında titreyen sahmeye bakıyorum. O an dünkü alkışları sanki duyar gibiyim; hani şu hep sürüler halinde uçup giden göçmen kuşlar gibi uçuvermiş alkışları. Bröton aslımı düşünüyorum. Çocukluğumu düşünüyorum. Bu savaştan uzak olabilmeyi ne kadar isterdim. Tabani karanfil kokularını sanki tekrar duyuyorum. Üç ya da dört yaşındayım, Port-Aven’den çok uzak değiliz, okyanusun baharlı kokusu başımı döndürüyor.

Bu büyük hüznü salon çok soğuk. Annem nerede? Maurice'im nerede? Yavrum şimdi altı yaşında olmalı. Hepsinin birden gitmelerine neden izin verdim ki? Ama annem, "Maurice başkentte kalmamalı," diye beni ikna etti. "Almanlar geliyor. İmparator III. Napoléon Prusya Kralı'na kılıcını yeni teslim etti, ama teslim olmak barış anlamına gelmiyor," dedi.

Onları gara kadar geçirdim. Şimdi kimbilir nerededirler?

Sahneye karşı tek başıma oturmuş, titriyorum. Coppée'nin oyununu alkışlayan onca seyirci nerede şimdi? Tüylü küçük Göçebe şapkamı başıma geçirdim. Tiyatroyu bırakmış olmamak için, geçmiş ve gelecek hortlaklar için oynuyorum. Tiyatro yeniden insan sesiyle canlansın diye, şairlerin tanıklığını yeniden duyurabileyim diye bomboş sahnenin ortasına ilerliyorum. Delikanlı kostümümle ilerliyorum:

"Ben bir müzisyenim, adım Zanetto.

Çocukluğumdan beri göçebeyim, doğam böyle

Konar göçerim, benim için budur hayat..."

Koskoca boş salonda sesim yankılanıyor. Devam ettikçe yavaş yavaş oyunum beni sarmalıyor, ısıtıyor, yüreklendiriyor.

Tiyatrom beni asla bırakmadı. Benim en iyi dostum. Parkeler ayağımın altında neşeyle çitirdiyor, oyunumla yamp tutuşmaya can atıyorlar, devasa gemi yeni seyahatlere çıkmak için tepinip duruyor, tüm insanlığın gemiyi tekrar doldurması için birazcık şiirsellik yeterdi.

"Ben gerçekten oyum, nereden geldiği bilinmeyen

Şair ve çılgın, üstelik amacı olmayan

Sadece ufka ve enginlere doymayan..."

Herkes geri geldi, herkes dinliyor. Tiyatro sallanıyor. Çığlıklar, bağırımlar; savaş korkunç nakaratı tekrarlıyor. Bombardıman insan sesini bastırmakta.

Daha yüksek sesle bağıriyorum ama sesim bu hengame arasında sadece bir dudak oynatması; onca bağırmam ancak benim boğulup gitmeme yarıyor. Bir rüzgâr çıkıyor; tiyatro gözden kayboluyor. Her şey, mantom bile toz hortumlarının altında görünmez oluyor. İnsanların üzerinden adımlıyorum; şuradan, buradan benden yardım isteyen, beni çağıran kaybolmuş arkadaşlarımı seçiyorum. Mermiler ıslık çalarak düşüyor. Bacağımda dayanılmaz bir acıyla düşüyor, düşüyor, düşüyorum; yüzüm kürekler dolusu toprağın altında kalıyor.

Maurice bir an çok korktu; annesi midesi bulanır gibi kıvranmış, sanki ölüyor gibi olmuştu. Neyse ki sonunda toparlandı, nefesi düzeldi.

Annesi sakın ve güzeldi. Onu temizleyip, üstünü değiştirdiler, saçlarını tararlarken mırıldanmaktaydı:

“Savaş sırasında Odéon’daki halimizi gördüm rüyamda. Aman Tanrım; o dönemi tekrar düşünüyorum da! Savaş nasıl bir aptallık! Agar ve ben Coppée’nin *Yolcu*’sunu yaratmıştık, her şey bir anda süpürüldü gitti. Paris ateşler içindeydi! Birbirlerine bağırarak, tartışarak, her şeyi bilen gruplardan göz gözü görmüyordu! Ne biliyorlardı ki? Tek bildikleri savaştı, kuşatmaydı, Komün’dü... Sen o zaman uzaklardaydın. Ben sizin Le Havre’da olduğunuzu sanırken annem sizi meğerse Almanya’ya götürmüş... Düşmanlarımızın yanına; Hamburg’a!”

“Sen de yanında genç Soubise, tek başına bizi bulmaya gelmiştin! Yollarda kaybolabilirdiniz, size saldırabilirdiniz...”

“Maurice’cik senden bir saat bile ayrı kalabilecek halde değildim. Ah o genç Soubise! İkimizin halini bir görecektin; bizi görenler kimsesiz çocuklar olduğumuzu sanıyorlardı. Çok güzel kara gözleri ve çocuk gibi sesi vardı. İkimiz için bir çanta almıştık yanımıza. Tabancam yanımdaydı, bir tane de Matmazel Soubise’e vermiştim. Ama o şiddetle reddedip, bana bir beze sarıldığı büyük makası gösterdi; “Saldırıya uğrarsak kendimi bununla öldüreceğim, evet; öldüreceğim,” dedi. Ama ben öldürülme-

den önce öldürmeye kararlı silahıma sıkı sıkı yapıştım, kendimi koruyacaktım... Aynı şeyler 14'de yeniden yaşandı. Savaşta nefret ediyorum! Yüzkarası! Utanç verici! Hırsızlık, adilik, her türlü suçun kapısı! Kimsenin gözünün yaşına bakmamak! Nasıl bir zaferse!

Yaşlı kadın tüm enerjisini yeniden toplamıştır. Maurice anesini sakinleştirmek zorunda kalır; az da olsa başarır. Savaşı böylesine şiddetle kimbilir kaç kez kınamıştır? *Aiglon*'un ölü ve inleyen yaralılar arasında dolaşırken Wagram'ın bir kasaplık olduğunu söylediği o büyük sahneyi Rostand'a annesinin mi esinlendirdiğini kendisine çok sormuştur.

“Savaş! (...) Çarpışılıyor! (...) Ölüyor! (...) Ölüyoruz! (...) Göçülüp gidiliyor.
Biz de öyle (...) Sonra birkaç subay kara suratlı (...)
Gelip, “Kazandık!” diyorlar (...)”

Sanatçı alaycı bir sesle tekrar okuyordu.
Maurice düşman askerinin repliğiyle yanıtladı;

“Biz de öyle...

Ana, oğul yavaşça birlikte gülüyorlar. Sonra Sarah,
“Bugün dışarı çıktın mı?” diye soruyor.

“Hayır çıkmadım. Senin yanında kalmayı tercih ettim.”

“Hiç korkma. Seninle kucaklaşıp vedalaşmadan hiçbir yere gitmem. Hadi bana bir kase çilek getir... Hadi ama! Rejim kimin umurunda...”

Maurice yerinden doğrulur. O çocuk bakışlara kim hayır diyebilir ki?

Çarşamba, 21 Mart 1923

Yavaşça kalkıp son odaya, ikizimden başka kimsenin giremeyeceği aynalı odaya gitmek için yatağımdan çıkıyorum. Yüzünü hiç görmediğim birisinde daha anahtar var; ben dünyaya gelmekle meşgulken altın anahtarımı benden çalmış olmalı.

Tüm yaşamım boyunca şairler sayesinde gelişip güçlenen kanatlarımı açıp, bu dar alanlardan uçup gidebilmem için elindeki anahtarı o incecik elleriyle bu iki taraflı anahtar deliğine sokacağı zamanın geldiğini hissediyorum.

Bugün genç kızlığımdaki kadar özgürüm. Düşlerimde bu denli güçlü olduğumun farkında olsaydım, belki çok daha fazla şey yapabilirdim ama artık bunun bir önemi kalmadı... Bu gece

kanatlarım gelişmelerinin son aşamasını tamamladı; dönüşü olmayan uçuş biraz sonra gerçekleşecek.

Gizli yatağımı terk ettim, başucumda kıskançlıkla bekleyen oğlumun ak düşmüş sarı saçlarına bir öpücük kondurdum.

Annenin uçma zamanının geldiğini, artık sesini boğmaktan başka işe yaramayan bu delik deşik eski zarftan kurtulmasının, ona mutlu bir aşk yaşatmış olsa da bu yalancı giysiden sıyrılmasının zamanının geldiğini bu oğulcuğun da anlaması gerekiyor.

Koridorlar boyunca yürüyorum; yürümüyor adeta dans ediyorum. Tüm eleştirmenler, en katıları bile hareketlerimdeki, yürüyüşümdeki zarafeti teslim ettiler. Sevgili dost Rostand, "jestlerin prensesi, duruşun kraliçesi" demiyor mu zaten? Oysa hiç de zor değil; sanki adımlarımı yönlendiren, beni başka yerlere çeken, içimden gelen bir müzik var, sanki gökle yer arasında görünmez bir ipliğe bağlıymışım gibi. Yüksek boyunlu, uzun kollu beyaz ev giysimi giydim. Giysilerimin vücudumu saklar görünüp hareketlerimi daha da uzatıp genişletmelerinden her zaman hoşlandım. Çocukluğumdan beri kollarımı, omuzlarımı, hatta boynumu hiç saklamadım, gençliğimden beri genç kızlara dayatılan bu ticaretten, taze bedenlerin kat kat sarılıp sarmalanmasından nefret ettim, ama eteklerim her zaman diğerlerinin eteklerinden daha uzun olurdu, yerlerde sürünürdü. Beni tahrik edici bulurlar, skandalların kadını olduğum söylenir, oysa ben ya her şeyimle var olurum ya da hiç olmam, boynumun başladığı yer nadiren görünmüştür.

Aşkta da, mat ve süssüz bir dolabın derinliklerine saklanmış bir haylaz aranıyormuş gibi keşfedilmek isterim. Yaşamımın gecesinde, son gecelerimin arifesinde, bana sadık kalmış tüm erkeklerime şükranlarımı sunuyorum; bacak oyunlarım, göğüslerimin zenginliği ve diğer esinlerin gizemi hep onların olarak kalacak. Tümü de onurlu insanlardı, gerçek âşıklardı. Hepsini de sevdim, âşık oldum, hatta kaybolmuş çocuk bakışlı, mavi gözlü, koca olarak seçtiğim o dayanılmaz Damala'ma bile âşık oldum; ah Jacques, seni hızla cehenneme yaklaştıran morfinle, umutsuzca nef-

ret etsen de elinin altında kırılmaya hazır bir oyuncak gibi tuttuğun benim aramda gidip gelirken, sanki hep şeytanlarınla boğuşmaktaydın... İlk karşılaşmamız kesin olarak evleneceğimize gönlümün derinliklerinde beni ikna etmeye yetmişti, neyse ki sende kopmayı da becerebildim. Onun için canımı bile verebileceğim Maurice'in gözlerinde gördüğüm şeyi, senin gözlerinde de gördüğüm için mi acaba sana o kadar bağlandım kaldım? Anne sevgisinin garip kimyası işte!

Ses çıkartmadan yürüyorum ama yüreğimden yükselen müzik hiç bu kadar güçlü ve vurucu olmamıştı. Asla atlatılamaz o son buluşmaya doğru ilerlediğimi biliyorum; gönlüm hem neşe, hem de korku içinde, ama aşk da böyle başlamaz mı zaten? Kapının ardında beni kim bekliyor: Tanrı mı, canavar mı? Çamurdan çıkartan mı, batıran mı? Tüm aşklar varoluşun özgün kumarından esinlenir. Neyse ki müzik yavaş yavaş duruluyor da nefesimi düzelttebiliyorum; yasak kapının eşiğine kadar geldim.

Ben her zaman yalnız kalabileceklerini ve istedikleri her şeyi yapabileceklerini sınamak için gece vakti yetişkinlere duyurmadan yatağından kalkan çocuklar takımından oldum.

Herkes uyurken kalkıp oturmak, yürümek, çiçek tarlası gibi ıslıl ıslıl gökyüzüne bakmak, saklıca bir şeyler içmek, hiç ses çıkartmamak ama sonuna kadar gidip özgürlüğünün farkına varmak az bulunur bir zevktir. Ölümü kabullenme eylemi de buna, yalnız olmaya bağlıdır. Her zaman, hatta seviştikten sonra bile, gecelerimin ikinci yarısını yalnız geçirdim; doğmakta olan tan vakti sadece benimdi, paylaşabileceğim bir şey değildi. Belki de tüm kemiklerimin hâlâ sağlam olduklarını görmek için bir geminin burnuna yürüyordum, ya da bir sokağı geniş adımlarla arşınlamaktaydım. O anlarda, tıpkı şimdi olduğu gibi, yavrum tüm düşüncelerimin odağı olur, bana yeterdi. Öyle ki, bu gizli kapının eşiğinde de bu düşünce sizi bırakmıyor. Sanki aydınlık bir sonsuzluk gibi insanı sarıyor.

İşte, kapının eşiğindeyim; açılacak ve ben bu son odaya, bu karanlık odaya gireceğim. Müzik susuyor, ama ben birisinin varlığı

ğını hâlâ hissediyorum. Aynanın karşısına oturup başımı kaldırıyorum. Kadın orada, bana bakıyor, ona gülümsüyorum. İlk kez benim gülümsememe gülümseyerek karşılık veriyor.

Kadının adı Sarah Bernhardt; ikimizin arasında kulak tırmalayıcı bir müzik yeniden başlıyor. Ona yaklaşıyorum. Mavi yeşil gözleri daha da kırpışıp, saç perçemiyle kaplı inatçı alnı dikiyor, oraya kimin koyduğu bilinmez altın kıvılcımları saçan büyük bir şamdanı yakıyor.

Onun, ömrü bir günlük bir tiyatro olduğunu düşünerek, genel bir kayıtsızlık içinde kaybolup tükeneceğini görüp endişeleniyorum. Çekingenlikle elimi uzatıp yanaklarını okşuyorum; teni beyaz, çok makyajlı gözleri okşayışlarım karşısında yavaşça kapanıyor, bir an için hiçbir şey görmüyorum ama yanaklarımdan bir damla yaşın süzülüp indiğini algılıyorum. Mozart'ın müziğini tanıyorum. Sanki beni elimden tutup aynanın içine çekiyor gibi. Ayaktayım, kararsızlık yaşıyorum. Dostum Guitry'nin söylediği gibi, ben tüm çağlara ait bir varlığım; firavunlarla yüz yüze geldim, Racine'in öpücüklerini unutmuş değilim, Wolfgang-Amadeus'un saçlarını, yanağını okşadım ben, ben kendisini Hugo'nun ellerine kendiliğinden bırakıvermiş birisiyim. İleride kimlerin benimle buluşacağını hissediyorum ama beklemeye zamanım yok. Başka birisiyle, gizemli bir ziyaretçiyle buluşmam gerekiyor. Yolumu gözlüyor benim. Onca düşlediğim tiyatrom uyanmaya başlıyor. Dudaklarının pembesini buradan görebiliyorum, yanağımı yanağına yaklaştırıyorum, şimdi burun burunayız, gülüyor, taklalar atıyoruz, işte yine birlikteyiz, kedi gözleri zevkten irileşiyor; dünyayı yerinden oynatacağını görüyorum. Böyle bakınca, onun da bir oyuncu olduğu söylenebilir! Bu onun işi: Her zaman için küçük bir çıkış kapısı bulup her türlü konformizm ve modanın dışında farklı bir özgürlük aramak ve yaratmak onun işi.

Ona daha da yaklaşıyorum, kulağının dibine kadar girip sorumu soruyorum: Masanın düzenini neden bozuyorsun, diyorum.

Biraz şaşkın geriliyor. Sanki güzelliğin ivediliği her türlü zo-

*runluluğun önüne geçmez mi demek ister gibi! Galiba kulağıma bir şeyler fısıldanacak; kimsenin güzelliğın ne olduğunu ve nereden kaynaklandığını bilmediğinden yakınıyor; çirkinlik ve avamlık her gün üst üste yığılırken kimsenin güzelliğē hükmedemediğini, onu yeniden yaratmanın kolay olmadığını söylüyor, oysa çirkinlik ve avamlık ayırıkotu gibi kendiliğinden gelişip ya-
yılıyor.*

Yüzlerimiz birbirine karışıyor; bakışlarının bende uyandırdığı baş döndürücü uzam beni korkutuyor. Gidip tekrar yatsam mı acaba; ama ayna bir sonsuzluk üzerine açıldı bile, oradan esen yeli kulaklarımda hissediyorum. Çocuk ya da yaşlı ben bir sanatçı olarak kalacağım; saati geldiğinde uslu uslu yatmasını bilen birisi olarak önce kolumu uzatıp ardından da tüm bedenimi öte tarafa geçiriyorum, neşeyle boynumdan öpüyor. Yan yana yürüyoruz, hava serin, sis sanki şekerli gibi kokulu. Bakışları vahşi ama ben sadece yakıcı gözlerini görüyorum.

“Bakışımı canım isterse yumuşatabilir ya da sertleştirebilirim değil mi?”

“Oyuncu hilesi, ha?”

Beni kurnaz kurnaz süzüp,

“Hayır,” diyor. “Ben bunun daha çok yürek açıklığı olduğunu düşünüyorum. Başkaları yaşamda kendilerini saklarlar ama biz gönül aldatıcı tutkular üzerine haddinden fazla çalıştık. Tiyatro sanatı, tersine, bize duyguların açıkça ifade edilmesini öğretti, söyleyecek bir şeyimiz varsa, biz nasıl söyleyeceğimizi biliriz.”

“Sarah! Beni kim tanıyor ki? Sen bile beni tanımıyorsun...”

“Sarah Bernhardt adı herkesin hafızasında çakılı. Bir anıt! Hani nerdeyse granit bir kaya! Hakkında bir sürü yazı, makale, onca skandal! Ama sen dünya düzenine ait bir varlık değilsin ki!”

“Daha incelmış bir yüz, daha solgun ama eskisine göre çok daha yoğun bakan gözler görüyorum, dudaklar sırları üzerine sım-sıkı kapalı, uzun ve sık saçlarsa bembeyaz...”

“Üstelik bir bacağı da noksan,” diye tüm ciddiyetiyle ekliyor.

“Biliyor musun buna ben hiç alışamadım, ama tiyatro her zaman, hatta iki bacaklı da olsalar, kahramanlara özgü bir alan. Öyleyse neden bir tane daha ekleyelim ki? Zaten herkes yavaş yavaş tek bacağımı kostümümün bir parçası gibi görmeye alıştı. Başlarda beni rahat bırakın diye şakalaşıyordum, sonra her şey giderek başkaları için normalleşti. Ama benim için asla öyle olmadı; onun yüzünden nerdeyse ölümden bile mutluluk duyuyorum, sabahları uyandığımda o rezil kaybı, bana onca acı çekti-ren yokluğu görmek zorunda kalmayacağım.”

Üzerinde tek bir ev görünmeyen bu uçsuz bucaksız arazide onun yanında yürüyorum. Neredeyiz? Beni belli belirsiz yönlendiren ona bakıyorum. Sanki su gibi kayıyor, açık renk elbisesi etrafında uçmakta.

Ben de artık çok kolay yürüyorum; sanki hava beni uçuruyor, sanki iki bacağımı da kullanma kolaylığına yeniden kavuştum. Fakat o günü, bacağımın canavarca kesilmesinden sonraki korkunç uyanışımı, ardından gelen gazetecilerin alaylarını asla unutmuş değilim. O sıralar sakatlığımla hiç utanmadan alay ediyorlar, ağızlarına geleni söylüyorlardı, ama ben merhamet dilenen takımından olmadığımı göstermek için kendimi her şeyin üzerinde tutmam gerektiğini kendime telkin etmekteydim. Alayların dozu artıkça ben de bildiğim yolda daha da ısrarcı oluyor, ya gülüp geçiyor, ya da ordulara yaptığım turnede olduğu gibi, “Ben tavuk oldum, ben tavuk oldum,” diye kendimle dalga geçiyordum; ama genç subay havamı kaybettiğim için de içim elbette kan ağlıyordu.

İkizim:

“Ne önemi var!” diye atıldı. “Göreceksin; ölümden sonra iki bacağımı da yeniden kullanacaksın. Beden çürüyüp giderken, bir tek hayal gücü sonsuza dek sürer. Sen asıl hiç hayal kurmamışların haline acı; onlar sonsuza kadar ruh topalı, üstelik o kadar da çoklar ki!”

Bana hafifçe yaslanıyor. Siyam ikizleri gibi bitişik birlikte yürüyoruz, yavaş yavaş nerede olduğumu algılıyorum. Wagram’da-

yım; her şey Rostand'ın tanımlarına uyuyor; dötrnala koşan atların yaklaştıklarını, savaş alanında verilen emirleri duyuyorum, kalbim kesik kesik atıyor. İkizim bana yeni bir kan aşıladı sanki. Kendi kendime mırıldanıyorum:

“Bak, rüzgârın bana ulaşıyor, Wagram paltomun içinde!”

Maurice sarsılarak uyanıyor. Annesi sayıklamakta; başı sonu belli olmayan sözler mırıldanarak, yatağında dört dönüyor. Annesinin yanağına koyduğu eli sanki ateşe değmiş gibi. Annesinin mırıldandığı kelimeleri önce seçer gibi oluyor, ardından anlamaya başlıyor:

“İmparator mu? Ben mi? Yarın mı?.. Yirmi yaşındayım ve hüküm süreceğim demek! Ah! Aman Tanrım, yirmi yaşında olmak ne güzel bir şey... evet, hüküm süreceğim, imparator olacağım, imparator olmak istiyorum... düşünüyorum...”

Maurice annesinin *Aiglon*'u yeniden oynadığını anlıyor. Belki şu an Wagram'da, ya da imparator olduğunu yeni mi anladı acaba? Doktor annesini ona emanet etti ama elden gelecek bir şey yok, yine de sadık bir nefer gibi başında nöbetçi kaldı, gecenin sessizliğinde yalnız, ayağa kalkıyor. Bir bardak su alıp, annesinin dudaklarını ıslatmak istiyor ama annesi hiç oralarda değil, atını çok ama çok uzaklara sürmüş gitmiş.

Burun deliklerime toz doluyor. Dert değil! Atımı olabildiğince çabuk sürerek düşmanın üzerine atıyorum. Neden İmparator'un bizzat kendisi kendi saf kanını bana emanet etti? Uzakta davullar gümbüldüyor. Boru sesleri duyuyorum. Neden yalnızım? Ordu arkamda, gerilerde kaldı, gece açık ve aydınlık, saçlarım onları bağladığım bağdan kurtulup dağılıyor. Atım gibi bembeyaz giysim karanlığı bir yıldırım gibi yarıp geçiyor. Sadece rüzgârın ışığını duyuyorum. Orada, tepenin ardında biri beni bekliyor, onunla buluşmak için koşturuyorum.

“Sarah! Sarah! Seni götüreceğim...”

“Baba! Babacığım!”

Bağırıyorum; çığlıklarına tahta ayakkabıların demir kabaralarının tıkırtısı yanıt veriyor. Sonunda kendisini kurtarabilen küçük Sarah’yım. Babamla buluşacağım. Sonunda yüzünü görebileceğim. Rüzgâr kar bulutlarını dağıtıyor, artık atının nal seslerini bile duyamıyorum, tir tir titremeye başladım, belki de onu sonsuza kadar kaybettim. Hayır, orada, sırtından görüyorum, uçuşunun kıyısında. Kalbimden bir damla damlarken yavaşlıyorum, damlalar birken iki oluyor, üç oluyor, beş oluyor, nedir bu; kan mı, gözyaşı mı? Adam yavaşça bana doğru dönmeye başlıyor, yüzünü seçemiyorum, yere düşüyorum, tükenmek üzereyim, bana kollarını uzatıyor, ayağa kalkıyorum. Gökgürültüsü gibi görkemli bir müzik patlayıp, çevremizi bağırıp çağırmalar sardığında iki eliyle ellerimden tuttuğunu hissediyor, bağırıyorum:

“Baba!”

Düşüyorum... bacağı, ah bacağı! Bağırıyorum:

“Bacağı çok ağır, taşıyamıyorum, kesin alın şunu benden!”

Kan tükürdüğümün farkındayım; kendi kanımda boğuluyorum!

“Anne! Anne!”

Maurice bağırarak yardım istiyor. Lysiane koşarak geliyor, peşinden de sadık sekreter Emile... Yatağın çevresini sarıyorlar ama yaşlı kadın başını yan tarafa bırakıvermiş, ellerini zorlukla bir araya getirerek mırıldanıyor:

“Fakat Aiglon kabullendiğinde

Kuşunun masum ve ezici ölümünü...

sonra gözlerini körler gibi görmeden bir açıp bir kapatırken, herkesin içine işleyen bir sesle sesleniyor:

“Maurice! Maurice! Oğlum... yavrum... buradasın, yanımdasın... Başışla beni. Bu çok uzun bir...”

Yavaş yavaş diğerlerini de tanıyor, yüzünde muzip bir gülümseme çenesiyle pencereyi işaret ederek,

“Gazeteciler aşağıda mı?” diye soruyor. Lysiane onu onaylayarak:

“Muhabirler kırk sekiz saattir aşağıda Pereire Bulvarı’nın üzerindeki sırada oturup duruyorlar. Gece, gündüz. Soru falan da sormadan öylece bekliyorlar.”

Great hafifçe gülüyor; dudaklarından kristalimsi bir ses dökülüyor. Emin olmuşa benziyor; kriz atlatıldı, eleştirmenler artık son perdeyi beklemekteler.

Mavimsi bakışları çevresindekileri terk edip, bir yerlerde sadece kendisinin tanıdığı birisini arıyor.

Maurice odaya geri dönüyor. Tan vakti kül rengi sularıyla odayı doldurmakta. Bir şey gelip midesiyle boğazı arasına tıkanıp kalıyor. Öylesine yorgun ki, bu kez yorgunluktan uyuyamıyor.

Buna benzer bir yıkımı daha önce de yaşadı yaşamasına ama bu kez dayanılması daha mı ağır ne? Aslında çok da emin değil. Annesinin bacağının kesilmesinden bir gün önceki geceyi ve kesildikten sonraki ilk geceleri anımsıyor. Annesi! Her zaman en güzel, en olağandışı, en şaşırtıcı ol, bir doktor gelsin etini, derini, kemiğini keşip atsın. O arife gecesı annesinden uzakta, eşi ve çocuğı da dahil tüm dünyanın dışında gece boyunca kendisine karşın kusup durmuştu. Bir prens eğitimi almış, babası Henri de Ligne çocukluğundan beri uluorta duygularını sergilememesini öğretmişti. Baba Prens, anne de Sarah Bernhardt olunca başı hep dik olmalıydı; bunun için tüm cesaretini toplaması gerekiyordu.

Gözlerini kapatıp annesinin o son kararı aldığı gün Belle-Isle’de yaşananları tekrar gözlerinin önüne getirdi. Annesi herkesi odasına toplamış, herkesin fikrini almıştı. O günü asla unutmayacaktı.

Annesi bahçeyle uğraşmayı seviyordu, çiçeklere tutkuyla bağlıydı. Maurice uyanır uyanmaz karşısında bulsun diye melekşeler almayı kuruyordu.

Uzun uzun annesine baktı; her zamanki gibi yine annesi haklı çıkmıştı! Onun ününe ün katan François Coppée'nin Yolcu'sundaki dizeleri tekrar tekrar okumayı sevdiğini biliyordu,

... Ama açık olmak gerekirse,
Şu yalancı dünyada en gerekli şey”

diye başlar, parasını har vurup harman savurmasından şikâyetçi dostlarına karşı kahkahasını salıverirdi. Annesi oğlunun hiçbir isteğini geri çevirmemişti.

Annesinin Jojotte dediği eski dostu Clairin'le bu konudaki tartışmalarını anımsıyordu, adam:

“Oğlunuza verdiğiniz parayı kısın, zorunlulukların farkına varmasını sağlayın,” diyordu.

Annesinin “moruk japon generali” dediği Louise Abbema da ciddi ciddi: “Kendin için bir kıyıya üç-beş kuruş koy,” diye adamı desteklemiş, kadından yüz bulan Jojotte bu kez: “Paralar, güzel hanımefendi, paralarınıza sahip çıkın,” diyecek kadar ileri gidince annesi omuzlarını silkmiş, elini tersiyle havayı itip:

“İkiniz de yaşlı bencillersiniz, beni rahat bırakın,” yanıtını vermişti.

Annesi onu seyahatler, atlar, arabalar, her şey ve sapasağlam bir aşkla donatmıştı. Hâlâ sesini duyar gibiydi: “Maurice benim veliahtım, prensim, varisim. Siz soy sop nedir bilmeyen, bir annenin yaptığı fedakârlıkların onun en büyük mutluluk kaynağı olduğunu anlamayan bahtsızlarsınız!”

Yatağının kenarına ilişirken, “Anne!” diye mırıldanıyor ama bir çocuk gibi uyuyan kadın onu duymuyor.

Annesinin kendisi için tiyatro ve gerçeklik duygusunu iyi ki feda etmediğini düşünüyordu. Annesi bir kez tek bir kez oğluna uymamıştı. Dehşet bir şeydi! Tam bir sene annesinden bu nedenle kopup ayrı kalmış, fakat sonunda yine annesi haklı çıkmıştı. Adalet söz konusu olduğunda kimse Sarah'ya uymamıştı, hat-

ta oğlu bile. Annesi Dreyfus'un masum olduğunu düşünen ilk insanlardandı, oysa kendisi karşı kampta yer almış, iki dostu François Coppée ve Jules Lemaître'le birlikte Fransız Yurtseverler Birliği'ne katılmıştı. Annesinin altüst olmuş yüzü gözlerinin önüne tekrar geldi. Annesi yüzbaşı hakkında iyi şeyler düşünürken o, haber vermeye gerek duymadan Paris'ten çekip gitmişti...

"Aşkım! Oğlum!"

Onu çağırıyor, hafifçe oynatabildiği parmaklarıyla az ilerisinde oturan oğluna ulaşmaya çalışıyor.

"Ne oldu anne?"

"Ne düşünüyorsun? Suratın karmakarışık."

"Geçmiş. Birbirimize ağzımızı bozmadığımız günleri!"

Yaşlı kadın iç çekerek:

"Gücümü tüketmişti," diyor.

"Seninle Dreyfus hakkında en son konuştuğumuzda bir tabak kırmıştın, Geoffroy da salatayı moruk generalin kafasına geçişmişti!"

"Karını elinden tutup gidiyordun ama kızını unutmuştun, yavrucak yüksek bir sandalyeye tünemiş senin beyaz şarabını içiyordu."

"Bağışla anneciğim. Unutmuşum!"

Sarah oğlunu kendisine doğru çeker, Maurice yatağın ucunda yere çömelir. Yaşlı kadın yüzünü oğluna döner, yüzbaşının davasının hatırlanması sanki bir mucize yaratmış, tüm gücüne yeniden kavuşmuştur:

"Dinle canım oğlum, ben her şeyi bağışladım: Borçları, metreslerini, kumar oynamanı, düelloları -bunların hepsi de yaşamın bir köpüğüdür- ama bir insanın masumiyetiyle oyun olmaz. Asla! Asla ama asla, beni duyuyor musun, sakın gerçeklerden sapma! O gün sana uymuş olsaydım, bir daha senin yüzüne asla bakamazdım. Onun masumiyetine inanmıştım bir kere.

"Nasıl ama?"

"Tiyatro!" diye mırıldanır hasta kadın, "Tiyatro! 5 Ocak 1895'te rütbesinin söküldüğünü görme ayrıcalığını -daha doğ-

rusu utancını- yaşadım. Büyük bir gösteriydi, ne kadar kalburüstü insan varsa hepsi oradaydı ama ben yüzbaşığı gözlediğimde onun bu işte kurban edildiğini anladım, çünkü masum olduğunu savunurken asla komedi oynamıyordu.”

“Ama anne düşünebiliyor musun, bir adamın masum olup olmadığını tiyatro oyuncularının yargısına bırakırsak işin sonu neye varır?”

“Yavrum, ben bir oyuncu değilim; ben adına gerçek dediğimiz sanata ömrünü adanmış Sarah Bernhardt’ım. Ölüm döşeğinde bile kendimi kandırmam.”

Maurice endişeyle, “Bu konuda asla uzlaşamayacağız,” diye mırıldanır.

“Hayır uzlaşamayız. Ama ben Dreyfus’a da, senin sevgine de güveniyordum. Gerisi de benim için önemli değildi zaten. Sevgi ve gerçeğin ardında gizli kapaklı işler çevirme yeter. Zaten ikisi de aynı kapıya çıkar.”

“İyi de, neden gidip Zola’yı gördün? Gazetelere manşet oldun! Ben senin için endişeleniyordum. Herkes sana karşı oldu, hakaret ettiler, tiyatronu kapattılar, sana ‘pis Yahudi’ diye küfrettiler.”

“Sana da zaten bu yüzden kızamadım. Sen Ligne prensinin oğlusun, benim onurumu elbette korumak isteyeceksin. Annen için elbette endişeleneceksin. Beni korumaya çalışacaksın... Zola’yı görmem için beni Mirbeau yüreklendirmişti.”

“Evet! Sen o sıra *Kötü Çobanlar*’ın provalarını yapıyordun. Mirbeau bu işe tutkuyla bağlandı, aklına bir şey takıldığında seni de etkileyip yönlendiriyordu... Senin nasıl coşkulu tepki vereceğini bildiğimden, küfürlü manifestosunu hazırladığında müdahale etme zamanının geldiğini düşündüm.”

“Evlat, o sabah Zola’nın yanına belki de senin yüzünden, gerçeği sana gösterebilmek için gitmiştim biliyor musun; işi ona sakın sakın anlatabilmek için, çünkü güncel olaylarla pek fazla ilgilenemezdi.”

“Gazete başlıkları hâlâ aklımda; ‘Sarah Bernhardt Zola’yı zi-

yaret etti; büyük sanatçı orduya karşı Yahudilerle birlikte!”

“Ve ben de Rönesans tiyatromu kapatmak zorunda kaldım.”

“Ben de seni terk ettim. Bağışla lütfen...”

Maurice annesini bağrına basar, bu dönemi unutabilmeyi o kadar istemektedir ki...

“Beni seven tüm erkekler, bir günden diğerine yine aynı sevgi yüzünden beni yüzüstü bıraktılar. Çünkü ben onların Thésée’ler, Surena’lar, *Ruy Blas*’lar olmalarını istiyordum. En çok sevdiğim, beni en çok seven senin de kanatlanıp yanımdan uzaklaşmandan içimde bir yerlerde gurur duydum biliyor musun? Senin de korunman gerekiyordu. Ne dereceye kadar benim oğlumsun görmemiz gerekiyordu, öyle değil mi?”

“Ne İsa’ya, ne Musa’ya yaranamadık.”

“Evet ama ben gerçeğin yanındaydım. Neden, biliyor musun?”

“Yine başlamayalım anne!”

“Ölüm döşeginde öyle şey olmaz. (Oğluna komik bir işaret yapar.) Konsevatuvardan beri, yani senin doğumundan çok çok önce, ne kadar politikacı varsa hepsine de çok yakındım; III. Napoléon, Morny dükü, Gambetta, Bourbaki, Trochu, ne bileyim Paul Remusat hepsini tanıyordum; onların da diğerleri gibi sıradan insanlar olduklarını, hata yapabileceklerini, hatta bazen hata yapmayı isteyebileceklerini kabullenmem yıllarımı aldı. Devlet menfaati gerektirdiğinde her türlü senaryo, hatta en iğrenç olanı bile mümkün olur. Tıpkı Dreyfus olayında olduğu gibi.”

“Bunu bile bile ne birilerinin bir tarafını yaladın, ne de bıkip usandın be anne!”

Hastalıktan bitkin düşmüş haliyle büyük sanatçı oğlunun parmaklarını biraz daha sıkar:

“Zamanım yoktu, daha işin en başında seçmem gerekiyordu: Her şeyin ötesinde tiyatroyu, özellikle büyük trajik kahramanları seçtim. Devlet menfaati falan tanımayanları seçtim! Yoksa Andromaque’ların, Berenice’lerin, Samaritaine’lerin verdikleri ders ne işe yarar ki...”

Sanatçı canlanır, yastığında doğrulmaya çalışır. Maurice endişeli endişeli: “Anne!” diye çıkışır.

“Tatlım, nasıl olsa yakında sonu gelmez uykuya yatacağım. Sözümü kesme! Dreyfus olayıyla ilgili olarak seni çoktan bağışladım. Seni de sevgili François Coppée’yi de! Ne şunlar, ne bunlar; siz ikiniz temiz yürekli, onurlarına düşkün insanlarsınız, albay Henry’leri, Esterhazy’leri kendiniz gibi sandığınızdan, yalan yere yemin edeceklerini bilemezsiniz. Rütbesi söküldüğünde yüzbaşının halini ve sesini ölünceye kadar unutamam, bana sanki Corneille’deki Surena’nın çılgılığı gibi gelmişti:

“Onlara hizmet ettikçe artacak suçum;
Ölmemi istiyorlarsa, kaçınılmaz olur ölümüm.”

Bu belki de Corneille’in oynamayı sevdiğim tek oyunu. Kesin öyle, çünkü rasinci bir şeytancılığı var. Ya da belki kahramanın adı Eurydice olduğu içindir. Kimbilir, belki...”

Maurice annesinin giderek zayıflayan sesini duymakta zorlanmaktadır, yüzünü onunkine iyice yaklaştırır.

“Biliyorsun Maurice’im, o gün de böyle gri bir sabahtı. Gri sabahlar insanların kalbine iftira aşılar, yalan dolan aşılar... Asla o kadar acı çekmemiştim! Bir yıl boyunca kapımı sana kapattım! Sana, oğluma...”

“Tamam anne. Geçti gitti hepsi de... bitti. Tamam!”

“Gerekliyordu! Gerekliyordu! Gerçek her şeyden üstündür. Gerçek! *‘Hükmetmek köpeği iki ayağı, insanı dört bacağı üstünde yürütmektir...’*” Yaşlı kadın bir nefes alır, fark edilemeyecek kadar zayıf bir gülüşle, “Haklıydı,” diye ekler.

“Kim haklıydı?”

“Hugo! Bana politikayla ilgili her şeyi o öğretti: Yanılmamak için her zaman zayıfların ve kurbanların yanında olmak gerekir, barikatların üzerine tırmanmak gerekir; ben de bunu yapacağım sevgili yavrum!

“Bunun çok eski olduğunu mu söylüyorsunuz? Çok doğru! Zaten çok eski olduğundan ölmüyor mu?.. Bu yaşlılığın daha ne kadar ayakta kalacağını sanıyorsunuz ki?”

Maurice ona seslenir, ama boşuna; annesi Olympie’nin eşliğinde uzaklaşıp gitmiştir... Hafızasını kan, altın ve ışıkla yoğun dizeleri okuyup, işte yine salt kendisi için oynamaktadır. Maurice’e sadece dinlemek düşer.

“Binlerce yıldır yakmalar, asmalar, idam sehpaları, savaşlar...

İnanalım yeter! Biz yakıp yıkmak için yaratılmadık. Umutsuzluk kaçmaktır. Geleceğe dönelim yüzümüzü. Ben barikatlara gidiyorum. Sokak özgür, kaldırım taşları hepimizin.”

Sanatçı yeniden sayıklamaya başlar, Maurice ne yapacağını bilemez. Annesinin elini yumuşak bir biçimde çarşafların üstüne koyar ama yaşlı kadın anında gözlerini açar:

“Ölmek bir şey değil; yaşayamamak kötü...
Jean Valjean, o yüce tan sökümlünü...”

Tam o esnada bir güneş huzmesi İran halılarını yalayarak hastanın yüzünü aydınlatır. Sanatçı gözlerini kısarak ekler:

“Benim son barikatım! Bana kalan tek şey güneşe tırmanıp dünyaya bakmak değil mi? Meleğim beni bekliyor... Son metrelerde. umut ederim beni elimden tutar, ama her şeye karşın ulaşacağım!”

Ama o an için bitkin, yeniden uykuya dalar.

Johann gece geç saatte eve gelir. O gün hem çok dersi vardı, hem de canını sıkacak epeyi Şey olmuştu ama çalışma odasında Sarah'yı görmesi büyük bir sürpriz olur. Neredeyse unuttuğuna kendisi de inanacaktır. Bu gece, kostümünü giymese de, Tosca'nın ruhunu taşımaktadır. Puccini'nin müziğini gramofona koymuş, hüzünlü ezgiler odayı doldurmakta.

“Eee, ne var? OĞul Dumas'nın dediği gibi gözleriniz akmak akmak!”

“ok kızgınım, üstelik siz benim öfke krizlerimi bilmiyor değilsiniz, neyse ki çok sık olmuyor, yoksa deli gibi oluyorum. Ben yle sizin yazdığınız gibi ne ufak bir kız çocuğuyum, ne kötü yürekli bir ihtiya cadıyım, ne de çekingen bir genç kızım. ldrebilirim de, dinleyin Şimdi!”

“Çok yorgunum. Dönemleri birbirine karıştırmaktan yorgunum, bana musallat olup, ikide bir karşıma dikilmenizden yorgunum, hem şu sıra benim başka işlerim var; daha önemli işler.”

Sanatçı çağılayan gibi dökülen kahkahalarından birini salıveriyor. Şömineye yaslanmış, tarihçiye meydan okumakta. Topuz yapılmış görkemli saçlarından aynaya kızıl altın aylalar yansıyor. Bu uzun siyah elbisenin içinde muhteşem; küçük ve solgun yüzün ortasında zümrüt yeşili bir çift gözle sanki daha da uzayan boyu ona bir diva havası veriyor.

Johann da yaşlandı. Annesi bir bakımevinde. *Andromaque'dan Notlar*'ın kapağını açmayalı o kadar uzun zaman oldu ki. Sarah Benhardt'la ilgili bu son dosya tamamlanmadan öylece duruyor, iyi ama, bir tragedya sanatçısı bu şekilde yüzüstü bırakılmaz ki! Al işte, hesap sormaya gelmiş, bu kışta kıyamette buz gibi soğuk davranmakta, bu kadar kızıp köpürmekte çok da haklı elbette. Geçen hafta yaşlı bir hanım arkadaşı Walter Spindler'in tablosunun bir yeniden basımını vermiş, o da hoşlanarak duvarına asmıştı; işte o zaman durumdan kuşkulunmalı, bunu bir uyarı olarak değerlendirmeliydi. Aslında hoşlandığı Sarah'ydı çünkü. Fakat düzenlemesi gereken bir sürü not, okunması gereken onca tez arasında sanatçıyla yeniden ilgilenmeye zamanı olmamıştı.

“Gözlerinizi kaldırıp bakmayalı çok uzun zaman oldu!”

Sesi alaycı. Gözlerini kaldırıp şöminenin üzerine bakıyor; anlaması gerekirdi: tablo boş!..

“Sevgili profesör, beni içine sokmak istedikleri çerçevelerden her zaman taşıp çıktım ben!”

Dayandığı şöminenin yanından ayrılp, sanki o da tablodan odaya düşmüşse benzeyen koyu kadife koltuğun koluna yaslanıyor. Tarihçi bu gece düello eder gibi çarpışmak niyetinde. Bir profesör, bir tarihçi olarak bu ciddi adamın aklında eve girdiğinden beri tek bir şey var: her şeye, özellikle de nerdeyse bir asır önce yaşamış bu sanatçıya boş vermek. Neden çıkıp geldi ki?

“Benim zaferlerle dolu dönemimin tam başında çalışmanızı

durduruverdiniz. *Ruy Blas*'dan sonra Odéon'da oynamayı kesmedim ben, tersine tiyatronun yıldızı oldum. Yaşamım boyunca genç bir oyuncu olarak kalmış değilim!”

“Hep aynı özen, hem de artmış olarak.”

“Kendime özen gösterdim, doğru. Bir yandan da ‘altınlar’ akmaya başladı, geçmiş seksen yılda geçimimi kendim kazandım, kendime de, oğluma da ben baktım... Yapayalnız!”

Haklı. Yaşamının ta başında Morny tarafından III. Napoléon’a takdim edildi, ona kol kanat geren başkaları da oldu ama her zaman yaşamını kazanmak zorunda kaldı; üstelik sadece ailesine değil, yaldızlı dümen suyundan ayrılmayan bir sürü arkadaşına da hep o baktı.

“Dilinizi mi yuttunuz profesör?”

“*Fedora*’nın Siriex’i gibi olduğunuzu söyleyeceğim. Masumu kurtarmak için ateşli bir çaba harcamak yerine, suçluyu cezalandırmayı seçseydiniz, olduğunuz gibi birisi; çok tutkulu, çok da şiddetli... ama bir o kadar da iyi birisi olamazdınız!”

“Ben her zaman iyi olmadım ki!”

“Biliyorum... Oğul Dumas’ın yakın dostu Charles Narey’in sözlerini tekrar okuduğum gece doğrusu nerdeyse kaybolup gitmek istedim...”

“Öldüğüme seviniyorum, çünkü ne Sarah Bernhardt’ın, ne de Ferdinand de Lesseps’in seslerini bir daha duymayacağım!”

Oturmadan ya da koltuğa kaymadan önce alaycı bir biçimde omuzlarını silkiyor.

“Dinleyin sevgili profesör. Süveyş Kanalı gibi uzun sürede oluşup ortaya çıkmak doğrusu onur duyulacak bir şeydir! Öte yandan, Charles gibi bir geri zekâlı bizi beğenmezse beğenmez! Bunlar da galiba zaten son sözleri. Ne kadar dar görüşlü olduğu buradan belli. Şuna bak! Son nefesini vermeden önce hıncını, nefretini dile getirmekten daha iyisini bulamamış mı? En azından ben, can çekişirken Aiglon’dan, Phadreus’dan dizeler okuyor, oğluma sevgi sözcükleri mırıldanıyordum. Bana hâlâ kızgın mısınız?”

“Çok yorgunum, yorgunluktan gözlerimi bile kapatamıyorum.”

“Öyleyse uyumayın, ne güzel! Yaşam sizin büyük ilkelerinizden her zaman daha zekidir. İnsan ne vaktinden önce, ne de sonra ölür, ancak günü geldiğinde ölünür! Şöyle rahat oturun. Kendinizde bilmediğiniz ne yetenekler, ne kaynaklar bulacaksınız bakın görün, ama biz her zaman daha ekonomik yaşamak isteriz! Tanrı sanki bir banker, bir tefeci, bir cimriymiş gibi, kimbilir? Ama Tanrı bir ozandır profesör! Onun hayal gücünün bir sınırı yoktur...”

Johann burnundan soluyarak elindeki tez paketini masasına atıp koltuğunda döndüğünde Sarah’nın kendisine bir kadeh şampanya uzattığını görür. Sanatçı baştan çıkarıcı bir tavırla Johann’a:

“Kadınlarla, yani başka bir deyişle, benimle ilgilenme zamanınız gelmedi mi?” diye sorar, Johann’ın neşelenip gülmemesi üzerine de, “Ne o, yoksa çekiniyor musunuz?” diye ekler.

“Daha neler! Unutmayın ben sizin yaşamöykünüzü yazıyorum, âşıklarınızı bir bir sıralıyorum!”

“Bu nasıl yazmaksa! Aylardan beri sadece boş sayfalar birikiyor.”

“Nasıl yani?”

“Tıpkı yaşam gibi yani!” Tahrik edici dilini dudakları üzerinde gezdirerek, “İnsan gün ve gecelerini hiçbir şey yapmadan geçirdiğinde Tanrı o günler için o insanın defterine boş bir sayfa ekleyip, bunun da diğerleri gibi acımasızca hesaba katılacağını söyler, bilmiyor muydunuz?”

“Sizin bunu için üzülmeniz gerekmez ki, yaşamınızı iyi doldurmuşsunuz anlaşılan, oyunlar, seyahatler, aşklar, evlilik, çocuk, yaşamınızda hata da olsa bir şeyler yapmadan geçen bir an yok...”

“Oğlum! Maurice! Yaratanın gözünde bağışlanmam için bir tek o bile yeter. Ama siz, siz daha benim yaşamöykümü bile bitirebilmiş değilsiniz!”

“Ama o kadar yoğun, o kadar kocaman ki! Balinanızdan bile betersiniz. Hah, ikiniz birlikte iyi anlaşırsınız, yaşamınız tam bir sirk olur o zaman!”

“Bana bu balinadan hiç söz etmediniz!”

“Neden? Oysa o sizi cennette bile izledi!”

“Hayır! O benden sonra da yaşadı. Bundan böyle adım şurada, ya da burada anılıp tümüyle unutulmayacaksa, herhalde bu balinanın sayesinde, aptal gibi sırtına çıkıp oturmadım diye olacak! Oysa her şey küçük bir kızı sevindirmek içindi!”

Johann içkisini içerken dalga geçer:

“Yok canım, sahi mi?”

“Hepsinin sebebi benim; işin başında insanları sevindirmek istiyorum... Hayır diyemiyorum.”

“Boş versenize! Aslında sizin dışınızdakiler size hayır diyemiyor.”

“Sözümde durmak için kesin kararlı bir şeye söz veriyorum ama iki saat sonra her şey aklımdan uçup gidiyor. Fakat benim ilk tepkim ne olursa olsun evet demek. Ardından unutkanlığımı bağışlatmak için saçımı başımı yoluyorum, bahane olarak olmadık hikâyeler uyduruyorum, armağanlar alıyorum, yani sözün kısası yaşamımı karmaşaya çeviriyorum!”

“Diğerlerinin yaşamını da...”

“Bu... hep böyle! Sonuna kadar da böyle gidecek, *Anılar*’ımda yazdım bunu...”

Johann kendine yeniden şampanya doldururken onu izliyor. İşte Sarah bu, diyor kendi kendine, gerçeklerden daha iyi kaçabilmek için size her türlü erki veren, hatta sizi en güçlü ve eşsiz olduğunuzu inandıran birisi. Erkek ya da kadın herkesin onu niye terk ettiğini Johann anlamaya başlıyor. Elini uzattığı ayın bir büyüğü tarafından yerinden kopartılıp kendisine verileceğini sanan bir çocuk kadar gerçek, öylesine özgün bir varlık. Ve işte, sizin sayenizde, kolları arasında kendi ayı, uçup gitti bile. Siz yorgunluktan yarı ölü ama mutlu, kaldırım taşlarına serilip kalırken o göklerde bir yerde güneşi fark etmiştir ve siz ona yeni

özenler gösterebilmek için, kalbiniz kırık, kalkar gidersiniz.

Sarah:

“Neden öyle kurban gibi bakıyorsunuz? Hiç sevmem böyle bakanları,” diyor.

“Sizi izleyemeyenleri düşünüyordum... Galiba ben de bırakmak üzereyim!”

“Bana kızgın mısınız?”

“Hayır, size değil kendime kızgıyım! Çünkü sizi bulmak için uğraşmak çok yorucu bir iş. *Adrienne Lecouvreur*’de ne aradığı oyuncuya sorulduğunda oyuncunun verdiği yanıtı takıldı kafam.”

“Kendi gerçeğiyle yanıtlıyordu. Bildiğiniz gibi profesör, geride kalan her şey geçer gider ama gerçeğin özü, ilginç bir giz kalır geriye ve nesilden nesile aktarılır. Tıpkı tiyatronun görevi ya da misyonunun gerçeği aktarmak olması gibi! Bunun için çok çalışmak gerekir. Ben de çok çalıştım; hareketler, konuşma, düşünme ve şiirsellik üzerine çok emek verdim. Özellikle de şiirsellik üzerine! Hareketler düşüncenin ifade biçimidir. Herkes kendi ölçülerine göre hareket eder. Oyuncu boş biriye, hareketleri de aptalcadır... Küçük bir kızken aldığım dinsel eğitim sonucu şiirsellik ve güzellik aşkıyla yatıp kalkmış olmam çok olası. Yaşlandıkça bir tiyatro oyuncusunun bir bilge, bir ermiş olamıyorsa da, en azından eskilerin dürüst adam dedikleri, yani ortalama bir insanlık içeriğine sahip biri olması gerektiğini öğrendim. Duygularımız eğer kitaplardan çekilip alınmamışsa (geçmiş için), ya da yaşamın büyük akımlarımdan gelmiyorlarsa (gelecek için), onları nasıl ete, kemiğe büründürebiliriz? Görüyorsunuz profesör, balina nerede, biz neredeyiz! Balina çok küçük kalıyor...”

Johann yanıtlamaz, Reynaldo Hahn’ın Sarah’nın oyun tarzını nasıl tanımladığını yeniden anımsayarak onu gözler: “Bu olağanüstü kadının bizi hangi araçlarla bu derece etkileyebildiğini tanımlayabilecek birisi var mı acaba?” Hahn, onun *Phadreuş* ve *Kamelyalı Kadın*’daki oyunlarına bakıp, bu konuda “Sarah bilimi,” diyecek kadar da ileri gider.

“Hâlâ mı düş görüyoruz profesör?”

Johann,

“Bana balinadan söz et...” diye mırıldanır.

Aralarındaki karanlık, Sarah’ın kuşkusuz o gelmeden önce yaktığı şöinenin üzerindeki mumlara karşın giderek daha da puslanıyor.

Sanatçı canlı bir hareketle koltuğa tünüyor. Biraz önceki Tosca nerede? Müzik susmuş. Ortalık sessiz ama o kıpır kıpır; şimdi bir palyaço! Johann, bu mimikleri ya *Katil Pierrot*, ya da Zamacois’in kaleminden çıkma *Soytarılar* adlı oyunun sanatçısının yarattığı Jacasse kişiliğinden tanıyor. Nasıl bir sihir olmuş da, çoraplarını ve ayakkabılarını çıkartıp atmış bu kız? O dayanılmaz aylasıyla çıplak ayak işte karşınızda!

Balinanın gerçek hikâyesi!

“Boston’daydık. Tam arabaya binerken bir kadın yanıma yaklaşp, ‘Boston’a hoş geldiniz hanımefendi,’ dedi, anında şehre kanım kaynadı. Fakat diğerlerinden daha gözü pek, daha ivecen bir muhabir seyir halindeki arabanın eşiğine kendini attığında gerçekten korktum. Her türlü ölçüyü aşıyordu doğrusu. Ben bu kurnazı kabaca iterken, Jarrett, müthiş emprezaryom, adamı yakasından tuttu, yoksa düşüp ölüyordu. Onca tehlikeyi göze alan adam bana ne sorsa iyi, ‘Yarın saat kaçta balinayı görmeye gideceksiniz?’, demez mi? Biz böyle konuşurken adam Jarrett’in yanına iyi, kötü ilişti ama Jarrett hâlâ adamı yakasından tutuyordu.

“Beyefendi bu balina hikâyesi de neyin nesi?” diye bağırdım.

“Ah hanımefendi, nasıl sevimli! Nasıl büyük! Havuzda şimdi. Bir sürü adam gece gündüz havuza buz doldurmak için balinanın çevresinde dört dönüyor,” diye yanıtladı.”

Johann, onun Reynaldo Hahn’ın onuruna düzenlenen *Ayların Dansı*’nı, “beyaz bir tayyör giymiş, elleri ve göğsü taşlarla süslü, önce bir bacağın, sonra diğerinin üstüne basıp dans edilecek, kollar vücuda yapışık ve kıvrık,” diye kelimelerin üstüne basa basa taklit ederken ne kadar komik olduğunu anımsıyor; şim-

di de aynı canlı hareketlerle arabasına atlayan kaçığı taklit ediyor.

“Jarrett’e, ‘Delinin teki herhalde; dedim, adam duyup, ‘Hayır hanımefendi, ben deli değilim,’ diye itiraz etti. ‘Belki bu gece gidip görseniz daha iyi olur, çünkü ölmesinden korkuluyor,’ diye de ekledi. Sonra aniden arabacıya sarılıp, ‘Durun, durun, Henry buraya gel!’ diye bağırdı.

“Araba durdu, adam indi, sonra ufak tefek, her tarafı kare, kafasında şunun gibi kürklü bir bere, bir adamı bize bir şey sormadan arabama tıktı.”

Sarah, Johann’ın şöminesi üzerindeki kaplardan birini alıp kafasına geçirip devam ediyor, “Üçümüz birlikte saat beşte Vendome Otel’e geldik. Beni bir sürü insan bekliyor. Yanımızdaki yeni dostumuzdan utaniyorum, çünkü adam bağıra bağıra konuşuyor, ağzından tükürükler saçıyor, öksürüyor, tıksırıyor, etrafı azarlıyor, benim adıma herkesi balinaya davet ediyor...”

Sarah bir yandan da Henry’yi mükemmel bir biçimde taklit etmektedir.

“Benim şanssızlığım, tam o sırada küçük bir kızın babasının boynuna atılıp, ‘Babacığım n’olur biz de gidelim,’ diye yalvarmasıdır.”

Sarah bir an durduktan sonra her an biraz daha kötüleşerek devam ediyor.

“Küçük kızın Maurice’i hatırlatan aksanı mıydı, yoksa ‘baba’ kelimesini söyleyişindeki şefkat mi yüreğimi etkiledi bilmiyorum, o andan sonra ben koptum, kızın babası çelebiden, nazik bir adamdı, bana sanki birisini anımsatıyordu...”

Sarah cümlesini tamamlamadan koltuğun dirseğine oturuyor, Johann hüzünlü bakışlarının altında kirpiklerinin arasına saklı, düşmek üzere olan bir inci tanesini fark ediyor. Şimdiye kadar böylesine anlamlı bir yüz görmedi Johann. Sanatçı o an kimi düşünüyordu acaba?

“Sevimli centilmen o güzel sesiyle, ‘Yarın balinaya giderken size katılabilir miyiz?’ diye sorduktan sonra kızına bizi izlemesini işaret eti, benim başımla olur dememden sonra da ben, Jar-

rett, Madam Guérard, adam ve kızı benim daireme çıktık. Beni sevindirmek için daireme bir sürü değerli şey getirilmişti; harika heykelcikler, birisi benim almayı çok istediğim Millet'in bir tablosu, bir sürü tablo vardı.

“Mr. Max Gordon -kızın babasının adı böyleydi- açıklarda morina avlayan balıkçı gemilerinin zavallı balınayı nasıl yaraladıklarını, balığın balıkçı filosunun sahibi Henry Smith rezilinin eline nasıl geçtiğini anlattı. Adam ne düşündüyse, bu nasıl bir hırssa, balıkla benim adımları yan yana getirip servet kazanmayı mı kurmuştu? Jarrett de bu rezil komedinin içinde miydi? Bilmiyorum... Bu müthiş tuzağa nasıl düştüğümü asla çözemedim...”

Sarah biraz önce başına koyduğu muhteşem başlığını yere atarak doğrulur, şapka işlevi gören kap tabii ki bin parçaya bölünür. Dinleyicisi kırılan eşyasıyla ilgilenmez; çünkü balina hikâyesinin büyüüne kapılıp gitmiştir.

“Neyse sevgili Johann, ertesi sabah gün ağarırken bir de baktım elli kişi olmuşuz, dışarıda da buz gibi bir yağmur. Mr. Gordon -adama da hafifçe gönlüm kaymadı desem yalan olur ama konumuz bu değil- kendi kullandığı dört atlı arabasını hazırlattı. Görsen, her şey çok komikti!

“En komik olan da Henry'ydi, baştan ayağa kıllarla kaplıydı, adam elimden tutup beni sürükledi. Dünkü muhabir falan hepsi oradaydı. Nerdeyse on beş kez boynum kırılyordu. Bir de baktım balinanın sırtına çıkmışım, hayvan da canlı ama. Herhalde sudaki çalkantıdan etkilenmiş olmalı, zavallı hayvan şöyle bir sallandı, etrafı da buzlu sularla çevrili ya. Ben kemikli sırtına sıkı sıkı yapıştım kaldım. Bakma böyle güldüğüme, o an kendimde değildim!”

Sarah'yı Kleopatra gibi, Phadreus gibi ulaşılmaz bir tanrıça olarak düşleyen Johann, bu hikâyede onun harika insani yanını görür.

Sanatçı parmağını sallayarak devam eder:

“Bakın siz de benimle alay ediyorsunuz! Balina hikâyesi işe yaradı, gözümü açtı, sizi de tanımış oldum.”

“Alay etmiyorum, tam tersine, bu olay sizi daha da değerli kılıyor.”

“Allahtan küçük kızın elinden tutuyorum, beni serçe gibi se-
siyle o rahatlatıyordu. Sırtına ata biner gibi çıkmış üç insanın
hayvana acı çektirmesinden endişelenmekteydim, üç kişiydik;
Henry de doğal olarak benimle birlikteydi. Herkes bağılıyor, bi-
rini sök diye. Zavallı hayvan. Elimde garip ganimetim, yorgun
ve sinirli, alkışlar arasında hayvanın sırtından indim neyse. En
utanç duyduğum başarımdır bu benim. Çok kızgındım. Yerin
dibine girip saklanmak istiyordum ama küçük kız nazik bir şe-
kilde onları niye hemen yalnız bıraktığımı soruncâ, kızın gü-
lümsemesi bana kızgınlığımı unutturuverdi.

“Kızın babası da, ‘Siz kullanmak ister miydiniz?’ diye sorun-
ca, evet deyip, bu yeni meydan okumayla heyecanlı atların diz-
ginlerine yapıştım. Ama Jarrett, ‘Siz kullanacaksanız, inmeyi ter-
cih ederim,’ diye homurdanarak hemen yere atladı. Hiç kork-
madan Mr. Gordon’un yerine kuruldum.”

Sanatçı sanki araba kullanıyormuş gibi sırtını dikleştirerek
oturur.

“Sonra, ‘İleri,’ diye bağırdım.”

Johann, dünyanın öbür ucuna da gitse, onu izleyeceğini his-
seder. O bir amazondur, o Hector’un zırhını kuşanmış Andro-
maque’tır, Antoine’la kapışan Kleopatra’dır.

Birden bir fırtına kopar, koltuk sallanır, sanatçı gülererek sür-
dürür:

“Yüz metre gittik, gitmedik atlar rıhtımdaki bir eczaneye
daldı, araba kaldırımlara çıktı. Mr. Gordon’un çabası ve refleks-
leri olmasa hepimiz telef olmuştuk!”

Johann gözlerini açar. Sanki odasında bir fırtına kopmuştur;
koltuklar ters dönmüş, Çin işi tas kırılmış, ortalık darmadağın
olmuştur. Yavaş yavaş kendine gelir. Masasında uyuyakaldığını
anımsar. Tez yığınının üstünde *Anılar* açık bir haldedir. Henry
Smith’le ilgili satırları neşyle okur:

GELİN GÖRÜN

*Sarah Bernhardt'ın Mrs. Lily Noe tarafından hazırlanan
korseleri için balenini kopartıp öldürdüğü dev balina...*

Soğuktan Johann'ın içi ürperir. Lambasının etrafını karanlığa boğan gece, sanki Sarah'nın eteğidir; odayı sanki bir kadın havasıyla doldurmuştur. Uyuşmuş, ayağa kalkar, pencereyi kapatır, gökyüzüne bakmak için eyleşir. Saat gecenin üçünü göstermektedir; Paris'te, belki de birkaç metre uzağında, Sarah'yı ölürken düşünür. Aradan yüzyıl geçmiştir. İçinden, o günlerde yaşamış olsaydım, ben de pek çoğu gibi Pereire Bulvarı'ndaki konağa gider, ya konağın önündeki sıraya oturur ya da pencerelerin altında ayakta beklerdim, diye geçirir.

Tüm bunların çok gerilerde kaldığını bilmekle birlikte, şimdi sanki bir çağrı almış gibidir. Soğuğa karşın, ya da onun yüzünden gökyüzü görüşü engelleyici her şeyden azade, pırlıl pırlıdır; tıpkı biraz önce düşünde gördüğü Sarah kadar etkileyicidir. Annesinin yüzünden mi, yoksa tüm anneler yüzünden mi bilinmez, Sarah'yı öylesine özler ki, bir aptal gibi hıçkırığa hıçkırığa ağlamaya başlar. Kendisine rağmen, onun kuş kadar başını yastıkların üzerinde sağa sola savurmasını, gözleri kapalı, beyaz giysiler içinde yattığı hasta yatağını, çarşafların dışına taşan ince kollarının devinimini düşünmeden edemez. Sanatçı ölmek üzeredir. Yaşayabileceği çok az zamanı kalmıştır; bir asır sonra bu gece, sanatçı tümüyle kaybolup gitmemek için ona, onun çalışmasını tamamlamasına ihtiyaç duymaktadır.

Yüzünü odaya doğru dönüp, sırtını soğuk cama yaslar. Lambanın altında kümelenmiş öğrenci tezlerine bakar. Sarah uzunca bir süre ihmal edilmiştir. Çömelip fırtınanın savurup düşürdüğü tas kırıklarını toplar... yoksa bir işaret vermek için o mu yere atıp kırmıştır? Kırıkları şöminenin üstüne koyup, onun onuruna iki yandaki mumları yakar.

Sizi tekrar bulmanın zamanı geldi Güzel Bayan!

Su ıslıtlı güzel gözlerinizi açmanızın, artık ölmemenizin za-

manı geldi; tarihçi sizi öperek uyandırmaya cüret edebilecek.

Annesinin büyük kutlamaları düşünüp buzdolabına koyduğu şampanyayı almak için buzdolabına ilerler, iki de kadeh alır. Koltuğu yerden kaldırıp yerine yerleştirir, oturur ve içmeye başlar. Sanatçı haklıdır: “Öyleyse uyumayın! Ne güzel!”

Sanatçının biraz önceki ses tonunu tekrar duyar. Çocukluğundan beri yapmadığı bir şeyi yapıp, ceketini gömleğini çıkarttığı gibi yerlere atar, delikli deniz mavisini kazağını arar -deniz yolculuğundan neden vazgeçmiştir ki-, ayağına kirli bir pantolon geçirip, çıplak ayaklarını diğer koltuğun üzerine uzatır.

Konusuyla ilgili düzeltmesi gereken tez kalabalığını düşünüp kendi kendine eğlenir. Masa lambasının altında hâlâ parlamakta olan balina reklamı tüm bir araştırmanın bahanesi olacaktır! Bu dev balina Amerika turnesinin her ayağında, her şehirde Sarah’ının karşısına çıkacak, her seferinde daha pis kokup, daha da ölecektir ama Sarah’nın, “Saz şairleri gibi giydirilmiş zenciler,” diye yazacağı ellerinde davul, trompet üç-beş kişiyle Henry Smith alçağı sanatçının peşini bırakmayacak, bu ölçülere sığmaz reklam afişi onu temsil eder olacaktır. Reklamın övmeye çalıştığını yermeye başlaması da bu değil midir? Duyarlıktan yoksun bu garabet günden güne büyür, sonunda sanatçının işe el koyması gerekir...

“Gözlerimi kapatmadan otelimden bile çıkamıyordum. Saz şairlerini duyduğum anda betim benzim atıyor, bana bir haller oluyordu. O iğrenç Smith’i bir kaşık suda boğacak hale gelmiştim! Alçak herif bir de bana yüzde teklif ediyordu... Çılgınlar gibi para kazandı!”

Böyle bir reklam olgusunun alacağı boyutun önüne ilk geçen, işin doğrusunu anlatma derdine düşen ilk insan acaba Sarah mı olmuştur? Sonunda bu “sürekli kâbusu” emprezaryo Jarrett durdurur, Sarah, “Jarrett’in, belki kendisinin de para kazandığı bu işten vazgeçmesi için adama kuvvetli bir ilaç verdiğinden kuşkulaniyorum! Acımasız *centilmen* yolda gülüyordu! Henry Smith aniden hastalanıp yataklara düştü...”

Jarrett! Johann, Jarrett'i düşünür: nereden geldiğini, nasıl öldüğünü kimse bilmen ektedir. Amerikalı emprezaryolar ne zamandan beri gelip Fransa'da iş tutarlar? Sarah'nın, "Sürekli dürüstlüğümlü anımsatmasıyla, zorlu ama sabırlı bilgeliğiyle benim vahşi doğamı dizginlemeyi beceren adam," diye yazacağı bu müthiş Jarrett kimdir?

Sarah'yı diğerlerine göre çok daha iyi korur. Acaba aralarında nasıl bir ilişki vardı? Sarah'nın kendi yazdıkları aralarındaki ilişkinin yakınlığına ilişkin hiçbir ipucu içermez:

"Bu adam müthiş birisi. Çok üstün bir zekâyla donatılmış, çocukluğundan beri sürekli yaşamla savaşmış, insanlığa karşı derin bir küçümseme besliyor. Çok acı çektiğinden, tüm erkek cinsi kendisini koruyacak silahlara sahiptir diyerek acı çekenlere karşı son derece acımasız. Kadınları da sevmez ve hep şikâyetçidir..."

Johann yerinden doğruluyor. İş onu beklemektedir. Küçük bir oğlan çocuğu gibi düş kurarak çok zaman harcadı. Biraz önce de haklı olan yine sanatçıydı: Sarah öyle bir kadın, öyle bir sevgili ki, asla başka erkeklere bırakılır gibi değil.

İnce bir güneş masanın üstündeki kâğıt tomarının karanlığını hafifçe aydınlatırken, masasında solgun bir gül açmaya başlıyor.

Dosyalar bir sıraya sokuldu, kütüphanedeki kitaplar etiketlendi, düzgün bir biçimde sınıflandırılmış fişler çalışma masasının üzerinde tarihçiyi bekliyorlar. Sanki bir ayna gibi. Johann çalışma masasının üstünü kaplayan siyah cama doğru eğilip baktığında kendi yaşamının işin içinde olduğunu hissediyor; incelediği Sarah değil, kendisi.

Bu asiye uzlaşmazlığı ve dürüstlüğüyle yola getirmek için demek ki, bir emprezaryo, her an tavsiyesine başvurulacak Jarrett gibi müthiş biri adam gerekmişti, ha?

Adam bir keresinde yıldızına: “Yaşam yolumu dürüstlük ve tabanca gibi iki silahın yardımıyla açtım,” demişti. “İş hayatında dürüstlük kaypak ve üçkâğıtçılara karşı en etkili silahtır; bazıları dürüstlüğün ne olduğunu bilmez, bazıları da dürüstlüğe

inanmazlar, ama tabanca sözünü tutmasını bilmeyen şaklabanları ikna etmek için güzel bir araçtır.”

Johann tabanca kullanmasını elbette bilmez ama bir tarihçi olarak Bayan İsyân’a sözünü dinletmek zorundadır, aksi halde nesnelliği, tuttuğu notlar, olaylar örgüsü, her şey yel olup gidecektir... Sarah Bernhardt gibi bir konu, hatta özellikle ölümünden sonra, hakkındaki sergileri, biyografi ve araştırmaları karıştırıp durmayı sürdürmektedir.

Johann başlı başına bir kitap olmayı hak eden Jarrett dosyasını çıkartır. Sarah Bernhardt’ın *Anılar*’ında çizdiği portreyi yeniden okur:

“Okuyucularıma Jarrett’i tanıtmak istiyorum, çünkü bu adam gerçekten olağanüstü bir insan. Altmış beş-yetmiş yaşlarında gösterişli bir adamdı. Kral Agamemnon başı, bir erkekte daha önce hiç rastlamadığım kadar güzel, gümüş bir taçla taçlıydı. Gözleri o kadar soluk maviydi ki, kızdığı anda adeta körle benzerdi. Doğaya hayran, sakın sakın dinlenirken gerçekten çok yakışıklı görünürdü, ama kafasının içinden bir şeyler geçiyorsa üstdudağı dişlerini açığa çıkartacak biçimde kıvrılır, yırtıcı fişirdamayla sürekli burnunu çeker, avına atılmaya hazır bir hayvan gibi kulaklarını dikerek sırtırdı.”

Johann aklına Cocteau’nun filminde Jean Marais’nin çizdiği *Hayvan* yorumu gelir... Ama hayır! Kendisini şiirselliğe kaptıracak zaman değildir! Sarah’nın tuzağına düşmeyecektir. Sarah, o köylü yanını bırakmadan insanı sürekli olarak gerçeklerden uzaklaştırmaya çalışmaktadır! Tarihçi kendi kendine, bu kadınla her şey sanki elle tutulabilir bir hale geliyor; sanki her şeye onun düşlerinden yola çıkılarak ulaşılabilirmiş gibi oluyor diye söylenir. Sonra, trende uyumak için Reynaldo Hahn’ın anlatımıyla, yastıklarını nasıl düzelttiğini anımsar: kocaman bir rulo halinde üç yastık alır, onlarla boğuşur, yumruklar, ezer, düzeltir, sonra başı kolunun üzerinde kıvrılır (...). Beş dakika sonra bir çocuk gibi huzurlu uykuya dalar, bu şekilde hiç kıpırdamadan, sağına soluna dönmeden, konuşurken çıkarttığımız gürültüden

de rahatsız olmadan iki saat deliksiz uyur. Bu kadar basit!” Ama uyanır uyanmaz da, kızağına atlamış bir çocuk gibi yaşama balıklama atlayacak, Phadreus’u oynayacak, dik yokuşlardan inecek, timsah avına gidecektir...

“Yarınını düşünmeden, kendini hiç sakınmadan sürekli kendinden, canından veren bu kadının yaşamı bir devlet adamının ya da bir fatihin yaşamından daha hareketlidir (...), tatlı ve kahramanca bir neşeyle engellere, rastlantılara ve aptalca zorluklara meydan okurken onca erkeğin, onca olayın arasında kadınlığını yitirmeden eleştirilerden, aşağılamalardan, nefretlerden ve zامandan etkilenmeden zaferle başını kaldırıp, etrafını nasıl rahatlatacağını, nasıl ateşleyeceğini de çok iyi bilerek bazen ciddi, bazen alaycı, bazen çılgınlığa kadar uzanabilen bir hayal gücüyle ama her zaman sarsılmaz bir iyi niyetle çevresini diriltten; hayat veren bir sihir yayardı.”

Sanatçıya Belle-Isle tatillerinde, ya da çıktığı turnelerde defalarca eşlik etmiş müzisyenin bu içten tanımı nasıl sevilmez?

Johann masanın üzerindeki koyu suya bakarak dalar gider. Kendisini bu gece filosunun üzerinde bir kayığa binmiş gibi hissetmektedir. Acaba bu, onları yaşamın öte yanına götürecek son nehir, Styx midir? Sanatçının omuzlarını öne arkaya oynattığını fark eder; tarihçinin hemen önünde kürek çekerek kayığını yönetmektedir. Zaten her gün böyle yol göstermez miydi? Yüzünde alaycı bir gülümseme; “Haydi, kayıklara!” diyor sanki. Reynaldo Hahn, “Kürekler suya bir tür esriklikle çarparken müzik de uyumu vurguluyor,” diye anlatacaktır. “Her sabah yatağından çıkar çıkmaz elbiselerini atıp küreklerin başına geçer, küreklerle öyle sıkı yapışırdı ki kayığı ancak hareket ettirebilirdi.”

Bir sarhoşluk, bir baş dönmesi gibi, Johann önünde düzenli bir biçimde eğilip doğrulan boyundan gözlerini alamıyor. O kim ki, Sarah bu seyahatinde onu yanına alsın? Bu çılgın kıyıya nasıl ulaşıldı? Freud bile onun çekiciliğine dayanamamıştı. 1885’de Jean-Martin Charot’nun yanında nöroloji çalışırken Sardou’nun *Theodora*’sını izlemişti:

“Oyun hakkında güzel bir oyun olduğunu söyleyemem... Ama ya Sarah’nın oyunu! Güzel ve titreşimli sesiyle daha ilk kelimeler ağzından çıkar çıkmaz, sanki yıllardır tanıyorum izlenimine kapıldım. Söyleyeceği hiçbir şey benim için sürpriz olmayacaktı; sözlerini harfi harfine biliyordum... İkinci sahnede canlandırdığı kişilik kadar komiğine ömrümde rastlamadım; basit bir elbiseyle ortaya çıktığında millet kahkahadan kırılıyordu ama bu canlı kişiliğin ucu hafifçe görüldüğü anda da gülmeler kesildi, herkes büyüldü kaldı. Ayrıca yaptığı dalkavukluklar, yalvarmalar, sıkma ve sarılmalar var; oyunu ele alış tarzı, tüm bedeni, tüm ruhuyla oynayışı gerçekten inanılmaz. Olağandışı bir varlık: Sokakta da sahnedenkinken farklı bir şey olması gerekmediğini kolayca tahmin edebiliyorum.”

Tüm yaşamını başkalarının sırlarına adanmış insanın, hastalarını kabul ettiği odasında sanatçının bir portresini bulundurması size de şaşırtıcı gelmiyor mu?

Ona boyun mu eğmelidir? Beden ve ruh karanlıklara gömülmeden kayıktan atlayıp kaçmak mı gerekir?

Tarihçi, D. H. Lawrence’ın sözlerini anımsıyor:

“O orada; bu canlanan şeyle birlikte ete kemiğe bürünen şiddetli heyecanı biz de paylaşıyoruz ama içimizde karmaşık bir şey, akıl almaz bir öfke yoğunlaşıyor. Kadının ilkel tutkularını sergiliyor (...). Bernhardt’ı görmeye gitmeden önce dikkat edin. Kafanız tamamen sakin ve huzurluyken gidin. Yumuşak ve baştan çıkarıcı hareketleri, dertli ve üzgün mırıldanmaları, korkunç panter kükremeleri, ardından gelen o anlaşılmaz bağırma sesleri insanın yüreğini parçalıyor, umutsuzluğu ve ölümü çağırıyor; bir gece için doğrusu oldukça fazla.”

Yolculuk devam ediyor. Johann da sonunda razı oldu. “Onu sırf, bir şeylerin özünü tutkuyla değiştirebiliyor diye sevebildim,” sözleri üzerine tekrar düşünüyor. Lawrence’ın bu cümlesi aniden, tarihçinin gözlerini açıyor, sanatçıyı tüm çıplaklığıyla görüyor. Şimdi o da Sarah’yı arzulamaktadır. Geçen gece, aşktan konuşma zamanıdır derken Sarah haklıydı. Sarah’nın araba-

sına bilinçsizce koştugu cinsellik ve ruh, onun gözünde birbirinden farksız; aynı şey, aynı istek, aynı gereklilik.

Johann esridi, kayboldu; Jarrett acaba nasıl oldu da Sarah'nın çekimine kapılmadan durabildi? Sarah daha çok kadın sevgisine yönelse de, erkekleri hiç mi baştan çıkartmamıştı?

Kayık şimdi giderek daha da yükselen dalgalarla boğuşuyor ama Sarah da tarihçiyi daha, daha çok çekip sürüklüyor; bu gece kaç yaşındadır acaba? Tepelerindeki hava patlama tehlikesi içeriyor. Hayır, kimse ona kafa tutamaz, hatta bu kişi ona ateşten cümleler yazan bir Pierre Loti olsa bile:

“Gerçekleşmeyecek bir düşü sık sık görür oldum; bana ait bir gemide sizle birlikte enginlere açılmak. Mürettebat benim arkadaşlarımdan, binlercesi arasından seçeceğim benim sözümün dışında hiçbir şeyin durduramayacağı, hiçbir şeyden korkmayan gözü kara korsanlardan oluşacak. Bizim yanımızda çok iyi vakit geçireceksiniz, birlikte bilinmeyen neler neler göreceğiz kimbilir!”

Sarah'nın “kardeşim”, “gönül dostum”, “ruhum” dediği, Sarah'ı “yakıcı eşcinsel” olarak tanımlayan Robert de Montesquieu bile ona kapılmıştır!

Johann hiçbir şey yapacak halde değildir. Bir an önce ayaklarını yere basmassa, bir adım bile ilerleyemeyecektir.

Tam o sırada Sarah geri döner, tarihçinin gördüğü tek şey onun gülümsemesidir. Sarah Bernhardt'ın gülümsemesi insana dayanılmaz bir yaşama gücü aşılar. Johann'ın o an keşfettiği tek şey gülümsemenin güzelliğidir. Her şeyi yapabileceğini de yine o an anlar. Sarah'nın gülümsemesi ne dişlerini, ne de dilini gösterir, oysa dudaklarını sıkamaz bile, en azından fotoğraflarında öyledir, bu yüzden gülümserken dişleri falan görünmez ama o gülümseme, “Ben basit ölümlüler için bilinmezliğini hâlâ koruyan, acizliğinizden göremediğiniz bir yerlerden doğmaktayım,” diye bağırır. La Joconde'un gülümsemesi neyse, Sarah'nın gülümsemesi de odur. Tek yapabileceğiniz o gülümsemeyle bütünleşmektir. Bu gülümsemeyi gördükten sonra gülümsemeye çekinirsiniz.

Johann'ın aklına “Sarah-Faustin” tanımlanması gelir:

“Faustin’in birlikte yaşadığı erkeklerle oluşturduğu kapalı grubun içinde özel bir baştan çıkarıcılığı vardı. Sahip olduğu oyuncu kadın sezgisi erkeklerin genellikle kendilerinin bile farkında olmadıkları farklı, duyarlı, övülmeye değer yanlarını keşfetmesine yardımcı oluyor, onlar da bu keşfinden ötürü ona şükran duyarak kendilerinde bu farklılık, bu duyarlılık, bu seçkinlik gerçekten varmış sanıyorlardı. Aslında gizli bir niteliğe, az bulunur bir özelliğe dönüşüveren duyarlı bir algılama yeteneğine sahipti. Erkeklerde keşfettiği fizik ya da psikolojik ayrıntıyı över, göklere çıkartır, tüm coşkusuyla sergilerdi (...). Faustin’in erkekler üzerindeki bu hükümsüzlüğü, hiçbir art niyet, hesap, kitap gözetmeden tüm içtenliğiyle, kendiliğinden gelişiveren ifadelerle, bir tür amatör aşkın tüm doğallığıyla sevileni, farklı olanı belirlemek biçiminde geliştirdi...”

Johann gecenin ilerleyen saatlerinde, Edmond de Goncourt'un yeniden yayınlanan kitabına dalıp Sarah'nın kendisine model seçtiği Faustin'in çekimine kapılır.

“Faustin uzun boylu sayılmazdı, orta boylu demek daha doğru olur ama çok sevimliydi... 18. yüzyılda dedikleri gibi boynu, dürüst bir adamın iki elini doldurabilir yalancı zayıflardı...”

Johann, Faustin'deki kopyası sayesinde Sarah'nın bedenini, seyircinin bakışlarından efendice kaçırılmış bedenini tanıyabilecektir: “Esmerler beyaz tenli olduklarındaki mat beyazlık, Titi-en'in tablolarındaki solgun sıcak beyazlık... heykel soğukluğundaki bir gülümsemeyle bazen alaycı bir biçimde yarı açılan yumuşak bir ağız...”

Demek ki bu gülümsemeyi tek fark eden kendisi değil!

Sarah'nın göğüslerini çıplak gösteren portre acaba gerçek mi? Yelpazenin ardına gizlenen gerçekten o mu?

“Faustin'in gözleri kül rengiydi, ya da daha doğrusu tanımlanamaz bir açık renkti...” Johann aradığı en gizli ayrıntıları, hatta, “En seçkin elbisenin, en hesaplı hareketlerin uyumu içinde

bile bedeni kıpır kıpır, dinlenirken bile göğüsleri ip dansözü gi-
bi oynar dururdu,” türünden tanımlara kadar bulabilmektedir.

Johann, Goncourt kardeşin tanımlarıyla büyülenmiş bir an
durur. Kendi çiziceği portrede bu kadar dürüst olabilecek mi-
dir?

...Tüm bunlara küçük bir kızın bilgisizliği, insanda sarılıp
öpme arzusu uyandıran bir saflıkla itiraf ettiği cahilliği karıştır.”

O da herhalde öyleydi, fakat romandaki Lord Annandale im-
la hatalarını düzeltmek istediğinde, sanatçı sevimli bir dikbaşlı-
lıkla, ‘Hayır, böyle göndereceğim, böylesi daha doğal!’ yanıtını
verir. Üstelik bu kadar kötü, geçen yüzyıldan kalma bir kadın
gibi yazan bu kadın kendisini ilahi bir biçimde anlatabilmekte,
dünyada hiç kimse insanları onun kadar sevimli bir biçimde ku-
caklamamaktadır...”

Böyle ‘bir yaratığı, “Canı kız kardeşinin evinde olduğu gibi
hindistancevizi içmek isterse (...) gündüz, gece her saat farklı ve
çok değişik kişiliklere bürünerek bir Venedik bardağında ceviz
sütü içen” birisi neresinden ele alınıp kavranabilir?

Johann kitabı yerine koyar, sırtını dikleştirip masasına oturur
ama Edmond de Goncourt’un bir sözü, “Yeryüzünde var olan
en mükemmel aşk zevkleri tattırıcısı...” ifadesi beyninin içinde
çınlamaya devam eder.

Lambasını kapatıp onun yanına gelmesini bekler, o da gelir;
Eyfel Kulesi’nin ışıkları üzerinden kayarak koyuna girer.

Cuma, 23 Mart 1923

Birkaç saattir tüm yaşamımı boydan boya geçen bir serbest düşüş yaşıyorum. Olaylar kulaklarıma bir şeyler fısıldayarak çevremde uçuşuyorlar. Bir esriklik içindeyim. Gençliğimdeki gibi her şeye el atmaya kalkışacak olursam, her şeyi kaybedebileceğimi biliyorum.

Sevdiğim insanlar bir görünüp bir kayboluyor. Kalbimin üzerine renkli anılar, kabartma harfler, sevgi sözleri bırakıyorlar.

Erkekleri sevdim, onlar da beni sevdiler. Hafızanın dik yokuşlarını yararak inen bu kayığın içine uzanmış, onların beni bir besikteymişim gibi sallamalarını izliyorum. Biliyorum! Yeni yetmeliğimden beri onları hep alçak, kaba, kendini beğenmiş, hindi gibi kabaran, üstten bakan, hiçbir kadının olamayacağı kadar iğrenç yaratıklar olarak gördüm, çünkü tüm söz hakkı onlarday-

di. Vallès'in arkadaşı, saygı duyduğum asi gazeteci kız Sévérine 1914'te kadın hakları için imza vermemi istemişti. Daha önce, ya ayağımla uğraşmaktaydım, ya da zaten yoktu; ayağımın kesilmesi o yıl olmuştu. Sonra savaş patladı; bedenleri ve ruhları yenisinden çürütmeye başladı. Berbat bir yıld! Gazeteci, ilk reddeden ben olmamama karşın neden reddettiğimi anlamadı; ben laf etmektense eylemi yeğleyenlerdenim. Ben bir tiyatro oyuncusuyum, kanun adamı değilim; altmış yıldan sonra genellemeler artık bana bir şey söylemiyor. Her türlü çılgınlığı bir hak olarak görüp çoğu erkekten daha çok seyahat eden ben; on dokuz yaşında çocuk sahibi olup da, sayesinde akıllı uslu yaşayanların gözünde değeri yükselen ben; yolun başında Charles Haas'ın metresi olmuş ben; seksen yıl boyunca hayatını hep kendi kazanan ben; sekseninde Lou Tellegen gibi yirmi yedilik bir delikanlıyı kendine âşk eden ben, kadın haklarından ne anlarım ki? Zavallı Lou! Çevresi oğlana etmediğini bırakmadı! Üç yıl boyunca hep yanımda oldu. Her gün onun güzelliğini seyretmek bana yetiyordu... Güzelliğin gizemi! Gençliğimde olsa Sévérine'in yanında ol, imza kampanyasına katıl diyecek bu kaçık yürekle ben nasıl başa çıkacağım? Benim için bu bir dürüstlük sorunuymdu.

Verdiği yanıtın başını anımsıyorum: "Ah, Sarah! Beni gençleştiriyorsunuz! 1885'e doğru ben de kadınların durumunu düzeltmek için erkeklerin iyi niyetine güveniyordum, bu konuda yazılar bile yazmaktaydım..." demişti.

Fakat, bu garip adamcağızları ne kadar çok seversem seveyim, iyi niyetlerine inanmayı daha 1885'e gelmeden çok önce bıraktığımı unutuyordu. O sıralar kırklı yaşlardaydım, ama on beş yaşından bu yana onların her türlü üşkâğıdını biliyordum. Onlara karşı savaşmadım, hayır; -bu çok saçma olurdu, yaşama karşı savaşmak gibi bir şey olurdu, ya da dostum Vaillant gibi bir anarşist, bir ermiş olup dünyaya pabucunu ters giydirmeye çalışmak olurdu- ben onları da aşarak savaştım, sayelerinde olaylara onlar gibi bakmasını öğrendim, onların uyanıklığını, hatta içten pazarlıkçı yanlarını kaptım, aldatma sanatını onlardan öğren-

dim... Böylece, onları sevmeme karşın, onlar gibi olmak istemediğimi yavaş yavaş keşfettim.

Bazen onların çok kötü bir oyunda çok iyi aktörler olduklarından şikâyetçi olmuyor değilim; kendi elleriyle inşa ettikleri bu toplum, bu büyük tiyatro bana ölçüsüzlüğü, çılgınlığı, terk edip gitmeyi reddetmeyi, ölüme kadar direnmeyi öğretti. Tamam ben siyasetle uğraşan bir kadın değilim ama yavrumu korumak için bir Andromaque, tiranlığı devirmek için bir Lorenzaccio olabiliyim.

“Bir şehidin tanrısına inanması gibi insanlığın büyüklüğüne, erdeme inandım. Gençliğim altın gibi saftır... Mutluydum da. Çok da iyiydim ama ezeli mutsuzluğum sonucu büyük birisi olmak istedim... İşte böylece yaşamın çalkantılı denizine balıklama atlayıverdim.”

Dinliyorlar; hiç de elli yaşında gibi değilim, ben genç bir Lorenzo'yum, Rönesans Tiyatrosu en küçük hava boşluğuna kadar tıklım tıklım dolu. Bu oyunu sahnelemeyi ben üstlendim. Yirmi üç yaşında bu çılgılığı atan Musset, metresinden, George Sand'dan önemli ölçüde etkilenmiş olmalı. Herkes bundan önceki oyunumuz Rostand'ın Uzaklardaki Prenses'inde olduğu gibi beni bu işten caydırmaya çalışmıştı. Ama ben başrolü üstlenip, Lorenzaccio'yu yarattım.

Ben nefretini suratlarına tüküren o genç adamım. İşimi iyi yaparım. Ahlaksızlık benim için bir elbise, sanki ikinci derim. Gerçek bir sefa pezevengiyim. İlerledikçe bacaklarımın üstünde yükseliyorum, sanki iki kat büyümekteyim. Çünkü ben önceleri Musset'nin kaleme aldığı, patilerini kirletmeyeceğini düşünerek reçel peşinde koşan kedi eniğiydim -ama o zamanlar on yedi yaşındaydım- sonra büyüdüm, genç kızları baştan çıkartan, onların saf yürekleriyle dalga geçen umutsuz Lorenzo'yu pek güzel oynar hale geldim:

“Fahişe yaltaklanmasının o eşsiz kokusunu çocuksu bir ortamda asla alabilmiş değilim!”

Ailemi, yarı sosyetik ve birer kibar fahişe olan annemle teyze-

mi düşünüyorum. Mösyö de Meydieu'nün beni dizlerine oturtup, "Küçük Maske"yi çalıştırırken söylediklerimi sanki anlamıyormuş gibi yapışını düşünüyorum... O anlamıyordu ama ben anlıyordum! Bütün çocuklar anlar! Babam yaşındaki bu adamın yanında kendimi hep kötü hissettim. Sinsi ve uçkuruna düşkün bir burjuvaydı; kıllı elleri ve sırtı midemi bulandırırıyordu!

Bu gece onların ipliğini pazara çıkartıyorum. Kadınlara da bu tür adamlara olanak verdikleri için, genç Lorenzo gibi yanlarına bir hançer alıp silahlanmadıkları için kızıyorum! Bu gece suç işlemenin eşiğindeyim. Tehlikeliyim ve cinselliğim güçlülerin güçsüzlere dayattıkları her şeyle frengili. Seyircilere doğru daha da ilerliyorum; ben bunları yaşadım bayanlar baylar, bu gece ne söylediğimi çok iyi biliyorum!

"On beş yaşındaki bir kız çocuğunda geleceğin üçkâğıtçısını görmek; ahlaksızlığın gizemli damarını arkadaşıca nasihatler ve babacan bir tavırla işlemek, incelemek, gerekli tohumları atmak..."

Tüm iyi aileleri, sızlanan anneleri, tatmin olmuş karıları, hepsini kürsüye davet ediyorum. Hepsi de annemin salonundaydılar, hiçbirisi tek kelime etmedi. Bu gece Lorenzaccio'yla intikamımı alıyorum; salonun ürperdiğini hissediyorum. Şuna bakın, sert yakalıların hepsi korku içinde! Hepsi de elimin altında kalkıp inecek bir çelik hançere döndüler. Onları tanıyorum; buradakileri ve salonda oturanları tanıyorum. Bir zamanlar onların metresiydim, sevgilileriydim, her türlü nazlarını çektim, bazen ahlaksızlığın kara örtüsünün altında kaldım; beden tükenmişliğin eşiğine kadar geldi, can iç bulantılarıyla hırpalandı, ama ben, her şeyden daha ağır basmak isteyen Medicis dükü gibi, yine de kendimi oradan oraya savurdum... Neyse ki ahlaksızlık akılsızdır, kendini tekrarlar ve ben de bu tür şeylerden hemen bıkarım.

Tekrar ilerliyorum ve karanlıktaki tüm yüzleri seçiyorum. Işığa kesmiş hızlı bir hareket oldum, gururlu ve ince; üstümdeki gece kadifesi mavi elbise gururumu okşuyor. Her şeyi yapabilirim! Lorenzo'yu oynamak işte böyle bir şey! İşte yine boşluk çılgınlığına

kapılıyor, tahrik ediyorum; haleli cinsel organımı okşuyorum, seyirciyi kızdırdığının farkındayım, beklenmedik hareketim karşısında ürkmüş bir kedinin sırtını kabartması gibi gerildiler, bundan hoşlanıyorum! Ben ne kadını, ne de erkeği; baştan çıkmış, sapkın bir yeniyetmeyim. Her tür küstahlıkla kendimi şımartabilirim! Şurada, burada bazı siyasiler görüyorum, hiçbirisi benim için değerli değil, ya ötekiler... Al işte; yağlı omuzlarını hakaret edencesine gözümüze sokup caka satan kadına bak; yaptığım şey karşısında tiksintiyle gözlerini kapatıyor. Bekliyorum! Ağır kir-piklerini açtığında gözlerinin içine girip, hakaret ediyorum... Hanımefendi kimsiniz ki beni yargılıyorsunuz? Parasını kocanızın ödediği mücevherlerinizi uluorta sergilemenin dışında insanlığa ne verdiniz? Aptallıktan, insanın kendi aptallığıyla uzlaşmasından her zaman nefret ettim. Suça doğru ilerlerken diz çöküp ona yalvarıyorum: "Hanımefendi bir kızınız varsa onu lütfen kurtarın! Uyanın! Kendiliğinizden bir şeyler yapın! Yani zekânızı kullanın!"

"Lekeler, tendeki lekeler!

Tanrı istemeseydi eğer

Öldürmezdi kimse kendisini

Tanrım! Ah, Tanrım!

Öldürücü, bozucu, yavan ve kısır,

Dünyanın haline benzer Tanrım!..

Seyirci yatışıyor. Seyirciyi yola getirmek üzereyim. Lorenzaccio'nun sözlerine Hamlet'in sözlerini ekliyorum. Bana ne oldu böyle? Yüzümde alaycı bir ifade, hafifçe sıçrayıp kalkıyorum. Sırtım onlara dönük ama farklı bir baştan çıkarıcılıkla seyirciye bakıyorum. Benimle ilgili her şeyi bildiklerini sanıyorlar. Onların Sarah Barnum'u var; hakkımda en müthiş hikâyeleri anlatan eski oyun arkadaşım; onların Yahudi düşmanı şişko Marie Colombier'leri var. Kaybedecek bir şeyim yok benim; iliklerine kadar çürümüş Lorenzaccio'yum ben; ben Marie'nin her türlü sefahatle iç

içe diye anlattığı Sarah'yım. Gülümsememi bahşis diye veririm ben. Yakınlarıma sakladığım, gelip sarayımın kapısını çalanlara sakladığım gülümsememi üstelik; kapımı çalanlara elimi merhametle uzatırım ben:

"Onları asla küçük görmem. Onları tanıyorum. Gerçekten kötü yüreklilerin sayıca az olduklarını biliyorum ama alçaklar oldukça çok, çok fazla da kayıtsız davrananlar var. Ben Sarah; kendime önden, arkadan, yandan, üstten, alttan, içten, dıştan, hatta sevişirken baktım ben. Baştan başa kendi gizemimim ben. Kendimi bağırırken, baştan çıkartırken, yalvarırken, ağlarken dinledim, yatarken bazen, her türlü aşağılanmaya hazır yine de bendim, kendini çamurdan uzak tutan bendim, her zaman kendimdim; tiyatroydum; kendi tiyatromdum!"

Üzerime düşen ışık çevremde her an biraz daha fazla parıltıya bir ayla oluşturuyor gibi geliyor bana. Hava tazeleniyor, çevremde esen yel bilinçleri uyarıyor, kostümüm sanki giderek daha da koyulaşıyor. Şu an üzerimde acaba Hamlet'in yeleği mi var? Sahne sanki bir geminin köprüsü gibi sallanıyor, uzaklarda bir şarkı başladı; çok eski, yarı dinsel bir şarkı. Yoksa şu an, bana elmaslı madalya takan, kraliyet yatını emrime veren Kral IV. Christian'la beni buluşturacak gemide miyim? Küpeşteden sarkıyorum, saçlarım omuzlarımda uçuşuyor, Hamlet'in giysilerini gururla taşıyorum. Duyduklarım alkış mı, yoksa geminin gövdesine çarpan suyun sesi mi, bilmiyorum.

Köpüklerin dantelinde birkaç gül yaprağı yüzüyor. Evet, anımsıyorum; Kopenhag'da Hamlet'i oynamaktaydım. Bir gün Elseneur'e davet edildim. Denizin üstü silme gül yaprağı! Güneşin batarken çizdiği gizemli yolda, öpücüklerle boğulmuş bir bandomdan çıkmışa benzer ezgiler yükseliyor. Gözlerimi kaldırıyorum. Önümüzde yelken açmış çok güzel bir gemi süzülüyor. Yirmi kadar genç kucaklar dolusu gül yaprağını önümüz sıra denize serpiyorlar. Her şey benim için yapılıyor... Aynı heyecanı krallık yatının güvertesinde de yaşıyorum. Yaşamın tüm güzelliklerinin ayaklarımdan altına serildiği, felekten çalınmış bu anlarda kendi-

mi Tanrı'nın yanında hissediyorum... Hepsi aklımda, her şey tıpkı kelimelerin döküldükçe heyecana dönüştükleri tiyatrodaki gibi; tıpkı kalın kabuğunun içinde saklanan lezzetli ceviz içi gibi.

Tiyatro olmasa herhalde yarı sosyetik, buruşuk, kaprisli, başkalarını umursamayan yaşlı bir kız olur çıkardım. Sanatım en büyük akıl hocam oldu, çalıştım, hep çalıştım; gönül gözüyle gören şairlerin kendi yalnızlıkları içinde bıraktıkları bu dünyanın öteklerine geçen izlerine, yüreklerini koydukları sözlerle can vermek, sesimle, bedenimle, düşüncemle ama özellikle ruhumla bir mükemmelliğe ulaşabilmek için çok çalıştım.

Omzum saran kollarını hissediyorum. Bir kez daha onu izlemeye hazırım:

*"Bir düş görelim dilersen,
İkimiz bir ata binelim
Ben seni kaçırayım, sen beni götür
Kuşlar şarkı söylesin ormanlarda."*

Elini bileğimin üzerine koydu. Benim için dizeler şarkılar yazdı. Büyük perdeyi açmak için acaba ona mı ihtiyacım var? Tüm yaratıcı fikirlerimi eskiden bana aşlayan o değil miydi; dinsel bir burjuva eğitimiyle kafası karışmış, benim gibi kendini beğenmiş bir oyuncu parçasını adam edip yeniliğe yelken açmasını sağlayan o değil miydi?

Şefkat ve asalet dolu sesi hâlâ kulaklarımda; sonsuzluğun eşliğinde bile tanırım o sesi. İşte, gülen gözleriyle bana doğru eğiliyor.

*"Ben efendimim, hem de avın
Gidelim, batıyor gün
Neşe olsun benim atım
Aşk da senin..."*

Nazik bileğimi ellerinin kaskacına alıyor. O kadar zayıfım ki, herkes bakire suratlı bu canlı cenazeyle dalga geçiyor ama o kıpkırmızı kesilen, sıcak ve kadın ruhumu öpüyor.

Ben oyum. Eviradnus'ün Şarkısı'na eşlik eden müzik bana yol gösteriyor, okşayış üzerine okşayış geliyor. Bu kez yanıtlayan benim:

*"Gelin! Tatlı ve yalancı atlarımız
Eşleyin nallarınızla ikiniz de
Benim kaygılarımı,
Göklerin derinliğini senin de."*

O şimdi çok neşeli. Altmış yaşının üzerinde olmalı. Onun yanında çok çekingenim. Aramızda kırk yıl var ama yine de yanında koşturuyorum, elbisem bacaklarını yalıyor, gönlüm ondan yana aktı bile. Bastığım yeri hissetmiyorum, sanki ışığın oya gibi işlediği bulutlar üzerinde koşturuyoruz. Sanki ağır çekim ilerliyoruz; gözlerini fark ediyorum, elmas gibi parlıyor... İşte, tekrar bana doğru eğildi, şiire devam ediyor:

*"Bir çanta gerekli
Dileklerimizi taşımaya
Mutluluklarımızı, hüznümüzü
Ve saçlarının çiçeğini..."*

Bileğimin iç kısmını öpüp beni kendisine çekiyor. Yere uzanıyoruz; uzanmıyoruz sanki bulutların üzerinde uçuyoruz; yerin sertliğini falan hisseden kim! Victor Hugo'nun kolları arasındayım, bana bir şeycik olmaz. "Bağışla, bağışla beni ustam," diye mırıldanıyorum, "onca ağzı kalabalığın lafına kanıp Ruy Blas'yı okumak için yanınıza gelmeyi kabul etmediğim için bağışlayın beni..."

Burnumun üstüne bir öpücük konduruyor. Beni, nazik kemik paketini bir çocuk gibi kucağına almış, onun üstüne çıkmışım. Gece vakti çakan bir şimşek gibi hızlı bir şey hiç uyardıktan beni baştan ayağa parçalıyor. Ben bu sahneyi daha önce de oynadım. Erkeğin mutlu ve neşeli kollarında düşmelerin eşliğindeyim... babam orada, altımda, "Küçük kızıma da bak," deyip eğleniyor.

Altı yaşında ya var ya yokum, gözlerimi kapatıp bir kuş yavrusu gibi süzülüyorum. Oysa o bir kartal, güven verici kokusuna yeneden kavuşuyorum. O an yüzüne, yanaklarının harika dikenlerine sürtünüyorum, tüm bedenim engelleyemediğim bir titremeyle ürperiyor. Ama onu elimde tutabilmek için ben çok küçüğüm; gün gelip başka kavgalara doğru gideceğinin farkındayım... Burada da ancak üç yaşındayım. Gelip yatağın kenarına oturuyor. Kırmızı ayakkabılarını çocukluğumun masum çarşafı üzerine koyuyor. Yeniden Aiglon oldum. Babam! İmparatorum! Ben-cillik zırhını parçalayan bu gülümsemeyi herhalde ondan almış olmalıyım. Ben asla bir erkek, bir erkeğin oğlu -şu kanadı kırık Aiglon, kartal yavrusu- olamayacağım. Bu sert ve aceleyle kötü tıraş edilmiş deriyi soluyorum. Hugo'nun kelimeleri, nerdeyse anaç bir özenle üzerime geçirilmiş giysilerin yerini alıyor birer birer.

*"Gel! Gece karartıyor meşeleri
Gülüyor alaycı serçe
Duy çamların tatlı sesini
Sen salmıştın yüreğime"*

Beni yumuşakça yere bırakıp mistik bakışının tüm görkemiyle beni süzüyor. Şimdi sanki bir dua etmekte:

*"Gel; şefkatinle gel, esriğim ben
Yeşil koruluklar sular altında"*

Bir pınar oldum suyumu içiyor, ona doğru akmak tek dileğim, bu dudakların, parıltılı bir sisle halelenmiş kısa beyaz sakalının öğrettiği şeylerin sesi olmak tek isteğim. Ellerimi ona üstümde daha da büyüyen bu yüze uzatıyorum. Şimdi de ben onu kucaklıyorum. Sonra, düşüne doyabilmek için harikalar ağacının dibine bağdaş kuran bir çocuk gibi, bedeninden kayıp süzülüyorum, ardından yavaş yavaş ondan bulaşan bir deha parçasının kanıma karıştığını, gözlerimin parladığını hissediyorum.

Beni ayağa kaldırıp önümüzdeki ulu ve korkutucu boşluğu gösteriyor, ama ben ona yaslanıyorum; hiçbir şeyden korkum yok artık.

Gölgenin ağzı, “dinle” diyor:

*“Alınlarımızda tan vakti,
Sen zenginleşiyorsun, ben büyüyorum
Çünkü seviyoruz birbirimizi.”*

Orada gökyüzü aydınlanıyor, ak yeleli atım dört nala güneşe doğru atılıyor. Bir daha asla eskisi gibi olamam, Doña Sol’un sözleri dudaklarımdan dökülüp rüzgârla dört yana savruluyor:

*“Aşkımın hafızasını zayıf sanmamalıydı
Tüm o yeteneksizler
Yeni aşklara kadar gönüllerince eğlendiler
Küçümsedikleri o yüreğe
Senin adı kazıldı.”*

Hugo! Victor Hugo! Adını çağırarak çevremde dönüyorum ama siyah atıyla sık ormana dalmış bile. Hıçkırarak ağlıyorum, kopan bir itiraf dudaklarımdan dökülüyor:

*“Kırdınız kalbimi,
Yırttınız yüreğimi
Sanki hiç sevmemişsiniz gibi...”*

Perde Hernani’nin son sahnesi üzerine yavaşça iniyor, alkışlar çiçeklerle dolu -çok fazla çiçek dolu- odama kadar beni izliyor. O nerede?

Genç bir İngiliz:

“Yol açın, yol verin,” diye bağılıyor, “Altesleri Galler Prensi Sarah Bernhardt hanımefendiyi selamlamak istiyorlar!”

Yakasinda beyaz bir karanfil var. Kendi dilinde teşekkür etmek için gerekli kelimeleri bulmaya çalışırken, alçak sesle,

“Bakın hanımefendi, geliyor,” diyor.

Peşinden gelen meraklılar hafifçe geri çekiliyorlar; şair yavaş adımlarla yaklaşıyor. Yürürken dalgın dalgın kısa sakalını okşuyor, gözleri benim üzerime dikili; orada sanki ikimizden başka kimse yok gibi.

Galler Prensi saygılı bir ifadeyle;

“Victor Hugo!” diyor.

*Bir dakika kadar etkileyici bir sessizlik hüküm sürüyor. Kadın, erkek herkes bana doğru ilerleyen tanrıyı görmek için birbirinin omzuna çıkıyor. Ben sadece özgürlük duygusunu bana son-
suza kadar aşıl原因 gözlerle, bu ateşin alnına; hiç sevmediğim ka-
dar sevdiğim alna bakıyorum, gözleri sanki bana,*

“Aşkı, hep bana dönük ol. Yakınımda, daha yakınımda ol...” diyor.

Doña Sol’un son sözlerini yeniden söylerken dünya kayboluyor.

24 Mart tan vakti ana ile oğlu yarı saydam tülüyle örterken, oda hâlâ her şeyin seçilemediği bir loşluk içinde. Birbirine ke-
netlenmiş parmaklar kimbilir kaç saattir böyle? Maurice ve Sa-
rah birbirlerinden ayrılamıyorlar. Birbirlerine hiç bu kadar ben-
zememişlerdi; gece boyu birbirlerine sırlarını açan genç kardeş-
lere benziyorlar. Bu sabah aile yeniyetme kardeşlerin inatçı sus-
kunluğuna karşı bağırıp çağırarak. Maurice öylece oturuyor,
gözlerini bile kırpıyor. Büyümüş gözbebekleri ve sabit bakış-
larıyla Sarah’nın gözlerinin ucuna asılı kalmış bir damla yaşa ba-
kıyor.

Elmas gece ve gündüzün arasında, yaşlı aslanın aşkını simge-
liyor.

Maurice bu kez ilk defa korktu. Sadece bu defa korktu. Ve
yine bu defa annesini herkesten kıskandı. İlk kez kıskandı. Ge-
ce ve gündüz saatler boyu endişeden kahrolarak, bırakıp gide-
ceğinden korkarak başında beklemeyi herkesten kıskandı. Anne-
sinin bir dev yavrusu beklediği söyleniyordu. Laf getirip götü-
renler vardı. Annesi o zorlama, yolunu şaşırmış kenarın dilberi

havaalarındaydı. 1875 yılının Ekim-Kasım aylarıydı. On bir yaşı-na basacaktı ama her şeyi anlamıştı. Annesi sık sık doktor Lambert'i görmeye gidiyordu, İngiltere yolculuğu yeniden ertelenmişti, annesinin "sevgili dev" dediğı Hugo, Maurice'in yakasını gece gündüz, hatta düşlerinde bile bırakmıyordu. Annesi Hugo sayesinde *Hernani*'de gerçek bir başarı elde etse de, çocuk tehlikeyi seziyordu. Annesi oğlunun önünde bu olayı asla dile getirmede.

Sonsuzluğun eşiğinde bu bir damlalık gözyaşı yine güvenilmez duruyor. O gözyaşını kurutmaya cüret edemiyor, sadece güneşin görünüp onu darmadağın etmesini bekliyor.

On iki! Sarah Bernhardt'ın yaşamıyla dolu on iki dosya kütüphanesinin alt bölümlerini yavaş yavaş işgal etti. Hatta içlerinden bazıları diğerlerine göre daha yoğun ve kütüphanenin birkaç gözünü birden işgal ediyor.

Tablo da şöminenin üstündeki yerini aldı. Matmazel Sarah Bernhardt daha önce kızgınlıkla tarihçinin burnunun ucuna eteklerini savurduğu görkemli tuvaletinin içinde uslu uslu ayakta. Epeyi bir zaman var ki çerçevenin dışına çıkmadı. Père-Lachaise Mezarlığı'nın dördüncü bölümünde, "Sarah Bernhardt, 1844-1923" yazılı mezar taşı kadar uslu. Johann fotoğrafları özenle sınıfladı. Bu işin içinde iyice pişti, hatta yaşlandı da. Oda'nın ortasında kavga edecekmiş gibi sıkılı yumrukları belinde ayakta dikiliyor ama Sarah hiç de oralı değil; hiçbir şeye karşı

çıktığı yok, adamı çalışması için rahat bırakmış görünüyor. Tarihçi, “Sarah şantiyesi”ne bir göz atıp, çatıyı çıkmadan önce temel ve duvarların sağlamlığını son kez gözden geçiriyor.

Bunca yıllık araştırmaya geçecek mi? diye kızgınlıkla sormadan da edemiyor. Sarah yanıtlamak için orada değil.

Geçen gün hasta annesini ziyarete gittiğinde, Père-Lachaise Mezarlığı’nı geçerken çözümsüz bir soruya bir yanıt, belki bir destek bulmak amacıyla mezar taşının önünde durmuştu ama gri taştan hiçbir şey elde edememişti. Aslında kendisinde de kabahat vardı, bir demet çiçek bile götürmemişti.

Sanatçıyla acaba bugün kim ilgileniyordu ki? Sadece merakından çevresindeki mezarlarla öylesine ilgilenmiş, bir göz gezdirmişti... Çoğu üst tabakaya ait mezarlarda hep aynı hikâye tekrarlanıp duruyor, hepsi de birbirine benziyordu. Kimilerinin toplumsal konumu çok daha yukarılarda olsa da, hiçbirinde sanatçının mezar taşındaki gibi Victor Hugo ya da Phadreus’dan bir dize yer almıyordu. İşin gerçeği, dramatik sanatlarla karşı fazla ilgi duymadan, üstlendikleri sorumluluklara karşın sanki bir yabancıymış gibi, sanatçının dur durak bilmeden dünyanın dört bir yanına taşıdığı Fransa imgesine, tüm o “güzel çağ”a, küçümseyen bir sırtımayla bakıyorlardı... Tüm yaşamını Fransız Tiyatrosu’na adanmış ve bir görüşmede şunları söyleyen bir insana karşı ne büyük bir küçümseme:

“İstedim, evet istedim; sanatta bir doruğa ulaşmayı ateşli bir biçimde istedim ama henüz ulaşabilmiş değilim. Yaşayacak fazla zamanım kalmadı ama dert değil! Attığım her adım beni düşüme biraz daha yaklaştırıyor! Uçup giden saatler gençliğimi de alıp götürdüler ama bana neşemi, yürekliliğimi bıraktılar; çünkü amacım aynı, değişmedi, ben hep o amaca doğru yürüdüm.

“İçimdeki sanat ateşini ve sanatta zaferler kazanmış milletimin dehasını taşıyarak okyanuslar aştım. Fransızca’yı yabancı edebiyatların kalbine aşıladım, en çok da bundan gurur duyuyorum...

“Fransız inceliği hiç bu kadar ön plana çıkmadı, çünkü yorumlama sanatını onurlandırmak ve diğer yaratıcı yorumcular düzeyin-

de bir yorumcu yaratmak isterken benim gibi bir kadını seçti...

Johann uçsuz bucaksız mezarlıkta kendisini yalnız hisseder. Mezarın üzerindeki taze ya da solmuş çiçekler, rengârenk bayraklar gibidir; Amerikalı, İngiliz, Şilili, Arjantinli, Avustralyalı buketler... Johann imzaları ve isimleri okur.

Sarah Fransa'ydı, bundan da gurur duyuyordu, kendisini tüm kurbanlara ve ezilmişlere adamıştı. Fransız Devrimi'nin küçük kızıydı, Aiglon'un Avusturyalı kayınpederine bağırması gibi, ölüm cezasına karşı çıkmıştı. Aşağılandı -“zavallı iskeletim, o dehşet Yahudi burnumu göstermemekle iyi yapacaksın...”- 1914-18'in kasaplık dolu yıllarında askerleri biraz olsun rahatlatılmak için tek bacağıyla tiyatroyu oradan oraya, orduların ayağına taşıdı.

Yazgısına boyun eğmiş puslu bir şubat öğleden sonrasında notlar gözlerinin önünden geçiyor.

Beatrix Dussane, “Sarah sakat ve hastaydı...” diye yazar. “Bizim kuşağımız olağanüstü uzun sürüşüyle dev bir boyuta erişen bu başarıya karşı tepki vermek eğilimindeydi... Hâlâ çekilmiyor muydu? Her dönemden gençler kolayca gömülüp gidiyorlardı,” diye de sürdürür.

Sonra, alaycı genç oyuncunun gözleri önünde, “bir avuç kül” -Dussane Sarah'yı böyle betimlemektedir- kısa bir sürede “söndürülemez bir güneş” haline gelir.

Dussane, “İşte yine yollardayız,” diye anlatır. “Ah bu Doğu Garı; savaş sırasında garip grubumuzla ikide bir görüldüğümüz yer! Sarah, katlanabilir sandalyesine gömülmüş, üzerinde içinde kaybolduğu benekli manto, kafasında kocaman bir çiçekli şapka, kimse acımaya cesaret edemesin diye her yana gülücükler dağıtıyor!.. Toul'da iniyoruz, trendeki tek sivil grup biziz. Sandalye tekrar ortaya çıkıyor; beyaz boyalı, üzerinde XV. Louis stili dallar var, Sarah sanki acılı bir zorunluluktan değil de, kapris yapıp kendisini sandalyede taşıtıyormuş gibi bir tavır sergiliyor. Şehrin insanları onu öyle görünce öylesine meraklanıp heyecanlanıyorlar ki, bağıra çağıra alkışlamayı bile unutuyorlar...”

Dondurucu bir rüzgâr Johann'ın pardösüsünün eteklerini savuruyor ama Johann olduğu yerden ayrılmıyor. Eskiden o da seyirciler arasındaydı. Sanatçıyla geçen tüm yaşamı, onun tiyatrosu haline gelmişti; o garip grubun geçişine o da bakıyordu. Bir sirk gibiydi ama yine de yürek yakan bir şeyler vardı. “Seni selamlayanlar, ölecekler...” Bu küçük kadın, dünyanın en büyük tragedya oyuncusu, doğmakta olan kanlı çağın peşinden gelecek 1914’ler, 1939’lar ve onları izleyenler kadar ölçüye sığmaz gibidir. Kızıla kesmiş Truva ovalarında dolaşmış, Austerlitz’de at koşturmuş, Wagram’da meydan okumuş, Odéon Tiyatrosu’na bayrak çekmiş, böyle bir bayrağı avuçlayarak 1870’de Paris ruhunu Prusyalılara kaptırmamış, tüm kahramanlık çağlarına özgü bir varlık olmuş. Kimileri alay ederken, kimileri saygı göstermiş. Ama o bunun üstünde durmamış bile; o zaten başka bir yere, bir başka tarafa ait olarak yaşamış. Johann burada, mezarı başında gözlerini açarken, tabutunun mezara indirildiği sırada söylediklerini duyar gibi oluyor:

“Tanrılar ölmez!”

Johann'ın başı üzerinde uçan kuşlar can çekişir gibi çılgınlık atarsalar da, mezarın başında dikilip kalan Johann, hâlâ cenaze alayının bando seslerini duyuyor. O hâlâ genç Dussane'in yazdığı gibi Commercý Meydanı kapalı çarşısında düzenlenen kortejle birlikte: “Perdesi ve rampıyla bir sahne var ama küçük bir sahne. Sarah orada sıkıştırılmış toprak yerine başka bir zemine katlanmak zorunda; sahneye on adımlık gerçek bir merdivenle çıkılıyor... Sarah bu geçici locasına uyum sağlıyor, durumundan hoşnut...”

Johann da sanatçıya eşlik ediyor. Sarah o güne kadar soylusundan çöplüğüne, fırın gibi sıcakından nemden boğanına kadar bir sürü loca gördü. Fakat, Güney Amerika'daki Ponchon'dan şair, bohem ve asi, “Benden daha serseri ve soytarı, o yüzden seviyorum,” dediği dostu Richépin'e “Ne tiyatro ama!” diye yazar. Oysa Richépin, Paris sokaklarının küçük insanların başkasına sempati duymamaktadır. Johann sanatçıyı dünya-

nın öbür ucunda da olsa izlemeye kararlıdır:

“Fareler ve kocaman sıçanlar her tarafta cirit atıp, rafların üzerinde” gezinirler, ülkenin batı kıyısı boyunca “sarı humma teklikesi” vardır, “tehlikeli ve iğrenç hayvanlar” yemek saati sırasında ortaya çıkıp masa ve rafları talan ederler, sahnede koşuşurlar. Odalar mikrop saçan sineklerden geçilmez. Ama o, imparatoriçe Sarah, şimdi Commercy’de yaptığı gibi kendisiyle acımasızca dalga geçer. Seksen küsur yaşında onu korkutacak ne kalmıştır ki? Savaşlar mı? Eleştirilenler, düşmanlar mı? Âşıkları binlerce kez kalbini parçalamışlar, şu Richepin için nerdeyse canından olmuştur, bir bacağını yitirmiştir ama her seferinde inatçı başını kaldırıp omuzları dik, Kleopatra bacaklarıyla yürümüş, Jeanne d’Arc yüreğiyle kükremiş, Hippolyte’in gönlünü yeniden kazanmak için Phadreus gibi sevecen olmuştur...

Bu kadının ilgisi nasıl çekilebilir? Gönlü nasıl fethedilir? Johann Commercy’deki soğuk ve geçici odasında onu izliyor; metnini okuyup bir kıyıya büzülmüş, ufacık. Onu artık ne korkutur ki? En küçük ayrıntıya bile dikkat eden Renaldo Hahn’ın yazdığı gibi, görüp geçirmediği bir şey kalmadı ki...

Müdüriyetin hoşluk olsun diye bir halı koyduğu berbat odaya girerken, “Çok pis! Burada ölü sıçan kokusu var,” diye bağırır ama bir dakika geçmez, “bir mezarlıktaki her şeyi diriltebilecek bir sesle” Thomas’ı, perukçusunu çağırmadan önce, “odayı harika bulduğunu” söyleyecektir.

Epeydir tek bir hareket yapmadan dikilen Johann, “Bu ses nereye gitti?” diye düşünür. Bu delikte, “eski bir XV. Louis sandalyesi altında”, yeraltındaki mezarında da bu sesi herhalde koyverecektir; çünkü sahip olduğu engin kültürle, gösterişine kaçmadığı derin bilgisiyle her şeyi şakaya alabilecek bir yapıdadır.

Johann giderek üşüdüğünü hisseder. Toprak dolu ağzı, onca yüce dizeye can veren özgürlüğü kısıtlanmış sesi düşünür. Başını kaldırıp tepesinde özgürce dolaşan, dans eden bulutlara bakar. Altın ses belki de orada tüm gücünü gösterebileceği bir tiyatro bulmuştur; Commercy’deki o ünlü gün gibi tüm ses tel-

lerinin açıldığını duyar ve dünkü gibi onu bekler:

“Sonunda sahne sırası geliyor. Sahneye yerleşilirken perde iniyor, bir dostu Sarah Bernhardt’ı görmek için üç bin kişinin üst üste yığıldığını söylüyor. Bunun sadece bir sinema olacağını düşündüklerinden, bu duruma elbette şaşınıyorlar. Yüreğimiz ağzımızda halkın onun için göstereceği tepkiyi bekliyoruz... Örtü kalkıyor, önce ramp ışığını, ardından da yarı karanlık içinde birinci planı fark ediyoruz... bakışlar yaralıları ve beyaz pansumanlara takılıyor. Tepki? Henüz yok... Fransız topraklarının güçlü ve emin delikanlıları bekliyorlar, görmek istiyorlar, yazılı isimler onlar için bir şey ifade etmiyor.

“Sarah da bunu hissedip titriyor; bu salon onu gala gecelerinde bile olmadığı kadar heyecanlandırıyor. Ve başlıyor... Sürekli çalan bir zil gibi artan bir hızla her şeyi titretiyor, kazanılmış bir zaferin üzerine bayrak diker gibi, kahramanca sözlerini yayıyor, zaferlerle taçlanmış ölüleri anıyor, onları bugünkü savaşçıların yanına yerleştiriyor. En sonunda ‘Silah başına!’ diye bağırdığında müzik Milli Marş’a giriyor, üç bin Fransız yiğidi ayakta, salon alkıştan yıkılıyor.

“Bu böyle üç gün sürdü; bir şatonun terasında, bir hastane salonunda, bir tahıl ambarında, insanlar kırılgan üzerine tünediler... Sarah’nın dehasına ve cesaretine tanık oldum... Bir cılızın cesareti, ama iradesi günün her saatinde her şeyin yerine geçmekte... Bir keresinde onunla yalnız kaldım, makyajına yardım etmek zorunda kaldım. Sandalyesinden masaya gidebilmek için bana yaslanmış yetmişlik tek ayağıyla sekerek yürüyordu... Bir taraftan da gülerken bana, “Ben tavuk oldum, ben tavuk oldum...” diyordu. Acıyı yadsıyan bu yiğitlik, iflas eden organın üzerine çıkan bu düşünce gücü çok güzeldi; acımayı hayranlığa dönüştürüyordu.

“Buraya kadar bir fikir vermeye çalıştığım tüm Sarah’lar içinde beni en çok etkileyen, bana göre en büyüğü, o zavallı bacağıyla, küçük sandalyesi üzerinde buralara kadar iyi-kötü gelebilen, bizim için acı çeken insanlara alev alev yüreğiyle, yılgınlık

nedir bilmeyen, gülümsemesini sunan o yaşlı kadındır.”

Johann pardösüsünün yakasını kaldırıyor. Annesinin dediği gibi kar serpiştirmeye başladı... Acının ortasında yılğınlık tanımayan o gülümsemeyi iyi biliyor... Mezarlar üstlerine birikmeye başlayan beyaz kuştüyü altında çini mürekkebiyle çizilmiş gibi görünüyorlar. Sarah sonsuza kadar yok ediliyor. Gök artık bir taş. Sadece boş kafatasları var. Sarah’nın cenaze töreninin özeti bu mu? Dünya müziği hani nerede? Hepsi hepsi sırtan kafataslarıyla yaşlı kadınlar. Victor Hugo boş kutunun üzerine Sarah için karalayiverdiği:

“İskelet canına ne yaptın?”

sorusunu acaba böyle bir sona karşı olduğundan mı yazmıştı?

Johann’ın cenaze törenlerini izlemek gibi bir adeti yok, o yüzden terzi yamağı genç kızlar gibi, “İnsan böyle bir cenaze töreni görünce ölesi geliyor!” deme şansına da sahip değil.

Johann ardına bakıyor. Kimse yok. *Le Figaro* gazetesinin o günü anlatırken altı-yedi sıra insan kilometrelerce kaldırımları doldurmuştu dediği kalabalık hani nerede? Pereire Bulvarı’ndan Pere-Lachaise Mezarlığı’na kadar uzanan cenaze alayı sekiz saat boyunca trafiği tıkamıştı, Bu sonu gelmez cenaze alayına tiyatronun önde gelen isimleri başta olmak üzere, sanat ve politika dünyasının kalburüstü kişilikleri, sayıları her an artan acıdan perişan olmuş Parisliler katılmıştı. Oysa hükümet sanatçı için ulusal bir cenaze töreni düzenlenmesine karşı çıkmıştı. Ama tüm Paris akın akın törene koşmuş, Hugo’nun ulusal cenaze töreninde nasıl sanatçıyla birlikte gözyaşı döküp, *Ruy Blas*’nın küçük kraliçesi tabutun başında en önde tek başına ilerlerken peşinden nasıl gitmişlerse, yine öyle onu izlemişlerdi. İki cenaze töreni de birbirinden görkemliydi; tiyatro ve şiir bu törenlerde buluşmuş, cenaze alayları “küçüklerin, dereceye giremeyenlerin” son kez aşk randevusuna dönüşmüştü.

Kapanış saati. Johann, kâğıtlarını toplaması, daha doğrusu teziyle ilgilenmesi gerektiğini düşünüyor. Kimsenin okumaya-cağı bir tez. Ayakkabıları üzerine düşmüş bir parça kar erimekte. Islak paltosunu öfkeli bir hareketle sırtından parkeler üzerine düşürür.

Lambasını yakar; karanlık masa sarı bir ışıkla halelenir. Elleri masanın kenarında bir süre eğilip masasına bakar, sonra bakışlarını sağdaki kütüphaneye çevirir. Ağzının şekli kötü bir sırtımayla bozulur. “Al işte, Jarrett’e benzemeye başladım!” diye geçer aklından. Şarah’ya kızıp köpürmeden, Sarah’nın çekimine kapılmadan adam acaba nasıl durabildi, diye düşünür.

Sonunda iğrenmiş miydi acaba? Çünkü hakkında çok şey biliyordu. Emprezyosu olarak uzun bir süre onu izlemiş olmalıydı. Johann yerinden doğrulur, Sarah’nın izlerini işaretlediği başlıklara göz atar. Bunlardan düzinelerce tez çıkartılabilir! *Sarah’nın Parası*: gelirleri; örneğin Comédie-Française’le birlikte oynadığı *Gaity Tiyatrosu*. Johann rasgele çeker; 30 Haziran 1879, *Ruy Blas* - 13.600 frank... Sarah tarafından Comédie-Française’e açılan dava; faiz ve tazminat olarak 100.000 frank ödemeye mahkûm olmuş. Matmazel Sarah Bernhardt haklarından ve ayrıcalıklarından yoksun bırakıldı, diye yazmış. Bir başka sayfa: İlk Amerika turnesi, otuz altı kostüm siparişi vermiş; 61.000 frank; Comédie-Française’nin Londra’daki dört gösterisinin geliri... Amerika dönüşünde Raymond Deslandes Sardou’nun bir oyununu oynaması teklif edilir; gösteri başına 1.500 frank, toplam gelirin yüzde onundan fazlası!

Johann, bir Jarrett öncesi ve sonrası olduğunu düşünür. Sanatçı yirmi, yirmi beş ve otuz yaşlarındayken yaşam akışına kim yardımcı olmuştur? Bir aşçısı, bir dadısı vardır, kız kardeşine, büyükannesine ve oğluna bakmaktadır. Yazları Odéon’da çalışır, daha henüz tanınmamakta, Auteuil’de Montmorency villasında oturmakta, “iki harika midillinin” çektiği, “küçük-dük,” dediği arabasını kendisi kullanmaktadır.

Daha sonra Amerika’da kendi gayretiyle büyük paralar kaza-

nır, Jarrett de tiyatro gelirlerine ek, reklam gelirleri sağlar. Jarrett ve Sarah: Konuşmaya ihtiyaç duymazlar, ne yapacaklarını iyi bilirler!

Buenos Aires'den, "Bakın bay Ponchinot, 17 Ağustos Perşembe öğleden sonra saat dört itibariyle tertemiz bir iki yüz bin frangım hazır. Bunu bir milyona tamamlayacağım..." diye yazar.

Fakat, yaşlılığın eşliğinde mücevherlerini güvence olarak göstermek zorunda kalır; mücevherlerini emanet ettiği Reynaldo Hahn, sanatçının daha sonra taktığı yeni bilezikleri görünce şaşırır:

"Sevgilim," der, "borç sandığına ben de bir sürü mücevher rehin koydum. Neyse ki para kazandım da onları şimdi geri alabiliyorum; yetmiş beş bin frank borcum vardı. İnsanın mücevherlerini borç sandığına rehin koymasında bir kötülük yok, sonuçta devletten borç alıyorsun ama doğrusu çok pahalıya geliyor."

Hahn, Sarah "küçük sırtını ısıtmak için" şöminenin önünde yere oturdu kaldı, diye ayrıntı veriyor. Yaşı belirsiz garip küçük kız...

Johann bir hareketle kendi şöminesine doğru döner. Kendi kendine de onu orada bulmayı umut ettiğini itiraf eder ama Sarah artık tarihçinin evinde bir daha hiç görünmeyecektir.

Dosyayı yerine koyarken bir sayfası uçar. Ah, evet! Bu sanatçının *Lorenzaccio* yorumuyla ilgili nottur; Anatole France sanatçıdan hayranlıkla söz etmektedir: "Sarah içindeki cevherle melankolik, şiir ve gerçeklik yüklü genç bir erkeği başarıyla canlandırıyor," demiş, ayrıca sayfanın altında kendi yazdığı not var: Sarah bu oyunu sahnelemek için binlerce frank harcamış, devede kulak; Sarah bu oyundan altı yılda iki milyon altın kazanıp Rönesans Tiyatrosu'nun başına geçecektir!

Sarah ve para... Kesin olan bir şey varsa, o da paranın Sarah için bir oyuncaktan, mendil saklama falan gibi topluca oynanan bir oyundan farklı olmadığıdır; geldiği gibi elden ele geçmesi gereken bir şeydir, geldiği anda çocuk elleri arasında onunla oynamayı sever. Hemen ardından da birazcık güzellik, birazcık neşe, ama daha çok tiyatro ruhu için elden çıkartır...

Johann notu tekrar dosyaya koyar. Sanki birisi omuzunu sı-

vazlıyormuş gibi hisseder. Takdir etmek için omzuna dokunan acaba o mu?

“Çok, ama çok başarılı oldum ama itiraf etmeliyim ki zavallı bir zenciden farkım yoktu. Arjantin’den Şili’ye geçişimizi öne aldım, çünkü on iki gün sürecek bu zorlu yolculukta ne olursa olsun dinlenmem de gerekiyor...”

Haksız sayılmaz, ama Johann kendisini baştan çıkarmasına izin vermeye niyetli değil. Böyle Jarrett gibi... Abbey gibi daha iyi... Johann başka bir dosyaya bakıyor, üzerine *Mösyö Abbey* yazdığı dosyaya. Kibirli ve soğuk Mösyö Abbey, Sarah’yı hemen hemen hiç yalnız bırakmamış, turnelerini düzenlemiştir. Sarah Abbey’e “emprezaryom”, Jarrett’e de “temsilcim,” der; yanıtlanmamış sorular ne kadar da çoktur!

Johann, sık sık tekrarladığı gibi, Sarah’nın zamanında Fransa “dünyanın yıldızı” olmuştu diye mırıldanır. Sanatçıyı onurlandırmak için otellerde kaldığı daireler genellikle, Fransız sanatçıların yonttukları Molière, Racine ve Victor Hugo gibi ünlülerin büstleriyle süslenirdi. Fransız kültürü sanatçıya her türlü reklamdaki daha çok yakışıyordu; geleceğinin duyulmasıyla tüm Fransa onu yüreği ağzında beklerdi. Eninde sonunda bir yarı sosyetik fahişe olmaktan öte gidemeyecek, hafif bir oyunun konusu olmaktan öteye geçemeyecek bir kız, tiyatro sayesinde bir efsaneye, ete kemiğe bürünmüş tragedyaya; başlı başına insanlığa dönüşür. Buyurun, Kanada’ya yaptığı seyahatin sonlarında, İrokeleri ziyareti sırasında karşılaştığı Büyük Beyaz Kartal’ın oğlu “Gecenin Güneşi”yle birlikte; adam on sekiz yaşındaki kızını ne pahasına olursa olsun Sarah’ya vermek ister! Evlensinler diye mi acaba? Johann hınzır hınzır güler.

Yeni Dünya’nın yolunu ondan önce Rachel, hem de en kaba aşağılamalara katlanarak açmıştır. Bir Fransız gazetecisi Rachel için, “Bir Théâtre-Français oyuncusunun barbarlar karşısında oyun sergileyebilmesi için altın aşkıyla yanıp tutuşuyor olması gerekir,” diye yazabilmiştir.

Bu tür düşünenlerin varlığına karşın Johann, bugün bile bil-

gi eksikliğinden kaynaklanan önyargılarla savaşı bu yürekli iki kadına karşı şefkat duygularıyla yüklüdür.

Rachel hakkında, “Tarih oyunculuğunu unutacak, geriye sadece Yahudiliği kalacak” türünden şeylere bile rastlamak olasıdır. Karalama yarışında geri kalmak istemeyen *Le Charivari*’de; “İrokeler, Hüronlar, Mohikanlar yaklaşın! Soluk benizlinin oyuncusunu selamlayın. Siz gururlu Apaçiler tiyatro grubumuzla saygı gösterin. Aman sakın Thérampène’yi yemeye kalkmayın; çok zayıf, dişinizin kovuğuna yetmez!” diye yazı yayınlanır, yazının altında Taxile Delord imzası okunur...

Sarah meşaleyi kırk yıl sonra bu şekilde devralır. Johann koltuğunu çevirip hafif yan oturur, uzun bacaklarını karşıya uzatır. Amerikalı babasını düşünür -bir barbar ha; gel de inan- Fransa’ya Nazizmle savaşmak için gelmiştir oysa. Sarah’yla bu denli ilgilenmesine de babasından geçen hasletler neden olmasın? Amerika Sarah’nın zamanında bile Fransa’da hâlâ çok yanlış anlaşılan bir yerdi. Andromaque ve Sarah’yla ipe sapa gelmez şeyler adına kavga arayan kuş beyinlilerden birden utanca kapılır. Bu makalelere karşın Amerika’da, bu sanatçılar seyircinin isteği üzerine *La Marseillaise*’i, Fransız Milli Marşı’nı alkışlarla okurlar. Johann *La Marseillaise ve Tragedya Oyuncuları* dosyasını bulmak için raflara bakınır. Bu kuş beyinlilere gelinceye kadar Sarah, marşın devrimci dizelerini şöyle bir mırıldanmakla kalabalıkları az mı ayağa kaldırmıştır! Hoş, bodur Napoléon zamanında aynı şeyi yapan Rachel kınanırdı, o da ayrı mesele.

Bu gece bir sürü Sarah’ı soktuğu bu yırtıcılar kafesini evcilleştirmeye çalışacak. Onun kendisiyle oynamasına olanak tanımayacak. Bej dosyalar üzerindeki siyah mürekkeple yazılı isimleri gözden geçiriyor. Oyunlar: *Hernani*, *Phadreus*, *Emile Augier’in Serüvenleri* (“Oyunu sevmemiştim, dizeler berbattı, kostümüm eksikti, kendimi bir İngiliz çaydanlığı gibi görüyordum”) ki, bu oyun sanatçının Comédie-Française’den ikinci kez ayrılmasına yol açacaktı, *Soytarılar*... O döneme ait o kadar çok

yazı var ki. Ülke ülke, şehir şehir turneleri: Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avustralya, Küba, Rusya, Chicago, Saint-Petersburg... Ardından erkek ve kadın sevgililerinin adları: Charles Haas, Pierre Berton, Keratry kontu (belki de bir dediğini iki ettirmeyen erkeklerin ilki), Paul de Remusat, O'Connor, Jacques Stern, Ferdinand Foch, Mareşal Canrobert, Dieu-donné, Gustave Doré, Charles Garnier, Marcel Proust, Oscar Wilde, Edison ya da Madam Lincoln'le seyahati sırasında bir fırtınalı gece-deki karşılaşması gibi nadir karşılaşmaları; Sarah o gece Madam Lincoln'e rağmen suda boğulmaktan kurtulur.

“Çok acılı, biraz utançlı çok uzaklardan gelen çok yumuşak bir sesle bana teşekkür edince benim de yüreğim kabardı.

“Beni az kaldı öldürüyordunuz hanımefendi...

“Derin bir pişmanlıkla iç çekip, ‘Evet,’ diyor, ‘siz Madam Hessler olmalısınız?’

“‘Hayır madam, benim adım Sarah Bernhardt.’

“Bir adım geri çekiliyor, yüzü bembeyaz, gözlerini yere eğip,

“‘Ben de,’ diyor, ‘Lincoln’ün dul eşiyim.’

“Kocası başkan Lincoln, Booth adında bir oyuncu tarafından öldürülmüştü...”

Johann’ın gözleri önünden başka isimler uçuşur; politikacılar, oyuncular, ressamalar, mimarlar, bilim adamları, yazarlar, bankerler, prensler, kızlar... Yvette Guilbert, asiller, Najac kontesi; yaşlılık günlerinin can yoldaşı.

Sonra oturduğu yerler, adresler, boş ve dolu evler. Muhtemelen doğum yeri olan Havre’dan alınma medeni hal belgeleri, kalbi kırıldıkça saklandığı Sainte-Adresse’te kaldığı yerler. Johann artık yakından tanıdığı adreslere bir göz atar: Roma Sokağı, 4; Fortuny Sokağı, 37. Sonra, sanatçının tüm alaycılığıyla “mazottan arınmak için” geldiğini yazdığı Belle-Isle var, bir rafin tamamını kaplıyor. Bu vahşi burnu ne kadar da çok severdi; okyanusu yaran gölgesini orada her an görmek olasıydı! Bu ada parçası için gerçekten yanar tutuşurdu!

Ama Johann bu gece hiçbir isme kanmamaya kararlı, duyar-

lılığı sanki uyuşturulmuş gibi. Bir uzman gibi bakıyor, ne satabileceğini anlamaya çalışan bir kapıcı gibi not alıyor, yüzünden hiçbir beğeni ifadesi okunmuyor.

Şimdi de sıra tiyatrolarda: Odéon, Comédie-Française, Rönesans ya da Sarah Bernhardt Tiyatrosu. Öğrenciler: Ida Rubinstein, Georges Le Roy; birlikte üstad Samson'un dümen suyunda giderler, Regnier. Birlikte oynadığı oyuncular: Coquelin, Guitry, De Max, Rejane, Blanche Dufresne, sonra ailesi -Jeanne, Régina, küçük kızlar, yeğenler- sekreterleri: sadık Pitou...; hayranları: buldok gibi görüldüğünden "sarkık ten baronu" diye ad taktığı Emile Geoffroy, ona karşılık "gergin ten baronu" dediği Clairin.

Alaycı Sarah! Acımasız Sarah! Kendini korumayı iyi becerirdi!

Ve işte koruyucuları arasından bazı şamar oğlanları: Gaulois'ın müdürü, en eski dostlarından timsah Arthur Meyer; sevgili "Tutur", bir gün Sarah'tan bir akşam yemeği düzenlemesini ister, dönüp giderken Sarah'nın arkasından "dana baş" dediğini duyunca dönerek, "masaya maydonoz koymayı unutma" der; Meyer, uzun favorili ortağı, Dreyfus karşıtı Yahudi ama sonuna kadar Sarah'nın yanında olacak, Sarah gibi "ölmeye karar veremediğinden" bazen sanatçıyı kahkahayla güldürecektir...

Johann, sanatçının Jojotte dediği, Félix Faure ve Jules Ferry'nin arkadaşı, müzmin bekâr, laik, Dreyfus'un ilk savunucularından, sanatçıya karşı gerçek bir hayranlık besleyen sadık dostu Georges Clairin üzerinde de biraz durur. Ressam dostu Henri Regnault'nun 1870'de Buzenval'de öldürülmesinden beri Clairin Paris'te yaşamaktadır. Yakışıklı ve kıbar bir insan olan Clairin sanatçının "Dostu" olmadan önce birkaç ay sevgili olmuştur. Sarah'tan bir yaş büyüktür. Yüreği insanlıkla dolu olarak, çağının ilerisinde fikirlere sahiptir. Ludovic Bron onun için, "Sarah'yı kınayıp azarlayarak kendine göre severdi," diye yazar. Johann, sanatçıyla olan ilişkisine bakarak tanışsalar da Clairin'le iyi anlaşabileceklerini düşünür.

"Sarah'nın bir dediğini iki etmeyen bu adam sıkça ahlakçı bir tavır takınır, durumu idare etmekten aciz surat asardı; asardı

ama sonunda da Sarah'nın görkemli sözlerine maruz kalırdı. Ama bu duygu fırtınaları fazla uzun sürmezdi,       Sarah Georges Clairin'i gerçekten seviyor, Clairin de ona karşı tüm yaşamını besleyen tutkulu bir hayranlık duyuyordu..."

Doktorlar, cerrahlar: 15 Mart 1923'te son filmini çevirirken yıkılıp kaldığında, doktor Marot ba ucundadır.

Johann, Pozzi adını görünce gözlüklerini çıkartır. Sanatçı, "Tanrı doktor," diye adlandırdığı bu yakışıklı ve sosyetik cerraha, Samuel Pozzi'ye karşı tarihçinin bir türlü kavrayamadı ı bir tutku beslemektedir.

"Sevgili dost, size, hiçbir varlığın sizden daha değerli olmadığını söylememe ihtiyaç var mı?"

" ok sevgili dost... baca ımı dizimin biraz üstünden kesmeniz için size yalvarıyorum..."

Samuel, yüreğinde kendisine çok büyük bir yer veren bu kadının bacağını kesecek cesareti kendisinde bulamaz.

Hayır! Bu gece olmaz! Bu gece duygulara, acımaya yer yok!.. Johann başka isimlere de bakar ama Samuel'in yüzü bir türlü gözünün önünden gitmez... Baca ı kendisi kesemeyince, Samuel içi bir öğrencisine, profesör Denuce'e emanet eder... Samuel Pozzi 1917'de bir hastası tarafından  ld r l r, bunak bir hasta tarafından...

Sarah'nın çevresinde trajik biçimde  lm   ne kadar da çok insan var? Johann'ın aklına şimdi de bu takılmıştır. Bu tür ölümler sanatçının babasıyla ba lar: adam Piza'da ne olduğu bilinmez biçimde  ld r l r; Sarah'yı vaftiz edecek olan Paris piskoposu Monsenyör Siburg han erlenir; kız kardeşleri birer birer d k l rl r, frengi mi, verem mi, uy şturucu mu bilinmez; kocası Damala morfin yüzünden s ner gider; ya lılık döneminin genç a kı Lou Telegen uy şturucu bağımlısı bir hastadır, 1934'te bir makasla kendisini hançerler; *Daniel*'in yazarı, Maurice Rostand'ın tescilli düşmanı Louis Verneuil de uy şturucu ba ımlısıdır, 1938'de bir otel odasında yaşamına son verir...

Dönem mi böyle bir dönemdir, yoksa Sarah mı bu dönemi

bu hale getirmiştir? Acaba erkekler ölümün esintisini hissetmek için mi... onun yanında bu esintiyi duydukları için mi Sarah'ya yaklaşılmaktadırlar?

Johann giderek daha çok kılı kırk yarar hale gelir; notlar alır, bunları birbirine ekler, bazen bir şeylerin üzerinde uzun uzun durur, söylentileri, doğru olmayan şeyleri arındırmak için her şeyi sorgular. *Tosca*'daki Scarpia gibi izini sürer:

İşte bu Régina; küçük kız kardeşi, birinci Comédie-Française skandalı günlerinde, bu sıralar üç yaşında olmalı; burada da altı yaşında, tamam; Sarah'nın durumuna uyuyor!

Marie Colombier gibi en büyük düşmanı kesilir; Marie'nin *Sarah Barnum*'da peş peşe sıraladığı ağza alınmaz sözleri anımsar:

“Aşk öpücükleriyle uyuşuk, yatak çarşafı altında sabahın ilk pempe ışıklarını karşılarken her seferinde âşığına ‘Bana kadınlığımı hissettiren ilk erkeksin, senden önce aşk nedir haberim yokmuş,’ derdi...”

Johann, “Yalancı! Yalancı!” diye homurdanıyor.

Marie burada durmaz, sürdürüyor; “Fakat nezaketten uzak insanların ağzını bağlayamazsınız ki, sır mır dinlemez ortalığa döküverirler; bir gece oyun sonrası Brebant'nun orada, yemekte onunla dalga geçiliyordu, bir gazeteci, “O mu?” dedi, “Ama onun bir... (burada tıbbi bir terim var) o sert şeyden, anlayın işte yok mu!”

O yazılamayan kelime çok başarılı olur. Çünkü Sarah gençliğinde şunun ya da bunun yanında yatmakta sakınca görmez. Aşk nedeniyle mi? Neden olmasın? Ya da alacaklı korkusundan mı?..

Johann bir tarihçi olarak o günlerde doğum önleyici yöntemleri sorgular. Bütün o “Kamelyalı Kadın”ların günlük yaşamlarıyla ilgilenir... Diyaframı çağrıştıran iğrenç “o sert şey” o günlerde doğum kontrol yöntemi olarak herhalde çok sık kullanılmış olmalıdır. Tıp Akademisi'nden doktor Robert, bir raporda yılda üç yüz bin diyafram satıldığı tahmininde bulunur ki, bu rakam herhalde gerçek rakamın çok altında olmalıdır.

Edmond de Goncourt'un *La Faustin*'ini, özellikle de *Sarah*

Barnum'u okuduğunda, Johann'ın kafası 19. yüzyılın sonundaki yaygın gizli fuhuştan ötürü allak bullak olur. Oysa Sarah Bernhardt'ın "güzel çağ"ı böyle bir çağdır işte.

Son olarak, sanatçının çevresindeki kadınlar, "hanım dostları" kimlerdir, ne yaparlar?

Önce analar: Süt annesi Quimperle başta olmak üzere, Marie-Sophie Ana, "Küçükhanım" dediği zındık Madam Guérard ve sofu bir dindar Matmazel de Brabender.

"Hayranlık duyarak andığım bu iki kadın, benim kusurlarıma da, yeteneklerime de harika bir biçimde uyum sağlamışlardı. Kendimi tanımamla ilgili çabalarımda, bir görüş geliştirmemde, bana çok büyük yardımları oldu; ikisine de çok şey borçluyum."

Sanatçıdan kopmamak için on yedi yaşında her şeyi bir yana bırakan, çok yüksek topuklu ayakkabılar giyen sırdaşı Suzanne Seylor; seçkin dul, gerçek bir hanımefendi, sanatçı için harika bir dost, "sevgili kontesciği" Najac kontesi; yaşamının gecesinde sevgisini sanatçıdan esirgemeyen Jeanne de Gournay; ve nihayet Gheusi'nin garip ve bilmecemsi diye tanımladığı Louise Abbema: "Bu cinsiyeti belirsiz kadının Geyikler Parkı kanalıyla XV. Louis'nin soyundan geldiğine emin olabilirsiniz. "Ressam ve heykeltıraştır, çok iyi bir eğitim görmüştür, on sekiz yaşında sanatçının bir portresini yaparak adını duyurup başarıya ulaşır, birbirlerinden bir daha da ayrılmazlar. Sarah'nın "moruk Japon generali" dediği kadın sonuna kadar Sarah'yı büyülemiş midir? Kesinlikle evet; "general" eşcinsel olduğunu zaten saklamaz, resmettiği kadın modellerden de cinsel tercihi açıkça anlaşılır. Louise de, tıpkı sanatçının oğlu gibi ilginç bir biçimde Dreyfus'u suçlar... Ama bu durum aralarındaki gerçek dostluğun bozulmasına yol açmaz. Sanatçı, "Louise Abbema, dünün, yarının ve ötesinin dostudur!" diye yazacaktır.

Torunu, "Sarah kuşkusuz güzel kadınların çekimine kapılırdı," diye anlatıyor. Louise güzel değildir ama erkek gibi giyi-

nen, onlar gibi sigara içen Morny dükünün kızı “Missy”yi beğenmez ve kınar. “Sarah’nın yeğeni Saryta da benzer cinsel eğilim içerisinde. O da erkeklere özenir ama elbisesinin sadece belden yukarısı, tonlaması, duruşu, seçtiği yüzükler erkeksidir. O da sigara içer. Torunu, “Sarah sevgili yeğenini bu tür alışkanlıklardan, bu tür ortamlardan koparabilmek için az çaba harcamadı, çok uğraştı...” diyecektir.

Johann Sarah’nın çocuksu kadın bakışlarını, her hareketten, her duruştan taşan aşka duyduğu saf inancını görür gibi olur... Ama bu gece kendisinin kullanılmasına ya da kafasının karıştırılmasına izin vermeyecektir. Sarah’nın geldiği ortamın acımasızlığına kendisini kaptırmayacaktır; o ortam ki, anneler yaşlı âşıkalarının yanında kalabilmek için kızlarını satarlar, o ortam ki, XIX. yüzyılın Zola gibi zengin erkekleri, can çekişen *Nana*’lara bakıp, asla yardımlarına koşmazlar.

Johann, Sarah’yı tahrik eder; ondan bir yanıt bekler, kendisini savunsun diye ona atılan tüm iftiraları sıralar.

Hayvanlar dosyasına alaycı bir göz atar. Sağduyulu bir insan, Londra hayvanat bahçesi müdürü Mr. Cross’un armağanı buka-lemun “Crocı-Croça”, aslan Scarpia, Grand dük Alexis’in Belle Isle’deki küçük şatonun havuzunu şenlendirmek için silah zoruyla indirdiği üç bin kurbağa, Minuccio, Bull ve Fly adlı üç köpek, Biziboozou adlı oir papağan ve bu arada unutmadan Darwin adlı maymunla birlikte nasıl yaşayabilir? Sonra bir de bağları yeni çözülen bir timsahın burnunun dibinde havlamak gafletinde bulunan küçük köpek var; Sarah sadık Pitou tarafından vurulup içi doldurularak Juvara asılan timsahı gösterip, “Mezarı” diye mırıldanırdı; zavallı köpekçik hâlâ timsahın karnındadır. Bu kadar değişik, bu kadar çok hayvan için bir kitap yetmez, ciltler gerekir.

Çekingen genç denizci Loti’yle, seçkinci züppe, zenginlik yanlısı Charles Haas arasında ortak ne olabilir? Ölümcül düşmanı Marie Colombier şöyle yazar:

“Evine girip çıkan herkesi fethetmiştir. Sevecenliğiyle kendine yaklaşan her canlıyı avcuna alırdı... Düşmanları, onun tırnaklarını hissettikçe, başlarına türlü oyunlar geldikçe onu karşısına almışlar, ona hasım olmuşlardır. Garip gözlerinde, o garip baştan çıkarıcı güç engin bir bollukla uçuşurdu...”

Johann ayağa kalkar, bu gece kendisini çok yorgun hissetmektedir... *Mucha* dosyasına parmağıyla hafifçe dokunmak için bir an durular; genç sanatçı yirmi yedi yaşında Paris aşkıyla Prag’ı terk etmiştir. Altı yıl ufak, tefek işlerde çalıştıktan sonra bir gün bir dostu *Gismonda*’nın afişini hazırlamasını ister; Sarah taslaklara bayılır:

“Ne kadar güzel! diye beğenisini dile getirir. “Bundan böyle benim yanımda benim için çalışacaksınız. Sizi seviyorum!”

Genç sanatçıyla hemen beş yıllık bir sözleşme imzalar.

Sarah kimbilir kaç sanatçıya böyle parmağıyla dokunmuştur? Delikanlı, Sarah’nın oklarla delik deşik Saint Sébastien’e benzeyen Jeanne d’Arc olarak görüldüğü Grandet tarafından yapılan afişi almak için çılgınca Londra’lara kadar yollara düşecektir...

Oda boş. Siyah başlıklı dosyalar, insan gözlerini kapatınca uçuk tüylü kuşlara benziyorlar. Tüm ev kayıtsız bir sessizliğe gömülmüş. Johann kendisini onulmaz bir yalnızlığın pençesinde hissediyor. Odanın havası boğucu hale geldikçe tarih daha da ağırlaşıyor. Fotoğraftaki o küçük kız nerede? Ya kurnaz yaşlı kadın? Kamelyalı genç kız? Tosca’nın gülüşü?.. Nereye uçup gittiler? O hünsa Jeanne d’Arc nerde?

Johann masasına doğru gelip, annesinin dinlemeyi çok sevdiği Mahler’in 4 numaralı Andante senfonisini seçer. Sonra lambayı kapatıp koltuğunu pencereye yaklaştırır ve karşıdan gelen loş ışıkların okşayışına kendini bırakır. Sarah gelmelidir; gelip mutlaka kendisini ziyaret etmelidir. Bu kadar çok çalıştıysa, onun için çalışmıştır. Onu ateşli bir çağrıyla o kadar çok aramıştır ki! Ama, asla yakalayamaz. Ne yapmıştır da terk edilmeyi hak etmiştir? Yüreği acıyla burkulur. Yaşlı bir adam olması yakındır; yaşlılığın

şimdiden duyduğu ağır ayak sesleri göğsünü sıkıştırıyor. Sarah artık onun çocuğu gibi oldu; varlığını ona adadı, yaşam nedeni oldu ama çağrılarına bir yanıt alamıyor. Yaşamında ilk kez yokluğun ne olduğunu anlamaya başlıyor. Tarih kitaplarının anlatmadığı, hiçbir yerde yazılı olmayan, hesaba kitaba gelmeyen yokluğu hissediyor. Bir saatten sonra artık, arada bir belirsiz bir hareketle plak değiştirip öylece hareketsiz oturmakta. Neden sonra kalkıp el yordamıyla şöminenin üzerindeki şamdanlardan birini yakarak, yakılmaktan kurtulabilmiş aşk mektuplarından birini alıp okuyor. Kısık sesle, ona ya da âşığına ait kelimelerin uçuşmasına izin vererek, bazen düş kurarak, ama ona kavuşmak için bu labirente meydan okumayı göze alarak okuyor...

Geçirdiği kazadan sonra Sarah'ya “bilinmeyen” biri tarafından gönderilen dizeler Johann'ın canını sıkmaya başladı bile. Sarah kimdi?

“Yolcu, işte sen korunaksız,
Dün kuştan hafif alaz
Yok etmiş yuvanı
Ya bileziklerin?
Ama çok daha güzel
Kolların onlarsız!..
(...)
Koru güçlü çekiciliğini!
Toprak kokulu vahşi kokunu!
(...)
Ya incin?.. Ama bu siyah kehribar
Yatıyor dibinde uçurumun!
(...)”

Johann aşk mektuplarını bir hırsız gibi odasına taşır.

Charles Haas'a

*Taptığım aşkım; sana taptığımı söylemiştim, sözümünden caya-
cak mıyım? Seni seviyorum, gülme öyle, canımı sıkıyor... Beni sev-
mediğini biliyorum; ama seviyormuş gibi yapiver. Dost, saat üçte
beni görmeye gel, bu beni çok sevindirecek.*

*Sonra kimbilir, belki bu gece gelmeyerek çok şey kaybedeceksin!
Söyle; beni seviyor musun? Neyse, sonuçta benim için fark etmez.*

Dudaklarını uzatıyor musun?

Gel!

Sarah.

Charles Haas'a

Charles olabildiğince çabuk gel; sizi görmeyi o kadar çok istiyorum ki, kızmayın hemen, canınızı fazla sıkacak değilim; ideali bulacağımı düşünmeden çocuk gibi düşledim, yine de ona sahip olmak istedim; fizik ve ruh olarak ideal ölçülerime uygun bir varlıkla karşılaştığımda bu çiçeği kendi demetime katmak için gözüüm hiçbir şey görmez, her şeye meydan okurum, onu koklamadan ölmek istemem; yine öyle oldu dostum; aşk benim yasam, çılgınca hevesler de rehberim!

Bu yüzden sinirli ve üzgünüm; her zaman bir doğrudan tamamlayıcı bulmayı umut ettim ama bulduğum öylesine dolaylı ki! İşte Charles, beni size çeken de bu; kendimi size adıyorum, işte bu yüzden sizi seviyorum!

Ellerim iki eliniz arasında. Her şeyimle...

Charles Haas'a

Tüm bunlar sizin gibi uçarı biri için çok dramatik. Belki bu duruma çok gülüyorsunuz! Öyleyse ne kadar iyi! Ben uzun süre ağlayacağım!.. Elveda, sevgili Charles, sizin için tarifsiz bir şefkat duyuyorum. Size tapıyorum, beni sevmiyorsunuz biliyorum ama sizi sevmemi engellemek elinizden gelmez! Benim de elimden gelmiyor. Size aşk dolu bir nefes gönderiyorum.

Mounet'ye

Kaşlarını çatma sevdiğim, bana da kızma öyle. Bu sabah oğulcağınızı ateşler içinde görüp onu bir aylığına Paris'e getirdim.

Bu gece hiç rahat değilim, yarın sabah doktor gelinceye kadar oğlumun başucunda olacağım. Umarım önemli bir şey değildir; değildir belki, ama her şeyden önce bir anayım ben.

*Ne söylemek istediğimi anlıyorsun, doğru olduğunu da biliyorsun, bu dünyada laf olsun diye söylenmeyecek şeyler var, yani benim için şimdi yaşamı sevmek, aşkı sevmeme ya da aşkı tanıma-
ma yegandır! Sana aşkımı, aşk yangılarımı, hayal kırıklıklarımı,
sonu gelmez arayışlarımın hep boşa çıkışını, seller gibi dökülen
gözyaşlarımı, güçsüzlüğümün çığlıklarını ve beni intihara kadar
sürükleyen umutsuzluğumu anlatmadım mı?*

*Sana bunları anlattım, çünkü hepsi de gerçekte sevgili efendi-
dim, çünkü senin yüzünden daha fazla ağlamak ve umutlanmak
istemediğimdendi. Aşkla ilgili her şeyi, soluduğum insana değil
ama benim olana, hatırımdaki insana borçluyum, sonuçta sev-
mekten, seni sevmekten öylesine mutluyum ki! Gel, yaslan yüreği-
me, bana gönlünü aç ki içine girebileyim, senin her şeyin olabile-
yim, iyi ve duygulu bir kadın yüreğinden anılarla ve umutlarla
gelen bu öpücüğü kabul et.*

*Seni seviyorum, gerçek bu işte; seni tüm ruhumla seviyorum.
Kollarımı boynuna dolar, dudaklarımı dudaklarına bırakır, ku-
lağına bildiğin tüm aşk sözcüklerini fısıldarım.*

*Senin
Sarah Bernhardt.*

Mounet'ye

*Sevgili Jean ben iyi değilim, ama hiç iyi değilim. Bu zavallı
hasta yarattığı sana göstermeye cesaret edemedim. Sana sadece yü-
reğimi, canımı, aşk öpücüklerimi ve sevgimi gönderebiliyorum.*

*Benim tatlı efendim, her zaman seni düşündüğümü, salt se-
ni düşlediğimi, tek dileğimin kaşlarını çattırmadan senin olmak
olduğunu; metresin, malın, senin olmak olduğunu biliyor mu-
sun?*

*Seni hatırlatan her şeyin yüreğimi hoplattığını biliyor musun?
Zavallı geçmişimin tüm pişmanlıkları ve gözyaşlarıyla ve tüm
varlığımla seni sevdiğimi biliyor musun?*

Tüm yaşamımı, öpücüklerimi, o aptalca duygularımı keşke geri alabilsem; keşke kafamda, seni sevdiğği anda saflaşan yüreğim gibi temiz olabilse. Seni sevdiğimi bil, gerçek bu aşk kadar büyük bir şey. Bu dudaklar seninkilere iyi geceler diliyor, ayrıca dinle bak, gevezeler ne diyor!

Sarah.

Mounet'ye

Ah Jean! Kızma lütfen sevgilim. Gün boyu çok acı çektim, kesinlikle uslu durmalıyım yani, iyi biri olmak istiyorsan, gelir beni öpersin, ama sonra evine gider yatarsın. İşte, benim kısa nutkum bu kadar, bitti. Şimdi sana bir sır vereyim; canını sıktığım için çok üzüldüm, çok pişmanım. Bir daha böyle kaka olmayacağım, hayır, asla, sana yemin ederim -gülme öyle- seni seviyorum, seni seviyorum, seviyor, seviyorum. Keşke hemen yarın oluverseydi, çünkü artık iyileştim.

Öpücüklerini yutar, sana da benimkileri veririm.

Sarah Bernhardt.

Mounet'ye

Jean sevgilim,

Provalara takıldım. Dehşetli bir öksürük kriziyle helak oldum, ardından kan tükürdüm. Perrin ve Feuillet beni arabama kadar taşıdılar, şimdi yataktayım. Lütfen sevgilim, sana yalvarıyorum, ne olur beni görmeye gel. Ne kadar sevineceğimi tahmin edemezsin(...). Yaptığım aptallıklar için beni bağışla; (...) bağışlanmaya çok ihtiyacım var, çünkü çok acı çekiyorum(...).

Sarah.

Mounet'ye

(...) Yolcu'yu gece saat yarımında oynadım, işim ancak biri çeyrek geçe bitti, eve saat bir buçukta gelebildim, sana gelmeye kalksam ikiden önce gelemezdim, canım çok sıkıldı doğrusu. O yüzden ben de sana haber veremedim, beni bir sürü şeyle suçlayacağını bilmeme rağmen evime geldim. Çok kötü oldu, hem de çok kötü oldu ama seni kızdırmak istemedim, seni seviyorum(...). Sevdığım sensin, seni uzun süre sevmek istiyorum, her zaman demiyorum çünkü bu ironik olur. Bana bir satır olsun yaz da bu gece odamda bana cesaret ver. Yazar mısın?

Öpücüklerim dudaklarını yorana kadar boynuna asılı kalmak üzere...

Sevgilin
Sarah Bernhardt.

Mounet'ye

Ah! Ağlama lütfen Jean, n'olur ağlama! Bilmiyorum neden ama gözyaşların hep peşimde, gözyaşların beni yakıp, eritiyor, çok mutsuzum (...). Tatlı arkadaşım, taptığım sevgili, aşkım geri geleceğim, bekle beni!

Evet, sonunda niye kararsızlık gösteriyorum ki? Mutluluk bana kollarını uzatıyor ama beni sevmediğin gün mezar yakınımda olacak değil mi? O son büyük sahneyi oynamak öylesine kolay ki. Bunun için, bir gün sen yolunun üstünde güzel bir yaratıkla karşılaşacak, ondan ne bileyim, bir yaşam sevinci duyacaksın, bu da bana yetecek. Güzel ve özverili ruhunun bu şehit, bu ölüm yüzünden herhalde acı çekmesi gerekiyor. Hayır, hayır, binlerce kez hayır! Yarın geliyorum; hayır, bu gece geliyorum; senin gözyaşlarının yüreğimi burkarken gözyaşlarımdan gözlerim kıpkırmızı, tüm varlığımla acılar içindeyim.

Sev-beni-sev-beni ve bu acılı, bu pişmanlık ve tutku dolu çağlığı duy!
Sarah.

Cumartesi, Le Rouet,
gece yarısı

(...) Yücelik gösterip yazdığım mektubunu, senden umudumu kestiğim, artık alışkanlık haline gelen haykırışlarımı yine saliverceğim bir anda şamdanımın üstünde bulduğumda nasıl mutlu olduğumu, nasıl gururlandığımı anlatamam Aman Tanrım, iyi de ne olacak benim halim?

(...) Kalbinin sesini dinleyip, inatla sana açılan kollara atılmakla ne kadar haklı olduğumu bir bilsen! Korkularım, kaygılarım ve gözyaşlarım artık gerilerde kaldı, güneş gibi parlayan gelecek karanlık geçmişi sildi attı. O öğlen sonrasında bana, kıskançlığımdan kaygılandığımı söylüyorsun, geçmişi anımsamamdan mı korkuyorsun? -Ama geçmiş ancak bir yansıması olduğunda var olabilir.- Oysa şimdi, tüm varlığını aşan biçimde içinden kopup gelen, engelleyemediğin tutkulu çılgılığından sonra, bu çılgılığın bana sıcak bir ışık seli olarak ulaşmasından sonra sana güveniyorum, inanıyorum, umutlanıyorum! Ah Sarah, Sarah, Sarah'im! Ne kadar mutluyum! İşte beni seviyorsun! Gerçekten seviyorsun! Gerçek bu! Hayır; seni bir daha kuşklarımınla üzecek değilim, bir daha kuşkuya kapılacak olursam bu andan itibaren bu, gerçek bir haksızlık olur, bu tür kuşklara düşlerimde bile tahammülüm yok artık; hasta hayal gücümle kırılğan ve nazik bedenini emri altına almış bir şimera* olarak tasavvur ettiğim bu kadının bir geçmişi yok, beni iyi anlıyor musun? Artık bu kadını tanıyorum! Bu kadın şimdi var. Onu bugün gördüm; yarın da göreceğim, her zaman göreceğim! - Seni görüyorum! Şimdi seni hissediyorum, şimdi içimdesin, seninle şimdi bütünleştim, şimdi biz olduk!

Artık hiçbir şeyden kaygılanma, mutlu olacaksın; madem ki sen bazı kötü alışkanlıklardan vazgeçmiyorsun, öpücüklerimle alnını

*) Şimer: Başı ve göğsü aslan, karnı keçi, kuyruğu ejderha olan, ağzından alevler püskürten masal yaratığı (çev).

sorgular, kollarını dantel bileziklerle donatır, bu lüks alışkanlıklardan seni mahrum etmem, ne yapalım!!! Sevgili aşkım, sevgili kadın, sevgili efendim sen de güven, inan ve umut et; gelecek iyi niyetli insanlarındır! Biz genç ve güçlüyüz, biz birbirimizi seviyoruz!!

Senin çok şanslı Jean'ın.

Mounet'den Sarah'ya

26 Temmuz 1873,

Cumartesi sabahı.

Ah! İnan ki kendimi savunacak, suçsuz olduğumu söyleyecek değilim. Olan oldu. Sana unuttuğın de miyorum, ama benim yüzümden ektiğın acılardan ötürü, aşkım adına, benim de acılar içinde kıvranmam adına beni bağışlamamı diliyorum. Taptığım sevgili, sana vurduğumu söylüyorsun. İnan hiçbir şey hatırlamıyorum, ama kollarında ellerimden kalan morlukları, ağlamaktan şişmiş, kıpkırmızı gözlerini, uyandığımda da beni izleyen kötü bir kâbus gibi görüyorum. Hayvanlaşmış olmalıyım; şimdi, durup dururken bu hale gelmiş olmanın üzüntüsü içindeyim. Görüşüne aldandığımı ve bu denli acı çekmene haksız suçlamalarımın neden olduğunu düşünüyorum. Ayaklarına kaşınarak, yüreğimin tüm gücüyle beni bağışlayan için yalvarıyorum; gece boyu tüm yakarışlarımı ve gözyaşlarımı, soğuk ve sessiz yanıtsız bıraktın. Bunu nasıl yapabildin? Söyle bana! Daha iki gün önce aşkını kanıtlamak için nedenler gösteren, bir an için de olsa geleceğe umutla bakmama yol açan bir mutluluk sarhoşluğu yaşamama neden olacak kadar içten davranan sen, nasıl oldu da dün aniden beni sevmediğini, hem de bir aydan beri sevmediğini söyleyebildin? Bir aydan beri, ha? Bu ne demek şimdi? Birlikte yaşamımızın hangi olayı böyle bir tarihle ilgili? O kadar düşünüyorum ama aklıma bir şey gelmiyor! Kollarındaki ezikler, çürükler nasıl olsa bir süre sonra geçer, unutulur gider, ama sözlerinin

bende açtığı yaralar asla iyileşmeyecek, asla kapanmayacak sevdiğim! Bana ne zaman yalan söyledin? Önce mi, sonra mı? Neden böyle bir yalan? Ben ki seni o kadar çok sevdim, ben ki seni hâlâ ve hâlâ seviyorum, ben ki seni sen olduğun için seviyorum, sen de beni bencil ve kaba olmakla suçluyorsun! Sarah!.. Sarah!.. Sana o kadar çok şey söylemek istiyorum ama uçup gidiyorlar, şu anki acımın içinde boğuluyorlar. Sana gelecekle ilgili tasarılarımı, planlarımı anlatacaktım oysa... Kafam hep bu tür şeylerle doluydu, ne güzel şeyler kurmuştum!..

O gece haksızlık ettim, yanlış davrandım. Bağışla beni! Bunu söylerken haksızlık ettiğimi, evet, haksızlık ettiğimi özellikle vurgulamak ve davranışımı yanlış bulduğumu bilmeni istiyorum... Seni de asıl ağlatan, uzun süredir senin için olduğu kadar kendim için de beklediğim, ortak düşümüzü gerçekleştirecek son aşk kanıtını sunduğun sırada seni suçlamam değil mi? -Ah! Bana evet, öyleydi de! Sana inanıp, bir daha asla senden kuşkulunmayacak, istemeden de olsa benim yüzümden katlanmak zorunda kaldığın acılara karşın beni bağışlayabilirsen seni çok daha fazla seveceğim(...).

Bana daha fazla kızma; bu da haksızlık olur... Seni sevdiğimi, ayaklarına kapanan ve pişmanlıklar içinde kıvranan bu insandan korkmayı sürdürürsen sana bir daha sevgimi söyleyemeyecek olmaktan deliye döneceğimi bil yeter.

Jean.

Mounet'yle ilişkisinin bitişi:

Pazar sabahı, 27 Ağustos 1873

Evet Jean, bir hayvandan farksızdın, haksızdın ve ölçüyü kaçırdın.

Despotluğunun düşlerini yok ettiğini hissettim, çünkü benim de tasarılarım vardı. Aşkla birlikte güven de doğmaktaydı, söyle-

diğim birkaç yalan (ki bunlar da yine sevgimi kanıtlayan şeyler) bu denli suçlanmamı gerektirmemeliydi. Sana gerçeği söyledim. Jean, bir aydan beri birlikte olduğumuz değişik yerlerde ve her fırsatta o gemlenemez kıskançlığıyla beni defalarca üzdün, yaraladın ve kırdın.

O gece pişmanlıktan kaynaklanan yürek darlığının acısını tattırdın, kaba ellerinin altında yüreğimi oksayan düşlerimin, içimde kök salmaya başlayan tasarılarımın yıkıldıklarını görmemnin acısıyla ağladım.

Son kızgınlıklarımnda, şatolarımı sarstığını hissediyordum ama şefkatimle hâlâ ayaktaydılar, hâlâ yıkılmamışlardı, oysa şimdi... her şey bitti!

Jean, o gece her şey yıkıldı, gözyaşlarımın seline kapılıp gitti. O güzel düşler bırak uyusunlar; onları uyandırmayı artık istemiyorum...

Hayır Jean, sana yalan söylemedim -hissetmekte olduğum acının iki gündür senin yüreğinde de yankılandığını görüyorum- yaşlı gözlerinle bakışlarım karşılaştığında heyecanlandığımı hissettim; Jean ben seni sevdim.

Aslında gerekli ama sana daha fazla acı çektirmek istemiyorum, çünkü yüreğim çok kırık, anlıyor musun? İyileşebilir miyim, bilmiyorum - giyinmeme yardım edecek arkadaşlarımı benden uzaklaştırıp, soyunma odama kimseyi sokmayarak kadın saygınlığımı her fırsatta aşağıladın, dostlarımın kapı önlerinde beklemelerine neden oldun. Bunu yapmakla onlara, o benim, o benim metresim, onu çıplak olarak her gün ben görebilirim, diyordun. Zavallı Jean'ım benim anlamadın; aşk verilir, ama alınması istenmez. Rezalet çıkmasın diye kabalıklarına katlandım, sonunda sana kendi ellerimle verdiğim silahla vurdun beni; sana duyduğum şefkat, sana duyduğum aşk senin elinde bana karşı açtığın bayrak oldu.

Beni çok üzdün Jean, ama mademki dileğin bu yönde, seni bağışlıyorum. Ama benim için bağışlama, unutmak anlamına gelmez. Düşünmesi ve unutulması için kalbime zaman tanı; aşkımız-

dan kalan kırıntılarla ne yapabileceğimizi daha sonra görürüz. Sevgili Jean bu seni üzmesin; sanat çok geçmez bizi yine bir araya getirir. Bırak yüreklerimiz bu işe hakemlik etsinler, sevgimizi daha fazla zorlamayalım. Sağlucakla kal Jean, berbat bir biçimde hırpaladığın kafamı ellerine emanet ediyorum. Öpücüklerin dudaklarımda aşkı yeniden canlandırır mı, emin değilim.

Sarah Bernhardt.

Mounet'den Sarah'ya

28 Temmuz 1873

Sana bir daha yazmamaya kesin kararlı olmama karşın mektubun beni altüst etti, taptığım sevgili. Sana karşı yaptığım hak-sızlıkları bu kadar soğuk ve resmi bir ifadeyle dile getirmen kalbimi hüsrarla doldurdu... Acımasız bir gerçek var şimdi karşımda: beni sevmiyorsun, hatta hiç sevmemiştin!..

Bu satırları ikimizden söz etmek için yazdığımı sanma tek sevdiğim. Son rolün karşısında bazı gazetelerin takındıkları tutumu görünce, aramızda okyanuslar da olsa, isyan etmekten kendimi alamadım: Hiçbir şeyden çekinme! Doğru olan sensin; çizdiğin yolda yürü, hiçbir şey cesaretini kirmasın! (...)Harika bir ustalık sergiledin... Eleştirmenler kadın şüurselliğinin bir özeti haline getirdiğin (bunu söylerken gülmiyorum) bu küçük rolü izleme fantezisine kapılacak olurlarsa, sen de intikamını almış olursun! Çünkü bununla yetinmek zorundalar, çünkü bir tiyatro eleştirmeninin başına gelebilecek en kötü şeye; ömür boyu bilinçleriyle küs yaşamaya mahkûmlar.

Bunun dışında sevgili meleğim... o güzel, o yırtıcı, o kırmızı pençelerinden en platonik öpücüklerle öperim, ben hep seninim.

Jean.

Mounet'ye

Mutluluğumuz ayrılmamıza bağlı. Böyle bir mutlakiyete asla tahammül edemem, siz de sonsuza kadar mutsuz olursunuz.

En iyisi sadece dost kalmamız, gelin aşkımızı anlayışlı bir dostluğa dönüştürelim... Ben aşkı sadece sizden ve sizinle öğrendim. Yüreğim hâlâ alev alev ama artık onu kapatıyorum... Zaferleriyle sanatı şenlendirsin! Oysa siz dostum, sevgili olarak kalmamızı mı istiyorsunuz?.. O zavallı çiçekli mevsimimiz ne yazık ki bitti. Sonbahar yaprakları şimdiden hüznün saçmakta. O mevsimi başlatmayı bilmiştin ama başlattığın gibi bitiremedin - seni her zaman hatırlayacağım.

Acılarla Sarah.

Mounet'nin yanıtı

Hiçbir şey, ama hiçbir şey anlamıyorum, yoksa yüreğim acılar içinde böyle kıvranmazdı.

İki gündür sizi aynı yürek yangısı, aynı gözyaşlarıyla bekliyorum, bana dönünceye ya da... ölünceye kadar bekleyeceğim.

*Her zaman senin
Jean.*

Mounet'ye

Jean,

Sık sık sinir krizleri geçiriyorum, hayır, hayır; aslında canım, ruhum, yaşamımın özü acılar içinde; her şey bana karşı, her şey acı, bezginlik ve hüznü çağırıştırıyor!.. Bağısla beni dostum ve gözyaşlarıma, korkunç fırtınaların sağanaklarına karışan bu öpücüğümde seni sevmeyi sevenin, senin olanın en aşıkane öpücüklerini bul.

Sarah Bernhardt.

Mounet'ye

Jean,

*Size yazamadım, çünkü yorgunluktan bitkin düşmüştüm. Dört gece boyunca aralıksız, on sekiz yaşında ölüme yenilen zavallı bedenle uğraştım. * Ayakta kaldım ama daha ne kadar dayanırım bilmiyorum.*

Yaşlı gözlerim size öpücüklerini yolluyorlar, dostluğum da aşkınızı kucaklıyor.

İyi geceler Jean.

Güzelve uyunun ve adına Sarah Bernhardt denen bu marazlı, endişeli, kaprisli yaratık için üzülmeysin.

Mounet'ye

10 Aralık 1873

Bu acılı ve uzun can çekişme kaderin bir cilvesi - ölümlle bu savaş haksız bir mücadele.

On sekiz yaşı bağışlanmak için çırpınıyor; bir lütuf gösterildi ama çok sürmeyecek. Size en acılı gülümsememi gönderiyorum Jean, dudaklarınızdan da gözlerime dostça öpücükler dilemekteyim; çünkü sizin rahatınız ve sanatımız için böylesi gerekiyor.

Sizi çok seviyorum ama hiç sevmiyorum.

Sarah.

Mounet'ye

Bay Mounet-Sully,

Dün akşamki kaba karşılamanızdan bir şey anlamadım. De-

*) Kız kardeşi Régina, Sarah'nın yanında ölmek üzeredir, zorunlu olarak Mounet'den uzaklaşır.

ğerli Mounet, bu şekilde davranmanızı gerektirecek ne yaptığımı bilmiyorum. Son görüşmemizde, hafızam beni yanıltmıyorsa, kendi açımdan neyin uygun olduğunu bildirmiştim - size resmen sizi sevmediğimi söyledim, aşk yerine dostluğumu verdiğimi, sizden de aynı şeyi beklediğimi söyleyerek elinizi sıkıp sizden ayrıldım. Buna karşın neden sitem ediyorsunuz? İçten davranmadığım için sitem etmiyorsunuzdur sanırım; dürüst davrandım, sizi asla aldatmadım, tümüyle size aittim.

Elinizdeki kızımetini bilemediyseniz bu sizin hatanız. Üstelik, görüyorsunuz sevgili Jean, ben mutluluk için yaratılmamışım, bu da benim hatam - sürekli yenilenen hır güür içinde yaşıyorum, galiba ömrümün sonuna kadar da hep böyle olacak.

Dün nasıl doyumsuzsam, yarın da aynı doyumsuzluğu yaşayacağım, kalbim yapabileceğimden daha fazla çarpmak istiyor, zayıf bünyem aşk yüzünden her zaman yorgun, ona bir "ok" de-dirten bir aşk yaşamadı ki hiç.

Şu sıra tam bir bitkinlik içindeyim; sanki yaşamım durmuş gibi. Ne neşe, ne acı hiçbir şey hissetmiyorum, korkunç bir bıkkınlığa gömüldüm. Keşke size kendimi unutmak elimden gelseydi, ama bana kızmayın ne olur. Ne yapmamı bekliyorsunuz; ben yarım adamın tekiyim, bana kızılmaz. Ama temelde iyi biriyim, inanın öyleyim, acı çekmenizi engellemek elimden gelse, hiç düşünmeden yapardım! Ama sizin tek derdiniz, öldürdüğünüz aşkı-m! Ah Jean, sevgili Jean, benden dostluğunuzu esirgemeyin, size yalvarırım.

Sarah.

Mounet'ye

6 Ağustos 1874

Değerli Mounet,

Bu gece harika olacaksınız, işte size yemin. Dün size sözünü et-

tiğim o hıçkırıktan lütfen sakının. Dün, bütün bir gece sizin de bildiğiniz sahneyi çalıştım; dehşet duygusu vererek okuyabilmek için elimden geleni yapacağım. Sizi memnun edebilmek için, yemin ederim, tüm iyi niyetimi, tüm isteğimi ortaya koyacağım.

Cesaret, akşama görüşürüz.

*Arkadaşınız
Sarah Bernhardt*

Mounet'nin Sarah'dan ayrılış mektubu.

18 Ekim 1874, Pazar, saat: Gecenin biri.

Gelmeyeceksiniz, artık eminim, kısacası iyi de yapacaksınız...

Evet, doğru; karımı çok üzdüm, ağlattım (Johann'ın aklına, Mounet'nin Sarah için terk ettiği karısı Maria Favart'ı gelir), beni severdi, iyi bir insandı, sizden de daha güzeldi, kalbimi ele geçirmenizden ötürü, kendisinden hiçbir şey saklamadığım karımı bana acıması için adeta zorladım, çünkü beynimin sürüklendiği bu serüveninin yol açacağı tehlikelerin bilincindeydim...

Zaten uzun bir süredir, onca dillendirip kanıtsız bıraktığınız aşkınıza inanmıyorum. Daha önce kopamadıysam, sizde, umutsuzca da olsa, bazı iyi duyguların varlığına inandığımdandı. Bitti. Hakkınızda hüküm verildi. Artık tehlikeli değilsiniz. Bana alçakça bir şey yapmamı önerdiniz, şu son günlerde kendi kendime, "Bana bunu önerdiğine göre, kabul etmeyeceğimden emin olmalı. Beni sevmiyor; kesin kopuşun benim tarafımdan geldiği havasını vermek kurnazlıktan başka bir şey değil," diyordum. Evet, gerçekten böyle düşünüyordum. Bir kez daha yanıldığımı görmek beni şaşırtmayacak.

İşler bu noktaya kadar gelip güzellikler yok olduysa, bu gece yazdığınız gibi şeyler yazılabiliyorsa (gerçekten, imza bile yoktu), insan karşısındakinin de aynı duygular içinde olduğunu düşünür.

Öyleyse elveda, bu kez tam olarak elveda zavallı kızım. Tanrıya dua edin de, bir an önce kayıtsızlık haline geçeyim, yoksa zayıf doğam nefretin pençesinde korkunç bir hale gelebiliyor.

Mounet'ye

Tatlım ben sana bir aşk mektubu değil, sağduyu gereği bir mektup yazdım; yöneticinin odasından çıkarken, akıl almaz inatçılığınızın yol açtığı can sıkıntısından söz ettiği için yazdım... Lütfen, sanat adına, sana duyduğum derin sevgi adına, lütfen aklını başına topla biraz!

Dene en azından! Gelecek haftanın sanat kurulu üyesi olarak senin adın geçiyor, bildiğim bir şey var ki söylüyorum, ama sen muhalif kişiliğinle yeteneğinin başına olmadık işler açıyor, el âlemin ağzına laf veriyorsun; seni seven bazı arkadaşlarınla konuştum, beni bir kırya çekip -beni anlayarak- bende uyandırdığın sonsuz şefkati fark ederek, sanki hepsi de ağız birliği etmişler gibi senin muhalif kişiliğinden korktuklarını, bir komite söz konusu olduğunda senin nedensiz yere korkunç bir tartışma başlatmandan çekindiklerini söylediler.

Yani, sevdiğim, senden rica ediyorum, hatta sana yalvarıyorum, herkese karşı şu tek başına olma düşüncenden vazgeç; haklı değilsin, (...)!

Kendini birazcık zorla, azıcık zorla ne olur, aşkım adına sana bunun için yalvarıyorum...

Mounet'den Sarah'ya

8 Kasım 1874

Zavallı Sarah'm

Bana çok acı çektirdiniz ama ben sizi o kadar çok sevdim ki!..

Beni aldattığınız için sizi bağışlıyorum, çünkü mutsuz olduğunuzu tahmin ediyorum. Sizden tek bir dileğim var: Sizinle olan ilişkimde beceriksizce davranmış olsam da, ne yaptıysam en azından sizin için en iyisini, kendinize karşı saygınızın artmasını istediğimden yaptığımı arada bir düşünmeniz.

Ama siz benim yaptıklarımı istemediniz. Belki de içinize sindiremediniz... Her neyse, ben sizi bağışlıyorum ama bize acıyorum.

Mounet-Sully.

Mounet'ye

Sağol Jean, sana tüm kalbimle teşekkür ediyorum, yazdığın güzel şeyler için, beni bağışladığın için binlerce teşekkür. Böylesi iyi. Yazdığınız her şey çok güzel.

Sizi sonsuza kadar şükranla anacağım.

Sarah Bernhardt.

Pierre Loti, Oda:

Çok şatafatlı, çok büyük paralar harcanmış ama bir cenaze evi gibi hüznünlü büyük bir oda; duvarlar, tavan, kapılar ve pencereler ince siyah saten kumaşla kaplı - sıçanla şimer arası bir renkte Çin sateni. Aynı kumaştan büyük bir gölgelik; gölgeliğin altında kokulu ve değerli bir ağaçtan yapılmış, üzerleri kabartma beyaz saten kumaşla kaplı iki tabut. Sütunlu, abanoz büyük bir yatak; uzun ve siyah perdeleri var, perdenin üzerinde kırmızı bir Çin ejdeha kabartması, ejderhanın pençeleri ve kanatları sim kabatma.

Bir köşede ayaklı büyük bir ayna, çerçevesi siyah kadifeden, bu çerçevenin üzerine bir vampir asılı, tüylü kanatlarını açmış gerçek bir vampir.

Bu cenaze zenginliğinin ortasında üç karakter saten bolluğu-

nu bölüp parçalıyor; aynanın önünde ayakta el ele tutuşmuş birbirine bakan üç karakter...

Bunlardan birisi bir iskelet -aşktan ölen genç bir adamın iskeleti- adı Lazare olan bir iskelet, yani kemikleri beyaz ve fildişi gibi cilalı, ayakta durma yeteneğine sahip, “poz verebilir” bir anatomi dersi harikası.

Ortada bir kadın var, uzun beyaz saten eteklikli bir kadın, kocaman koyu gözleriyle, seçkinliği ve farklılığıyla, olağanüstü çecikliliğiyle garip bir yaratık: Sarah Bernhardt.

Grubun üçüncü karakteri bir İstanbul bayramından çıkıp gelmiş gibi sormalı ve işlemeli giysisiyle genç bir adam: Pierre, ya da Loti, ya da dilerseniz Ali Nesim.

Bu orospu odasının dünyada bir eşi daha olmasın ve salt üçümüze ait olsun istedik...

Pierre Loti'den Sarah'ya

*Beni yanınıza kabul etmenizden bu yana olanaksız ve bekle-
nilmez bir şeyle doldum ve tüm yaşamımın değiştiğini hissediyorum.*

Yakında gideceğim ülkeler hakkında size zaman zaman yazacağım. Bana bunun için izin vermiştiniz. Sizden çok uzaklardaki varlığımdan söz edeceğim; yalnızlık izlenimlerim arasında size tekrar kavuşacağım. Bu dünyada onulmaz biçimde yalnızım.

Sizinle haberleşerek, ben, zavallı garip denizci, “bir yıldıza âşık yer kurdu” derin ve farklı bir zevk duyacağım. Durumu bu şekilde komikleştirdiğim için beni bağışlayın.

Mektuplarım canınızı sıkarsa, onlara bakmayıverirsiniz. Onları Lazare'a verirsiniz, o da yarasa suratıyla okur.

Sizin yanınızda geçen o birkaç anın büyüsunü hâlâ yaşamak-tayım, bir taraftan da beni saçmasapan halimle -özellikle bir Türk kıyafetiyle- gördünüz diye hâlâ titriyorum... Beni denizci

Pierre olarak hatırlamanız daha çok hoşuma gider, belki sizi de bir an için eğlendirir.

Sizi iltifatlara boşup şımartmayacağım; bu tür şeyler bana aptalca geliyor - bu tür şeyleri ancak avamlaştığımda yaparım zaten.

Ama size sadece bir kez şunu söylememe izin verin; siz benim için tüm kadınların üstünde narin ve harika, çok yükseklerde yer alan bir idealsiniz, üstelik doğanızın karanlık ve gizemli yanı beni, tüm büyüğü yanlarınızdan daha çok çekiyor.

Pierre.

Pierre Loti, Akşam yemeği.

Pazartesi gecesı, saat 24. Her gün biraz daha sevimli, her gün biraz daha zarif, sanki yirmi yaşında gibi şaşılacak ölçüde genç, akşamları Kleopatra'yı oynayan Sarah'yla birlikte akşam yemeği yedikten sonra, onun arabasıyla tiyatroya gittik. Tüm Paris'i kat etmemiz gerekiyordu; atlar hızlı koşmasına rağmen, yine de yarım saatlik bir yol. Seçkin arabasında birbirimize yaslanmış bir halde, yarı yatmış bir durumdaydık; sadece duygularımızın değil, ruhlarımızın da hiç olmadığı kadar birbirine yaklaştığını hissettik. İnce, zarif ve harika bir kadın, biraz sonra inci grisi ipek bir manto, başında sarı saçlarının arasında beyaz danteller Kleopatra'yı oynayacak... Ona, "Biliyor musunuz, birlikte akşam yemeğini, yemekten sonra arabada birlikte olacağımızı bildiğimden kabul ettim, yolumu gözleyenler vardı ama onları ektim," diyorum. O da beni, "Sizi başka bir şey için mi davet ettiğimi sanıyorsunuz?" diye yanıtlıyor. "Bu araba gezisi olmasa, aceleye getirdiğim yemek ancak bir başlangıç olabilirdi. Daha sonra arkadaşlarınızla birlikte yeniden yemek yiyeceğinize adım gibi eminim. Hayır derseniz çok gülerim!" Ben de, "Evet," deyip gülüyorum, "çünkü doğru, gidip karnımı doyuracağım ama şimdi tiyatronun daha uzakta olmasını, hep böyle kalmamızı istiyorum."

“Ben de,” diyor. “Arabacıya biraz daha dolaşmasını söylememi ister misiniz? Seyirci beni nasıl olsa bekler.”

Başını omzuma yaslıyorum, o altın sesiyle hüznü ve ciddi bir tür itirafa başlıyor. Bu da başka bir rol mü? Hiç sanmıyorum, öyle bile olsa harika oynuyor, üstelik seyirci böyle bir şeyi asla görmemiş olmalı. Yan tarafımızda kış gecesinin çamurdan donuklaşmış buzları, hızla sokakları ve caddeleri aşıyor, ışıkları, yol işçilerini, kalabalıkları ardımızda bırakıyoruz; hız ve karanlıkta bir birimizin içinde kaybolmuşuz.

Büyüleyici şey, yaşamının her zaman boş ve hüznü olduğu nu söylüyor; ne kadar az çılgınca davranılırsa, dünyanın efsanelerden o kadar az hoşlandığını ekliyor; içinde, derin ve gizemli bir yerde on yıldır bana özel bir köşe ayırdığını bu şekilde öğreniyorum. Onu dinlemek, ona inanmak çok güzel; daha da güzeli dudaklarımı yavaşça onun dudaklarına bırakmak.

İşte tiyatro. Sonunda geldik. Ben arabada kalacağım, beni prensesin evine götürecekt. Açık renk elbiselerini dalgalandıran son derece zarif, eşsiz hareketlerle narin ve büyüleyici iniyor, tiyatroya girişini görmek için bekleyen kalabalık engelini aştıktan sonra dönüp bana görkemli bir veda öpücüğü gönderiyor.

On sene kadar oluyor; ben de geçişini görmek için bekleyen kalabalığın arasında kaybolup gidenlerdendim, o gün bana gün gelip seçileceğimi, büyüleyici varlığın arabasıyla evine götürüleceğimi söyleseler düşer bayılırdım herhalde. Bu oldu; oldu ama diğer şeyler gibi biraz geç oldu; o anın esrikliği de, uzaklaşan sesiyle birlikte uzaklaştı, küçük elinin sıcak temasını da aldı götürdü.

Richepin’e

Jean,

Umutsuz ve kırık mektuplarımı bulunabileceğini umduğum her yere gönderdim. Herhalde hiçbirisi sana ulaşmadı; bu mektubum da aynı yazgıyı mı paylaşıyor? Bilmiyorum, ama ben yine

de yazıyorum; dostun Ponchon mektubu postaya verebileceğini söyledi. En dehşetli acılarla diz çöküp yalvarıyorum. Bana bir çakıl, bir çiçek, benim elim gibi kâğıdın üstünde koşan ve kâğıdı yakan, senin elinden çıkmış bir kelime göndermen için yalvarıyorum.

Acıdan deliye döndüm. Çevremdeki ölü sessizliğine inanmak istemiyorum. Acı çekiyorum Jean, içim yanıyor. Neredesin, ne yapıyorsun, yoksa seni yaraladım mı, - aman Tanrım böyle bir işkenceyi hak etmek için ne yaptım?.. Yoksa... yoksa geçen sefer sana kötü mü davrandım: Söylediğim kötü sözler, yaptığım kötü şeyler için içim kan ağlıyor...

Gittiğinden beri çektiğim acıyı nereden bileceksin! Notunu alınca olduğum yere fıktım kaldım, yatağımdan çıkamadım. Ponchon sana bir tek kendisinin beni yatıştırıp rahatlatabildiğini söyleyecektir, çünkü seninle ilgili olarak bir tek Ponchon'la konuşabiliyorum...

Dinle bak; saklandığına ve yerini kimsenin bilmediğine göre, gelip seni görmemi ister misin? Tiyatroyu da, Maurice'i de boş ver, hiçbir şey umurumda değil! Seni, sadece seni istiyorum. Ardına dönüp bakacak değilim; alçalıp, rezilleşeceğimi biliyorum, ama ayaklalarının dibinde olacağım ya da benden baktığını söyle, artık beni hiç sevmediğini söyle, aşkımı taşıyamadığını söyle, kelimelerinle vur öldür beni!.. Yani sen şimdi benim sessizlik içinde kalabileceğime ciddi ciddi inanıyor musun; tutkumun senin kaybolduğunu bilmekle yetineceğini mi sanıyorsun; seni sevdiğimi söylediğimi yoksa duymadın mı? Jean, karşı çıkma lütfen, eğme kaşlarını öyle! Ağlıyorum, işte hepsi bu, ağlıyorum; ağladıkça da çirkinleşiyorum. Gururunu okşamak, iradeni sınamak, bana patronun kim olduğunu göstermek istediysen, bu oldu; bana bu denli acı çektirebildiğine göre senin iradenin benimkinden üstün olduğunu artık biliyorum; bundan yana hiç kuşku kalmadı.

Ama buna karşın, eğer artık beni sevmiyorsan, lütfen söyle; hiç değilse gelip seni görmeme izin vermeyecek misin? Sana hiçbir şey söylemeyeceğim, hiçbir sitemde bulunmayacağım. Sadece seni du-

daklarından öpüp, fildişi hançerinle kendimi öldüreceğim, sonra bu âşık bedeni sokaklara atabilirsin, kimse bir şey bilmeyecek, ardından bu mektubu gösterip, “İşte görüyorsunuz, kaçığın tekiydi!” diyebilirsin. Anladın mı Jean; aslında böylesi daha iyi olurdu, hiç değilse daha fazla acı çekmezdim. Bu kadarı fazla ama, boğuluyorum.

Ponchon’a

...Jean bana çok acı bir mektup yazdı, yüreğime işledi, acısı hâlâ içimde.

Beni öyle alçaklıklarla suçluyor ki, kendimi savunamıyorum bile. Bu mektup yüzünden yataklara düştüm, ne yapacağımı bilmez bir haldeyim, aptallaştım, çok kırıldım... O kadar kötü, o kadar kötü ki, nasıl yazabildi bilmiyorum!

Size yemin ederim sevgili Ponchon, yazabilecek halde değilim. Kollarım tutmuyor, gözlerim de kan çanağı. Ona yazarken onu kızdırmaktan korkuyordum; koşup gelmeyeceğinden korkuyordum. Ah, zavallı ben! Bu adam beni birazcık sevseydi! Ona tapıyorum, onu seviyorum, ağlıyorum, acı çekiyorum, ama ruhumun derinliklerinde bir yerde yaralıyım; sevgili büyüklüğüm, kadın gururum yaralı, aşk idealim yaralı. Çok kötü bu, çok kötü! İğrenç kuşkularını bana unutturmadıkça ona yazmak istemiyorum... Bana yazın, bana acıyın, kendimi öldürecek kadar mutsuzum. Bana ne söylediğini bir bilerseniz, bir bilseyiz neler yazdığını! Ya ben; düşerken bile hâlâ firkinleşeceğimi, artık beni beğenmeyeceğini düşünüyordum. Ah! Zavallı, korkunç yaratık Jean!

Böyle düşünen birisi kimbilir daha neler yapabilir?

Çok üzgünüm Ponchon, çok üzgünüm dostum. Üzgün ve gelecekte umutsuz.

Sarah Bernhardt.

Sevgili dost,

Kargacık burgacık olduğu bilinen yazımın sizi yormaması için bu mektubun okunabilir olmasına özen gösteriyorum. Tanrı doktorum benim, bu mektubu dikkate almanızı rica ediyorum. Durum şu: Bu şubatın yedisi olduğunda bacağım alçıya alımalı tam altı ay olacak. Canım biraz daha fazla yandığundan cerrah Denuce'den alçıyı kesmesini istemiştım. Bu acı, arabaya binerken alçının neden olduğu bir yaradan kaynaklanmaktaydı. Neyse bu bir şey değıl, geçti zaten. Fakat altı aylık hareketsizliğin sonunda, altı ay öncesindeki kadar acı çekmekteyim. Yani beni ne olur dikkatle dinleyin sevgili dost.

Bacağımı dizimin biraz üstünden kesmenizi rica ediyorum. Tekrar itiraz etmeyin lütfen; yaşayacak on, bilemedin on beş yıl ım kaldı. Bu on beş yıl boyunca neden acılar içinde kıvranayım, neden hareketsizliğe mahkûm olayım? Bir bacağım alçıda, sakat ve oynayamaz halde olduğuma da dikkatinizi çekmek isterim... Üstelik daha da kötüsü her zaman acı çekiyorum, özellikle de geceleri daha kötü, çünkü dizim geceleri daha çok ağrıyor, sadece dizim, bir tek dizim ağrıyor. Ağaçtan güzel bir bacakla dizeler söyleyebilir, konferans turnesine bile çıkarım. Yani acı çekmeden gider, gelirim. Onun için lütfen ya bacağımı kesin, ya da emir verin kesiversinler.

Altı aydır oturduğum gibi hiçbir şey yapmadan bir sandalyeye mahkûm olacak değılim... Bu bacağımdan umudumu kestim. Canı nereyi istiyorsa oraya gitsin! Beni reddecek olursanız, dizime bir kurşun sıkarım, yine kesilmesi gerekir. Dostum sinirden böyle yazdığımı falan düşünmeyin, son derece sakın ve neşeliyim; ama ne yaşayacaksam onu yaşamayı, ya da hemen ölmeyi istiyorum. Anlıyor musunuz sevgili Sam, bacaksa bacak, tahtadan olsun ama yeter ki her gün doğru dürüst yıkanabileyim. Sağlığımın o zaman yüzde yüz düzeleceğinden eminim. Bir konferans turnesi beni bekliyor, ders verebileceğim, neşelenebileceğim. Neşemi kay-

betmek istemiyorum. Yirmilik delikanlıların bacaklarının kesildiği, sarılmak için yaratılmış kolların koştığı günümüzde, siz benden bunu esirgeyecek misiniz? Hayır, bu olası değil. Bu bacak-tan hemen kurtulmam gerek, bir ay içinde de özgürlüğüme kavuşurum. Beni bu acılı ve son aşamada yalnız bırakmayın. Özveri-li bir dostum olduğunuzu gösterin, hemen Paris'e döneyim şu ba-cağımı kesin.

Tüm şefkatim ve şükran duygularımla öpüyorum.

Sarah.

Pozzi'ye

Sonsuz şefkatim ve onca yılın minneti nasıl oldu da yüreğinizde yeşermedi? Benim için kimsenin sizden daha değerli olmadığını size daha ne kadar tekrarlamam gerekecek? Yaşam bahçesinden birlikte derlediğimiz çiçeklerin kokusunu alabilmeniz için, o anıları sakladığım kutuyu illa açmam mı gerekiyor?

Hayır, size yazmadım! Neden mi? Nedeni yok! Nedeni yok iş-te! Sizi varlığımın fiziksel ve ruhsal tüm gücüyle çok ama çok se-viyorum; aşktan daha kutsal, dostluktan daha yüce böyle bir duy-gunun yerini hiçbir şey tutamaz...

25 Mart 1923, Pazar

"Sıra bana geldi,
Ben de kendimi takdim edeyim
Maskarası olarak etrafın
Avukatlık taslamamı hiç beklemeyin
Gözleriniz, Efendim, çok uyanık
Kartal mı desem, yoksa doğan mı
Hemen yargıladılar beni
Delilsiz, kâğıtsız...
Günaydın,
Jacasse'tır benim adım!"

Burada ne işim var? Bu dinletide neden ben okuyorum? Ney-

se ki metni hatırladım. Her yaştan kadın, bir sürü erkek figürünün arasındayım. Hiç çocuk yok; şimdiden tutulmuşlar, bebekler bile... Hangi oyunun oynandığını bile bilmiyorum. Sanki saatlerce beklemişim gibi geliyor. Beni güzelleştiren bu ışığın altında bu sahnede adım atmayı denemek için belki de bir ömür boyu bekledim. Beyazıma -yani "hafızamdaki deliğe" demek istiyorum- asıllı kalalı o kadar çok oldu ki. Artık hiçbir şey bilmiyorum. Artık bir hiçim. Sanki bir el, hiçliğimin üzerine kapanıyormuş gibi. Sahne korkusu bu kuşkusuz; oyuncular girişinden geçer geçmez yakama yapışıyor. Aslında bu tiyatro da neyin nesi? Müdürü kim? Her şeyi unuttum; ben, Sarah Bernhardt, neden binlerce oyuncuyla birlikteyim? Ben Phadreus'u oynamak istiyorum ama yanımdaki bir sürü kadın metnin başını yarıp gözünü çıkartmakla meşguller, benim de sözleri karıştırmama neden oluyorlar. Elden ne gelir? Birisi beni çağırıyor; Zamacois'in soytarısı Jacasse'nin girişi olduğunun bile farkında olmadan okumaya başlıyorum. Sevgili Miguel, onu elinde el yazmaları, mavi gözleri şaşkınlıktan kocaman, tüm çekingenliğiyle dostlarının "Güzelliğin Hanımefendisi" dedikleri Sarah Bernhardt'a bakarken görüyorum. Bana kamburlu, cüceli, soytarılı bir oyun öneriyor. Hâlâ dört yaşındayken kaybettiği babası, Bilbao'dan geldikten sonra ölen Basklı büyük ressam Eduardo de Zamacois'nin yetimi gibi duruyor. Bugünlerde bununla mı üzüleceğim? Amerika'da Sergi Salonu'nda gördüğüm babasının silik ve şekli bozuk insan tuvalleri mi aklıma takılacak? Altmışından sonra Tosca, Kamelyalı Kadın, Phadreus olan ben, bugünlerde, ilk gençliğimde karşılaştığım firkinliğimle ilgili sataşmaların intikamını almaya mı kalkışacağım? Acaba bu ustam Hugo'nun Quasimodo'sunun anısı olmasın? Ya da sadece metnin güzelliği, sesinin yalınlığı ve coşkusu mu? Miguel'in Jacasse'ını sırtıma bir kambur takıp oynamaya hemen karar veriyorum.

Ve işte bu gece; karanlık salonda oturduğu kuşkusuz, görünmez efendiyi etkilemek için aklıma bir tek bu metin geliyor! Kamburumla korunduğuma emin, biçimsiz halimle devam ediyorum:

*“Birkaç akbabayı kovmak için
Bir leşten
Bin karga geldi çevreden
Gagaladı her biri ateşli
Oysa sürülmüş toprakta
Daha az gevezeydi her biri
İşte tükenip gidiyor dilim
Kelime oyunu falan değil
Jacasse’tır adım benim!”*

Burada kimse bir şey söylemiyor! Laf atıp sataşan falan da yok! Kim bu beni seyreden tek seyirci? Şapkam ve cepkenimle işte ben buradayım. Neşeli bir müzik yükseliyor, dans ediyorum; hafifledim, hoşuma gidiyor:

*“Ne davulum var, ne zurnam
Her halkın ırkı kendine
Escout’dan Adour’a kadar
Bir gülüş, bir sahtelik uçar.”*

*Aklıma İspanya, boğa güreşçileri geliyor. Kulağıma oralara özgü havalar geliyor. On yedi ya da on sekiz yaşındaydım. Davet edilmişim. Victor-Emmanuel kraliçenin konuğuydu. Her şeyi anımsamaya başladım; bu kez arenada yalnızım, orkestra eşliğinde dans ediyorum; hem boğayım, hem de matador. Ben sahnedeki kareografilerimi her zaman hep kendim yarattım. Sadece ke-
limelerimi dans ettirebilirim:*

*“Enini boyunlu hesaplamak
Değil kafamı karıştıran
Yüzlerce aşk hikâyesi bilirim
Zordur, yiğitlik ister anlatmak
Bir kulede yaşayan bir devi bilirim
Dönüştüğünü yerelmasına
Bunu yapan da bir cüce, bir bastıbacak
Jacasse’tır benim adım, hep anılacak!”*

Gülüyor. Duyuyorum. Sarsılan bir gülüş. Seyirci gülüyor. Beyaz eşarbım uçuyor, kanatlandığını hissediyorum. İşte kurtuldum!

*“Çevredeki insanlarım,
Beni gözleriyle yiyenlerim
Kim olduğumu biliyorsunuz, günaydın!
Jacasse’tır benim adım!”*

Bir alkış sağanağı tuzlu, şiddetli bir rüzgâr gibi suratıma çarpıyor. Selamlamak için öne çıkıyorum; işte, salonun tüm ışıkları da yandı. Salon bomboş, kimse yok ama ben böyle güzel, böyle görkemli bir tiyatroyu ömrümde görmedim. Localar sonsuza kadar uzanıp gidiyor, balkonlar adeta ufka çakılı, yoksul seyircinin beni alkışlamak için üst üste yığıldığı ucuz Cennet bölümünü fark etmedim bile. Bu tiyatro nerede sonlanır ki? Başım dik, dimdik ayaktayım; birinin varlığını hissediyorum. Seçkin bir müzik duyulurken Jacasse’ın son sözleri dudaklarıma geliyor:

*“Beli бүкүлмүş insanı ayağa kaldırmak için yeniden
Rahatlatan bir kelime düştü göklerden
Gök kızdı yere, dedi: Sürüldün!
Ama söz yumuşadı, yankı yaptı onu: Sevildin!
Lanetleneni bir varlığa çeviren söz için
Bağısladı gökleri yer, zaten tutmazdı kin!”*

Birisi beni bileğimden tutuyor, ama ben onu görmüyorum. Bir rol aldığımı tahmin ediyorum da, ne rolü olduğunu bilmiyorum.

Kuliste bir koltuğa oturmuş bir adam var; her şeyi gördü. Cin gibi bakışlarını ve kim olduğunu hemen çıkartıyorum: Victor Hugo bu; her zamanki gibi giyinmiş. Ona dokunuyorum. Evet, gerçek. Beni kendisine çekiyor. Fakat kulağıma neler söylüyor böyle?

*“Ne yapacaksın adımı, sana söylemiş olsam
Tanıklığınla burada istediğim en azından
Olsun dünyanın bu tek köşesinde her şey masum
Yaratmak salt senin için, saygın bir baba,
Ermış, kutlu ve seçkin.”*

Al bakalım! Yani ben şimdi soytarının kızı mı olacağım? Bak işte, o da ayağa kalktı, beni kollarına çekiyor.

Tepemizde yıldızlı göğü fark ediyorum. Paskalya çanları tüm görkemleriyle gümbür gümbür; tıpkı Versailles Manastırı’ndaki gibi. Ben onun kollarında çok küçük ve çok hafif... Uyumak istiyorum. Bana bir çocuk masalı anlatıyor; ölümden sonra dirilme için biçimsiz cücesi Quasimodo’yu çağırıyor, bana yeniden dirilmenin paskalyayı izleyen ilk pazar günü gerçekleşeceği sırrını veriyor.

“Dinle bak, kim şarkı söylüyor,” diye ekliyor.

Sözleri fark ediyorum. Kutsal Sophie Ana bana öğretmişti,

“Quasi modo geniti infantes...” diye ben de mırıldanıyorum.

Bana bu sözlerin çevirisini yapıyor, “Ruhani çocuklar tıpkı yeni doğmuş çocuklar gibi...”

Ama beni neden böyle taşıyor ki? Ruhani bir çocuk oldum da ondan mı acaba? Bedenimin güçsüzleştiğini hissediyorum. On iki yaşındayım ve beyaz bir elbise giymekteyim. Uzaklarda sunak yerini fark ediyorum. Bugün benim, babamın onca istediği vaftiz günüm. İyi de neden ağlıyor ki? Ne diyordu?

“Hayır! Ölmedi o kadın!

Ölmesini istemedi Tanrım

Sonuçta bilir ki, o buradaki tek varlığım.

Herkes sizden nefret eder bozüksa şekliniz

Kötülükler kustururlar size, bilmezler neden

Ama sever beni o kadın!”

Şairim nereye kayboldu? Soytarının, Quasimodo’nun şairi nereye gitti?

Uyanmış, koridorları arşınıyorum. Yönetmen masasında benim de adım var! Başardım. Acaba seyirciyi güldürebildiğim için mi? Tiyatrodan çıkıp, kaldırımın kenarına oturuyorum. Tanrı'ya, Zamacois'ya, soytarılara teşekkür ediyorum! Miguel haklıydı; hepimiz her zaman soytarılar olarak kalacağız, insanoğluna en uygun meslek. Kendisini ciddiye almamak! Kendisine gülebilmek, gülmek! Gülmek! Can gevşeyip kendini salıncaya kadar, bu gözyaşı vadisinde ayaklarımızı aşk yönlendirinceye kadar gülmek!

Etrafımı bir grup çingene alıyor. Onları tanıyorum, bir gün yolda karşılaşmıştık. Ben de bir çingeneyim! Şu Richepin üçkâğıtçısına o kadar yalvardım ama benim için "Çingene" adlı oyunu bir türlü yazdıramadım.

İçlerinden biri önümde diz çöküyor, gözleri alev alev. Çalgısına hafifçe dokunuyor, ben titremeye başlıyorum. O çalıyor, ben oynuyorum; çingenenin şarkısına Miguel'in Basklı kanı can veriyor. Sevmek istiyorum. Sadece sevmek. Kim olursa olsun birisini sevmek istiyorum. Tüm dünyayı belki de.

"Aşk; gönlümü hüznülendiren ya da neşelendiren,
Karanlık güneş, ya da gölgeli ışık
Yukarlardan gelen emir, kollarımızı bağlayan,
Önyarguların aşılmaz seddini aşan..."

Herkes müzisyene katılıyor. Ayağa kalkıyorum. Kadınlar dans etmeye başlıyorlar. Kemancı şarkısını, ona tiyatrodan öğrettiğim gibi boğuk ve trajik bir tonlamayla okuyor. Dans hızlanırken şiire giriyorum:

"Sevmek; yolu üstünde bir varlıkla karşılaşmak,
Zaman ve mekânda doğacak olan;
Bilinmezken görür görmez tanınan;
O gizemli buluşmaya geliveren..."

Dönerek dans ediyoruz, tüm sokak çınlıyor. Elden ele aktarı-

yorlar beni, dönüyor, dönüyorum; yaşıyorum, boynumun çukurunda taze öpücükler var, bacaklarımın üzerinde eteklerin kam-cısı hiç durmuyor. Birden birisi beni kalçalarımın tutuyor; yü-zü maskeli. Hamlet gibi baştan ayağa siyahlar içinde. Soyta-rlar'ın son dizelerini okuyorum:

*“Silahlarla alay eder seçildiğinde,
Alay eder kapalı kapılar, demir kafeslerle,
Buluşmak için, her şeye karşın;
Onca engele, hatta feleğe...”*

*Kim olduğunu anladım; son sözlerim dudaklarımda sönüyor.
Her şeye karşın!.. Her şeye karşın!.. Anladın mı?*

*Henri, Ligne Prensi, dudaklarımı bir öpücükle kapatıyor.
Üşüyorum.*

“Anne”

Maurice yastıktan kayan annesini düzeltiyor. Sanatçı son bir-kaç saattir oldukça hareketli, oğlu daha kötüsünden korkuyor.

25 Mart tarihini biraz önce okuduğu *Le Figaro*'nun kapağın-da gördü, bakışları manşetten verilen habere takılıp kalmıştı:

“Büyük sanatçının durumu, dünden beri, çevresindekileri çok ciddi biçimde kaygılandırıyor.”

Konsültasyona çağrılan doktorların dün gece yaptıkları de-ğerlendirme şöyleydi:

“Madam Sarah Bernhardt'ın sağlık durumu birkaç günden beri ağırlaşmış bulunmaktadır. Hastalığın gelişimi hakkında tah-minde bulunma zorluğu halen devam etmektedir. İmza: Profe-sör Labbe, Doktorlar: Marot, Desnos, Obissier, Prevost ve Ru-dinesco.”

Le Figaro'nun yanı sıra *L'Humanité* de benzer kaygıları dile getiriyor:

“Madam Sarah Bernhardt ciddi ölçüde hasta... Büyük tra-gedy ustası birkaç gündür yatağından kalkamadı. Gücünü gi-

derek yitirmesine, hastalığın gelişimi hakkında bir tahmin ileri sürmenin zorluğuna karşın, bilinci hâlâ çok açık ve yerinde.”

Güneş yüксеleli epeyi oldu. Yataktan ona özgü vahşi koku yayılıyor... Maurice'in aklına kocaman zambakları annesinin ne kadar çok sevdiği geliyor. Annesi uykudan uyanan bir çocuk gibi gözlerini açıyor; öylesine şaşkın! Bir şeyler mırıldanıyor; Maurice kulağını yaklaşıyor ama duyamıyor.

Beynimin içinde öten o Latince kelimeleri ve o ânu düşünüyorum yeniden. “Quasimodo... Ruhani çocuklar gibi...” Victor Hugo bana seçimini açıklamıştı; paskalyadan sonraki pazarın ilk kelimeleri... Eski Roma'da, baştan ayağa beyazlar giyen yeni vaftiz olmuşların yeni bir yaşama başlamak için beyaz giysilerini çıkarttıkları gün. Ama ben bir soytarıyım; kralların, efendilerin insani yüzü. Tanrı'nın da olabilir mi acaba? Öyleyse, yine de ölecek miyim? Kişiliğimi anlamaya ve kabullenmeye başlıyorum. Kendimi onun kostümüne ve düşüncesine uyduruyorum. Onu kavrayan ve onun için yazan şairin söylediklerine uyuyorum.

Bir sisin ardından oğlumu seçmekteyim. Yapılması en zor şey kaldı geriye: Vedalaşmak. Oğlumu bir daha hiç görmemeyi öğrenmeliyim; bu Armand'ı ya da başka bir âşığı bırakıp gitmeye hiç benzemiyor. Acı çekmemesi için tahmin edilemez son bir hediye acaba bulunabilir mi? Anne seyahate çıkarken yokluğunda yavrusunu avutacağını sandığı bir oyuncak gibi ne verilebilir?

Bu dünyayı terk etmekten mutlu, son kez ışıklar içinde ve hafif, uçup gitmeliyim! Tıpkı tragedyaların sonunda seyirci nasıl gönlü dramla dolu, alkışlamak için ölmemi bekliyorsa, öyle!

Sırası geldiğinde oğlum da gönlü rahat uyuyabilmeli. Başladığım noktaya dönmek için kendimi zorluyorum. Birbirimizden ayrılmayı öğrenmek için fazla zamanımız kalmadı.

“Maurice!”

Maurice bir kâğıdı buruşturup atıyor; bu sağlık raporlarından bıktı artık.

“Gazeteciler? Buradalar mı hâlâ?”

Sanatçı sanki biraz hava almak ister gibi bir hareket yapıyor. Maurice pencereyi açtığında, yaşlı kadın yatağında ürperiyor.

“Gazeteciler ömür boyu başımı az ağrıtmadılar, beklemekten bir hal olsunlar da görsünler günlerini! Şunlarla dalga geçeyim biraz!”

Ama oğlu, her zamanki gibi, onun rahat bırakılmasından yana. Kızgınlıkla elindeki kâğıt topağını farkına varmadan pence-reden atıveriyor.

“Canım!”

Annesi çağırıyor, o da ömür boyu sözünü dinlediği kişinin yanına dün olduğu gibi hemen gidiyor.

Annesinin ağzı alay eder gibi kıvrılmış. Ölümün güneşiyle tutuşmuş dudaklara başını yanaştırıyor.

“Sevgilim pencereden böyle tehlikeli mermiler atacak olursan cezayı yersin sonra!”

Ama oğlu gülecek halde değil. Burası tiyatro da değil ki, “gibi” yapsın. Dünyayı yakıp yıkmak, acısını haykırmak istiyor, ama annesi rahat vermiyor.

Saçı taranmalı, tuvaleti yaptırılmalı, yatağı değiştirilmeli. Maurice küçük salona sığınıp, 1914’ün o korkunç gününü bir kez daha anımsıyor. Annesi o gün saçını yaptırmış, pudralanmış, koketçe hazırlanmıştı. Tıpkı bugünkü gibi, “Oturun evlatlar,” diyerek herkese sormuştu. Sonra sadece ona, oğluna dönerek: “Maurice, yüz yüze olduğumuz durumu seninle paylaşmak istiyorum... Ben kararımı verdim, birkaç yıldır acı çekmekteyim, ama daha fazla acı çekmek istemiyorum. Ya kendimi öldürecekmişim, ya da bacağımı kestireceğim; seç bakalım!” demişti. Caydırabilmek için her şeyi yapmış, kendini yerden yere atıp ağlamış, zırlamış, kızıp bağırmıştı ama annesi hep gülümsemişti...

Ah, o gülümseme!.. Suratında o gülümseme, o pek saygın, “Dinleyin çocuklar... Maurice tatlım...” lafını tekrar duymalarına fazla bir şey kalmadığını da biliyor.

Hafızasına kazılı, asla unutmayacağı günlerden biri de 22 Şu-

bat 1915 günüydü. O gün sabah saat dokuz buçukta yanında Seylor, Clairin, Geoffroy ve küçük Lysiane olduğu halde Bordeaux kliniğine gelmişlerdi. Annesi tekerlekli bir sedyeyle önlerinden geçmiş, “Hadi ama çocuklar,” diye bağırmişti, “biraz cesaret! Neyse ki ayağım sizin yaşınızda değil de, bu yaşında kesildi!..”

Ardından da *La Marseillaise*’ı söylemeye başlamıştı.

O sıralar annesinin sözlerine, oyunlarına katlanamıyordu. Klinikten çıkmasından on bir gün önce profesör Denuce, hastane personelinden oluşan bir onur heyetiyle annesine bir geçmiş olsun konuşması yapmak istemiş, annesi de adamın iltifatlarını abartılı bulup sözünü kesmişti. Ardından da yaptığı kabalığı bağışlatmak için:

“Bağışlayın doktor, bacağımı kesmiş olmanız, sözünüzü kesmemi haklı kılmaz!” demişti.

Hayır, haksızlık etmekte! Annesi her zaman kendisiyle alay etmiyordu. Ameliyattan önce bir an için oğlunu odasına çağırıp güven duyma ihtiyacıyla sıkı sıkı sarılmıştı. Maurice ilk kez annesinin kendisine ihtiyaç duyduğunu, onu koruyabileceğini o gün hissetmişti. Sesini hâlâ duyar gibiydi:

“Sevgili oğlum, tatlı Maurice’im, şimdilik allahaismarladık... Birazdan görüşürüz!”

Sonra kendine gelir gelmez de bağırarak oğlunu çağırmişti: “Oğlum! Oğlum nerde? Canım oğlum!”

Maurice onu yatıştırarak şeyler söylemişti. Her zamanki gibi güzel olduğunu, yüzünün değişmediğini söylemişti.

Fakat odadan çıktığında hüngür hüngür ağladığını anımsıyordu. Annesi bir daha yürüyemeyecekti, ayrıca kendisinden ayrılıp ameliyathaneye giderken genç anesteziist Matmazel Coignet’e söylerken işittikleri asla unutamayacağı şeylerdi:

“Ah, tatlım çok acı çekiyorum! Öyle böyle değil, çok acıyor! Ne belaymış bu böyle! Bacağım acıyor, dizim acıyor, dayanamıyorum artık!”

İşte yine elinden bir şey gelmiyor; annesi onu yakında bırakıp gidecek, bu katlanılır gibi değil.

Aynı yara yeniden açılıyor. Yine on beş yaşındaki delikanlı, limandan ayrılıp annesini alıp götüren gemiyi durdurmak için suya atlamak, annesinin gitmesini engellemek istiyor, annesine sıkı sıkı sarılmak, onu durdurmak istiyor! İlk Amerika turnesine çıkarken annesine nasıl kızdıysa, yine öyle kızıyor; oğlu istemiyor diye okyanusun öte yanındaki turnesini iptal edeceğine öyle inanmıştı ki; annesi bir an o Jarrett denen adamdan, arkadaşlarından kurtulup, elinden tuttuğu gibi kalabalığın içinde kayboluvermişler, gidip bir liman kahvesine saklanmışlardı. O ve annesi! Ama sonra sorumluyu, evin erkeğini oynayan yine kendisi olmuş, boğuk bir sesle annesine: “Gemiye gitme zamanı geldi,” demişti.

Annesi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu, ellerine yapışmıştı ama dimdik dikilmiş, annesinden gurur duyan çocuğu, Ligne Prensi’nin oğlunu oynamıştı. Annesi iki hıçkırık arasında: “Maurice, Maurice, yapamayacağım!” diye inliyordu.

“Haydi anne, dayan bana,” diye destek olmuş, sonra dingin bir halde gemiye gelmişlerdi.

Jarrett, “Bana söylemeden uzaklaşmamalıydınız. Sarah Bernhardt hanımefendi benim davetlim!” diye bağırıp çağırıyordu.

Annesi, “Olabilir efendim, ama herhalde esiriniz değilim!” diye gereken yanıtı vermiş, sonra oğluna şirin şirin gülümseyerek tapusuna sahip olduğunu sanan adamı Maurice’in gözü önünde aşağılamıştı.

Maurice ayağa kalkıp geniş adımlarla odada volta atıyor. İşte yine kalabalığa, tepkilere meydan okunması gereken bir durum. Aklına, alay ederek: “Aman akan yıldıza dikkat!” diye bağırın gazeteci geliyor.

Annesi dönüp aptal herife bir öpücük göndermişti...

Yani annesinden daha önce de ayrılması gerekmişti. Geminin sireni kaygı verici havayı yarıyor, “Anne benim artık inmem lazım,” dediğinde sesinin titrediğini anımsıyordu, annesine çerçevesi bir fotoğrafını uzatıp, “Bak sana at üstünde bir fotoğrafımı

getirdim, bu Nacelle,” diye bir fotoğrafını vermişti. Annesinin o fotoğrafı kamarasına yerleştirip seyredişini görür gibi oluyor. Annesinin, “Sağ ol aşkım, gel sana sarılayım,” diyen sesi hâlâ kulaklarında.

Ama annesine sarılmadan, ağlayarak kaçıp gitmişti. Yalnız ve terk edilmiş, ayaklarının altında sert ve sıkı toprak koşmuş, koşmuş, koşmuştu.

Bugün ne yapacak?.. Nereye kaçacak?

Yukarıya, annesinin yanına çıkmadan önce sanki annesi duyacakmış gibi, sanki bir dua gibi mırıldanıyor:

“Anne, akan yıldızım benim, anne ne olur gitme!”

Kızı Lysiane tam o sırada kapıyı açıyor:

“*Great* bizi istiyor baba!”

Maurice salondan çıkmadan önce annesinin yanından hiç ayırmadığı o fotoğrafa son kez bakıyor; o ve Nacelle! Annesi her şeyin kötü gittiği bir sırada oğluna böyle bir at hediye etmişti.

Lysiane’a doğru dönerken küçük bir hıçkırığına engel olamıyor.

“Baba neyin var?”

“Yok bir şey kızım!”

Fakat Lysiane elinde tuttuğu çerçeveyi fark ediyor.

“Annemin Büyük Ev’i terk ettiği gündü. Beni bir köşeye çekip, ‘Maurice ilk sen öğren, ben Comedie-Française’den ayrıldım,’ dedi. Aklıma o an Perrin’in vereceği tepki geldi; korkmuş-tum. Bana sakın sakın: ‘Ne yapalım, saldırırsa saldırın, biz de savunuruz kendimizi,’ dedi. On beş yaşımıydım, artık parasız kaldığımızı düşünüyordum. Oysa bana bir at alacağına söz vermişti. Elinden tutup onu çektim. Doru atların ahırının yanında beyaz boyalı boş bir bölüm vardı, üstüne ‘Nacelle’ yazdırmış-tım. Annem ağlamaya başladı. ‘Sevgilim, tatlım,’ diye mırıldanı-yordu. Ben ona: ‘Dert etme anne, acelem yok. Şu sıra zaten yeterince derdimiz var, bir de atla uğraşmayalım, at almanın gereği yok,’ dedim. Bana, ‘Atına kavuşacaksın Maurice, on beş gün içinde atın burada!’ dedi. Dinle Liseron, ondan sonraki hafta

boyunca çoğu onu terk etti, çoğu sırtını döndü, ama o Jarrett'i bekledi. Beklerken de hazırlık yapmak için mücevherlerini sattı, eşyalarını sattı, turneye uygun elbiseler aldı, gerekli masrafları yaptı, onu ayakta tutan şeyi, bana söz verdiği Nacelle için gerekli parayı da Youle'a emanet etti! 'Dünyada en sevdiğim varlığa ben bir söz verdim,' dedi."

Maurice'in son sözleri bir hıçkırıyla titriyordu.

"Jarrett birkaç gün içinde geldi, ben de Nacelle'ime kavuşmuştum. Annem bu harcama için çıkışan Guérard'a, 'Bir evlat asla hayal kırıklığına uğratılamaz, yoksa bize olan güvenlerini tümünden kaybederiz,' diye bağıırıyordu."

Maurice kızının yanağını okşayıp, eline fotoğrafı tutuşturduğu gibi merdivenlere fırlar. Annesini hayal kırıklığına uğratmayacağını umut etmektedir, kapının eşiğine geldiğinde aklından De Max'ın yazdığı "Bir çocuk gibi, ama dehşet bir çocuk," cümlesi geçer. Ya da bir kuyruklu yıldızdır o...

Johann anahtarı kilide sokar sokmaz, keskin bir koku burun deliklerini dağladı. Buraya hiç kimse gelmezdi. En dipteki odanın kapısı herkese kapalıydı. Sürekli haber bekleyerek burada kıt kanaat idare ediyordu ama annesini buraya; onun yanına getiremeyeceğini de biliyordu. Bir taraftan da bundan hâlâ umutluydu...

Kıpkırmızı yapraklı değişik çiçekler daha girişten itibaren garip ışıklar, kokular saçıyor. Anahtarları pardösüsünün cebine atıp kapıyı kapatıyor. Çocuk bahçesinden gelen kesilmiş ot kokusuyla, odasındaki çiçeklerin kokusu mu unutulmuş kokuları ona hatırlatan? Elbiselerini çıkartıp atıyor.

Neredeyse kızgınlıkla, “Kim var orada?” diye soruyor.

Kimse yanıt vermiyor, ama çalışma odasından bir müzik sesi gelmekte, yaklaştıkça da yükseliyor. Uçup gitmiş hayalleri anımsatan eski bir vals, yerleri süpüren anaç eteklerin güzelliği...

Koltuğu şömineye doğru biraz dönük gibi ama aslında kimse onu beklemiyor. Fakat, yine de birisi var galiba, lambayı yakan. Koltuğun üzerinde sayfaları uçuşan, açık duran bir dosya var. Sarah'nın aceleci, titrek ve eğik yazısını tanıyor: "Görüyorsunuz; çocuklar bir annenin yürek çarpıntısı nedir anlamıyorlar; beni seviyorsun, bunu biliyorum ama senin sevgin benim tutkumun yanında hiç kalır."

Sanatçının Maurice'e yazdığı mektuplar bunlar, Johann onları koltuğun üzerinde bulduğuna hiç şaşırıyor. Alıp okumaya başlıyor:

"Bunu çok güzel bulabilirsin, tatlı çılgınım benim, ama beş dakika geç kalsak boğulmamızın işten bile olmadığını anlar, yüreğin daralırdı..."

Johann heyecanlanarak sanatçıyı düşünüyor; ya o sırada ölseydi?.. Sel gibi düşen yağmurun altında Cincinnati'nin makinistine treni Saint-Louis Körfezi'ne tam hız sürme emri verdiğinde de acaba oğlunu gerçekten seviyor muydu? Suların öfkeli yükseliğiyle köprü çöktü çökecek haldeydi. Jarrett kararsız kalmıştı:

"Makinist buradan geçebileceğini düşünüyor ama adam yeni evli, geçmeyi denemeden önce Mobile'e, karısı ve babasının adresine hemen göndermek üzere sizden iki bin beş yüz dolar istiyor."

Sanatçı, işte bu noktada çılgınlığını herkese aşılayıp, başarılı olacaklarından kuşku duyulmamasını sağlıyor, mektubuna,

"Adam çok cesurdu ve benim yıldızıma inanmıştı," diye eklemiştir.

Sarah'nın yıldızı! Dünyanın her yanında kimbilir kaç treni, içinde kimbilir kaç insanla bu şekilde fırtınalara sürüklediğini düşünen Johann, bir nefret duygusuna kapılıyor.

"Tam hareket edeceğimiz sırada üstüme aldığım sorumluluğun farkına vardım; kendilerine danışıp rızalarını almadan otuz

iki insanın yaşamlarını tehlikeye atan bir karar almıştım. Ama artık çok geçti, tren raylara atılmıştı bile...”

Fakat, en son anda bile sanatçı oğlunu düşünecektir:

“Bir an son anımızın geldiğini sandım. Bana güvenen, capcanlı onca insanın kararımın kurbanı olacaklarının o an aklıma gelmemesi korkunç bir şey. Gözümün önünde sadece haberi alınca ağlayacak olan sevgili küçüğümün yüzü vardı...”

Maurice! Bu tür haberleri günler, aylar sonra alabilen Maurice, kimbilir kaç kez ağlamış olmalıdır.

“Kader kitabımda son anım, demek ki, o günler için yazılı değilmiş...”

Ah Sarah! Sarah! Johann şu an eline geçirse, rahatlıkla boyununu sıkıverirdi. Birkaç satır ardından sanatçı, izleyen gecelerde korkunç kâbuslar gördüğünü itiraf ediyor! New Orleans’a geldiklerinde yerleştikleri otel yarı yarıya sular altında kalmışsa, temizlenememişse, oyuncular odalarında mum yaktıklarında tavandan ve duvarlardan üstlerine kocaman kocaman hamamböcekleri düşüyor, saçlarının arasına bile giriyorsa oh olsun Sarah’ya!

Zavallı Maurice! Annesi su basmış sokaklarında bir tek kafaları görünen suylanlarının cirit attığı bir şehirdeyken, o Paris’te rahat uyku uyuyacak öyle mi; annesi safır yıldızlarla kıyaslansa ne fayda! Ya şu zavallı Ibe, kuaförle alay etmesine ne demeli? Adamın yatağını her zaman ki gibi tiyatroya sermişler ama bu sefer yatağı hamamböcekleri istila etmiş. Bunları okumak delikanlı için kimbilir nasıl bir kâbus olmuştur? Ama o Sarah Bernhardt’ın oğluydu, katlanmak zorundaydı...

Johann, annesine bu kadar bağlı, bu kadar özenli delikanlıyla zaman zaman alay etmesine karşın, bir şefkat duyuyor.

“Maurice tam tamına Sarah’ya uygun bir çocuktur; hatta annesine karşı hafif tertip jigolo tavrı bile sergilerdi, sadece aptalların ve zengin kentsoyluların hoşuna gitmezdi. Annesini korumak söz konusu olduğunda her zaman çok cesur ve şövalyece davranmıştır.”

Johann, Rostand'ın oğlu tarafından kaleme alınan metni yeniden okuyor. Acaba sanatçı bu dosyayı bu gece Johann'ın anlaması için çıkartmış olabilir mi? Çünkü ondan başka kimse dosyayı koltuğun üstüne koymuş olamaz. Ayrıca, sırf oğlu için yaşayan, hasta olduğunu öğrense oyununu şaşırان, seven ve endişelenen bir anne olmasının yanı sıra, Johann'a çocukluğun özel konumunu hatırlatmak, aşırılığa kaçan karikatürleri bir yana bırakmamasını tembih etmek için odayı kokuya boğan çiçekleri bırakan da o.

Johann şimdi de onu kollarına alıp teselli etmek, kollamak duyguları içinde. Susan ama gören, yavrularının acılarıyla kimselere göstermeden yaralanıp, herkesi korkacak bir şey olmadığına inandırarak ölüme giden askerler gibi, yavrularından önce ölüme kucak açan tüm annelerin şefkatli düşleriyle uyumlu bu çarpıcı müziği, duygularını Johann'a fark ettirmek için sonuna kadar açık bırakmış olamaz mı?

Koltuğundan kalkıp gitmeye Johann'ın hiç niyeti yok. Parlayan bakışlarının senli benli olduğunu hissediyor! Bu haliyle o da diğer kadınlar gibi. Bir an gelir ki, seçerler; seçen onlardır, kırılan kişiliklerinin ve ezici tutkularının yükünden sizi arındırmayı seçip gidiverenler annelerdir.

Onca zaferin ardına saklanan yalnızlık o denli saçmadır ki, çocuk bunu hemen fark eder ve yandaki odada gözünü uyku tutmaz olur.

Johann sanatçıyı Jeanne Doré rolünde gösteren fotoğrafı eline alır. Masum bakışları, okul yakalığı gibi yakalı elbisesiyle bir liseliyi andırsa da saydam çizgilerinin üstünde o ilahi annelerin zorlu ve gölgeli örtüsü hissedilmektedir. Bu fotoğrafta yetmiş yaşındadır; oynadığı kişilik Athalie olmasına karşın bir Ofelia yüzüne sahiptir.

Johann koridorda bir çıtırtı duyar. Diğer kadın, metresi yüzünden suçlu duruma düşen oğlunun insanın içini parçalayan itirafını duymak için Jeanne Doré mi geliyor acaba? Evet, Jean-

ne bu, yanılmadı! Ve Sarah, bu gece de bu yüce sahnede tek kelime etmez! Her ikisi de bu gece bu gösteri boyunca birbirlerine karışmış olarak asla üzerlerine almayacakları aşk sözcükleri duyacaklar. Johann dönüp bakmayacak bile. Tristan Bernard'ın 15 Aralık 1913'te yarattığı eseri biliyor zaten; genç âşığı Lou Tellegen Sarah'ı o günlerde terk edip Birleşik Devletler'e gitmişti.

Onun kulağına gizlerini, bir anneden başka kimsenin karşı çıkmadan dinleyemeyeceği sözleri Johann fısıldar. Jeanne Doré'nin oğlu gibi acaba o da mı idam mahkûmudur?

Johann onun sesini duyacak kadar yakınında olduğunu hisseder ama fark etmemiş görünür. Onun sesini daha fazla duymaktan yana değildir, çünkü sanatçı da sessizlik içindedir.

Koltuğuna kurulmuş, dosya dizleri üzerinde, Johann ilk kez kendisini tümüyle bırakmanın eşiğindedir. Tarihçiyi yanıtlamasa bile, Johann özenli olduğu oranda kıskançlığı artan bir erkek evlat gibi izlediği kokulu yollar boyunca yavaş yavaş ilerleme kaydetmektedir. Sanatçının gelişini güvence altına almak için eline aldığı mektupları okurken, bu kez kendisi o çok sevilen evlat oluvermiştir.

“Zavalı sevgili yavrum, yola çıkışından bu yana bu sefer işin gerçekten zor. İkimiz de bir dayanıklılık, irade ve cesaret sınavı veriyoruz; seni şimdi daha çok seviyorum, seni öpüyorum, seni yüreğime bastırıyorum. Aklım hep sende. Benden uzakta olsan da hep seninle yaşıyorum...”

Gözlerini kapatan Johann, eski gezilerin kokusunu hisseder. Sık çalılıkların ardında kaybolan annesinin eteğini görmek için koşturan o değil midir?

Her şey aydınlanır, görüntülerin puslu beyazlığı kaybolur.

“Son üç gündür durmadan kar yağıyor; geçtiğimiz ülkeler harika yerler, hepsi de birbirinden güzel, tümü şu an karla kaplı. Bu harika bir şey, göz kamaştırıcı, hüzünlü ve şiirsel!”

Bu mektup 1911'de yazılmış. Sarah demek ki yetmiş yaşında, ama Johann ona yetişemiyor; yaşlı hanımefendi o kadar hızlı!

“Başarılı turnemizi sürdürüyoruz. Sen de yanımda olsaydın hiçbir eksiğim kalmaz, yaşam pek tatlı olurdu. Seni düşündükçe yüreğime sanki hançer saplanıyor, hıçkırarak ağlar gibi derin derin iç çekiyorum. Ama bununla birlikte üzgün değilim. Tabiatımı bilirsin. Her şeyle dalga geçerim, bir de yanımda olabilseydin bu seyahat tam bir cennet olurdu...”

Anne! Önde yürüyen şimdi o; yine de tarihçinin hafızası!

“Washington’da, yirmi dört sene kadar oluyor, çılgın bir hüzne kapılmıştın, güneşte beş ay geçirdikten sonra, bu altın sarısı ışıktan karın çok çiğ, çok hüznünlü beyazına düşmüştük...”

Eğer şimdi kayboluverirse, çocukluğunu ona kim anlatacak? Çalışma odası, koridor, dipteki bu oda çiçeksiz kalacak, yokluktan başka bir şey kalmayacak. Öyleyse gözlerini dört açmalı. Sarah yüzünden gerçek yücelikle aydınlanıyor; trenleri olmayacak hızlarda koştursa da o haklıdır, her şeyi yeniden başlatmakta, her şeyi tutkuyla başlatmakta haklıdır. Pascal gibi akıl yürütüp, olmadık bahislere girebilir. İnançlıdır: Kendine inanır, bir insan olarak yaptıklarına inanır, bu inancı her türlü riske girmesine değer!

“Olmak ya da olmamak!” Aralıksız sorduğu soru bu. Yaptıkları bazen yararsız, aşırı ya da yapay olabiliyormuş, kimin umurunda! Dünya bile dehayla dönüyor, bunu anlamak için kelebek kanatlarındaki sonsuz nüanslara bakmak yeter.

Johann çalışma odasını bir baştan diğerine geniş adımlarla arşınlıyor; odası ilk kez gözüne bu kadar ufak görünüyor. Genişliğe, alana ihtiyacı var; sanatçının ona enerji aşıladığından hiç kuşkusuz yok. Pencereyi sonuna kadar açıyor, burun deliklerini yakan o Hugocu koku balkona kadar çıkıyor. Kamarasının köşesinde hastalanmış bir adam sanki; aniden geminin kaptan köşküne çıkıp fırtınaya meydan okuma ve oracıkta ölüverme isteğine kapılıyor.

Sanatçı yanı başında; balkon demirlerine yan yana kollarını dayamışlar. Eyfel Kulesi’nin tek gözlü farının yalayıp geçtiği asi saçları fark ediyor.

“Siz farkına varmasanız da, tezinizi hazırladığınız sırada bile ben buraya geliyordum. Ama o günlerde pencerenizi açmıyordunuz. Bir görünüp bir kaybolan bu ışığı seviyorum, sanki göğü deliyor, sanki gevşemesinler diye çocuklarını gözleyen bir baba gibi. Zavallı Eyfel Kulesi! Verlaine onu ‘gözetleme kulesi iskeleti’ne benzetmişti, zavallı kule!..”

Johann onun ince ince alay ettiğini görüyor. Sanatçı aniden ona dönüp, “Huysmans da onu ‘korkunç bir kuş kafesine’ benzetmişti,” diyor.

Seyahat giysileri içinde ve herhalde otuz beş yaşlarında olmalı. Işıltılı yüzünü ürkütücü bir nobranlıkla sergiliyor. Dirseklerini balkon demirine dayayıp başını bir santim geriye atınca saçları bir şelale gibi, omuzlarına dökülüyor, yarı açık dudakları sanki öpecekmiş gibi ama tam o esnada Johann sorusunu soruyor, sanatçı gururla doğrudan Johann’a bakıyor:

“Kim olduğumu anlamaya başladınız! Benimle ilgili karikatürlere iyice baktınız mı? Bazıları beni güldürdü ama bazılarının çok incindim; çünkü her şakada bir gerçek payı vardı. Sonra yavaş yavaş, bir oyuncu olmak istiyorsam en acımasız karikatüristim ben olmalıyım, dedim. Bazen sahnede kendimi şu ya da bu sanatçının gözüyle hayal ederim: Andre Gill’in, De Luque, Sem, Cappello, Frain ya da Bib’in... Bu benim iç gülüşüm oldu ama işin kötüsü, manyak tarafı, insan kendini De Luque’ün çizdiği gibi eski bir süpürge üstünde hayal edince çıkıp *Phadreus*’u oynaması pek kolay olmuyor!

“Bu duyguyu nasıl yendiniz?”

“Çalışarak! Çok çalışmak insanı sağlamlaştırmakla kalmaz onu silahlandırır da; düşmanlarınızın, eleştirmenlerin bile bazen bu sayede dürüstlüğünüzü kabul etmek zorunda kalacaklarını bilmek gerekir. Sonra, bir şey daha var: inanmak. Bu duyguyu insana ancak kendisi verebilir! Bir tek kendisi! Kulislardan ışıkların altına çıktığınızda her şeyi göze aldınız demektir! Her şeyi; aşağılamaları, ıslıkları, doğal olarak zaferi de! Paket bir bü-tündür, olduğu gibi alınır. Öğrenilecek çok şey var, değil mi?

Ayrıca karikatürün en güzel reklam aracı olduğunu da unutmayalım... Sarah başını alaycı bir ifadeyle eğip Johann'a şaklabanlık yapıyor; kendisini asla ciddiye almaz, bu tür şakalar yapmayı gerçekten çok severdi.

"Bir isim ortaya çıkmaya başladığında, meyveli ağaç taşlanır, denir ama onun hakkında kalemilerin durmaması için az bulunur bir göz önündeliğe geçebilmesi, kendisine hâlâ gülünebilen canlı bir efsane olabilmesi gerekir, çünkü ölmekle unutulmak, tahnit edilip bir kıyıya atılmak aynı şeydir."

Sanatçı bu son sözleri belli belirsiz bir hüznle söylemiş, yüzünü gökyüzüne çevirmişti. Sonra havaya konuşur gibi:

"Bir gün bir gazeteci, bir heykelini dikelim altına da 'Sarah Bernhardt; karikatür sanatı kendisine şükranlarını sunar' ibaresini koyalım şeklinde bir yazı yazmıştı," diye ekledi. Johann onun hafifçe, nerdeyse şefkatle güldüğünü duydu.

Johann sanatçının yaşadığı günlerde gazete satıcılarının çocukça başlıklarla cadde ve sokakları dolduran bağırışlarını anımsıyor: *Sarah Bernhardt balonla kaçırıldı*, *Sarah Bernhardt'ın patlayan balonu*, ya da *Sarah Bernhardt tabutunda* gibi şeyler; Robida'nın kaleme aldığı ünlü *Seraphiska'nın havada, karada, denizde, yırtıcı hayvanların midesinde serüvenleri ve kadersizlikleri*'nden söz etmeye gerek bile yok! Bir Amerikan gazetesi onuruna bir karikatür yarışması bile düzenlemiş, Tutarsızlıklar Salonu'nun esin kaynağı bile olmuştu!

"Comédie-Française'de düşmanlıklar artmaya başlayıp, yılan dilliler çiçeklerimin, defne dallarımın altında zehirlerini kustuklarında sevgili Madeleine Brohan'ın söylediklerini asla unutamam. Yüzümü iki elinin arasına almış, gözlerimin içine bakıp, 'Zavallı güzelim, elinden hiçbir şey gelmez, bu senin kaderin,' demişti. 'İstemesen de özgünsün, doğadan kıvrıcık asi bir yelen var, bedeninin de abartılı biçimde narin, gırtlığında Tanrı vergisi doğal bir arp var sanki, bunlar seni çok farklı biri yapıyor; avamlığa karşı ağır bir suçtur bu. İşte bedeninin kusuru! Düşüncelerini gizleyemezsin, dansöz gibi kıvıramazsın, gizli kapaklı işier

çeviremezsin, ikiyüzlülük nedir bilmezsin; bunlar da topluma karşı ağır bir suç, bu da kişiliğinin kusuru. Bu koşullar altında seni kıskanmayıp, sana hınçlanmayıp da ne yapsınlar? Bu saldırılar karşısında umutsuzluğa kapılırsan kaybedersin, mücadele edecek gücün kalmaz. Bu durumda sana saçlarını taramanı, yağlayıp düzeltmeni tavsiye ederim, o zaman Korsikalı saç gibi dümdüz olurlar ama bu da işe yarar mı bilmem; Napoléon'un saçları dümdüzdü ama bu dümdüzlük onun özgünlüğüydü!' Birlikte gülmüştük, o oyuncu ortaklardandı, çok kibar bir hanımefendiydi, *Evlilik*'te harika bir oyunla markizi canlandırıyor-du, ama ben Théâtre-Français'nin haylaz çocuğuydum... Sonra yorulmuş gibi oturdu ve devam etti, 'Sana ayrıca sesinde birkaç boşluk açmanı tavsiye ederim. Kimse farkına bile varmaz, ama bu şekilde kalmak istersen sevgilim, iftiralar, kara çalmalar, dedikodular, haksızlıklar, dalkavukluklar, şımartmalar, yalanlar ve gerçeklerden oluşmuş bir kaide üzerinde yükselmeye hazır ol. Ancak, bu kaidenin üstüne çıktığında oraya yeteneğin, çalışkanlığın ve temiz yürekliliğinle tutunmayı unutma.' Bu temiz yürekli lafi suratıma bir kırbaç gibi şaklamıştı. Ben temiz yüreklilik üzerine hiç düşünmemiştim, tiyatronun büyük hissedarı üşenmedi, açıkladı: 'Tüm kötüler yıkmak için tekme attıkları şeyin oluşumuna, hiç istemedikleri halde, katkıda bulunurlar. Ama istersen onları etkisiz hale getirebilirsin; bu sana kalmış, benim de senin için dileğim bu, çünkü yavrucum seni zafere susamış görüyorum!' Sonra o güzel gözlerini kapatırken, 'Ben kendi payıma gölgede kalmayı ve dinlenmeyi yeğliyorum,' diyerek sözlerini noktalamıştı."

Sarah yüzünü Johann'a dönerek sürdürüyor:

"Ona hevesle bakmıştım; çok güzeldi, her şeye tepeden bakan bu mutluluğu kıskanmaktaydım. Ama yanılmışım, bana tiyatronun onu sıkıştığını, evliliğinin çirkinlikten başka bir şey olmadığını, aşkın yüreğini ezdiğini söyledi; annelik onun için bir dişi acı haline gelmişti, bu karanlık tabloyu tamamlamak için şişen bacaklarının onu taşımakta zorlandıklarını ekledi. Dehşet içinde

donup kalmıştım, ama yaşam aşkım; yaşam sevincim de hiç olmadığı kadar ayaklandı. Yitik bir yaşama sonradan ağıt yakmaktansa kavganın içinde ölmeye o gün karar verdim.”

“Birkaç gün sonra da prova eksikliği gibi sudan bir bahaneyle istifanızı verecektiniz!”

“Ya, o rol bana hiç uygun değildi; kendimi aptal gibi hissediyordum. Emile Augier’nin *Maceraperest*’indeki dizeler berbattı. Kendisine de söyledim zaten. Yönetimin dayatmasına uymaktansa, sanatıma uydum ben de.”

“Sonra, bir de Jarrett vardı; size ‘bir sürü altın’ sözü vermemiş miydi?”

Sarah omuzlarını silkip, gizemli ve üstten bakan bir tavırla, “Tarihçi bey, köprüleri yakıp da mı istifa ettim, yoksa Jarrett’in kontratı cebimde miydi, araştırın bulun!” diyor.

“Havre’a niye gittiniz peki? Sizi orada bir bekleyen mi vardı?”

“Bir aşk belki ha?” diye zor duyulur bir sesle mırıldanıyor.

“Sizi tiyatrodan ayıracak kadar güçlü müydü?”

Sarah rahatsız olmuş bir ifadeyle dönüp bakıyor:

“Edmond de Goncourt’un romanına bir göz atarsanız anlarsınız.”

Fakat Johann da ısrar etmekte kararlı:

“Herkes sizi eleştirdi, yüz bin frank gibi yüksek bir tazminat ödemeye mahkûm oldunuz. Gazetecilerin aşağılamasına maruz kaldınız. Vitu, Sarcey ve Lapommeray gibiler, ‘Sarah Bernhardt’dan yeterince söz edildi! Tekdüze sesini ve iç karartan fantazilerini gitsin yabancı ülkelerde sergilesin,’ türünden şeyler yazdılar.”

“Ama bir ay sonra da benim Londra’da verdiğim bağımsız galaya gelmemezlik edemediler! Hatta Sarcey, ‘Heyecanın tiyatrodan bu kadar vurucu olabileceğine asla inanmazdım. Dramatik sanat işte bu; sanatçıların kendilerinden geçip sanatı kendilerini aşan bir yere taşımaları işte bu!’ diye yazdı.”

“Galiba Comédie-Française’in kapılarının size tekrar açıldığı

haberini de o getirmişti, değil mi? Ama siz, ‘Bundan söz etmeyelim, bu konuyu bir kenara bırakın!’ demişsiniz. Neden?”

Le Figaro’da çalışan ünlü gazetecinin bir ara sanatçının sevgilisi olduğunu Johann bilmiyor değildi.

“Kanatlanarak uçup giden kuş, can sıkıntısından ölmek için kafese döner mi sanıyorsunuz? Ben böyle hissettim.”

“Ama bir de Jarrett’in ‘altınları’ vardı değil mi?” diye Johann alaycı sürdürüyor.

“Tam olarak bunu söylemeyeceğim, ama evet Jarrett vardı diyeceğim! Hepsi bu kadar. O da benim ne tuhaf bir kuş olduğumu böylece anlamış oldu zaten. Hadi, her şeyi denetlemeye çalışmaktan vazgeçin tarihçi bey. Önemli devlet kararlarıyla nasıl büyük olaylara yol açıldığını bir bilseydiniz, eminim meslek değiştirirdiniz!” Tarihçinin elini tutarak o kadar baştan çıkartıcı bakıyor ki, Johann’ın tüm direnci kırılıyor. “Dinleyin,” diye sürdürüyor, “uzaklaşmamın zamanı gelmişti! Zamanı geldiğinde bu hep böyle oldu. Comédie-Française’e ikinci kez 1 Ekim 1872’de girdim, *Ruy Blas*’da kazandığım zafer üzerine gerçekleşti bu olay, 18 Nisan 1880’de de ben tekrar istifa ettim. Aradaki yıllarda ne mi oldu? *Phadreus*’u oynadım, bir tek bu bile yeter aslında. Sonra *Andromaque* var, Mounet’yle birlikte *Her-nani*’nin yeniden sahnelenmesi var, Jean Aicard’ın harika çevirisiyle bir *Othello* var... Mounet son sahnede gözlerini öyle bir belertti ki, koca salon kahkahadan kırıldı, biz de oyunu bu yüzden sahneden kaldırdık, bir gece oynayabildik. Ne geceydi ama!”

Bu anısı aklına gelince Sarah, öne arkaya sallanarak o ünlü kahkahalarından birini salıveriyor.

“Bağışlayın, bir an ciddiyetimi kaybettim!..” diyor. “*Ev Sahibi*’nde Alcmene rolünü unutuyordum az kalsın. Çok ilginç, ben Moliere’den çok az oyun oynadım ama yine de! Genç kızlığımda annemin çıkarttığı rezalet yüzünden o kadar ağlamama sebep olan yine bu Alcmene’ydi!”

Johann, Gustave Kahn’ın *Anılar*’ında Sarah’nın bu rolünü

nasıl değerlendirdiğini anımsıyor: “Gözümde bir okul metni olan bir eserin canlandığını, ete kemiğe büründüğünü anımsıyorum. Molière’in komedisi, Sarah Bernhardt’ın şiirselliğiyle renkleniyordu. Sarah’da *Euripides*’i akla getiren bir şeyler vardı. Sanatçı metne, metnin içermediği bir tazelik, bir görkem, eski Yunan’ı anımsatan bir şeyler katıyordu...”

Sarah tarihçinin ellerini bırakırken, “Dalıp gittiniz ne düşünüyorsunuz?” diye soruyor.

“Sizin Yunanınızı!” diye yanıtlıyor Johann. “Damarlarınızda sanki Homeros akıyor.”

Johann onu gözlüyor; yıldızlı göğü kaplayışını izliyor. Boyunun asaleti, omuzların egemenliği, çarice tavrı denilen şey belki budur ama bu tavırların tümü Sarah’ı farklı bir yere, ona “sen” diye hitap etmenin zor olduğu bir yerlere taşıyor. Freud onun için farklı bir varlık diyordu; ne küçük, ne büyük, ne çirkin, ne güzel; sürekli başka şeyler yaratarak varoluşunu tıpkı yaşam gibi kendiliğinden ortaya koyan bir varlık...

“Neden heykelim yapıldı, neden erkeklerin gözdesi oldum, Niagara Şelaleleri’nden neden düştüm? Perrin’e anlattığım gibi size de anlatayım: *Başka türlü* bakmak, başka türlü görmek, başka bir hava koklamak ben de çılgınca bir tutku; bizimkinden daha basık bir gök, olduklarından büyük ağaçlar gibi yani! Zincirde bir halka olmayı sürdürebilmek için kendi kendime iş icat ederim, böyle yapmasam bakma ve öğrenme merakım uçup gidecekmiş, saçmalamaya başlayacakmışım gibi geliyor bana! Bana göre sanatçı olmak da aslında budur; kocaman bir örümcek gibi ağını kurup tuzakta beklememektir, bir kuytuya gizlenmemektir, yaşlı Nathalie gibi olmamaktır...”

“Daha yolun başında bir oyuncu olmanıza karşın, Molière’i anma töreninde ona şahane bir tokat atmıştınız zaten...”

Nathalie’nin anısıyla canlanan sanatçı, sanki tüm ateşiyle yeneden saldırmak için yerinden doğruluyor.

“Bakın! Kız kardeşim Régina yedi-sekiz yaşlarında bir çocuktu, tam olarak anımsamıyorum. Hani çocukların baktıkları her

şeyi sanki yutar gibi baktıkları o suratları vardır ya, kızcağız tören hazırlıklarına, oyunculara, elbiselere, gördüğü her şeye işte öyle bakıyordu. Bir şeyleri yakından görmek için birkaç adım ilerledi, farkına varmadan yerde oturan o şişman tembelin eteğine bastı, olay bundan çıktı. Régina'yı tanımazsınız! Yüzünün güldüğünü asla görmedik. Çok küçükken bile insanlardan, toplumdan nefret ederdi. Garip bir çocuktuk, gırtlaktan gelen, tek-meleri kadar sert ve hırçın, garip bir sesi vardı, nerdeyse doğumundan beri sesi böyleydi.”

Johann, sonuçta Sarah yanına alıp ilgilenmiş de olsa sorunlu genç kızın on yedi-on sekiz yaşlarında, hatta kimilerine göre daha erken öldüğünü biliyor.

“Küstah olduğu kadar vahşi bir çocuktuk. Gümüş gibi saçları, sedef gibi bir cildi vardı, çilli yüzünü daha da ortaya çıkartan kocaman gözleri masmaviydi. Tek kelime etmeden saatlerce durabilirdi. Onu korumayı hiç beceremedim.”

Johann bu kızla ilgili olarak, anasının tıpkı Sarah'ya gösterdiği onamaya benzer göz yummasıyla gerçekleşen bir satılma olayı, kızın çocuk denecek yaşta tecavüze uğraması ya da sefahate düşerek fahişelik yapması ve verem olması gibi karanlık bir hikâyeye anımsıyor. Annenin “fahişeliğinden” söz eden Edmond de Goncourt, kız kardeşinin kadını bir gün sabahın beşinde sokaklardan topladığını yazar.

“Zavallı bir kuş yanıma ölmeye gelmiş meğer. Roma Sokağı'ndaki o günleri unutmam olası değil... Gidecek bir yer bulamayınca bana yazmıştı. Odanın nerdeyse tamamını kaplayan büyük bambu yatağımı ona verdim, hastayı rahatsız etmemek için de bana tabutta yatmak kaldı. Hiç dert etmedim tabii ki! Ama şom ağızlılar durur mu; alıcı kuşlar gibi kanatlanıp her yandan üstüme geldiler. Marie Colombier, tabutun, tabutta sevişmeyi seven ölü seveci bir Romeo'nun hediyesi olduğunu iddia etmeye kadar uzattı işi. O günlerde galiba hepimizde bir sapıklık vardı; şöyle bir bak: Baudelaire, Oscar Wilde! Ne bileyim! Ama ben Mounet'yle sahneye çıkmanın dışında, gece gündüz

kız kardeşimin başında nöbet tutuyordum. Tiyatroda da bu Nathalie karısıyla koridorlarda giderek daha sık karşılaşır olduk; daha da avam, daha da halinden hoşnut garip bir yaratık... Rachel'in ölümünü görmüştü; hoş, zaten iyi anlaşılmazlardı. Komün boyunca tiyatro sanatçılarını korumak için yırtınan Agar'ı ihbar eden bu kadındı; kardeşim eteğine bastığında kızcağızı itip alınının yarılmasına neden olmuş, zaten ilk kez o zaman takışmıştık... Yaptıklarını asla bağışlayamıyorum. Bugün bile özür dilemeye kalkışmadığımdan ötürü gurur duyarım. Théâtre-Français'de gördüklerinden etkilenip önünü görmez olmuş küçük bir kızın yolundan çekilirse bir tarafı mı eksilirdi; ne olurdu ki? Onun gibiler, Nathalie'ler, Emile Augier'ler yüzünden ikinci kez tiyatrodan istifa ettim; Emile Augier patroniçeydi, bana da hep kötü rolleri kakalamak isterdi. Perrin örneğin; çok sevdiğim bir insan ama Comédie-Française'i yönetmekte çok zayıf kalıyordu; dünyanın gözü üzerimizdeydi. İşte bu yüzden bir Jarrett gerekliydi! Biraz önce de bu yüzden 'evet, bir Jarrett vardı' dedim, evet; vardı, ben de bu yüzden onu izledim!"

Johann da onu izliyor. Balkona geçerken fark ettiği fotoğraf geliyor aklına. *Maurice* dosyasında gördüğü fotoğraf... Bu fotoğrafta torunu Simone Sarah'nın kolları arasında. Otuz yaşlarında gibi görünüyor ama o sıra rahat rahat ellilerinde. Torunuyla yanak yanağa poz vermişler. Her türlü nazı, kaprisi yaparken küçük bir çocuğu korumak için kavgaya girmeye çekinmeyen, her şeyi kaybetmeyi göze alabilen garip bir kadın...

"Régina'nın cenaze töreninde bir köşe yazarı, 'Bu bir cenaze töreni değil, bir son görevin adeta ilk gösterimi, galası' diye yazabildi. Çünkü ben krep tülümün altında hıçkıra hıçkıra ağlıyordum ve bütün Paris de oradaydı. Kız kardeşim ölmüş! Çocukluğumun bir parçası gitmiş! Ailemden birisini kaybetmişim! Kimin umurunda? Çektiğim acıyla, duygularımla durmadan alay ettiler. Halk törene gelmiş -ne büyük hata!- ünlü sanatçıların etrafında bir gürültü kopuyorsa bunu mutlaka kendileri tahrik etmiştir, mutlaka reklam olsun diye yapmışlardır, öyleyse vur

abalıya! Acılarında bile reklam kurbanı olursun, ne yazık ki!”

“Anılarınızda ünlü olmayı gözü doymaz bir ahtapota benzetmişsiniz; yapışkan kollarıyla her türlü övgüyü, yergiyi, iftira ve dedikoduyu çeker, sonra da bunları kara bir hınçla kusar, demişsiniz. Yani size göre genç yaşta zaferle taçlanmak tehlikeli mi?”

“O yaşlarda insan kendisini nasıl savunacağını bilmiyor!”

“Ama siz direndiniz! Neye dayanarak direndiniz; sizi destekleyen birisi mi vardı?”

Sarah yanıtlamıyor. Kedi bakışlarını başka tarafa çeviriyor. Az öncesinin kaplan yavrusu, yaralı bir kadına dönüştü. O ismi söyledi mi, yoksa Johann öyle işittiğini mi sanıyor, sanatçı:

“Maurice, oğlum yüzünden,” mi dedi?

Bu dosyayı da tarihçi yeniden incelesin diye mi koltuğa bıraktı acaba? On dokuz yaşından beri, oğlunun doğumundan bu yana her şeye tek başına göğüs gerdi; Truva tabyaları üzerinde Andromaque’ın verdiği ders de bu değil mi? Sarah’ı da, cellatlarına karşı koymasını bilen analar safına katan bu değil mi? Elbette bu! Yanağını oğlu Astyanax’ın yanağına dayayan kölenin yüzü de işte bu yüz. Burada, balkonda tüm antik Yunan ayakları altında uzanıyor. Tutkun insanlık, küçümseyen insanlık... Gözünde, çocuklarını koruyanların bir farkı mı var? Tüm analar, tıpkı Johann’ın anası gibi, cesaret sahibidir; biraz önce “Yarın görüşürüz,” diye yanından ayrılırken acısını gizlemek için sadece gülümseyivermişti... Johann elini Sarah’nın yüzüne doğru yaklaştırıyor ama Sarah kaybolup gitti bile. Avcunda kalan sadece sedef gibi bir gözyaşı. Johann gözlerini göğe dikeyiyor; acaba o güzel balonuyla balkonun üzerinde geziniyor mu diye... Balonun sepetine onu yanına almadan çıktığını öğrendiğinde kızan Maurice’i yatıştırmak için söylediklerini sanki Johann’a da mırıldanıyor: “Aşkım, delilik gibi görünen bir şey yaptığımda, sensizliğe katlanarak yapmayı yeğliyorum, hepsi bu!”

Johann gökyüzünün derinliklerinde parlayan yıldıza doğru, “Demek ki bana yalan söyledin!” diye bağırıyor.

Balon gezisinden uzak tutulan yaralı çocuğu Sarah, “Sana

hiç yalan söyler miyim aşkım?” diye yanıtıyor, çünkü ona bir at sözü vermiştir. Maurice’in atına neden “Nacelle”* adını koyduğunu Johann o an anlıyor; annesi Amerika turnesine çıkarken Maurice’in Nacelle’in üzerinde çektiirdiği fotoğrafı vermesi de tarihçinin gözünde farklı bir önem kazanıyor...

Anayla oğul arasında ne kadar çok gizemli şımartmalar, sözler, tatlı tatlı birbirini sevmeler var! Ne kocalar, ne âşıklar, ne de tiranlar, kimse bu gizlere erişemiyor! Bir kadın ve yavrusu yanak yanağa, kendi dünyalarında tek başlarına!..

“Kalan ömrümde senden uzakta kalamam. Seni ayan beyan görüyorum, sanki uzansam tutabileceğim. Sevgili yavrum, daha önce böyle bir duyguyu hiç yaşamamıştım... Tüm varlığım senin yanında, seninle birlikte...”

Johann uykusundan uyanıyor. Parka bakan pencereyi açık bırakmıştı, yağmur içeri girip koltuğun kadifesini ıslatmış. Dizlerinin üzerinde duran ellerinde Sarah’nın mektupları tomar halinde.

“Sevgili oğlum, seni tıpkı çocukken olduğı gibi, kollarımla sarar, yüreğıme bastırır, o güzel başından öperim...”

Johann dosyayı kapatıyor. Ertesi sabah hastaneye tekrar gidecek; gülümsemesini tekrar görebilecek mi acaba?

*) Balon sepeti (çev).

26 Mart 1923, Pazartesi

Zaman yaklaşıyor. İçimi kaplayan korkudan anlıyorum bunu. Sahne korkum hiç bu kadar baş edilmez olmadı, o yüzden çok ürküyorum.

Her “ilk” gösteri öncesi yaptığım gibi, her şeyi düşünmeyi denedim. Kayığım sulara açılırken rahatsız olmayayım diye telefonu bile kapattılar; sahneye çıkma zamanı, kolay mı, sessizlik gerekir. Önce insanlar susup sakinleşsinler ki, ben sahne alabileyim. Yoksa kesinlikle gerekli olan uyum bozulur; kayığımın küreklerini sonsuzluk denizinde kesintisiz bir uyum içinde çekebil-meliyim.

“Bir adım bile ilerleyemedik...”

Prova yapar gibi, Phadreus'un ilk dizelerini tekrarlıyorum; sözleri fısıldar gibi gevelemek dileğim ama öyle olmuyor, sözler ağızımdan aç bir kuşun cıvılamaları gibi çıkıyor. Kafamın içinde her ayrıntıyı yeniden yoğunluyorum. Her turne öncesi yaptığım gibi yanıma alacağım bütün denklemleri tekrar tekrar gözden geçiriyorum ama bu kez en önemli şeyleri almayı unuttuğum gibi bir duygu var içimde.

İsteğim üzerine gül ağacından tabutumu hazırladılar, ben o tabutu alalı otuz sene oldu herhalde, hâlâ beni taşıyabilecek durumda. Gösterinin güzelliğini hiç bozmadan ölüm denizinde kayıp gitmek istiyorum. Son süsümün içine beni büyük bir özenle yavaşça yatıracaklar. Sacha Guitry'nin bana Venedik'ten getirdiği, bir daha giyemeyeceğim, kırmızı kadife antika manto gibi beni sarıp sarmalayan bu tabutu seviyorum. Venedik! İtalya turnesindeyken, Jacques'la evlenmeye Venedik'te karar vermiştim. Jacques ve umutsuzlukla tutku karışımı garip kıcılımlar yayan o gözleri! Tutkun Jacques, bir çocuk gibi göğsüme sokulmuş dünyadan kopan Jacques, dingin Jacques, kendisine karşın kurtarmaya çalıştığım şeytani Jacques. Her türlü skandalı göze alıp daha ilk karşılaşmamızda vurduğum Jacques. Ölümüne karışmak nasıl olanaksızsa, aşkına da karışılmazdı.

Londra'da Royal Lyceum'da Jacques'ı tanıştırdığım Brian Stoker onun için, "Gözlerinde sanki cehennemden gelen alevler parlıyordu!" diye yazmıştı. Daha sonra da dostum Henry Irving'e drakulası için Jacques'ın bakışlarından esinlendiğini söylemiş, "Bu adamın şimdiden ölü olduğu düşüncesinden kurtulamadım. Sanki rüyada gibi konuşup yürüyor," demiş. Ben de acaba o yüzden mi çekimine kapıldım? Her şeyin denetimim altında olduğunu sanıyordum, pohpohlanıp şımartılmışım, zaferimin zirvesindeydim, kendisine karşın onu cehennemden kurtarabileceğimi sanmıştım. Ama hiçbir şeyden pişman değilim. Her şeyi sonuna kadar denedim, evliliğim göze aldığım saçmasapan bir bahse dönüşti.

14 Nisan 1882'de Londra'da, beni daha o günden aldatan,

şefkatli ama koca olmaktan aciz, benden on yaş küçük, gözden düşmüş bir subay eskisi, tükenmiş bir Don Juan, bırakın benim ünümü, yaşam başta olmak üzere her şeye karşı ilgisiz genç bir Yunanlıya evlilik sunmaktaydım. Onu kurtarmak istiyordum, ikimiz için çarpan yüreğimle onu kazanırım sanıyordum! O güzellikti; sahip olmak istediğim, korumak istediğim güzellikti, ama ben onu ne kadar çok sevdiysem, o benden o kadar uzaklaştı; bana da puslu ve dolambaçlı kanallarda gece vakti kaybolup giden aşkın kara gondolları için endişelenmek kaldı. İnat etmiştim, Ligne Prensi Henri'yle yapacağım şu evlilik, benim gibi saf bir kıza ve ana kuzusu bir adama yasaklanan evlilik; oysa ben morfinin genç yaşta tükettiği yüreği, ruhu, canı insanlardan uzak o adamla evlenmeye çılgın gibi can atıyordum. Toplumun alayları karşısında prens çok etkilenirken, benim hiç aldırma-mam bile işe yaramadı.

Jacques ve bana kötü kötü bakan küçük oyuncular; bana karşı iyi davranmasını bilmediğinden sırf kötülük olsun diye kızlarla gözümün önünde sevişirdi! Jacques da, oğlum gibi, çok yüksek paralarla kumar oynardı; aristokrat köklerini ileri sürüp beni aşağılar terk etmek isterdi; beni döverdi, morfin iğnesi için elbisesini sıyırma gereği bile duymaz kumaşın üzerinden iğnesini vururdu, çılgındı, acımasızdı, benim yanıma geldiğinde Armand'ı oynardı. Kumarı bırakmak istedi, sırtında kırmızı üniforması, gitti Ceza-yir sipahilerine katıldı; oradan daha çılgın, kusurlarını daha da saklamaz, daha çocuklaşmış döndü; gücümü, paramı ve saygınlığımı günden güne daha da tüketir oldu; ben sahmedeyken orkestranın ilk sıralarında beni aşağılar, "kız kardeşim Jeanne"la birlikte benimle alay ederlerdi, üstelik beni Jacques'la kız kardeşim tanıştırmıştı. İki uyuşturucu müptelası işte... İkisini de kurtaramadım...

Şu an her şey gözümün önünden hızla geçiyor. Amerika dönüşü, dörder dörder tırmanılan basamaklar, Boissy d'Anglas Sokak; Jacques ölmek üzere. İşler yerlerde sürünüyor. Bana bakıyor - şiringalar, morfin ampulleri arasında yürüyorum, adam gü-

lümsüyor, bana gülümsüyor. Hayret, gülümsüyor! O gece boğazıma tıkanan bu gülümsemenin anlamı neydi? Ah, Jacques! İğne-den kalbura dönmüş, her tarafı irinli yaralarla kaplı bedeni gözlerimin önünde... Güzellikten eser yok! Kurtarmak için doktorla birlikte son kez uğraştığım Jacques! Kollarımda can veren Jacques! Artık Damala soyadını taşıyan bir dulum; mezarı orada; Yunanistan'da, gözyaşlarımla sulanmış çiçeklerle kaplı. Hem en iyi, hem de en kötü olabilen Jacques. Yüce karar anında belki de elimden tutup çekecek olan Jacques, kimbilir? Evliliğin çözülmez bağları... Ölümün o Büyük Kapısı aşkla işlenmedi mi Jacques? Tüm güzelliğine yeniden kavuşmuş olarak, prensle, oğlumun babasıyla birlikte belki beni öte tarafta bekliyorsun, olamaz mı?

Bir gösteride olduğu gibi, herkese ihtiyacım var. En küçük bir kin tutmamak, en ufak bir biçimde surat asmamak benim için son sahnenin doğallığı kadar önemli ve asıl.

Etrafımda dolanıp duruyorlar, düşüncelerimin yoğunlaşmasını neden engelliyorlar? Bu gürültüleri ışığı kapatır gibi sustururum isterdim, Venedik örtümle her şeyin üstünü örttüvermek keşke elimden gelse, sadece içimde yükselen suyun sesini duymak istiyorum... Acqua alta. Tüm şehir ayaklarımın altında suya gömülüyor.

Üşüdüm biraz; küçükhanımım burada olsaydı beni ısıtırdı, kucaklarını özledim. Soğuk ve suratsız halamın bana taktığı isimle, "küçük çingeneyi" o kadın kadar seven başka bir kadın çıkmadı. Beni zayıf kollarıyla yüreğine sokacakmış gibi sıkar, o olmasa kayaya gibi sertleşecek ruhumu yeşertirdi. Şu son saatimde, bana zayıf ve vahşi bir kızken bile inanan o kadınların anısıyla ağlıyorum. Kutsal Sophie Ana, Matmazel de Brabender, küçükhanımım benim için dua edin! Şefkat ve güveninize o kadar çok ihtiyacım var ki! Kendi hakkımda doğru dürüst düşünmeyi, kendimi olduğum gibi görmeyi, kendimle ilgili bir görüş sahibi olmayı bana siz öğrettiniz. Kutsal Sophie Ana, kısa ve tıknaz ama çok güleç, ıslıl ıslıl parlayan bir insan. Küçükhanım, çocuklarının giysilerini yıkamaktan elleri hep sabun köpükleri içinde, beni bağrına basma-

*ya her zaman hazır, yanağıma beyaz köpüklü sesli öpücükler kon-
duran kadın, dünyanın öbür ucuna da gitsem kırk yıldır peşimi
bırakmamak için her şeyi terk eden insan. Tabii ki bir de Matma-
zel de Brabender, o kadar uslu ki, küçükhanım yanında asi kalır.
Matmazel Rusya'da çarlık sarayını görmüş bir insan, eğitimime
çok yararlı oldu. Matmazel'i o harika bıyığı ve bir santime varan
sakalıyla ölüm döşeginde anımsıyorum. Tıpkı bir erkek gibiydi,
cenazesini hazırlayan rahibeler yatanın bir kadın olduğuna beni
zor ikna etmişlerdi. Çok nazik küçük elleri vardı. Erkek ya da ka-
dın, kalan birkaç saatim için herkes burada ama çevremdeki nes-
nelerin silikleşmesi gibi onlar da silikleşiyorlar;*

"Kadınlar beni bir çocuğu sever gibi sevdiler..."

Maurice annesinin dudaklarını hafifçe ıslatıyor. Yaşlı kadın oğluna son kez dün baktı. Acısız, tasasız, pişmanlık duyacağı bir şey olmadan. Solgun gözlerinde şimdiden farklı bir parıltı var, kurtulmanın parıltısı bu.

Oğluna son kez gülümsediğinde, kendisi için de o kadar mutluydu ki, Maurice "bırakıp gitme" diyecek cesareti göstere-
medi.

Herkes yatağın başucunda; ikinci karısı Marcelle, iki kızı, Si-
mone ve Liseron; yatağın yan tarafındaki giyinip süslenmeye ay-
rılan çıkıntıda Madam Grau, Louise, Madam Normand, Made-
leine Porée, Perronet'ler ve onlardan iki küçük. Evin önü de çok
kalabalık. Oğlu, Maurice kendisini yalnız ve yararsız hissediyor.
Annesinden bir at, ya da sırf ilgilensin diye bir öpücük isteyecek
halde değil. Uçup gitmesi için onu çoktan bırakmalıydı, daha
fazla tutmak için uğraşmamalıydı, uçarken yalpalamaması için
kollarını kocaman açmalıydı. Annesinin oğluna vereceği son he-
diye bu. Asla gem vurulamaz özgür bir kadın. Bir kez daha en
güçlü olan yine o. Bu ikinci saatlerinde bacakları artık Maurice'i
taşıyor, oturduğu koltukta içi geçmek üzereyken, annesinin
mırıldandıklarını seçmek için iki kızının endişeyle yatağa yaklaş-

tıklarını görüyor. *Aiglon*'un son dizelerini tanıyor, annesinin yüzü giderek ay saçlı prensin yüzüne benzemeye başlıyor.

“Kadınlar beni bir çocuğu sever gibi sevdiler...”

Oğlum dudaklarımı ıslattı, ama onunla konuşacak halde değilim. Neredeyim? Ben kimim? Gövdem sanki yere düşer gibi ağırlaştı birden.

“Can çekişmem ne kadar da uzadı...”

Çok mu sesli konuştum acaba? Beni duyan birisi olmuş mudur? Yoksa sahnedeyim de haberim mi yok?

*“Kadınlar beni beşikte sallıyorlar... Evet, üç tane beşiğim var Eski ve harika şarkılar söylüyorlar
Ah, Madame Marchand'ın o güzel şarkıları
Şarkı söyleyerek uyutmak için beni, beşiğimi artık kim sallar?”*

Şimdi yatağımdan kalkmalıyım. Babam ölmek üzere ve ben, oğlu onun yanında değilim. Bu sahneyi oynadım ben. Babam Longwood'daki küçük bir odada yatıyor, vasiyetini yazdırmakta şu an. Benim mutlaka yatağımdan kalkıp yanına gitmem gerek...

“Oğlumuzdan dileğimiz bir Fransız prensi olarak doğduğunu asla unutmaması ve Avrupa halklarını ezenlerin eline asla bir koz vermemesidir.

“Bana hizmet etmiş kitapları, giysileri, evleri, düzenleri ve daha başka şeyleri oğlumuzla bırakıyoruz...”

Ne kadar da ağırlaştım! Ama bu yataktan da kalkmalıyım, babam bensiz ölmemeli.

İmparator odasının değiştirilmesini istedi. “Yeterince hava yok,” diyor. Montholon bir bezle dudaklarımı ıslatıyor ama ben yanında değilim. Ben, oğlu.

“Kadınlar beni bir çocuğu sever gibi sevdiler...

Ben de bu yüzden onları bir âşığı sever gibi sevedim. Âşıklarımın her birini bir çocuk nasıl severse öyle sevdim. Beni güçlü kollarına almak için şimdi neredeler acaba? Gök gürlemesi gibi gülüşüyle Richepin. Yaralı kaplan öfkesiyle Mounet! Gustave Doré... Üstümüze gelen dalgalardan esridiğimiz o çılgın yarışlara beni neden eskisi gibi götürmüyorsun?

Hepsini sevdim. Bir gece? Bir ömür boyu? Ne fark eder ki? Duyduğu her şeye inanan, hayranlıktan ağzı bir karış açık bir çocuk gibi sevdim. Hepsini yanıma çağırıyorum. Bu gece yarısı hepsi de atlarını koşsunlar ve bana eşlik etsinler. Gidip babamın yanında olmalıyım, tek başına ölmemeli...

*“Küçücük bir adamdı
Giysileri hep griydi...”*

Niye çevremde konuşup duruyorlar? Sahneye çıkmadan önce rahatsız ediyor bu beni. Şu işe bak, Louise'in sesi de çok endişeli. Benim harika kadınlarım! İhtiyar Japon generalim, tırnaklarının ucuna varıncaya kadar resme girer bu kız. Ah Louise, seni ilk terk eden ben oluyorum. Evliliğimi nasıl engelleyemediysen, ölümmü de engelleyemeyeceksin; zaten birbirimizi bu yüzden seviyoruz ya. Çevremdeki insanlar yaptığım saçmalıklarda allahıtan beni yalnız bıraktılar. Beni sevmelerinde, izlemelerinde, benden nefret etmelerinde, beni terk edip gitmelerinde -beni kaybetmemelerinde- ben onları nasıl özgür bıraktıysam, onlar da beni özgür bıraktılar.

*“Ama çok gerekliydi ölürlen... anımsamam
Yeğlenmesi Paris'te vaftiz olmanın,
Viyana'da toprağa tıklmaktan.”*

Bu hapishaneden kurtulmalıyım. Kimse burada beni uzun süre tutamaz. Neyse ki tüm gücüme yeniden kavuştuğumu hisse-

diyorum. Dostum Vaillant tekrar aklıma geliyor. Beni ayağa kaldırmak için sanki elini uzatacakmış gibi. Sanat gibi bir lükse gücü yetmemesine karşın, tiyatrom için bana sık sık planlar verirdi... Ah şu sefalet! Vaillant idam edildi. Yatağımın ayakucunda ne işi var?

Böyle dört olay var, dört idama tanık oldum ben. Bu olayları insanlığa karşı işlenmiş suçlar olarak mahkûm ediyorum! Bunu onlara da haykırıyorum! Vaillant, benim anarşist dostum. Enerjik ve çok tatlı bir adamdın, çok önde giden fikirlerin vardı ama iktidara ulaşanların fikirlerinden daha önde gidememişler demek ki! Lorenzaccio'nun ilk gecesinde söylediklerini hâlâ duyar gibiyim: "Şu Florentin de benim gibi bir anarşist, tamam tiranı öldürdü ama tiranlığı öldüremedi! Ben böyle yapmayacağım..." demiştin. Zavallı Vaillant! Neden burada, karşımdasın? Bağırivereceğim şimdi. Oscar Wilde'ın İokonaan'ı gibi başını taşıyor. Hayır, ben Salome değilim! Hayır, sorumlusu ben değilim bu işin! Doğruluyorum. Gözümün önünde Amerika'da ziyaret ettiğim mahkûmlar var; neden beni bekliyorlar? Yanlarındaki de Roquette Meydanı'nda idam edilen yirmi üç yaşındaki tıp öğrencisi Vaillant değil mi? Çok çalışmıştı zavallı, kafası ondan karıştı, yaşlı bir kadını da o yüzden öldürmüştü. Onu öldürmek değil, tedavi etmek gerekirdi.

Kalkıyorum. Kostümlerimi giyme zamanı. Benim kostümüm beyaz! Kostüm asistanım ne yapıyor? İdam edilen dört kişi beni taşıyorlar. Çocukluk pijamalarımın içindeyim. Ayaklarım çıplak ama beni kaldırdıkları gibi götürüyorlar, gülüyorum. Elleri üzerinde dans ediyorum, tıpkı babamın beni dalgalar üzerinde zıplatması gibi. Uçuyorum, dans ediyorum, yükseliyorum. Her zıplamamda mahkûmlar mutluluktan "hıh" diye bir ses çıkartıyorlar, tüm insanlık benim yanımda, bana eşlik ediyor. Baba! Bekle beni geliyorum! Senin sözlerini okudum, tekrar tekrar okudum:

"Oğlumuz ektiklerimizi biçsin. Çürüyen bir devrimi kurtardık. Eğer isterse, bizi taklit edebilir, üstelik yaptığımız savaşları tekrarlaması gerekmez, maymun gibi taklit etsin yeter. Fran-

sa'da kitlelere dayanarak fazla bir şey yapılamaz. Oğlumuz yeni fikirlerin adamı olmalıdır..."

*Beni yere bırakıyorlar. Atı önümde beni bekliyor, koşumları batan güneşte ısl ısl... Baştan başa kat ettiğim bu dünyaya, tüm halkların karıştığı, şairlerimin günahlarından arındırdığı top-
raklara son kez dönüp bakıyorum. Üvey erkek kardeşim Kızılde-
rili Joe Bernhardt bana doğru ilerliyor. Bana gerçeği mi söyledi,
yoksa tüm hikâyeyi kendisi mi uydurdu hiçbir zaman anlayamadım:*

"Bale öğretmeninin Sarah'ya gösterdiği hareketleri pek çok kez taklit etmek istedim. Kız kardeşim o günlerde on yaşındaydı..."

Talan mı, doğru mu? Sonuçta ben aşkla ilgili söylenenlere kulak vermeye her zaman hazırım. Eğer Joe benim yarı kardeşim olmak istiyorsa, iyi ya: olsun o zaman! Işıklar söndüğünde hizmet edeceğim şairden başka hiçbir şeyi nasıl olsa gözüm görmez benim.

Birisi, "Büyük Haçlı Légion d'honneur nişanını boynuna takmalıyız," diyor. Bu beni heyecanlandırıyor, sahneye çıkacağınız son anda bir ayrıntı işte böyle sizi eline geçiriverir. Acaba tam ölürken de böyle midir?

Koyu bir uykuya dalmadan önce, Maurice de durumu anladı. Annesi yakında ölecek! Az sonra onu giydirecekler. Az sonra, sanki Napoléon'un bizzat sırf onun için ihdas ettiği, onun da onca beklediği büyük haçlı nişanı boynuna takacaklar. Maurice birden onun sesini duyup o tarafa dönüyor. Evet orada, beyazlar içinde, sahneyi terk etmeye hazırlanan saydam prens işte orada. Üstelik bulundukları yer de Sarah Bernhardt Tiyatrosu. Madem ki ölmek üzere, orada ne işi var? Demek ki ölmek üzere olduğu doğru değil. Yaşadıkları kötü bir kâbus olmasın? Herhalde locasında otururken bir an içi geçmiş olmalı. Annesi capcanlı işte sahnede! Sahneye çıkıp oyununu sergilediği her zaman olduğu gibi, sapasağlam, eşsiz, benzersiz! O başlı başına tiyatro. O, annesi, salt ona ait, başka kimselere değil, sadece oyununu sergilerken başkalarının oluyor ama her günkü ya-

şam içinde sadece ona, oğluna ait. Bando, *Konsolosluk Marşı*'nı çalmaya başlıyor; annesi, sahnedeki sarışın genç adam tıpkı ikizi, Ligne prensinin oğlu. Annesi şu an kendisine o kadar benziyor ki.

Annesinden yaşça biraz büyük Henri de Ligne, büyük mareşal Charles-Joseph'in soyundan geliyor. Brüksel, Toison d'Or Sokağı'ndaki görkemli evi annesi sık sık anlatırdı. Babası da arada bir görünüyordu ama sanatçının yarası her zaman kanadı, asla iyileşmedi. Annesinin Adrienne Lecouvreur'ü yorumlarken, Maurice de Saxe'a olan aşkını haykırdığı sahnede babasıyla asla evlenemeyeceğini anladı.

Annesi oyunda onu aşağılamaya gelen kadına, "Hayır hanımefendi, hiçbir şeyi unutmadım," diye bağırıyordu. "Bouillon düşesinden, bir oyuncunun hanesine tecavüz etmek amacıyla yola çıkan Fransa sarayından, bir asilden söz ediyorum... İşin aslına bakarsanız, ikimiz arasında daha asil olan benim, ben, Adrienne Lecouvreur, sıradan bir şapkacının kızı! Daha saygıdeğer olan benim, âşık olan ben, yeminine sadık kalan ben!.. Onun karısı değilim, olacak da değilim, ben aşkın ta kendisiyim!"

Oğlunu tek başına yetiştirmişti, tiyatro da dünyanın tüm krallıklarına bedeldi. Annesi de Adrienne gibi, sonsuz bir hayal içerisinde gözleri açık yürüyenler takımındandı. Oğlu Maurice bir gün, annesi istemese de, geçmişte yaşanmış bu aşağılanmadan annesini kurtardı.

Babası adını ve servetini oğluna teklif etti ama o bu teklifi reddetti.

İşte Kuzey Garı'nda ikisi karşı karşıya, yan yanalar. Babası, prens, Brüksel'e dönüyor; daha yorgun, daha yaltaklanan, daha yalnız. Maurice adama acıyor; doğrusu bunları öğrenmemeyi, babasının varlığından haberdar olmadan yaşamını sürdürüp gitmeyi yeğlerdi. Gar ana-baba günü, geç de kalmışlar, babası treni kaçıracak.

Kuyruğu bozup diğer yolcuların önüne geçmeye çalıştığında bunu reddeden memura karşı, o her istediğini yaptırmaya alış-

miş soğukkanlı tavrını ilk kez bozup sinirleniyor. Ardından ki-birli bir sakinlik, öfkesiyle yer değiştiriyor.

“Ben Ligne prensiyim,” diyor, ama Fransız’ın aldıracağı bile yok. Maurice bunun üzerine babasına yardımcı olmak amacıyla hiç düşünmeden, “Ben Sarah Bernhardt’ın oğluyum,” kelimelerini sıralayıveriyor. Kuyruktaki insanlar anında yol açıyorlar, memur hiçbir işleme gerek kalmadan geçmelerine izin veriyor.

Olayı annesine anlattığında, annesinin yüzü gizemli bir hal almıştı. Gözlerinin derinliklerinde acılı, buruk, seçilmesi zor bir sevinç uçuşuyordu, sevdiği erkeklerin aşağılanmasına dayanamazdı çünkü.

Ardından annesi düşünceli bir tavırla, “Eeee, n’olmuş?” diye sormuş, “O aile Napoléonu bile kabul etmedi!” deyip, başka bir boyuta geçivermişti. Annesi her şeye göğüs geriyor, Maurice’in hiçbir şeyden korkusu yok; annesi tüm imparatorlardan daha büyük, daha güçlü.

Annesinin tehditlere aldırış etmeden Comédie-Française’de, tören gecesi tek başına ilerlediğinde o da oradaydı. İmzasız mektupta yazılanlar geliyor aklına: “Zavallı iskelet, o Yahudi burnunu törene sokmasan senin için iyi olur. Yoksa hedef tahtası olmak gibi bir işe yarayacaksın...” Bu cümleler iyileri; daha da berbatları vardı... Annesi şimdi olduğu gibi yalnız ilerlemiş, şimdi olduğu gibi dimdik dikilmiş, kedi gözleriyle etrafı süzmüştü. Ve işte, daha önce yaptığı gibi yine iki kolunu şefkatle açıyor; tüm salon birlikte uçan kuşlar gibi şakıyor önce, ardından şarkı söyleyen bir okyanusa dönüşüyor ve o daha çocuk belki ama ayağa kalkarken tüm kalabalığın ötesinde ikisinden başka, annesiyle kendisinden başka kimsenin olmadığını farkında; doğumundan beri annesinin salt oğlu için sahneye çıktığını biliyor. Annesi bunu bir gece taze çiçek kokusuna kesmiş soyunma odasında, kendisinden başka hiçbir çocuğa nasip olmayacak o sihirli bahçenin bir köşesinde yarı uykuluyken kulağına fısıldamıştı...

İşte, herkes sustu, salona sessizlik egemen oldu. Sadece annesinin su gibi akan sesi duyuluyor:

“Ve ben, krallığını yitirmiş, erksiz, unvansız,
Ben ki, bir hayaletin anısından farksız!
Ben ki, beşiğindeki kırmızı örtünün bile
Küçük bir parçasına sahip olmaktan aciz!
Ben ki, hasta, sürgün ve esir,
Görkemli tugayların önünde koşturamam,
Göksel kahramanları kovalayamam artık!
Ama umut ederim; gökkubbeyi avucunda oynatan
Bir babanın oğlu olarak düşlerim ancak
Onca karanlığa, onca olup bitene rağmen,
Parmaklarımın ucuyla da olsa yıldızlara erişmeliyim...

Bir atın üzerindeyim, ayaklarım çıplak, atım dört nala koşuyor. Üzerimde çocukluk elbisem var, etekleri bacaklarıma çarpıp duruyor. Öbek öbek bulut kümeleri sarmış gökyüzünü, güneş sanki üzerlerinde yatıyor. Rüzgârı, göğü içiyorum yudum yudum... Bunca yaşanmışlıktan sonra ölmeli artık; çünkü yaşlılığın bilgeliği her ayrıntıda kendi tamlığını aramaya başlıyor. Güzelliğin tadını çıkartabilmek için atımı durduruyorum. Bu sanki onca özenle hazırlandığım, kendimden bir şeyler kattığım ve oynadığım bir rol gibi. Gösteriler ilerledikçe, kendiliğinden gelişiyor. Attan iniyorum orada, beyaz yelenin karşısında, tiyatrodan biraz daha büyük bir yer ararken düştüğüm ve artık bana çok dar gelen bu dünyayı, ben, çıplak ayaklı çocuk son kez selamlıyorum.

“Gözlerimden aydınlığı çalan ölüm...

Sonunda bu dizenin anlamını kavradım. Azimle tekrarlandığında bazen böyle bir aydınlanma oluyor, bazen böyle bir dize kristalleşip içinize işliyor, insanı aydınlatıyor. İnsan üstelik böyle bir anda bu dizeyi nasıl okuması gerektiğini de biliyor! Aradığı cevaba ulaşmış bir bilge gibi, gerçeğin görkemi karşısında ayaklarım dolanıyor.

Varlığını hissediyorum. Ölüm, sessiz sedasız bekleyen şu at gi-

bi yanı başımda. Ölüm şu an benden aldıklarıyla atımı koşumladı, tüm yaşamımı sırtına yükledi. Neyse ki tüm hazinelerim burada; aşklarım, çılgınlıklarım, el değmemiş çocuk kuşkularım, babamın etkisi, en değerli mücevherim; her kilidin anahtarı tiyatroya tutkum hepsi burada. Demek ki, doğmakta olan şu pırla pırla günde hepsi bana geri verilecek. Kulisin dar koridorlarından geçmek gerek. Biraz sonra salon karanlıklara gömülecek, kalbim her seferinde olduğu gibi bu heyecanları yeniden yaşayacak, salonun en altından en tepesine her yöne patlayıp dağılmadan önce, sıkılı demir bir yumruğa benzeyen bu yaşamla baştan ayağa dolup taşıcağım...

Daha şimdiden nefes alamaz oldum. Hani kanatları çok geniş bir kuş vardır ya, süzülüp gitmeden önce tüm vücudu titrerken felçli gibi havada asılı kalır, ona benzemek için hazırlanıyorum. Çıplak ayak, gecenin karanlığında üşümüş, beklenmedik bir ışığın sızdığı, babasının kokusuyla dolmuş odanın kapısı önünde bekleyen çocuğum ben. Sahne bu karanlık odaya dönüşüyor; son sınav orada verilecek. Kayığımın palamarı çözülmeden önce aşmam gereken ufaklık bir alan kaldı. Yeterli cesaretim olacak mı acaba? Rolün gerektirdiği yüceliği gösterebilecek miyim? Yeterince hazırlandım mı? Yoksa, Phadreus'ta olduğu gibi, yine son anda başka bir şey mi aklıma gelecek; kimbilir kaç kez oynadıktan sonra V. sahneye yavaş girmek yerine, iki işkence arasında paramparça olan Phadreus'un ölmeden önce hatalarını itiraf etmek için acele etmesi gerektiği kuliste birden aklıma gelivermişti.

Çok geç! İşte tiyatroyu fırtınaya tutulmuş gibi sarsan, tabana vurulan sert sesler, müzik de hemen başlar, geri adım atmak için zaman kalmadı, perde sallanıyor, bu gece Tanrı'nın benimle olması için dua ediyor, haç çıkartıyorum. Bedenim son kez yağlandı zaten... Neler söylüyorum ben? Ölecek değilim ki! Hiç duymadığım bir müziğin vurgusuyla su kulaklarıma kadar çıkıyor, oda aydınlandı, yalınayak ilerliyorum, neşe yüzümün şeklini değiştiriyor, çok güzelim, perde kemerlere doğru tümüyle açılmakta. Ortalık ana-baba günü ve ben üstümde çocukluk elbisem üstelik çok

uzun, ne garip bir kostüm bu böyle!- suyu topraktan ayıran dar boşluğu atlamadan önce tüm yaşamımı bu şekilde yerlerden topluyorum. Her zaman olduğu gibi de sırtına yaslanacak birisini arıyorum...

Güven verici, sıcak bir el uzanıyor. İri yapılı genç bir adam bana doğru uzanıyor. Oğlum bu! Yüzü bir an projektörün önünden geçiyor. Oğlum yine tam zamanında, son anda geldi. Beni sıkıca tutup çekiyor. Tanrım, ne kadar da yakışıklı! İskele tahtasına basıyorum, denizde amber yakamozlar var. Hafifçe dönüp oğluma bakıyorum, görüntüsünü çıktığım bu uzun yolculukta bir uğur gibi taşıyacağım. Bana gülümsüyor, tiyatronun göz kamaştırıcı ışıkları arasında kaybolana kadar bana gülümsüyor, gülümsüyor. Gülümsemesini beni orada, karanlıkta bekleyenlere ulaştırmak için ilerliyorum. İlerliyorum ve hiç korkmuyorum, size doğru ilerliyorum, ışıktaki büyüyorum, müzik bir derece daha yükseliyor, ardım sıra bir tül gibi sürünen kostümümü çıkarıp atıyorum, kadir-gam aydınlık kıylara yanaşırken tüm yaşamımın size doğru çabucak kanatlanıp uçuşması için ellerimi açıyorum!

Sonra, göz açıp kapayıncaya kadar geçen bir zaman içerisinde kayık duruyor, size doğru kollarımı uzatıyorum; hayır, fırlıyorum; kollarım bir çift muhteşem kanada dönüşmüş; kanatlarını fırlatıyor, fırlatıyor, fırlatıyorum... Siz pür maviliğin sessizliği nedir bilir misiniz? Özgürüm!

Maurice mutlu. Annesi artık ölmek üzere değil. İşte sahne-
de oyununu oynuyor, o da ona bakıyor. Aiglon'un bu son sah-
nesini ezbere biliyor. Annesi zaman zaman birlikte oynadığı
oyuncuları şaşırtan yenilikler icat etse de, yapacaklarını daha ön-
ceden tahmin ediyor. Annesi seksenlerinde olmalı. Fakat, pren-
sin uzun geceliğinden çıkan başı bir yeniyetme başı, gözleri de
yedi yaşında bir çocuğun gözleri gibi ciddi ve inançlı. Annesi bu
rol için kendisini model aldığını söylemişti bir keresinde, impa-
rator babasıyla buluşamayan prensi oynayan annesi, sahnede ba-
zen gerçekten "acıdan deliye" dönüyor.

“İyi! Ben ölürken yüksek sesle okursunuz...”

Annesine yardımcı olmak amacıyla *Aiglon*’un vaftiz sahnesini kimbilir kaç kez okudu. Metni o da ezbere biliyor, o kadar ki, annesinin yanında oynayan general Hartmann’ın yerine geçebilecek denli iyi:

*“Saat yediye doğru
Alay görünür, başlarında
Muhafızların avcı birliği...”*

Duyduğu yas çanlarıyla tiyatro sarsılıyor. Topların salvo atışı koltuğunu sarsıyor, müthiş bir baş ağrısına neden oluyor.

“İmparatorluğun büyük adamları; büyük kartallar...”

Annesi benzi solgun dinliyor.

“Okuyun durmadan bayım. Beni annemden kurtarın...”

Annesi bu dizeyi ne kadar da vurgulu söyledi! Tane tane sözlerinde çocukluğundaki terk edilmişlik bir çılgılık gibi yükseliyor. Her şeye şaşkınlık içinde bakıp ilgi bekleyen bir çocuk sanki. Madalyanın kocaman haçı, gömleğindeki kanlı yara izini kapatıyor. *Aiglon*’un son sahnesindeki oyununun Légion d’honneur nişanıyla süslenmesinden annesi çok mutlu! *Aiglon*’u oynayarak, otuz yılı aşkın bir süredir dünyanın her yanına Fransa’yı taşıyarak, onca uzun zamandır hak ettiği böyle bir onurlu farklılığı şu yetmiş yaşında göğsünü gere gere taşıyabilmesi için ne büyük mücadeleler vermesi gerekti. Annesiyle gurur duyuyor. Onu sırtı dik Raymond Poincaré’ye mektup yazarken görüyor, annesi ona bu mektubu okutmuştu:

“Sayın bakan, rica ederim beni yalnız bırakmayın. Şahsıma karşı sürdürülen kavga, yapanlar açısından iğrenç olduğu kadar,

benim açımdan da, bu denli başarılı olmamış olsam, yüz karası bir şey... Kınanacak hiçbir şey yapmış değilim. Böyle şeyler yapamayacak kadar göz önünde olan bir insanım... Politik bir nefret odağı olduğumun farkındayım. Göğsüme bir süs takmak için bağırıyorum, onursuz hale düşürülmemek için haykırıyorum...”

Sonra ona, oğluna dönmüş, elleri hafifçe titrerken alaycı bir ifadeyle: “İmparator ölüm döşeginde ne öğüt verdi biliyor musun: “Fransız ulusu tersine gidilmedikçe yönetilmesi en kolay halktır, her zaman duygularına hitap edilmesi gerekir, aksi halde kafası karışır, kendi kendine olmadık şeyler üretir, sonra da bunları ortaya döker... Fransız halkı birbirlerine karşıt gibi görünmelerine karşın aynı duygusal kökten büyüyen, eşitlik aşkı ve farklı olmak aşkı gibi iki güçlü tutkunun etkisi altındadır. Değerli olan, yetenekli olan bağışlanır ama gizli kapaklı işler çeviren bağışlanmaz. Légion d’honneur erdem, yetenek ve cesaret için çok büyük bir itici güç olmuştur ama kötüye kullanılması bir veba olacaktır...”

Maurice, annesinin biraz önce sahnede, *Aiglon*’un can çekişme sahnesinde söylediklerini düşünüyor. Sonuç olarak annesinin Légion d’honneur şövalyesi olmasından çok gururlu.

“... *Duyamıyorum. Daha yüksek lütfen!*”

Bu bölüm annesini her zaman heyecanlandırıyor. Annesi bir keresinde, bu bölüme geldiğinde kendisini bir çocuk geceliğiyle büyük bir katedralde hissettiğini, katedralin iki büyük kapısı yavaşça açıldığında, kapıdan gelen gün ışığına karşı içeri kimin girdiğini seçemediğini ama babasını sanki seçer gibi olduğunu söylemişti.

“Zavallı kaçığın tekiyim anlayacağın Maurice’ciğim. Sahneye çıkmadan önce kendi kendime onun gülümsemesini miras aldığımı söylüyorum. Pek az insan bilir ama onun oğlunu oynaya-

bilmek için çok şey okudum! Okşayıcı ve güzel bir gülümsemesi varmış. Napoléon'un bu gizli yanını seviyorum! İmparatorla Longwood'da karşılaşan küçük bir kız yazmış bunu, kızcağız önce devden korkmuş. İmparatorun yüzü ölü yüzü gibi solgunmuş ama, 'konuşur konuşmaz tatlı gülümsemesi, yumuşak hareketleri tüm korkumu sildi attı' diye yazmış kızcağız."

Bu gece bütün bunlar neden aklına geliyor ki? Son kelimeleri duyar gibi oluyor:

*"Geniş sunak dualarla doluyor
Aynı güç, aynı coşkuyla
Dualar
Gece boyu tüm Fransa'ya yayılıyor..."*

Öldü! Şimdi ne söylüyorlar? Eli üzerine güzel bir beyaz güvercin kondu, batan gün kanatlarında yansıyor. Bu sürgünün orada ne işi var? Bir an kanatlarını parlatıyor, garip gözleriyle onu süzüyor. Bazı kuşların mavi gözlü oldukları doğru mu? Küçük başını avcuna dayadı. Maurice, istemeyerek, kuş uçup gitsin diye elini açıyor; kuş özgür. Hafifçe titreyen kuş sonra kanat açıp uçuyor, uçuyor... Annesinin son kez selamlamaya çıkması kadar içe işleyen bir şey var bu uçuşta.

"Baba, baba!"

Kızı Simone onu sarsıyor. Ne oldu? Neresi burası?

Sıçrayarak kalkıyor. Nerede olduğunu anladı. Lysiane gözlerini ona doğru kaldırıyor. Eli hâlâ büyük annesinin kalbi üzerinde. Artık susmuş bir kalp bu. Adım atıyor. Küçük, mısır kedisi başı çevreleyen ak saçların dağıldığı yatağa giden yol ne kadar da uzun! Annesine ulaşmak için yürüyor, yürüyor, yürüyor... İkinci kızı koluna girip ona destek oluyor. Yaşamında ilk kez ayakları sendeliyor; bir prens gibi davranması için annesinin onca özen gösterdiği Maurice, Harvard'da okuması için düşler kurulan Maurice, şu an ellerinden aldığı yaşamının son günleri için annesinin güvendiği Maurice, annesinin asla eğilip bükülmeye-

ceksin diye eğittiği Maurice, şu an sendeliyor. İşte, bir daha kendisini saramayacak kolların arasına yıkıldı kaldı; güneş birbirine karışan saçları, birbirine yaslanmış iki başı son kez aydınlatıyor. Onun önünde asla ağlamayan Maurice, hâlâ sıcak bedene sarılmış hıçkırarak ağlıyor; sanki bir vakitler herkesi limanda, arkalarında bırakıp birlikte çıkmaya karar verdikleri seyahate çıkıyor gibiler. Yine eskisi gibi annesi ve kendisinden başka kimse yok sanki etraflarında; Sarah Bernhardt oğlunu kollarına aldığı anda kimse onları rahatsız etmeye cesaret edemez ki zaten.

Çok uzaklarda, dünyanın bir yerlerinde birisi bir pencere açıyor. Birisi alçak sesle ona *Aiglon*’un beyaz kostümünü giydirmek gerektiğinden söz ediyor. Emile, Légion d’honneur nişanıyla meşgul. Doktor Marot’nun uzaklarda, çok uzaklarda çevresine toplananlara bozuk ve acınası bir sesle, “Beyler... Sarah Bernhardt hanımefendiyi kaybettik...” dediğini Maurice duyar gibi oluyor.

Birileri çığlık çığlığa, çılgınca koşturan ayak sesleri var: Gazeteciler. Birileri ağlıyor ama sanki uzaklarda, çok uzaklarda, çünkü Maurice çevresindeki her şeyden kopmuş durumda, her şey onun için öylesine uzak. O sadece annesinin sesini, o altın sesi duyuyor. Annesi hâlâ kulağına fısıldıyor. Annesi ona binbir sır veriyor, beş yastıkla kulağı tıkanrsa bile bir tek o duyar, annesi ona ikisinin de sürgün olduklarını söylüyor. Yastıklarının üzerinde o çok sevdiği, *Her şeye karşın* sözü işlenmiş...

Ve çocuk Sarah’nın gülümsemesiyle gülümsüyor.

Hayali Sarayın On İki Odası

Johann, sanatçıyla olan bu son randevusuna yanında hiçbir şey olmadan gitmek istediğinden kltaplarını, belgelerini, dosyalarını kapatıyor, yanına fotoğraf bile almadan çıkıyor.

Sarah Bernhardt'ın birkaç fotoğrafıyla, ilk derlediğı belgeler demetini topladığı *Ateş Defteri*'ni bir kıyıya bırakalı epeyi oldu. Sanatçının nerede doğduğunu bile bilmiyordu oysa! Tragedya ustası üzerine olan tezini asla tamamlayamayacak. Tüm notları o defterde öylece duruyor, bir göz bile atabilmiş değil. *Andromaque'ın Defterleri*'nde derlediğı olgular da her gün biraz daha Paris'in tozlarına gömölüyor. Yanına hiçbir şey almış değil.

Yani, bu sallanıp duran nazik kayıkta ayakta durabilmek için her şeyi attı; şimdi suyun bu yumurta kabuğuna çarparken çıkardığı en küçük bir sese bile kulak kesiliyor. Kulağına gelen sesler de adeta bir yas çanı.

Kimseyle bir şey konuşmuyor. Tümüyle sessizliğe büründü, sessizliğinde sadece sanatçıya yer var.

Bir gece, uykusuzluktan sızıp kaldığı bir an telefon sesiyle sıcıyor. Annesinin öldüğünü öğreniyor.

Hiçbir şey düşünmemiş, hiçbir koku almamıştı. Açık pence-renin önünde ağzı bir karış açık kalakalıyor. Tüm duyguları uyuşturan böyle bir acıyı ancak bir tek Maurice anlayabilir.

Tarihçi bu planlanmamış seyahate işte bu şekilde karar veriyor. Onunla esrik bir adam olarak değil de, tüm bilinciyle daha iyi bütünleşebilmek için güzelliğe doymak istiyor. Şu an kendisini, kıskançlıkların sabrı, coşkularının nesnesinin en küçük bir hareketini bile kaçırmak istemeyen âşıkların sağduyudan uzak tizliğine dönüşmüş hissediyor. Sanatçıyı bulabilmesini sağlayacak tutkulu özeni ancak böyle gösterebilir. Tam anlamıyla delirdiği de söylenebilir! Ya da onun aşkıyla deliye döndüğü...

Karşılaşmalarını sağlayacak yalnızlığı güvence altına almak için erkenden kalkıyor. Bu yıldırım aşkı hiçbir şey bozup dağıtamayacak! *Traghetto* biraz, tan ağarmadan yola koyulan bir gondola benziyor. Kasvetli konvoy boyunca “Sarah! Sarah!” diye haykıran tüm erkekler bir araya gelmişler. Kendisini, De Max’a doğru atılıp gözyaşları içinde ona bir madalya veren ve ıvecen bir şeyler söyleyen adamın kardeşi gibi görüyor:

“Beyefendi size bu değerli eşyayı emanet edebilir miyim? Sahip olduğum en değerli şey, Reichstadt dükünün madalyası, bana verilmişti. Gittiğiniz mezarlıkta *Aiglon*’un mezarına koymanız için size emanet etmek istiyorum.”

Şimdi, onun kendisine randevu verdiği bu yerde tek başına. Dostları, düşmanları, ailesi, çağdaşları, Paris sokaklarının aylak gezenleri, herkes bir yana çekilmiş! Sözler susmuş, nefesi duyulan suyun üzerinde sadece yetim bir çocukluğun acısını anımsa-

tan bir oğulcuk var. Uzaktan uzağa Saint-Michel Mezarlığı'nın selvileri seçiliyor, başlarını sanki o sahneye çıkarken nasıl hafifçe eğiyorsa, öyle eğmişler. Burası onun yattığı mezarlık değil mi? O da, Paris'te bıraktığı kâğıtlarla birlikte değil mi? Ne önemi var ki şimdi bunun? Şiir Sarah nerede isterse orada doğar; hatta bazen en verimsiz topraklarda bile doğar.

Hiçbir ayrıntıyı atlamadan tabloya bakıyor. Sanatçının sayesinde sonunda görmesini öğrenmeye başladı. Notlarının kuru-luğu arasında asla bulamadığı bir şeydi bu; ama işte şimdi, uykusundan yavaş yavaş sıyrılan muhteşem Venedik karşısında yoğun bir zenginlik, yoğun bir heyecan, yoğun bir derinlik hissediyor.

Ardı sıra gelip onu yönlendiren adam, neyse ki tek laf etmiyor. Yüzünü sanki şöyle bir seçebildi adamın. Hava daha da bozacak gibi ama Sarah'yla zaten bol güneşli bir öğleden sonrası buluşmayı düşlemiyordu. Bu sanki onu son yolculuğuna uğurlamak gibi bir şey. Tabutu kayıkta değil, ama Johann değerli naaşı yanında hissediyor. Otururken sanatçının kolları arasına düşüyor. Boylu boyunca uzandığı yerde kucakladığı tül peçeli kadını onun istediği yere götürmeli. Kulağına, sanatçının *Adrienne Lecouvreur*'ün son sahnesi için kendisinin yazdığı ve artık bu dünyada bir daha dile getiremeyeceği aşk sözcüklerini tekrarlıyor;

“Evet, sana söyledim. Ama seni terk etmeliyim. Mutluluğum o kadar büyük, o kadar mükemmel ki, sanki bu dünyaya ait değil gibi... Ölmek, ah ölmek! Öldüğünü hissetmek! Yaşam elimin altından kaçıyor! Beynime artık sahip olamıyorum. Hafızam sanki... Bir dize mi?.. Bana bir dize söyleyin,

“Onlar için bütün günler açık ve dingin doğardı...”

“Sesim sanki çok uzaklardan geliyor... çok uzaklardan! Ellerim onları saran zarflarından sıyrıldı. İşte, işte: ellerimin derisi parmaklarımın ucunda...”

Johann onu, o çocuk halini bağına basıp ısıtmak istiyor. İki küçük çıplak ayağı ellerine alıp göğsüne bastırıyor. Fırtına uzaklardan cehennem kapısını bekleyen üç başlı köpek gibi mezarlığın üstüne homurtularını salıyor, altlarındaki su biraz öncekinden daha boğuk seslerle bindikleri kayığa çarpıp dalgalandırmayı sürdürmekte.

Johann korkmuyor; bedeni bir tür bütünlükle, başka bir duyguyla titremekte. Bu herhalde sahne korkusu olmalı, diyerek ilk kez hissettiği bu duyguya seviniyor.

Johann'ın vücuduna yaslanan beden giderek ağırlaşmakta. Bu durum Johann'a odaları anımsatıyor...

Önce şu altın beşikli oda. Babasının adını asla açıklamayan çocuk... Ama o adı acaba gerçekten herkesten daha mı iyi biliyordu?

“Paris'in bana bağışladığı beşik,
Prudhon'un benim için çizdiği görkemli beşik,
Sedef kenarlı kayığında uyuduğum beşik...”

Ardından, Comédie-Française'i altın bir kafes gibi gördüğü, on dokuz yaşının sabırsızlığıyla bu dünyayı tanımak için kanatlanıp uçtuğu gençlik odası geliyor.

Sonra, Prens'in Güzel'i öptüğü, ilk aşk odası.

Johann bombalar altında koşuşmaları görür gibi; savaş koşullarında, sanatçının ayna karşısında Victor Hugo'nun armağanı küçük tacı denediği oda.

Beşinci oda kanla kaplı oda; Comédie-Française'e döndüğü oda. Phadreus'tur, aşk yarası hâlâ kanamaktadır, kimsenin gileyemediği özgür bir varlıktır, labirentten yine kurtulacaktır, Paris semalarında balonla uçan dalgacı çocuktur, onu o halde görüp, “Alın işte! Gökyüzüne bakın!.. İşte yıldızımız uçuyor!” diyen Montesquieu kontunun sözüne uymaktan başka bir şey yapmayan bir yönetimin üstüne çıkan, kontratına karşın kendisini bağlı saymayan bir değerdir.

Sarah'yı dizginleyebildiğini zaten kim söyleyebilir ki?

Başka göklere kanat açmadan önce, hangi iki kol arasında solumlanacağına ancak kendisi karar verir, kendisi seçer. Tıpkı şu an sevmeye başladığı yürekte uyumakta olması gibi... Çünkü Sarah sadıktır. Onu taşıyamayıp bir sabah vakti kaybolup gidenler, çevresindeki erkeklerdir...

Johann altıncı odaya, çılgınlığın odasına, Damala'nın şırıngalarıyla doldurduğu odaya, her şey satıldıktan sonra bomboş kalan odaya geçiyor. Terk edilişin odası. Johann ve o, ikisi bu odada yan yanalar, Johann onunla birlikte son kapıya kadar gitmeye hazır.

Üzerlerinde alaycı kuşlar kanat çırpıyor. Yedinci odadalar, Tosca başını kaldırıyor, Sarah dünya çapında ünlüdür, Maurice bu odada evlenir. Johann onun Saint-Honoré-d'Eylau Kilisesi'nin ortasında gri kadife şapkası, uçuk pembe elbisesi, yüzünün yarısını örten boynundaki tülle gururlu yürüyüşünü hatırlamaktan zevk alıyor. Sarah mutludur, oğlunu sadece kendisine saklamadan yetiştirmesini bilmiştir!

Rüzgâr hızını artırıyor, sandalları peş peşe gelen dalgalarla boğuşmakta. Johann onu göğsüne daha sıkı bastırıyor. Sekizinci oda Belle-Isle'de tuzlu öpüşlerine sahne olan oda; güldükleri, neşelendikleri, oyun oynayan küçük kız çocuklarının neşeli çığlıklarını duydukları, dostlarını kabul ettikleri, neşe içinde geçen deniz kabuklularıyla dolu akşam yemeklerini yedikleri oda. Ve Sarah, yanındaki oğlunun yakışıklılığına her zamanki gibi şaşkınlıkla bakıyor!

Johann çevresinde dönüyor. Baktığı Venedik sislere gömülmemekte, deniz daha da kabarmış. Dokuzuncu oda boş. Sarah bu odaya sanki arada bir uğruyor gibi. Sanatçı giderek daha çok seyahat ediyor, buraya geldikçe de genellikle tiyatrosunda uyuyor. Johann yanına geldi ama sanatçı bir iniyor, bir çıkıyor, sahneyi denetliyor, kostümleri deniyor, başını kaşıyacak halde değil. Johann bazen onu gümbatımında kestirirken yakalıyor.

Ziyaret edilecek üç oda kaldı. Johann kollarından ıslak zemi-

ne kayan bedeni ısıtmaktan vazgeçiyor. Bordeaux Saint-Augustin Kliniği'ndeki bembeyaz odaya girerken kamaşan gözlerini yumuyor.

Sondan bir önceki oda New York'ta, bundan böyle pek de kullanılmayacak. Sanatçı biraz sonra kendi yaptığı kanatlarını takacak. Birkaç dakika sonra *traghetto*, *Cimitero San Michele*'ye yanaşacak.

Çevrelerindeki su girdaplanıyor; okyanusun çevrelediği son oda Johann'a bir şeyler düşündürüyor. Longwood'daki bir odada bir adam oğlundan uzak can çekişmekte. Sarah beyazlar içerisinde, ondan başka herkese yabancı, ondan başka kimseyi tanımayan bu babayı öpmek ve ona söz verdiği gibi bu seyahate onunla birlikte çıkmak için bu odaya giriyor.

Sandal kıyıya yanaşmaya başladığında, Johann eğilip onu kaldırıyor. Gün henüz tamamen bitmiş sayılmaz ama fırtına yakın. Tarihçi, sanatçının eleştirmen Souvarine'in beklediği gibi sahne- de ölmemesinden mutlu, "Evet, bu güzel hanımın tam da *Phadreus*'nun ortasında ölüp gitmesini umut ediyorum!" demişti eleştirmen. Fakat, Sarah'nın bu tür hafifliklerin çok üstünde olduğunu unutuyordu. Böylesi çok kolay olurdu!

Sandalın pruvası rıhtıma yanaştığında Johann onu bir an tutup yüzünün peçesini açıp bakıyor. Benzerleriyle aynı, insani bir yüz bu; zaten bu nedenle o da her yaşlı kadın gibi yatağında öldü, üstelik on gün can çekiştikten sonra yaşamını yitirdi.

Johann cansız bedenin alnına yumuşak bir öpücük konurken sanki *Adrienne Lecouvreur*'ün son dizelerini mırıldandığını duyar gibi oluyor:

"Tüm aşkımı yanımda götürüyorum... ve tüm sanatımı!
Tanrı yargıcım olsun!"

Johann'ın kucağında bir yeni geline benziyor, Venedik stili mezarlığa girişlerinde yollarını yıldırımlarla aydınlatan gök, onları tüm görkemiyle karşılamakta. Sarah alev alev balkıyan kanat-

larını açarken, Johann odaları muhteşem büyüklükte sarayı son kez fark ediyor. Evet, bu onun sarayı. Konağından sonra bu sarayda olduğunu da daha dün keşfetti. Saray boştu, kimse oturmuyordu, camları kırık pencereleri göğün aydınlatmasıyla alev alevdi. Tarihçi titizliğiyle hiçbir ayrıntı gözünden kaçmıyordu. Ne olduğunu tahmin edip Tragedya Krallığı'na girmişti; o da uçup gittiğine göre, biraz önce üzerinden atladığı çukurdan tekrar atlayıp geri döner, yaşamın sunduğu suların enginliğini keşfedebilirdi.

Bu mezarlık oraya gömülenler için değil, buradan başka seyahatlere çıkacaklar için amaçlanmış; çünkü güneşin altında son kez selamlamak için kanat çırpın görkemli bir kuş onu hayali yolculuklara davet etmekte.

Gözlerini kör eden yaşlara karşın, onun kendisine öğrettiği biçimde gülümseyip, kendisine insanlar arasında basitçe Sarah Bernhardt denen ölümsüz “ateş kuğusu”yla vedalaşıyor.

Yana kıvrılmış başıyla Johann, cam masasının üzerinde uyuyup kalmış gibi. Yüzüne acılı bir kırışıklık yerleşmiş. Yanı başında bir beyaz kâğıt tomarının üstünde bir telefon görünüyor. Değişik renklerde beş defter de biraz ileride üst üste atılmış. En üsttekinin üzerinde altın harflerle *Sarah Bernhardt Defteri* yazılı. Onun altında biraz yan kaymış durumda *Rachel Defteri* fark ediliyor, *Andromaque Defteri*'nin beyazlığı da sanki odanın karanlığında yansıyor gibi.

Genç adamın yüzü yavaş yavaş yumuşayıp, soluğu düzeliyor. Parmaklarının ucunda hâlâ ilahi Mozart'a benzeyen çok genç bir adamın fotoğrafı var. Altında, “Sarah Bernhardt, Richelieu dükü rolünde” yazısı okunuyor. Bu fotoğrafında on altı yaşlarında olmalı; aç bırakılmış bir yeni yetmeye benziyor, o denli zayıf.

Tarihçi ince yazısıyla not almış: “Konservatuardaki pek çok öğrenci gibi bu genç öğrenci de oyuncu yetiştirmek amacıyla sahnelenen oyunlarda rol alıyordu. Bu şekilde Théâtre de la To-

ur d’Auvergne’de genç kral Edouard’ı ve Richelieu’nün son günlerini canlandırdı. Tarihçi bu notun yanına “1859?” notunu ekliyor.

Sağında büyük bir yaprak kâğıt var; üzerinde Sarah Bernhardt’ın eğik yazısı görülüyor. Kâğıdın tepesine Johann, “ölümünden sonra kâğıtları arasında bulundu,” notunu düşmüş.

Çok narin bir genç kız yanına yaklaşıp incecik parmaklı ellerini Johann’ın alnında gezdirerek, kâğıdı kurtarıyor, koltuğun koluna oturduktan sonra zor duyulur bir sesle okuyor. Genç kız garip bir biçimde fotoğraftaki genç Mozart’a benzetiyor:

“Bizim, oyuncuların amatörlerden ibaret olduğumuzun çok iyi farkındayım. Bu nedenle dostlarımız, hayat oyuncuları beyler bizi çok ağır bir biçimde yargılıyorlar. Gerçekten haksızlar.

“Biz her gün yeniden başlayan bir savaşın içindeyiz, her gün bu savaşın üstesinden gelip zafer kazanmak durumundayız. Halk oynadığımız rolleri on-on beş kez sergiledikten sonra bir tarafa attığımızı sanıyor. Oysa ben rollerimi mutlak olarak yaşıyorum... Derin bir hüzne kapılmadan ya da kan tükürmeden Phadreus asla oynayabilmiş değilim... Ağlayamamışsam, çevremdekiler için daha kötü olacak bir sinir krizine girerim. Ara biraz uzarsa, seyirci sebebin ben olduğumu düşünür, bana kızar, hınçlanır. Oysa bu hiç de benim suçum değildir. O büyük dostlar, hayat oyuncuları, yaptıklarımızın büyük bir sanat olmadığına inanırlar; ‘İyi yorumlamak için, yalan söyleme yeter,’ derler... Pek çoğumuz insanın içine işleyen bu okulun öğrencileriyiz, kahramanlarımızla yaşar, onlarla ağlar, onlarla güleriz, onlarla acı çeker, onlarla severiz.

“Bizim gerçek yaşamımız orada, tüm tutkuların yaşandığı ve düşünüldüğü o yakıcı ocakta geçer. Günlük yaşamın kavgası budur. Yüreğin sürekli çırpınışı budur, hiç bitmeyen çaba budur, asla mükemmel olamama kaygısı budur, mükemmeliğe ulaşma umudu budur, yücelmenin gururu budur. Ama aynı zamanda, ger-

çek komediyle karşılaştığımızda, yani yaşamın içinde katlandığımız sinirlilik de budur. Bizler kaçık zirzoplarız. Arada sırada da olsa saçmalayabiliriz ama o büyük dostlarımız hiç de hoşgörülü değiller, bizi üçkâğıtçılarla bir tutuyorlar.”

Sarah Bernhardt Defteri'nden Özetler

Jules Renard, "Victor Hugo'yu sevmeyenleri okumak, hatta bu duygularını dile getirmeseler bile, canımı sıkıyor," diye yazdı. Bu tutuma bayılıyorum ve onun hissettiklerini Sarah Bernhardt bugün yaşasaydı "ne olurdu" diye aptalca bir kaygıyla soran bazı genç oyuncular için hissediyorum. Sarah Bernhardt'ın sadece döneminin oyuncusu olduğunu düşünüyorlar. Ne kadar da aptalca! Bu devirde yaşasaydı, en'azından kendi çağlarının oyuncusu olacağını bile düşünemiyorlar.

Sacha Guitry

Sarah Bernhardt'ın doğum belgesi

L'an 1856 le 24 mai a été baptisée par nous soussigné
 Chapelain de la Communauté du Grandchamp Tament autorisé
 par M. l'Evêque de Versailles, dans la chapelle de la dite
 Communauté, Sara, Marie, Henriette née à Paris le
 25th 7bre 1844, fille de M. Louis Bernhardt
 demeurant actuell^t au Havre, rue des Arcs n° 2., et
 de M. Judith Van Hard demeurant à Paris rue St. Honoré
 265. Le dorein a été M. Régis Savolée rue de la Chapelle
 53, représentant par M. Nicolas Mercier, rue St.
 Honoré 26 à Versailles, et le marraine Mlle Anna Vanshard
 de Bruck tante de l'enfant. B. H. G. Bernhardt.

De Bruck

J. H. G. Bernhardt
 Chapelain du Grandchamp

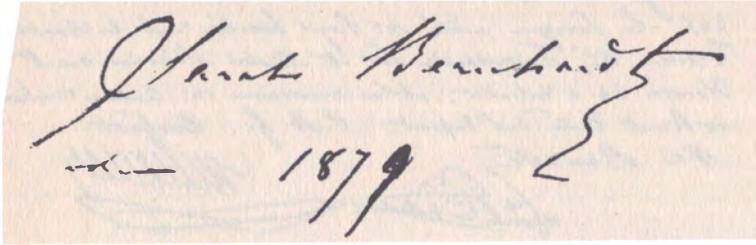
Versailles Saint-Louis Katedrali'nce düzenlenmiş belge.

Sarah Bernhardt imzasını taşıyan bir peri masalı

M. Lademil Koleksiyonu

114. BERNHARDT (Sarah) Fransız tragedya oyuncusu
(1844-1923)

Özgün el yazısı, 1879 tarihiyle birlikte imza. 1 1/2 s. Ekinde
A.S.'ye yazılı mektup, 6800 Frank

A photograph of a handwritten signature in dark ink on a light-colored, slightly textured paper. The signature is 'Sarah Bernhardt' in a cursive, flowing script. Below the signature, the year '1879' is written in a similar cursive style. The paper appears to be a fragment of a larger document.

Sarah Bernhardt tarafından yazılmış çok güzel bir masal. Ekindeki mektupta bizzat kendisi, “... işte küçük günahım. Bir divitle kendim kopyaladım...” diyor, masal şöyle başlıyor:

Tüm periler bir beşiğin etrafında toplanmışlar. Bebeğin anne ve babası perilerin dileklerini heyecanla dinliyorlar: Büyüdüğünde büyük ve güçlü olsun! Altın taşlar taksın! Kahraman olsun! Halkın sevgisini kazansın, hayranları coşkuyla arabasını çeksınler. Halkı güldürsün, ağlatsın, titretsin, yüreğini oynatsın. Şairler incilerini ayakları altına döksünler, müzisyenler lirlerini sana övgüler düzmek için akort etsinler. Hanımların gözdesi ol... Zehirler, hançerler sana işlesin... Anne bu kadar iyi dilek üzerine teşekkür etmek için perilerin önünde dizlerinin üstüne çöküyor! Fakat kapı birden gürültüyle açılıp, içeriye sonsuz başarıların perisi giriyor... ‘Evet,’ diyor, ‘gülecek, ağlayacak, sevecek ama her zaman bir başkasının iradesine bağımlı olacak; işte bu da benim dileğim. Ona hayran olanlar bile, seçkin yurttaşlara tanınan ayrıcalıkları onun için reddecekler. Bir yorumcu olacak ama asla bir yaratıcı olamayacak. Onu kahramanı olarak benimseyen halk bile kalbini en zaferli gününde kırıp, elini, kolunu bağlayan zincirlere vuracak, her zaman dün için; o gün yaptığı yeni kahramanlık için alışılacak... Sonra da unutulmuşluk ve acı içinde ardında hiçbir şey bırakmadan ölecek!’ Bunları duyan baba acıyla haykırır: ‘Ne olacak bu çocuk o zaman?’ Peri: ‘Oyuncu olacak!’ diye yanıtlar.

Bunun üzerine ölüm perisi yavaşça ayağa kalkıp, ‘Çocuk senin öcünü alacağım: Ölümünden sonra, anılarının ağırlığı doğan oyuncularını ezsin!’ diyor.”

Sarah Bernhardt

Sainte-Adresse'teki Evi

Geçen temmuz ayında *New York Herald*, Portland (Oregon) dan aktarılan bilgilere dayanarak Sarah Bernhardt'ın Amerika'da doğmuş olduğunu iddia etti. Gazete, sanatçının babasının kim olduğunu bildirmesinin yanı sıra, seçkin oyuncunun Fransa'ya göç edişinin de yer aldığı bir dizi olaydan söz etmekteydi.

Sarah Bernhardt bu gazetenin fantezilerine geçtiğimiz eylül ayında bir yazı yayınlayarak karşılık verdi. Yazıda, başka şeylerin yanında, şöyle bir açıklama da yer almaktaydı:

“Paris'te doğdum, gençliğimin ilk dönemlerini büyükbabamın yanında Amsterdam'da geçirdim, ilk eğitimimi Versailles yakınındaki bir Katolik manastırında aldım, Mösyö Abbey'le olan kontratım uyarınca Amerika'ya gelmeden önce, Amerika topraklarına ayak basmış değilim.”

Öte yandan, *Intermédiaire des chercheurs*, Sarah Bernhardt hanımefendinin doğum belgesini (Rosine Bernhardt adıyla) bulunduğunu ileri sürerek, sanatçının gerçek milliyeti üzerine son noktayı koymaktadır.

Bu belgeye göre Rosine Bernhardt hanımefendi yabancı kökenli olup, 2 Ekim 1844 tarihinde Paris'te, Ecole-de-Médecine Sokağı, No: 5 adresinde doğmuş bulunmaktadır. Berlin doğumlu, Michodiere Sokağı, No: 22 adresinde oturan yirmi üç yaşında modacı Julie Bernhardt'ın kızı olup, baba adı kayıtlı değildir. Sarah Bernhardt hanımefendi, bu belgeye dayanılarak Seçici Kurulun 29 Kasım 1859 günkü kararıyla müzik konservatuarına kaydolmuş, Mösyö Provost'nun okuma sınıfında eğitimine başlamıştır.

Sarah Bernhardt'ın doğum yeriyle ilgili olarak kuşkuya yer bırakmayan bu bilgilerin yanı sıra, seçkin sanatçının doğduğu dönemde annesi Julie Bernhardt'ın Le Havre'da balıkçı hali karşısında, Saint-Honoré Sokağı (günümüzde Frédéric-Sauvage oldu), No: 47 adresinde oturduğunu hatırlatmak istiyoruz.

Sarah Bernhardt'ın annesi bu evde daha önce, 22 Nisan 1843

tarihinde Rosalie ve Julie Bernhardt adlarında iki kız çocuğu dünyaya getirmiş olmasına karşın ikizler bir ay sonra şehrimizin öksüzler yurdunda yaşama veda etmişlerdir. Le Havre'lı iki marangozun bu doğumlara tanıklıklarıyla Julie Bernhardt hemşehrimiz sayılmış, Mösyö Alphonse Martin tarafından nüfus kaydına işlenmiştir.

Sarah Bernhardt'ın annesinin kız kardeşi de Le Havre'da ikamet etmekte olup, bu şehirde 27 Mayıs 1843 tarihinde Henriette Bernhardt adı konulan bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir.

Ayrıca, Sarah Bernhardt'ın Felix adında bir dayısı vardır ve 1841 yılında Grand-Théâtre'da genç erkek rollerine çıkmıştır.

Nüfus kayıtlarında yer almayan baba, Le Havre'da görevli bir subay olup, 1860 yılında vefat etmesine rağmen kızı Sarah'ya gerekli özeni gösterdiği, mirasından yararlandığı aslı Mobtivilliers Noterliği'nde saklı belgeden anlaşılmaktadır.

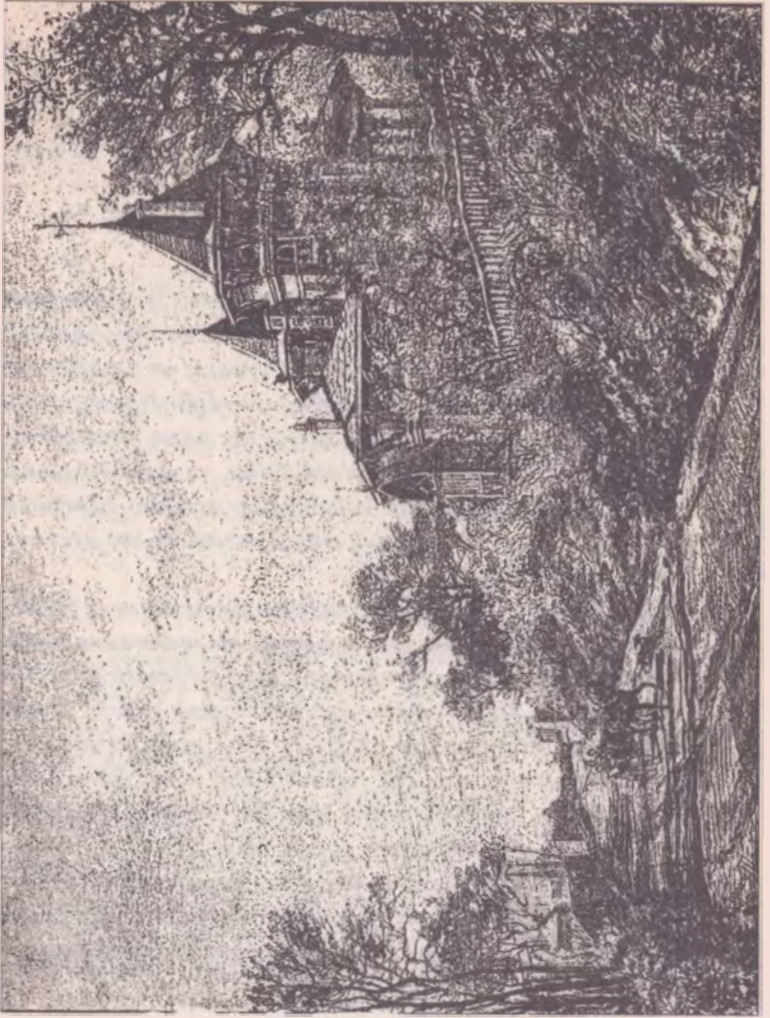
Bu belgelerle durum bir kesinliğe kavuşmaktadır. Sarah Bernhardt Paris'te doğmasına karşın, annesi ve teyzesinin yaşadığı Le Havre asıllıdır.

Öte yandan, Sarah Bernhardt, Le Havre'ı seven bir insandır; Sainte-Adresse'te 1879 yılında muhteşem bir villa yaptırmış ancak işlerinin ters gitmesi sonucu 1885 yılında satmak zorunda kalmıştır.

Yanda bu villanın dıştan bir görünüşünü sunuyoruz; resim hemşehrimiz Mösyö Maubert tarafından yapılmıştır.

Seçkin sanatçının yakında Comédie-Française sahnelerinde görüneceğine eminiz; bu konudaki görüşmeler her şeye karşın henüz noktalanmış değil.

Ch. V.

Resimli Le Havre Postası (almanağı), 1892 (s. 48-50)

Sarah ve Gazeteciler

Mösyö Ladenil Koleksiyonu

- 10- BERNHARDT (Sarah). 1844-1923 - L. Naudeau'ya mektup, 1890, 2.800 Frank

DİVA VE GAZETECİLER

“Sosyete habercileriyle ilgili ne düşünüyorum? İki tip haberci var. İlki fazla yetenekli olmayan, işini biraz da canı sıkılarak sürdüren, fakat bir bilim adamı, bir oyuncu, ya da herhangi bir tanınmış kişiyle ilgili yeni bir bilgi verdiğinde halkın yine de ilgisini çekmesini bilen bir gazeteci. Bu adam gördüğünü, ya da gördüğünü sandığını, duyduğunu, ya da duyduğunu sandığını yazarak namuslu kalabilir, bir kıvılcım çıkartmak ya da orada bir çatlak bulmak için eli altındaki her şeyi kaşıyarak parasını hak etmeye çalışır.

Diğeriye, Tanrı korusun! Gazeteciliğin gerçek borsacısı! Nerede kovulmuş bir hizmetçi, bir hoşnutsuz, bir istemez var, gider onları bulur, sadece onlarla konuşur, evin girişinden bir adım ötesine geçmez, divitini sadece evin pis sularına batırır. Bu tip her türlü alçaklığı yapacak güçtedir; cebine giren her türlü eşyayı çalar, yardım için deyip imzanızı alır, sonra üzerini doldurur (iki bin frankla yetinirse şükredin), imzalı kâğıdı bankaya, ya da kasaya götürüp bir güzel paraya çevirir. Bu tür, iğrenç, rezil bir yaratıktır; yaşadığı pislikte acımasızca üstüne basılıp ezilmesi gereken pis bir böcektir. On haberci üzerinden ancak ikisi ilk sınıfa girebilir. Ben işte böyle düşünüyorum beyefendi.”

Bir Oyuncunun Anıları

De Max'a Göre Sarah

*İyi ki şairler var,
De Max var, Sarah var...*

Oyuncular ona "Madam Sarah" diye hitap ederler, yakınlarıysa sadece "Sarah" derler. Bir de, tabii, hiç tanımayanlar da "Sarah" deyip geçiyorlar.

Ben de "Sarah" diyorum. Acaba onu tanıyanlardan mıyım? Yoksa tanımayanlardan mı?

Ona karşı öylesine mutlak bir hayranlık beslemekteyim ki, tanımamazlık edemezdim; galiba onu tanıyorum. Sanatçı sevinçlerimi, oyuncu coşkularımı, kızgınlıklarımı, öfkelerimi, en kötü hayal kırıklıklarımı, hepsini ben onunla yaşadım; yani onu tanıdım, dolayısıyla bazıları gibi ben de,

"Sarah mı? Evet, ne kadar Sarah varsa hepsini tanıyorum," diyebilirim.

Kimler mi?

En azından iki tane Sarah var. Birisi sahnede görülen, diğeri kulislerde gezen. Felaket şu ki, bazen sahnede görülen Sarah, en güzel olanı, kulislerde gezebiliyor. Bu bir felaket, bir bahtsızlık, çünkü diyelim ki o sıra ona kızmışsınız, kızgınlıktan kendinizde değilsiniz, elinize geçse bir kaşık suda boğacaksınız, ama kuliste onu gördüğünüz anda seyircisi haline geliyorsunuz, oyunun sonunda perde indiğinde de göz-yaşları içinde alkışlamaktan başka bir şey elinizden gelmiyor.

Sarah Bernhardt'ın elini gözyaşları içinde öpmek, belki de kötü bir felaket değildir; sonradan elini öptüğünüzün büyük Sarah olmadığını hatırladığınızda, Büyük Sarah'nın değerini daha da iyi anlıyorsunuz; bir diğerini unutturmuş oluyor.

Hayır, yanlış söyledim, unutulmuş bir şey yok. Her iki Sarah'yı da birbirinden daha çok sevmeye başlıyorsunuz.

Aslında onun hakkında konuşmaya cüret edemem. Hakkında söylenmediği şey kalmadı gibi geliyor bana ama yine de söylenecek çok şey var. Onu yıldızlar arasında gezdiren ciltlerce kitap yazıldı ama bu çılgın efsanenin sanatı ve yaşamını anlatmak için daha ciltler, ciltler dolusu kitap yazılacak.

Yazılanlar Sarah'yı, Sarah'ları anlatmaya yetmeyecek. Kızgınlıkla, ironiyle ya da coşkuyla anımsadığım birkaç şey de onun hakkında bir fikir vermekten çok uzak, zaferine küçük bir yıldız bile olamayacak şeyler; kaldı ki zaferinin yıldızlanmaya, parlatılmaya ihtiyacı mı var?

Onun zaferi Sarah olmaktır; bir isim olmaktır, şu an olduğu şey olmasa ne olurdu bilinmezi, o hiç esirgemediği, her gün bir yenisini yarattığı, onca eğlendiği küçük şakaları kim yapardı bilinmez, ama onun Sarah Bernhardt olduğu bilinir, adı tiyatro alanında kuşkusuz asla aşılamayacaktır. Belki bir gün birisi çıkıp, gerekli büyük bir yalınlıkla onun gerçek yaşamının avluy-la bahçe arasında geçtiğini söyleyiverecek. Ona "Sarah" diyen arkadaşları ne peşinde koştuğu vagonları, ne yanında oradan oraya taşımak zorunda olduğu onca eşyayı, ne gösterdiği onca çabayı, ne de düşlediği onur hağını bilirler; hatta düşünmezler bile. Ama onlar "Sarah" derken belki bir Sardou, belki bir Rostand'ı düşünüyorlardır. Bana öyle geliyor ki, galiba Racine'i de düşünüyorlar.

Sarah, sanatçı Sarah'dır. Perdenin arkasında olanlar, oyuncular içindir. Her şeyi görürüler, hayal kırıklığına uğrayabilir

ler. Ama bunun bir önemi yok; çünkü en büyük hayal kırıklıkları onları ancak daha çok esrikliğe, daha çok coşkuya sürükleyecektir.

Bu sanatçı sıkça ve kötü bir rastlantı sonucu bir idol haline getiriliyorsa, kaba-hati onda aramamak gerekir. O kadar çok güzelli-kler yarattı, o kadar büyük bir yete-nek sergiledi, o kadar büyük bir deha gös-terdi ki, ona duyulan hayranlığı anlatmaya ölçüler yetmez. Prenses, kraliçe ve tanrı-ça olarak her zaman halk yığınlarının göz-desi oldu; ağzından çıkan her söz, her mırıldanma, her çığlık ardı sıra bir duaya, bir ilahiye dönüştü, giderek bir idöl ya-rattı. Bu role de kendisini tüm zarafeti ve sevimliliğiyle verdiğini söylemeliyim.

Onunla yakınlaşmadan önce, onu başkala-rı nasıl görüyorlarsa öyle görüyordum. Ama sonuçta, galiba, şimdi de yine öyle görüyorum.

Hayır, daha iyi görüyorum.

Çıraklığımın Odéoncu zavallılıklarından kurtulup, Rönesans'ta Sarah'yla birlikte oynamaya başladığımda kendimi düşte sandım. Evet, aslında bir düşe dalmıştım: O güne kadar Sarah'ya hiç bu kadar yakın olmamıştım; ona hiç bu kadar hayran kalmamıştım, bana hemen yanı başında önemli bir yer verdi.

Esridim! Esridim; göklerde uçtum.

Ardından ayılmam gerekti; onun yanında tüm ömrüm kendimi ayıltmakla geçti ama her ayıllışında görkemi ve çılgınlığı karşısında yeniden çılgınlığa kapılıp yine kendimi kaybettim, yine esridim.

Seyirci olarak Sarah'yı tanıdım.

Oyuncu olarak sanatçı Sarah'yı tanıdım. Hatta onun tiyatrosunda, şu rastlantıya bakın, adı Sarah olan küçük bir kız bile tanıdım. Bu dayanılmaz küçük haylazdan nefret mi ettim, yoksa pek mi sevdim? İnanın bilmiyorum. O kadar uzaklarda kaldı ki o günler. Ben de yaşlandım üstelik. Ama o hiç yaşlanmadı. Her zaman küçük bir kız, her zaman dayanılmayacak kadar haylaz, nazlı, kaprisli, avaz avaz bağırان, sinir krizleri geçiren bir çocuk! Ah bu ufaklığın sinir krizleri! Her an, her saniye yeni bir şeytanlık bulur çıkartır. Her an içinizden boğazına sarılıp sıkıveresiniz gelir. Mantıklıca düşünülürse bugüne kadar çoktan boğulmuş olması gerekirdi ama cellatları haline gelecek kurbanlarının her seferinde değişmesinin yanı sıra, bu delinin, bu deli çocuğun karşısında gelecek sefer daha kötü ne yapacağı merakına kapılıyoruz. Elden ne gelir, bu küçük kızın adı Sarah. Ne yapılabilir ki?

Louis Delluc, *Chez de Max*,
L'Edition, 1918.

Karşılaşmalar

Pierre Loti ile

Sarah'nın Loti'ye gösterdiği yakınlıkta, her şeye karşın hatırı sayılır bir kuraldışılık vardı, o da yalınlıktı. Çünkü Sarah'nın hiçbir davranışı, tavrı yalın değildi, ama Loti'ye karşı olan yalınlığıyla Loti tanıdık sularda yüzer olabildi. Loti, Sarah'yı Dona Sol rolünde bir kez daha izleyebilmek için Théâtre-Français'ye gittiğini yazıyor; orkestranın ön sırası için bir bilet alır ve hâlâ çıkartmadığı mavi-be-yaz gemici giysileriyle yerine oturur. Sanatçı ön sırada oturan bu seyirciye sahneden el sallar, tüm salon bu şanslı tayfanın kim olduğunu merak eder. Sarah o günlerde ününün doruklarındadır. Tiyatro, mimarlık ve resim gibi farklı ilgi alanları, Victor Hugo başta olmak üzere kimseden saklamadığı sevgilileri vardır; Sarah'nın yaşamı böyledir. Ama bu arada adı belirsiz genç sevgililere de ayıracak zaman bulabilmektedir. Loti sanatçıya ayakları dibinde esriklik içinde geçirdiği saatleri uzun uzun, tutkulu bir dille yazar, "Beni yanınıza kabul etmenizden bu yana olanaksız ve beklenmedik bir şeyle doldum," der. Yine bir mektubunda, "Doğanızın karanlık ve gizemli yanı beni tüm büyümlü yanlarınızdan daha çok çekiyor," diye yazacaktır. Bu mektuplar Loti'nin sanatçıyı yakından tanıdığını, ünlü siyahlar kaplı odaya da yabancı olmadığını ortaya koymaktadır; Sarah'ya, mektupları hoşuna gitmezse onları Lazare'a (ünlü iskelet) verebileceğini söyler, Lazare da onları vampire okusun o zaman, der. Odanın dekorunu oluşturan, pek de hoş gitmeyecek bu tür nesnelerin yanı sıra odada bir de beyaz saten kaplı bir tabut vardır, sanatçı bazen bu tabutta dinlenmektedir. (...)

Günlüğüne eklediği bir sayfada Loti, başka ayrıntılar da vermekte, *söylentiler* bu sayfada *olgular* haline gelmektedir, ama ölümünden sonra oğlu tarafından yayınlanan *Gizli Günlük*'te bu sayfa yer almamıştır. Ama ben bu sayfada yazılanların gerçeği yansıttıklarını düşünmekteyim. Sevgili miydiler? Özetle öyle herhalde. Karşılaşmalarını bu şekilde taçlandırmak ikisinin de karakterine

uyuyor çünkü. Onca kavga ve ardından gelen barışmalarla Sarah ve Çılgın Julien'ninin birbirlerini çok iyi anladıklarını görürüz. Sıradışılığa yönelik zevkleri, cinsel iştahları kadar uyuşum içindedir. Loti'nin dostu Yves tarafından yapılan Loti hatırası, Sarah'yı güç durumda bırakacaktır; Yves Sarah için Bröton Adonis'in çıplak bir bronz heykelini yapmıştır; mükemmel bir erkek güzelliğinin sergilendiği heykel, her ikisinin de uzman gözüyle beğenisini kazanacak düzeydedir.

Oysa Rochefort'taki aile, Julien'lerinin kitabının yayınlanmaya değer bulunmasının neşesini yaşamaktadır ama anne, içinde Sarah Bernhardt adı geçiyor diye yine de biraz endişelidir. Loti yakını yaşlı hanımlara Türk giysilerinden birinde yapmalarını istediği ufak tefek değişiklikleri yazmıştır. Annesi istediği değişikliklerin yapıldığı yanıtını vererek, "Tüm bunlar Sarah Bernhardt'ın yanına gitmek için mi?.. Aman yavrum, o kadın için bir çılgınlık yapma lütfen!" diyerek mektubunu sürdürür.

Birkaç yıl sonra Sarah, Küçük Rochefort kasabasının XVIII. yüzyıldan kalma, süsü mavili ve altın yaldızlı nefes kesen güzellikteki tiyatrosunda oynamak için geldiğinde, Loti'yi asırlık evinde ziyaret eder, Loti bu olayı, "Haziran 1888... Türk odasına geçiyorum, bir sedire oturuyorum, sonra bu ortamda Sarah'nın beyaz elbise, kırmızı manto içindeki güzelliğinin keyfini çıkartabilmek için birkaç adım geri çekiliyorum..." kelimeleriyle anlatır. Baş başa yemek yerler ama kahve sırasında Madam Viaud onlara eşlik eder. Üzerinde bu vesileyle giydiği siyah satenden en güzel elbisesi vardır, iki kadın bu karşılaşmadan büyük keyif alırlar. Madam Viaud Sarah için, "Son derece seçkin, onurlu ve çok genç bir hanımefendi!" diye söz eder.

*Yayımlanmamış Günlük, 1890,
Loti-Viaud Koleksiyonu*

Yaratmak için...

Yazan: Zamacois

Bohemos tiyatro müdürlerinin peşinde oradan oraya sürüklendi durdu, dolaşıp durdukça da hırpalandı, yırtıldı.

Zavallı *Bohemos* hâlâ benim ellerimde. Oyunumu okutsunlar diye arkadaşlarıma bırakmaktan başka bir şey elimden gelmiyor. Evde ocağın başında yapılan tiyatro işte; yalnızlığın taksim olduğu yer... Bununla birlikte, bir gün ocağın gedikli seyircilerinden biri beğenisini, “Bunu niye Sarah Bernhardt’a göstermiyorsunuz?” diye dile getirdi.

“Bunu” yorumcuya gösterme düşüncesi Shakespeare, oğul Dumas, Sardou, Richopin, d’Annunzio, Edmond Rostand ve Paul Hervieu gibi parlak imzaların aklına herhalde hiç gelmemiş olmalı. Sarah Bernhardt! Sarah Bernhardt benim gözümde ulaşılması çok uzak bir prenses; yazarların bellerine kadar eğilip konuşabildikleri, kimbilir hangi ilahi güçlerin, hangi sanat tanrıçası ya da yüksek otoritenin işe karışmasıyla oyun seçen ve her zaman önemli eserler oynayan bir sanatçıydı. Bu büyük sanatçı-yöneticinin karşına çıkmayı göze alsam bile, o koskoca tiyatrosunda benimki gibi bir oyunu ne yapısın ki?

Yine de gizemli bir etki aniden haklılık kazandı, gidip sanatçıyı görmek mantıklı gelir oldu. Bir akşam, saat altı sularında, kolumun altında solmuş bir defter, yine de boğazım biraz kurumuş olarak, Wagram Meydanı’na yakın, 56, Bulvar Pereire adresinin kapısını çalıyorum. Kapının zili kibar ve ağırbaşlı görünme isteğime hiç de uymayan bir biçimde buyurgan bir zorbalıkla çınlıyor. Araba kapısının ardında ana binaya giden gök kubbe altında bir koridor uzanıyor; koridorun sonunda, sağda birkaç basamak merdivenle çıkılan ikinci bir kapı var. İnce, içten ve hafif ekşimsi ikinci bir zil. Kapı bir hole açılıyor. Can sıkıcı, olur olmaz işlerle uğraştığı halinden belli, yaşı belirsiz bir adam bana doğru ilerliyor. Gün gelip adının Émile olduğunu öğreneceğim adam, evin her işiyle ilgilenen, kendisine güvenilen bir insan; işleri de epeyi yoğun, bunlardan biri de

şu an yapmakta olduğu gibi çok nazik bir görev; ikinci kapıyı açmak, gelenin kimliğini öğrenip alacaklı mı, verecekli mi, konu komşu mu, olur olmaz meraklı mı, aileden mi, dostlardan birisi mi, yazar mı, kimin nesidir anlamak. Nedenini o an anlamasam bile, sanki sinirlenmiş de kendisini zor tutuyormuş gibi yapıyor:

“Ne istemiştiniz?”

“Sarah Bernhardt hanımefendiyi görmek istemiştim.”

“Kendisini mi?.. Neyle ilgiliydi?”

“Kendilerine bir oyun takdim etmek istiyordum da...”

Adamın düşmanca bir güvensizlik taşıyan yüzünde derin bir acıma duygusu beliriyor:

“Kendisine bir oyun mu verecektiniz?.. Hem de böyle bir anda?.. Ama beyfendicim, biz şu an turne için yola çıkmak üzereyiz! Turneye... anladınız mı acaba? Bizi gara götürecek arabalar gelmeden önce bavulları kapatmamız lazım...”

Adamın doğru söylediği holün karışıklığından apaçık belli; aşağı yukarı koşuşan kadınlar, taşınan şapka kutuları, iki kişinin zorlukla indirdiği denkler her şeyi söylüyor.

Émile beni kapı dışarı etme yükümlülüğünü üzerine alamıyor; çünkü bu evde hatalar yumuşak bir hoşgörülle geçirilen şeylerden değil... Adımı öylesine söylemek için gidiyor, ben de onu sanki bir sel, bir yangın, ya da iflas öncesi yağmalanan bir ev görüntüsü altında bekliyorum.

Nerdeyse adam gider gitmez sahanlıktan bir başka baş sarkıyor; bu da adını sonradan öğreneceğim ikinci hizmetli, komik şarkıcı Pitou. Nankör bakışlı küçük bir suratı var, elinden her iş gelen bir adam, özellikle de angarya türü, can sıkıcı, “Sarah hanımefendinin” nazını, kaprisini kabul ettirmek için asık surat gerektiren işlerin adamı. Yukarıdan sesleniyor:

“Sarah hanımefendi sizi görmek istiyorlar... Yukarı gelir misiniz lütfen?”

Kendi kendime, “Olanaksız bir şey bu,” diye düşünüyorum, “kadın beni gardan gönderilen yataklı vagon memuru sandı herhalde!”

Birinci katta girdiğim oda, kimisi açık, kimisi kapalı valiz, sandık karmaşası içinde... Ne kadar koltuk, sandalye, mobilya varsa hepsinin üzerinde şapkalar, elbiseler, çeşitli eşyalar...

Bir coşku!.. Sarah Bernhardt, evrensel Sarah Bernhardt, “tavırların kraliçesi, jestlerin prensesi”, salt benim için sahne alıyor, uçarak, kayarak o kadar başarılı giriyor ki sahneye, şaşkınlıktan alkışlamıyoruz bile... Beyaz ve buğulu girişe müzikal bir ses, herkesin bildiği gibi vurgulu bir ses eşlik ediyor,

“Hoş geldiniz beyefendi... Siz ressam Zamacoïs’in oğlu musunuz?.. Yazıyor musunuz?.. Oyun mu yazdınız?.. Nedir bu?”

“Şiir biçiminde yazılmış bir oyun... Bir fantezi.”

“Neşeli mi?”

“Öyle olduğunu sanıyorum... Yani, umut ediyorum.”

“Şu sandalyeye oturun ve biraz okuyun... Oldukça sıkışık durumdayım, turneye çıkıyorum da... Ama hiç değilse başlangıcını okuyun...”

Bunu söyler söylemez de canlı bir hareketle bir sandığın kapağını kapatıp üzerine oturuveriyor.

Karşılaştığım felaket ve mucizeyi ancak bir yazar anlayabilir. Böyle bir insanın, böyle olmadık bir anda beni kabul edip fukara eserime en berbat koşullarda ilgi göstermesi işin mucize yanı. İşin bir de başka yanı var: Yazar takımı eserlerinin bütünlüğüne, yazdıklarının tadına ancak tam bir sessizlik ortamında varılabileceğini düşünür... İçlerinden pek çoğunun tüm rüzgârlara açık müdüriyet odalarında, içeri girip çıkan görevliler, bağlanan telefonlar, “İzin verir misiniz”lerle açılan telefonlarla ilgili hiç de hoş olmayan pek çok anısı vardır.

Ama benim tek laf edecek halim de yok... Sağa sola koşuşan onca insan arasında, “Hanımefendi demiryollarının adamları geldi,” lafları arasında cesaretle elimdeki metni okumaya çalışıyorum.

“Birkaç sayfa geçin, daha ileriden okuyun...”

Sarah Bernhardt’ın emri bu, asla kararsızlık gösterilemez. İyi de oyunun planı ne olacak? Üzerinde onca kafa yorulan, iğne oyası işler gibi işlenmiş geçişler ne olacak?.. “Yeter be!” diye çılgılığı basıp, gitmemek için kendimi zor tutuyorum... “Ya sabır,” deyip, doğrusu böyle bir ortamda becerebileceğimi hiç de sanmazken, can sıkıntımı belli etmeden daha ileri bir sayfaya geçiyorum. Anlaşılmasının oldukça zor olduğunu sandığım uzunca bir tiradın orta yerinde, yakın dostlarının “*Güzelliğin hanımefendisi*” dediği Sarah,

“Çok hoş, çok eğlenceli,” diyerek sözümü kesiyor. “El yazmasını bana bırakın, okuyup size döneceğim... İyi günler sevgili şair...”

“Şairrr,” diye vurguluyor, konuşması içerisinde geçen yıldız kelimeleri vurgulamak gibi bir alışkanlığı var.

İşte yine Pereire Bulvarı’ndayım. Gece olmuş bile. Kader bu geceyi yeni bir yıldızla aydınlatmış mıdır acaba?.. Şöyle küçük, ufacıklık bir yıldız. Ha? Olabilir mi ki?.. Belki de Saint-Augustin’in tepesinde parlayan şu yıldız benimkidir, olamaz mı yani?

Üç gün sonra bir not alıyorum; insanı şaşırtan, hayretlere düşüren içeriği şöyle: “*Oyununuzu beğendim; Amdromaque’la birlikte oynayacağım. Sevgiler. Sarah Bernhardt.*”

Hepsi bu kadar.

Şu işe bak, Racine’le birlikte afişlerim yapılacak! Oyunum keşke tiyatrodada adı belli oyuncular tarafından canlandırılabilseydi... Çünkü Sarah bu oyunda bir travestiyi oynayacak; Atinalı genç şair Bohemos, ar damarı çatlamış, şeytan gibi bir genç, üstelik Leonida’nın da âşığı.

Sarah Bernhardt’ın o güne kadar *Kamelyalı Kadın, Phadreus, Tosca, Fedora, Theodora, Büyücü, Aiglon, Hamlet, La Beffa* gibi tragedya kahramanlarını canladığına bakıp da, neşeli ve fantezi şeylerden hoşlanmayacağını sanmak yanlışmış demek ki. Tersine, neşe kişiliğinin temeli; çok yakınları ya da yanındaki acemilerle işi sözlü ya da hareketli aşırı tuhafliklara kadar götürebiliyor. Acı alaylarını, hinoğluluğun, genellikle “gizli, kapaklı” tuhaf şakalarını peş peşe sıralayıveriyor, çünkü çocuksu bir biçimde eğlenmeyi seviyor. Bir gün (hoş, daha bunun gibi bir sürü örnek var), masaya oturmadan önce onu yemek odasında beklerken, aniden odanın kapısında dilenci kılığıyla görünüp, mutlular dünyasındaki şölende bir yer dilendiğine ben, kendim tanık değil miyim? Bizi kandırmaktan çok hoşlanırdı. Yarattığı beklenmedik etkiden hoşnut, majestelerini emrinde her şeyi yapmaya hazır Pitou’nun suratına tasmağını atıp oyunun devamını sağlar, iki torunu arasındaki koltuğuna kurulup alışılmış neşesiyle yemeği yönetirdi.

Onun büyüklüğü her zaman önemli oyunlara bağlanmış, bunların dışında bir tiyatro sanatçısından entelektüel alanda da başarılı

olması ne beklenir, ne de istenir. Olimpos zirvelerinin züppe ve çok bilmiş eleştirmenlerinin gözünde başarılı olmuş fanteziler bile hor görülen şeylerdir; onlar Sarah'yı her zaman hoşgörülü, alçak gönüllü solgun gülümsemesi içinde görmek isterler. Oysa Sarah Bernhardt, içtenlikli bir ilgiyle üst düzey bir iddia içeren her türlü esere eğilmiştir; hatta anlaşılmaları zor ve “kafa ütöleyici” ya da zaten kafa ütöleyici olduklarından anlaşılmaz olan eserlere bile eğilmiştir.

Sarah'ya yakın olan herkes, sanatçının “iyi insanları” eğlendirme yeteneğine sahip dediği neşeli tiyatroyla ilgili halka açık dersler düzenleyememekten ne denli üzüldüğünü bilir. Yoksa gösterişli onca eser dururken, adı belirsiz bir yazarın silik bir oyununu neden seçtiği nasıl açıklanabilir?

Böylece Sarah, *Bohemos*'u kendisi oynamaya karar veriyor, ben de oyunun sahnelenmesiyle ilgili olarak onun şımartılmış çocuk otoritesi, kutsallık mertebesinde yüceltilmiş kadın uzlaşmazlığı, yönetici-oyuncu tutumuyla her gün daha yakından tanıyor, kulislere aşına olmaya başlıyorum. Oyunumdaki genç adamı canlandırmaya hazırlandığı o günlerde Sarah neredeyse altmış yaşındaydı, kimse onun bu kadar başarılı olacağını düşünmüyordu; mükemmel makyajı, dal gibi ince yapısı, sesinin müzikalitesi kadar süreklilik gösteren uyumlu hareketleriyle olağanüstü başarılı oldu. Her şey “Sarah olgusu” denen şeyin bir parçasıydı aslında. Seyirciyi saran büyüğü illüzyon üzerine kuruluydu; Sarah yaşını ve olası aşk zaferlerini fazla vurgulamadan, yaşı belirsiz, hatta bir şekilde yansız yaşta bir genci tüm atılımları ve uzantılarıyla canlandırıyordu.

Sanatçı o dönemin kabul edebileceği bir profil sergilemekteydi. Biraz uzun ve hafif kalkık burun modeli özenle seçilmişti. Mavi-gri gözleri, yarı kapalı gözkapakları ve uzun kirpikleriyle, eşyanın doğası gereği okşayıcı bir şefkat, sevimli bir yumuşaklık etkisi yaratıyordu. Sahnede olduğu kadar şehirde de bir rahatsızlık, bir kaygı, bir korku ateşi yakmış, elindeki meşale bir meydan okumayı, bir tür tehdidi, bir tür nefret ya da korkuyu zengin bir anlatımla dile getirmişti.

Kolayca dağılıp karışveren kızıl sarısı bir saç, iç sızlatan ya da ajik diyebileceğimiz bir maskeyi çevreliyordu. Her zamanki titiz-

liğiyle seçtiği postiş ve süsler, oğlanımsı-kadıınımsı sunumuna tam tamına uyuyor, bana Hamlet'i, Aiglon'u, Zanetto'yu ve Jacasse'ı düşündürüyordu.

Sarah, bana öyle geliyor ki, ömrü boyunca asla zevksizlik ya da gülünçlük sayılacak bir şey yapmamıştır. İlk denemelerinde bazen kararsız kalmış gibi, sendeliyormuş gibi görünse de, sonunda mutlaka tatmin edici bir noktaya ulaşıyor, yukarıdaki değerlendirmeyi haklı çıkartıyordu. İlk kostümlü provanın yapılacağı gün, yabancıdan sayılmayan birkaç kişiyle salonun loşluğunda beklemekteydim. İŞTE göründü... Ayaklı lambaların çiğ ışığı altında çok serbest hareketlerle ilerliyor, üstünde kısa ve pileli Yunan eteği var, düz bir hasır şapkayı da sırtına doğru atıvermiş; o günün Paris modasına uygun Atinalı genç bir şair... Küçücük ama son derece önemli bir ayrıntı karşısında, doğrusu titremekten kendimi alamadım; sade ben mi, yanımda gelen sanatçının dostları da ne söyleyeceklerini şaşırdılar! Perukçu *Bohemos*'umu çok gür, abanoz siyahı, yüz hatlarını vurgulayan, fizyonomisine bir acınasılık katan bir perukla gülünçleştirmişti, tek kelimeyle söylersek, hiç yakışmamıştı!.. Hepimiz aynı görüşteyiz, fark ettirmeden gülüyoruz ama hep sıcak övgülerle alışıı alingan bir oyuncuya böyle bir peruğun felaket olabileceği nasıl söylenmeli? Bu kaçınılmaz uyarıyı yapma görevini kim üstlenecek? Saygısızlığa düşmeden, kırııcı olmadan bu laf nasıl söylenebilir?.. Ama mutlaka söylenmesi gerek, çünkü tiyatrodan her şey ince dengeler üzerine kurulu, bir hiç yüzünden her şey bir anda tersine dönebilir... Bu durumda da her şey bir saç teline bağlı.

Dolaylı anlatma yollarından birini mi seçmeli, önlem olsun diye akılda tutulan atasözlerine mi başvurmalı; ne yapmalı? Orada bulunan yakınlarına düşen görev, sevgili alinganlarına kaş yapayım derken göz çıkardığını anlatmak... Ya da buna yakın bir şey işte... Görevi kimin gerçekleştireceğini, daha doğrusu kurbanın kim olacağını saptamak için küçük çöp çekmece mi oynasak ne?.. Sanatçının eski dostu, tiyatronun yöneticilerinden Ulmann yavaşça siyah peruğun iyi olmasına iyi olduğunu, ancak Sarah'ın sarışın olmamasından ötürü bunu takmakta kendisine haksızlık ettiğini söylüyor, böyle de fena değil ama sarışın olsaydın daha çok yakıştırdı, diyor...

Sarah durumu çok çabuk kavıyor elbette... Siyah peruğun gitmediğini anladı anlamasına da bunu hemen kabullenmeyi içine sindiremiyor... Kestirip atan bir ifadeyle zamanını boşa harcadığımızı söyleyip, provaların başlamasını buyuruyor.

Ertesi gün loşluğun müdavimleri, sanatçının sahneye çıkışını biraz endişeli bekliyorlar... Ama işte Bohemos saklandığı yerden çıkıyor; kafasında ona çok yakışan, çok başarılı sarı bir peruk hikâyenin haylaz çocuğuna ayrı bir hava vermiş... Salondan bir anda, “Çok güzel!.. Harika!.. Mükemmel!..” nidaları yükseliyor ama Sarah hemen oyuna girip bu tepkileri kısa kesiyor... Dün başka türlü olduğunu, yani peruğun yakışmadığını itiraf etmek istemiyor. “Sizin inadınız yüzünden perukçumla papaz oldum,” diye faturayı bize kesmemesi için sesimizi çıkartmıyoruz.

Güdük eserimden arada bir kısa kesitler verdiysem nedeni, oyunumda oldukça fazla yeni açılımlar, kıskırtıcı yenilikler, bir tür zihinsel anomali araştırması gibi olmasıdır.

Sarah, oyunu Paris’te sahnelemeden önce Monte-Carlo Büyük Tiyatrosu’yla anlaşıp, ilk gösterimi orada gerçekleştirdi. Bu yer değiştirme sonucu güzel bir nisan günü onunla birlikte deniz araştırmacısı, yalın ve misafirseven Monaco Prensi’nin davetlisi olarak yemek yeme onuruna eriştim.

Oyunum Sarah Bernhardt tarafından oynanıyor, koskoca bir prens yemeğe davet ediyor! Benim gibi yolun başındaki bir yazar için şaşırtıcı bir başlangıç olduğunu itiraf etmeliyim, hep böyle devam etmesini diliyorum.

Monaco Prensi I. Albert’le dostluğumuz orada kaldı, ama yorumcumla olan dostluğumuz yaşamının sonuna kadar sürdü. Sarah Bernhardt’ın oyunumla ilgili görüşünü gösterebilmek için bir mektuptan örnek birkaç satır almak istiyorum. Bu mektubu dostları tarafından iyi bilinen gri çerçeveli, üzerinde ucunda bir kafa bulunan çingiraklı bir değnek baskılı kâğıdına yazmış, attığı tarih o ünlü ilkesinin, *Her şeye karşın* ifadesinin üzerine düşmüş.

Sevimli yazarım, Bohemos’umu oynama hakkını ne Fransa’da, ne de yurtdışında kimseye, ama hiç kimseye vermemenizi diliyorum. Onu turnede sayısız kez oynamayı planlıyorum, rezil edilmesini iste-

miyorum. Lütfen bu nezaketi gösterin. Beni görmeye gelin ya da bana iki satırla küçük şaheserinizin en iyi yorumcusu olduğumu yazın.

Abartmakla suçlananlar işte böyle, olduğu gibi yazarlar.

Sarah hakkında anlatılmadık ya da yazılmadık ne kaldı acaba? Kütüphaneler dolusu şey yazıldı. Onunla ilgili fıkralar, dedikodular, skandallar, uydurmalar, küçümsemeler, beyaz saten kaplı tabut hikâyeleri, ölüme ilişkin çocuksu masallar, düşmanı Marie Colombier'le yaşadığı fırtınalı kavgalar, yakışıklı Damala'yla evliliği, Richepin'e duyduğu tutku, *Nana-Sahip*'deki âşık olduğu oyun arkadaşı, Amerika turneleri, başından geçen demiryolu felaketi, hepsi karmakarışık bir arada. Bunlar ve daha başka bir sürü şey veremli efsanesi ve ağızlara sakız olan olağanüstü zayıflığıyla birlikte konuşulup durdu.

Doktorlar genç kızlığında göğüs kafesi gelişimiyle ilgili bir sorunu olduğunu söylüyorlardı. Sanatçının sonradan kendi kendine yaptığı özel teşhis, doktorların genel teşhislerini yalanlayarak olağanüstü yorgunluklar ve olmadık koşullarla başarıyla başa çıkabileceğini gösterdi. Çünkü, sahip olduğu o ciğerlerle, yarım asır boyunca kendi yerine sahnede kurşunla, ateşle, demirle, zehirle içlerinde *Kamelyalı Kadın* da olmak üzere yüzlerce dram kahramanının ölümünü başarıyla gerçekleştirdi.

Fazla yaşamaz denen yeniyetme kız, bir atleti bile vaktinden önce yere serebilecek koşullar altında yetmiş dokuz yaşında ölecekti.

Bohemos’la ilgili olarak sanatçıyla ilişkimizi sürdürdüm; rol için çok zayıf olduğu eleştirileri de, biraz kilo almakla konuşulmaz oldu.

Hamlet ve *Aiglon*’un mükemmel yorumlarını, birine siyah bir cepken, diğerine beyaz bir üniforma giydirerek otuz yaşının tazeliğiyle neredeyse yaşamının sonuna kadar korumak durumundaydı, oysa benim için dizlerine inen eteğe benzer alacalı bir kostüm giyen bir soytarıyı oynamak durumundaydı.

Pinceaux et stylos, Librairie Arthème Fayard, 1948.

KARİKATÜRLER

Reklam kraliçesi Sarah

“Matmazel, buyurun bunu alın! Bunu kullanın! Şu şampanyanın tadına bakın! Benim viskimi için! Şu sigarayı yakın! Bu cılayı sürün! Şu fırçayı kullanın!”

Puck, New York

Yolculuğa çıkış, H. Scott ve G. Clairin,
(*La Vie moderne*, 1880)

Yaslı Sarah, Forain.

Figaro-Revue, 1885.

Ağıt

Rahat bırakın şu hüznü! Bırakın
denizler gibi kabarsın!

Şu zavallı ve tapılası Sarah, bırakın ağlasın!
Gönül acıları pek seyrek olarak derin,
Théodora gibi tek oğlu var nasıl olsa.

Buhar-kız, André Gill
Onu hemen palamara bağlamazsanız, yarın ne
siz, ne de bir başkası, kimse onu bağlayamaz.
(Herkesin bildiği, *Küçük kuşlar şarkısı* eşliğinde)

General Sarah
La Vie parisienne, 1880.

Sarah balon pilotu G. Clairin,
(Bulutların üzerine sanki bir
sandalyeye kurulur gibi kurulmuş)

Sarah at terbiyecisi (İtalyan karikatürü)

Süpürge Sarah, Luque
Le Monde parisien.

Sarah reklamlarda

Sarah'nın kupa arabası, Alman karikatürü.

Dönüş, Guillaume.

Le Gaulois, 1893.

Revue Ansiklopedisi, 15 Aralık 1893

İtham ediyorum...

Zola'ya mektup

Değerli büyük üstat, adalet isteyen çılgılığınızın dile gelmez heyecanının içimi sızlattığını söylememe izin verin. Ben bir kadını, bir şey söyleyemiyorum, ama kaygılı ve kızgın olduğum bir sırada çünkü yazınız acılarımı hafifletti. İnsanlık adına teşekkür etmek için Scheurer-Kestner'e (Senato başkan yardımcısı) yazmayı düşünmekteydim, ama bu sevimli adam için atılacak her adım şu an bir suç gibi görüleceğinden bir sanatçının, bir oyuncunun büyük bir bağlılık ve cesaretle girişeceği atılımının kendisi aleyhine, onu ezme amacıyla kullanılacağını, sonuçta işe yaramayacağını düşündüm.

Uzun bir süredir hayranlık duyduğum şahsınıza teşekkür ediyorum; tüm varlığımla, tüm acılı yanımla teşekkürlerimi sunuyorum. Tüm varlığım ve acımla ben de bu noktada bir suç işlenmekte olduğunu haykırmaktayım!

Teşekkürler Émile Zola, teşekkürler sevgili Üstat. Sonsuz adalet adına, tekrar tekrar teşekkürler.

Sarah Bernhardt

A. Gold ve R. Fizdale'in *Sarah Bernhardt* adlı eserlerinde yer alan mektup: Sarah Bernhardt'dan Emile Zola'ya, Ms. fr. 24511 (ff. 168-169), Milli Kütüphane

“Ünlü oyuncuya” küçük bir çocuğun yaptığı ziyaretler

Réjane ve Paul Porel’in oğlunun anısı

Babamla Sarah Bernhardt’ın ne kadar uzun bir süredir dost olduklarını düşündüm.

İkisi de 1843 yılında doğmuşlar. Konservatuarda da aynı dönemde oyunculuk eğitiminden geçmişler. İkisi de okul ikincisi olarak 1862 Temmuz’unda okuldan ayrılmışlar.

Bende, Sarah’nın o günlerde babama verdiği küçük bir fotoğrafı var. Üzerindeki sıcacık bir cümle ikisi arasında arkadaşlıktan öte bir şeyler olduğunu söylüyor. Babam bana elbette bir şey söylemedi, ama ben bakmasını bilirim.

“Montaigne’in Paris’i hapishanelerine kadar severim, demesi gibi, ilgi çekici ve dramatik neler var diye araştırmayı ve bakmayı seviyorum. Komün’ü tutkulu bir ilgiyle izledim. Ayağımdan yaralı olduğumu, *Odéon*’un cankurtaranında tedavi edildiğimi söylemiştim. Luxembourg Parkı civarına, Médicis çeşmesi yakınlarına top mermilerinin düştüğü bir gün Sarah Bernhardt’a yardım eden Madam Lambquin ve Marie Colombier’ye;

“Yataklarımızı tiyatronun diğer tarafına taşısak iyi olacak,” dedim. Mermilerle aramızda bina olacak, biraz daha korunmuş olacaktık. Fikrim beğenildi, biz de taşındık.

“Corneille heykelinin karşısındaki sütunlu girişin çift katlı merdivenlerinin üstünde yeni yatmıştık ki, dehşetli bir patlama duyuldu. Ben mermiden sakınlım derken, mermi gelmiş tepemizdeki çatının bir kısmını parçalayıp burnumuzun dibinde patlamıştı. Neyse ki ne şarapnelden, ne de döküp saçılan tahta ve taşlardan kimse bir zarar görmedi. Hemen tiyatronun sağlam tavanlı mahzenlerine indik, birkaç geceyi mahzene sığınarak geçirdik. Ben o *Odéon*’un her köşesinde kaldım. Ama Sarah orada kalmamızı tehlikeli buldu, banker Stern’e ait Taitbout Sokağı’nda bir apartmana taşındık.”

Sınıf arkadaşı olmuşlar, savaş arkadaşı olmuşlar; dostluklarını güçlendirecek o kadar çok anıları var ki!

Sonunda savaş bitiyor, devrim fırtınası yatışıyor, babam No-hant'ta, Georges Sand'ın yanında uzun bir süre kaldıktan sonra Paris'e dönüyor, kapılarını tekrar açmaya hazırlanan *Odéon*'da Sarah'yla yine yan yanalar. André Theuriet'nin *Jean-Marie*'siyle, babamın yakın dostu François Coppée'nin *Yapman Gerekeni Yap*ı sahnelenecek.

"23 Kasım 1871'de Edouard Foussier ve Charles Edmond'un dört perdelik bir komedyasını oynamayı göze alıyoruz, sağlam bir eser, başarılı oluyor. Comédie-Française'in eski ortağı Geffroy ve Matmazel Adele Page'in gösteriye gelmelerini sağlıyoruz. Onlarla birlikte Sarah Bernhardt, Pierre Berton ve Porel alkışları paylaşıyorlar. Bir ay boyunca işler iyi gidiyor, seyirci tekrar tiyatro yollarını tutmuş gibi. 6 Ocakta Louis Bouilhet'in *Matmazel Aissé*'si rampa ışıklarına çıkıyor. Pierre Berton kılıcını öyle bir çakıyor ki, perüğü düşüyor. Ardından gelen, halk devrimini göklere çıkartan ateşli tirad protestolara, ıslıklara neden oluyor. Provaları yöneten Flaubert, tiyatro müdürü Duquesnel'in tehlikeyi işaret etmesine karşın bu bölümü oyundan çıkartmak istememişti. Oyunda benim de bir rolüm vardı, bu tamamlanamayan güzel oyunda bir menüet dansı yapıyordum, Sarah dersin harika bir oyun sergiliyordu.

"Sonunda 19 Şubat'ta La Fontaine, Geffroy, Melingue, Sarah Bernhardt, Broisat ve Lambquin'in rol aldıkları *Ruy Blas*'ya geri döndük de sezonu kurtardık."

1870-1880'in savaş arası döneminde, görüldüğü gibi, iki okul arkadaşı birbirlerini hiç terk etmezler.

Bu günlere bakarak 1900'lerde Sarah'nın nereden nereye geldiğini düşünmek gerekir. Bir imparatoriçeden daha fazlasıdır; kutsal, ilahi bir varlığa dönüşür. Dünyadaki konumu da, bence, ancak Victor Hugo'yla kıyaslanabilir. O da o kadar ünlüdür ki, insanlarla ilişkisi giderek zorlaşmış, kutsal ama bir o kadar da hüznü bir yalnızlığı sürdürmek zorunda kalmıştır.

Kimse bu duyguyu Sarah kadar yoğun hissedemez, çünkü şair-tacı sağduyusu ve gözlem yeteneğiyle, görünüşte hiç dikkat etmiyormuş gibi davranıp insanlar hakkında insanı gülmekten kırıp geçiren yargılara varırdı.

Küçük bir çocukken bu ünlü oyuncuya oyunun ilk günü yaptı-

ğım ziyaretlerden çok etkilendiğimi söylemeliyim. Babama her zaman, üzerine sıcacık bir not yazdığı loca davetiyesi gönderirdi. Babam da yanına bir tek beni alırdı. Sarah'yı görmek ve duymak ayrıcalığına sadece ikimiz sahip olalım, der gibiydi. Kocaman locanın önünde büyülenmiş, arkamda babam sessiz, onu yirmiden fazla oyunda izledim; Hugo'nun, Sardou'nun, Rostand'ın dramlarında babam bazen usul usul kulağıma oyunu açıklardı. Arada geriye dönüp baktığımda yüzü heyecandan pırıl pırıl onu görürdüm.

Babam, "Hadi onu görmeye gidelim," derdi.

Birlikte koşturarak eski dostunu görmeye giderdik.

Yanına kadar çıkabilmek hiç de kolay değildi! Tiyatro çok büyüktü. Salon boyunca neredeyse koşardık. Peşimiz sıra, "Selam, merhaba," diye bağırان sesler duyardım; herkes ya babamın bir dostuydu, ya da onu eskiden, Odéon'dan tanırlardı. Peş peşe birkaç küçük salon geçerdik. Yönetici Uhlmann'ın odasının önünden geçilirdi. Annesinin tiyatrosunu yöneten Maurice Bernhardt'ın seçkin görüntüsünü uzaktan seçerdim. Onu çok yakışıklı, ama uzak ve kapalı, ulaşılamaz bulurdum. O zamanlar kırk yaşlarında olgunluk çağıında bir adamdı. Ligne Prensi'nin oğlu olduğu söylenirdi.

Tiyatroda görevli sevimli hanım yöneticilerin odaları önünden de geçerdik; Madam de Najac ve Louise Abbema'nın yüzleri hep gülümserdi. Babam, Sarah'nın yakın dostu "Jojo" lakaplı ressam Clairin'le el sıkıştırdı.

En sonunda da onun en dipteki odasına ulaşırdık; olağanüstü varlık oturmuş gülümser, belki biraz dinlenme havasında olurdu. Ama babamı fark eder etmez çok çabuk toparlanırdı, çok hızlı hareket eden bir insandı.

"Ah! Sevgili Paul gelmiş! Küçüğü de getirmiş. Ne güzel."

Oysa benim de her zaman babamla olacağımı, yaşlı dostu Porel'in ayrılmaz bir parçası olduğumu çok iyi bilirdi.

Ama her seferinde aynı tören bir kez daha yinelenirdi. Babam, suratında pembeli tarafından kocaman bir gülümseme, Sarah'ya eliyle bir öpücük gönderir, bazen canımı sıkın bir şekilde beni dizleriyle iterek, teatral bir çalımla, "Haydi evlat!" diyerek beni Sarah'ya yöneltirdi.

Aynalarla çevrili odada, binlerce yansıma içinde yirmi imparator-

riçe, yirmi kraliçe, yirmi tanrıça -yani Sarah- kolları açık ve bana uzanmış, yüzünde sonsuz bir gülümseme, başı hafif yana eğik, unutulmaz seçkinlikte bir duruşla beni bekler olurdu.

Her seferinde zafere koşan bir yüz metreci gibi uçarak koşar, kollarına atlardım. Yanaklarım Bizans stili elbisesine gömülür, gözlerini göremezdim. Zamanın ne kadar farı, kokusu varsa içime dolardı. Bir an, o ünlü sesiyle kulağıma bir şeyler fısıldardı. Ne söylediğini anlamama kalmadan beni omuzlarımdan hafifçe tutup doğrultur, bitmez tükenmez gülümsemesiyle kurşuna dizerdi.

“Annen nasıl? İyi mi?”

Bir başkasının çocuğunu kollarına aldığında da Sarah’nın -o çok yakışıklı- oğlunu çok sevdiğini, hatta bu kucaklamayla biraz da kendi oğlunu kucaklar gibi olduğunu unutmamak gerekir.

Sonra, bana böyle sarılıyorsa arada öteki kadın, Réjane’nın, annemin varlığını unutmamalı. Anneme dostluktan öte gerçek bir şefkat duyardı. Bir de vazgeçilmez dost, tüm zamanların dostu Paul-Désiré var elbette. Tüm yaşamım boyunca bu üç avantajdan yararlandım, Sarah benden hoşgörülü iyiliklerini asla esirgemedi.

Ayrıca Sarah bazı sanatçı ailelerine karşı çok büyük bir sevgi ve saygı duyardı. Lucien Guitry’ye, Sacha’ya adeta tapardı. Annemi ve babamı çok severdi, bana karşı da her zaman çok iyi davranmıştı.

Sarah Bernhardt Tiyatrosu’na yaptığımız bu gezilerden sonra, bitmiş tükenmiş olarak olarak Champs-Élysées’ye dönerdik.

Tıpkı iki kardeş gibi aynı odayı paylaştığımızdan, babamın üstünü değiştirmesini izlerdim. Hareketleri sanki daha da canlanmış olurdu, neşeli havalar mırıldanırdı. Herhalde eski günleri düşünüyor olmalıydı.

Bazen onunla baş başa yemek yemek için babam Sarah’nın evine giderdi. Sarah ona yazdığı oyunları okurdu. Şaşırtıcı olan ne zaman vakit bulup da bunları yazdığıydı. Buna çok şaşırdığımı söylediğimde babam, “Napoléon’la aynı yeteneklere sahip, bir yere beş-on dakika dayanıp ayakta uyuyabilir, sonra tamamen tazelenmiş olarak devam eder,” demişti.

Annemle olan ilişkisinin de altını çizmek gerekir. İki ünlü oyuncunun perde kapandıktan sonra birbirinin saçını yolmasına pek sık rastlanmaz.

Bence onu yeniden anımsamak, onu yeniden düşünmek ona verilecek en büyük ödül olacaktır. Yaşça büyük olup da ününün doruğunda olan birisi için, kendisinden on iki yaş küçük birisinin gözünün önünde yükselen kadın prestijini görmek kadar dayanılmaz bir şey olabilir mi? Ama Sarah bunu da aşmıştır.

Sonuçta Sarah'nın, ya da Réjane'in oyununu izlerken en çarpıcı gelen kendi seçtikleri yolda bildikleri gibi alıp başlarını gitmeleri değil mi?

Ancak, kıskançlığın ne olduğunu bilmeyen varlıklar böyle bir tavır sergileyebilir. Büyük sanatçılar dümdüz, doğru bildikleri yolda giderler. Sarah Bernhardt olsun, Réjane olsun, onlar yarışma aşamasını aşmış insanlardı; onlar dümdüz, doğru bildikleri yolda ilerleyen, sadece kendileriyle yarışan insanlardı.

Ölümünden az zaman önce bana bir dostuyla haber gönderip, güzelliğini övdükleri karımı görmek istediğini ilettili. Hemen Pereire Bulvarı'na yollandık. Onu tekrar gördüğüm için çok heyecanlıydım. Kendisini iyi hissediyordu. Kaybettiği iki dostunun oğlu, onun güzel karısı ve o; çok hoş bir gruptuk. Salt bizi kabul etme inceliği göstermişti. İyi ki de böyle yapmış, bakın ne oldu: Sarah taht gibi bir şeye oturmuş bizi bekliyordu. Harika gülümsemesine karşın halsizliği gözden kaçmıyordu. Anne-Marie'yi takdim etmek için saygıyla yaklaşılmaktaydım, karım da ona bakıyordu. Ağzımı açmama kalmadan karım hüngür hüngür ağlamaya başladı.

Sarah durumdan çok memnundu, çünkü bir şey söylemesi gerekmeden seyircisini yine altüst etmişti. Oysa ağlanacak bir şey de yoktu görünüşte. Sonuçta ortalık yatıştı, bizimle şakalaştı, çok nazik davrandı, ona apansız bir soru yönelttim, "Annemin nesini en çok beğenir, severdiniz?" dedim.

"Çok basit küçüğüm," dedi. "Sana söyleyeyim; Réjane çok yakındı, ama bunun yanı sıra kimselere benzemezdi. Anladın mı?"

Sevgili Sarah, bundan daha güzel ifade edilemezdi.

Jacques Porel, *Anılar*.
Plon, 1951, I. cilt (1895-1920)

Sarah ve Mahkûmlar

San Fransisco, 22 Şubat 1913. Sarah Bernhardt Kaliforniyalı mahkûmlarla.

Kaliforniyalılar bağışlayıcı insanlardır. Montaigne, ülkelerinin güzelliği, iklimlerinin yumuşaklığı, evlerini süsleyen çiçekli bahçeler onların gönlüne “insancıl bir seikat” katar diyor. Yasalara karşı gelenler için bir hapishane yapmışlar ama hapishanelerinde dünyanın hiçbir hapishanesinde görülmeyen bir özgürlük ortamı var. Bağışlanacakları ya da cezalarını tamamlayıp çıkacakları güne kadar, mahkûmlara topluma karşı duydukları kini unutturmaya, bundan böyle doğru yolda yürümelerini sağlamaya çalışıyorlar. Tek kelimeyle ifade edilirse, mahkûmları asla düzelmeyecek bireyler olmak yerine, iyileştirilmesi olanaklı geçici bir zihinsel rahatsızlığa yakalanmış kişiler olarak değerlendiriyorlar. Saint-Quentin Hapishanesi o yüzden bir hapishane değil, çok, topluma yeniden kazandırma merkezine benziyor. Far-West insanının en umutsuz gibi görünen koşullarda bile bir moral yenilenmenin yaşanabileceğine, bir ilerleme sağlanabileceğine duyduğu muhteşem iyimserliği burada, başka hiçbir kurumda görülmediği kadar belirgin.

Washington Bayramı’nın yaşandığı 22 Şubat gününde yetkililer, San

Francisco’da turnede olan Sarah Bernhardt hanımefendiden, bu kutlama vesilesiyle Saint-Quentin’de mahkûmlara bir oyun sergilemesini rica ettiler. Cömertliğiyle ünlü sanatçımız bu ricayı kırmayarak, beni de bu duygulu olaya çağırma nezaketi gösterdiler. Tahmin edileceği gibi ben de, çok ilginç geçeceği kuşkusuz olan bu gösteriyi kaçırmadım. Sarah Bernhardt, bir düzineye yakın idam mahkûmıyla iki binin üzerinde hükümlü karşısında oynayacaktı; görülmesi gereken bir olaydı.

Otobüslerle hareket ettikten sonra, körfezi Sansalito feribotuyla aşip, görkemli Tamalpais’leri mor gölgeler içinde ardımızda bırakarak hızla kuzeye, Saint-Quentin yönüne doğru yol aldık. San Francisco’dan yirmi kilometre kadar uzaklıktaki hapishane, uyumlu bir dalgalanma içerisinde yükselen tepelerin ortasında bir burnun üzerine inşa edilmişti. Harika bir manzaranın ortasında seyreden yol boyunca Kaliforniyalıların bayram vesilesiyle geldikleri iç açıcı renklerle bezenmiş villalar, bungalolar, küçük moteller sıralıydı.

Virajı bol bir yolda epeyi gittikten sonra cezaevi karşımızda belirdi. Uzaktan bakıldığında dev bir şatoya benziyordu; üzerinde, içlerinde kaçmaya kalkışacak mahkûmlara ateş etmeye hazır gardiyanların bulunduğu bir dizi küçük köşk bulunan dev bir yapı. Fakat cezaevi ana girişinden girilir girilmez insana ürküntü veren bu görünüş değişiyor; cezaevi, yemyeşil çimenli bahçeler, tenis kortları, oyun alanlarıyla çepeçevre. İlk mahkûmlarla karşılaşyoruz; hepsi de yeni tıraş olmuş, üzerlerinde beyaz üzerine kalın siyah çizgili giysileri, acıma duygusu yerine saygı uyandıran insanlar.

La Marseillaise yeri göğü inletiyor; oyuna “davetliler” Sarah Bernhardt’ı selamlıyor. Müzik zorlukları yumuşatan bir araç; hükümlülerin otuzdan fazla aletten oluşan bir orkestraları var, hapis-hanede zaten her türlü sanat icra ediliyor.

İç avluda geçici bir sahne kurulmuş. Bir camlı çiçeklik sahne haline getirilmiş. Sahnenin önü bando takımına ayrılmış. İki bin mahkûm heyecanla büyük sanatçımızın görünmesini bekliyorlar. Her milletten mahkûm var; Çinliler, Japonlar, melezler, zenciler, yetmiş yedi milletin insanı burada. Kadınlar da var (kırk kadar kadın hapsiti o sıra). Avlunun değişik köşelerine yerleşmiş coplu ve silahlı gardiyanlar düzeni sağlıyorlardı. Seyircilere ayrılan en ön sıraya idam mahkûmları oturtulmuştu, ben de duygularını öğrenebileyim diye aralarına oturdum. Bir deniz uçağı San Francisco’dan beri bizi izlemiş, şimdi de tepemizde uçmaktaydı. Mahkûm kalabalığının uçakla hiç ilgilenmediğini gözledim. Mahkûmlar kendinden geçmiş Sarah’nın sahneye çıkmasını ve sahnede gerçekleşecek sihri bekliyorlardı. Seyircilere oynanacak oyunun İngilizce yazılı bir açıklaması dağıtılmıştı: Maurice Bernhardt ve Henri Caïn’in *Şiddet Altında Bir Noel Gecesi*; Sarah’nın yanı sıra, Lou Tellegen, Deneubourg, Favieres, Teresti, Seylor ve Boulanger rol alıyorlar.

Aniden perde açılıyor; yeri göğü inleyen bir alkış tufanı. Marion; ordu bakkalı kimliğinde Sarah, Fransız cömertliğini ve gözü pekliğini olağanüstü güzellikte sergiliyor. Bir grup Fransız (Saint-Quentin’in Fransız kolonisi), “Yaşasın Fransa!” diye ciğerlerini pat-

latacak kadar bağıyorlar. Komşularımdan birisi Belçikalı, karısını ve karısının âşığını öldürmüş, gözyaşlarına boğulmuş bir halde. Sonra birden gülmeye, ardından tekrar ağlamaya başlıyor. Biraz ilerimizde iki polis katili bir Yunanlı var, ağzı bir karış açık bakakalmış...

Her sahne bravo nidaları ve sonu gelmez ısıklarla karşılanıyor (Birleşik Devletler’de ısığın bizdekinin tersine bir beğeni işareti olduğunu hemen belirtelim). Oyuncuların söyledikleri her son söz olağanüstü bir coşkuya neden oluyor. Oyun bittiğinde bir mahkûm arkadaşları tarafından Sarah’ya ithaf edilen *Tepelerin Ötesinde* adlı bir şarkı söyleyip, olduğu gibi aktarılmayı hak eden Fransızca bir metin okuyor:

San-Quentin, Kaliforniya’dan
Sarah Bernhardt hanımefendiye

Hanımefendi,

Şu hayatta içimizden pek çoğu, dışarıda da tıpkı burada olduğu gibi dört duvar arasında ve mahkûmlarla çepeçevredir. Tümüyle özgür olunabilen anlar pek nadirdir. Tehdit edici duvarlar ve sağlam demir parmaklıklar arasına kapatılmış bizim gibiler için, bu tür özgürlük anları hem şu an, hem de gelecekte, çok uzak görünüyor. Ama bugün, bir saat için bile olsa, etrafımızdaki duvarlar eriyip yol oldu. Harika kişiliğiniz ve olağanüstü sanatınızla, sadece dehanızın ve “tanrısal” sıfatını hak etmenize neden olan kıyas kabul etmez gücünüzün tutsağı olarak, bir saat boyunca ruh ve düşüncede tam anlamıyla özgür kişiler olduk. Her şeyden öte, ölümsüzlükle ilgili düşüncelerimizin gerçek temelini oluşturan insanlığın büyüklüğü ve evrensel inanç birliğine ters düşmeden bir saat boyunca özgürdük. Büyük insanlık henüz tümüyle kurulup tamamlanmasa da sonsuza kadar var olacak. Yaşadığımız bu özgürlük anı, asla geçici bir aldatmaca değil; anısı her zaman canlı kalacak ve günlük yaşamımızın ağır yükünden, acılarından sıyrılmamıza yardımcı olacak. Hanımefendi, bu gösteriyi izleme ayrıcalığına kavuşmuş olanların, en iyi

eğitilmişinden en cahiline kadar, bu olayı çok uzun süre hatırlarından çıkartmayacaklarına emin olun. Kadın ve sanatçı olarak siz, oyun, her şey kalp atışlarımızı hızlandıracak, yüreğimizi titretecek. İçimizden pek çoğu sizi seyretme ayrıcalığına ve kıyaslanamaz sanatının tadına varma şansına sahip olabilmiş değildi. Başlı defne yapıtlarıyla taçlı, kıtaların ayakları altına serildiği tiyatro sanatının bu parlayan yıldızına ancak uzaktan bakabilirdik. Bu bir saat boyunca edindiğimiz idealler, sanılanın çok üstündedir. Cömert yardımseverliğinizle bize, yaşamın değişkenliği içinde bir tür kurban olan bu bahtsızlara, başlı zaferlerle taçlı sanat anlarıyla bir yaşam zevki yaşattığınız için size müteşekkirimiz, size teşekkür ediyoruz.

Ayrıca seçtiğiniz eser için de, sadece özündeki güzellik ve içerdiği sanat nedeniyle değil, hiçbir sınır, parti, siyaset ayrımı tanımayan insani dayanışmayı ön plana çıkartması nedeniyle size en içten ve en derin duygularımızla şükranlarımızı sunuyoruz. Bunun dışında, bize oğlunuzun dehasının bir ürününü seçmenin yerinde olacağını düşündüğünüz için de size teşekkür ederiz. Bu seçimde sadece, bir annenin düşünceleri ve sevgisini bulmadığımızı, bunun da ötesinde, bizim de birer annemiz olduğunu düşündüğünüzü, onların yüreklerinin de bizim için sevgiyle attığını, bizim için bir umut ve gurur beslediklerini hissettiğinizi anlıyor, seçiminizi bu bütünlük içinde değerlendiriyoruz. Size ve oğlunuza birlikte huzur içinde uzun ömürler dileriz.

Hanımefendi, bunların yanı sıra aracılığınızla, birlikte olduğunuz oyuncuların yeteneklerine ve yardımseverliklerine en sıcak duygularımızla teşekkür etmek istiyoruz. Gelecekte bir gün düşüncelerinizin batmakta olan güne doğru kaydığında, tüm içtenliğimizle dile getirdiğimiz şu birkaç beğeni sözcüğünün size, belki de o engin deneyimleriniz arasında en garip ve en çarpıcı olan -son derece yalın hatta itici bir ortamda cereyan eden, kişiliğinizle bize nerede olduğumuzu bir an için unutturan bu saati- bunca bahtsız çok mutlu kıldığınız, yüreklerini hafiflettiğiniz, zorlu yaşamlarını yumuşattığınız bu saati, varlığınız ve iyi niyetinizle parıl parıl aydınlattığınız bugünü anımsatmasını diliyoruz.

TÜM MAHKÜMLAR

San Quentin, Kaliforniya, 22 Şubat 1913.

Metin, dilimizi çok iyi konuşan, arada bir İngilizce'ye kayar gibi olsa da, gördüğünüz gibi, edebi açıdan da güçlü bir Alsas çocuğu Abraham Ruef tarafından kaleme alınmıştı. Ruef, tüm Pasifik kıyısı boyunca çok ünlü bir mahkûmdu. Bir süre önce San Francisco belediye başkanı, güçlü "patron", "sosyalist" Schmidt, Ruef'in yardımıyla kendi yöntemlerine göre mali kaynaklar yaratmıştı. Ruef, zimmetine para geçirmekten mahkûm olmuş, uygulanan pişmanlık sisteminden yararlanamazsa daha on-on iki yıl yatması gereken bir suçluydu. Bu arada hapishanenin yıldızı haline gelmişti. Tiyatro "salonunda" Mac Namara Kardeşler gibi başka seçkin davetliler de göze çarpıyordu. İki sene önce, yirmi dört işçinin ölümüne yol açan *Los Angeles Times*'in dinamitle havaya uçurulması olayını gerçekleştirmişlerdi. Bu olay, Birleşik Devletler de bitmek bilmez sendika yanlıları ve sendika karşıtları arasındaki savaşın en kanlı sonuçlarından biriydi.

Ruef okumasını bitirdikten sonra, kendi el yazısıyla özene bezene yazdığı metni Sarah'ya takdim ederek, sanatçının elini öpmek istedi. Sarah elini uzattığında anlatılamaz bir alkış koptu. Bu olaydan sonra da gösteri son buldu.

Arabaya bindiğimizde büyük sanatçı, mahkûmların acılı dünyasını neşelendirmekten mutlu, bu olayın başından geçen en şaşırtıcı olaylardan biri olduğunu söyledi:

"Kimileri ölecek, kimileri asla özgür kalamayacak binlerce gözün üzerime çevrilmesinden hiç yaşamadığım bir duygu hissettim. Bu insanları bir an için de olsa avundurmanın nasıl güzel olduğunu asla bilemezsiniz! Bu olaydan *Anılar*'ımda mutlaka söz edeceğim..." dedi.

Sarah Bernhardt'ın bu ziyaretle ilgili olarak yazacakları, kuşku yok, yaşamöyküsünün en ilginç sayfalarından biri olacak. İki arada bir derede anılarını tamamlamaya çalışıyor, umarız bir an önce tamamlar da, bu 22 Şubat gününü onun kaleminden okuma şansımız olur.

FRANÇOIS DE TESSAN

L'Illustration, 15 Mart 1913

Legion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmesi vesilesiyle Sarah

Hommage des Poètes

Sairler Tarafından Sarah Bernhardt Omuruna Düzenlenen Saygı Günü

Les Annales, Sarah Bernhardt'ın Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmesini, onuruna düzenlenen kutlamaya varıncaya kadar tüm ayrıntılarıyla yayımladı. Tüm gazetelerde yer alan bu olayı tekrar anlatacak değiliz.

Fakat, onca seçkin ismin oluşturduğu kutlama programının Annales Üniversitesi Dergisi'nde yer almasının uygun karşılanacağı görüşündeyiz.

Keza, Sarah Bernhardt'ın bu asil bayramı için Reynaldo Hahn'ın özel olarak bir müzik besteleyip sanatçının çevresini saran sanat atmosferini yoğunlaştırarak pek çok dost ve hayranını yeniden fethettiğini de biliyoruz. Bu kutlama dünyaca ünlü ve sevilen sanatçımızın müzik, şiir, dostluk, seçkinlik ve sevgiyle çevrelendiği mucizevi bir gün oldu.

HOMMAGE DES POÈTES A SARAH BERNHARDT

A l'occasion de sa nomination dans l'Ordre de la Légion d'Honneur

Sous la haute présidence de M. RENÉ VIVIANI, Ministre de l'Instruction Publique et des Beaux-Arts

HOMMAGES DES POÈTES

- J'ai vu votre Triomphe* FERNAND OREGH
par M. de Max
- Elle* EDMOND HARAUCOURT
par M. Mounet-Sully
- Prélude* REYNALDO HAHN
- Le Prodigieux Roman* HENRI CAIN
par M. Leitner
- Les Héros à Sarah* DANIEL LESUEUR
par M. Albert Lambert
- LES HÉROS ET LES HEROÏNES**
INCARNÉS PAR SARAH
- Le Passant* AUGUSTE DORCHAIN
par Mme Segond-Weber
- La Sérénade du Passant*, de MASSENET
sera chantée dans la coulisse
par Mme Auguen-de Montalant
- Arlès* JULES BOIS
par Mme Constance Maillo
- Révère* REYNALDO HAHN
(Solo de Flûte: M. BLANQUART)
- La Reine de "Ray Blas"* EDMOND ROSTAND
par Mme Piérat
- Cléopâtre* ÉMILE MOREAU
par Mme Madeleine Roch
- Prélude* REYNALDO HAHN
* * *
- LES TROIS HAMLET**
- Hamlet*, de Shakespeare
SAINT-GEORGES DE BOUHÉLIER
par M. Albert Lambert
- Peux-tu l'écouter* REYNALDO HAHN

- Lorenzaccio*, de Musset LUCIE DELARUE-MARDRUS
par l'Auteur
- L'Aiglon* EDMOND ROSTAND
par M. de Max
* * *
- Le Cabaret de "La Légende du Cœur"* JEAN AICARD
par M. Paul Mounet
- Jeunes d'Art* GEORGES TROUILLOT
par Mme Madeleine Roch
- Hommage de la Théotroïne de Méteoart*
de Paul Hervieu LOUIS PAYEN
par Mme Delval
- La Reine au Jardin* REYNALDO HAHN
- Souvenir de la Marie-Antoinette*
d'Henri Lavedan et G. Lenotre ALBERT ACREMANT
par Mme Jécile Sorel
- Le Saint de Jacques* MIGUEL ZAMACOIS
par Mme Marie Leconte
- Salut d'un rimeur de fortune à une*
paradoxe marchande de jour-
naux TRISTAN BERNARD
par M. Raymond Bernard
- L'Oasis* REYNALDO HAHN
- La Samaritaine* JANE CATULLE-MENDÈS
par Mme Génial
- La Princesse Lointaine* EDMOND ROSTAND
par Mme Moreno
* * *
- Sonnet dialogué* EDMOND ROSTAND
- RÉPONSE DE Mme SARAH BERNHARDT**
* * *
- Défilé joyeux* REYNALDO HAHN

Nous publions, de plus, le texte intégral des trois discours qui furent prononcés: ceux de M. René Viviani, de M. Jean Richpin et de Mme Sarah Bernhardt.

RENÉ VIVIANI'NİN KONUŞMASI

Halk Eğitimi ve Güzeli Sanatlar Bakanı

Bayanlar Baylar,

Sarah Bernhardt adına düzenlenmiş Légion d'honneur nişanı kararnameyi, yasal geçerlik kazanabilmesi bakımından doğal olarak benim ve sayın cumhurbaşkanının imzasını taşımaktadır. Bu iki imza bu vesileyle kolayca bir araya geldiyse, bu daha önceden verilmiş bir karar nedeniyledir. Aslında geçtiğimiz aralık ayında, Güzeli Sanatlar Okulu'nun ellinci yılını kutlama töreni sırasında çok sevdiğim bir adaya Büyük Şansölyeleri unvanının verilmesini çok istediğimi sayın başkana açmıştım. Sayın başkan bu girişimi desteklemekle kalmadılar, uygulanmasına da bizatihi yardımcı oldular. Bir gün benim de

dinleyicisi olduğum bir konuşma sırasında bu nişanla ilgili olarak sahip olduğunuz haklı nedenlerini vurgulayarak dile getirdiler.

Dolayısıyla bugün, aramızda olamalarına karşın bizimle birlikte olduklarına inandığım sayın devlet başkanına konuyu açtığım günden beri beni heyecanlandıran bir olayı gerçekleştirerek adaleti yerine getirmiş oluyorum. (Alkışlar) Sanatçımızın önünde eğilerek saygılarımı sunarım.

Sayın hanımefendi, bu vesileyle adının adınız yanında anılacak olmasından, adınız ardına saklanarak da olsa zaferlerinizden bir pay alacak olmakten ne kadar mutlu olduğumu söylemeye lütfen izin verin.

Aday dosyasını gerekli makamlara ulaştırmakla bir bakan görevini tamamlamış olmaz. Adayın nişanı neden hak ettiğini resmi gazetede yayınlanacak biçimde açıklaması gerekir. Bu konuda resmi gazeteğe geçen açıklamalarının yeterli olmadıklarını ben de biliyorum; başarılarınızı tüm genişliğiyle anlatmaya kalksam buna ciltler yetmezdi.

Sayın hanımefendi, izinizle dosyanızın bazı bölümlerini halka açıklamak, nişanla ilgili gerekçelerimizin bazılarının altını çizmek istiyorum;

"1870 savaşı sırasında, Sarah Bernhardt hanımefendi, askeri cankurtarımda hastabakıcılık yapmıştır." (Alkışlar)

"Sarah Bernhardt hanımefendi, Fransızca dilini tüm dünyaya yaymış bir sanatçıdır." (Kuvvetli alkışlar)

Sayın hanımefendi, birbiriyle ilgisiz gibi görünen bu iki olayı yan yana getirmemin nedeni, her ikisinin de temelinde sizin iyi yüreğiniz ve dehanızın bulunması, dehanızla bu tür ilginç sentezleri gerçekleştirebilmiş olmanızdır.

Savaş sırasında çok sevdiğiniz tiyatronun biçimsel dünyasından ayrılıp, yaşamın gerçekleriyle yüzleşmekte asla tereddüt etmediniz. Fransızca'yı tüm dünyaya taşımakla da, bu vatanın üstün bir evladı olduğunuzu kanıtlayıp, tüm yurttaşlarınıza örnek oldunuz. (Alkışlar)

Oldukça uzun bir zaman oldu; bir gün sizi dinlerken "sözün bittiği yerde müzik başlar" şeklinde ifade edilen formülün ne kadar geçersiz olduğunu anladım. Bunu söylerken müziğe karşı olduğum gibi bir yargıya varılmasın, konservatuarda bir greve neden olmayalım. Ben sadece sizin söze kattığınız müziği vurgulamak istiyorum. Büyük yazarların yazdıkları, örneğin Corneille'in tragedyaları kuşkusuz dilimizin müziğini içeren görkemli sözlerdir ama siz bu müziğin en görkemli haliyle ete, kemige bürünmesini sağladınız. (Alkışlar)

Sevgili Racine'niniz de aynı

dille konuşmuyor mu? İnsanın yüreğini titreten müzik onda da yok mu? Rousseau'yla Fransız dili en doğal senionilerini sergilemedi mi? Chateaubriand'la rüzgârın uğultusunu, dalgaların uyumlu mırıldanmalarını dinlemedik mi? Lamartin'le, Victor Hugo'yla aynı dil gürül gürül akmadı mı? (Alkışlar) Beni alkışlıyorsanız! Ama alkışlanması gereken ben değilim, alkışlanması gereken bu dildir; şiire, edebiyata, diplomasiye, felsefeye de yüksek değerler kazandırma yeteneğine sahip bu dildir. (Alkışlar) Sayın hanımefendi siz bu dile Phadreus'la, Hermione'la, Berenice'le yeni zenginlikler kattınız, dilinizin müziğiyle onu daha da yücelttiniz. (Alkışlar)

Bir hükümdarın yönetimi altındaki toprakları gezmesi gibi tüm dünyayı dolaştınız. Tüm dünya size hayran olduysa, bunu sadece sesinizin o güzel müziğine bağlayamayız; siz tüm dünyaya edebiyat ve tarihin en büyük kişiliklerini tanıttınız, bu çabanızı yılmadan, usanmadan yıllar boyu sürdürerek tüm gönülleri iethettiniz. (Kuvvetli alkışlar)

Yaşamın iarklı yerlere ittiği insanları, zengini ve yoksulu, yüksek bir kültürle donanımlı olanıyla, en eğitimsizini ama sevgi ırkından gelen, aynı zevk ve güzellik kültüne sahip olan bu insanları aynı duygular etrafında bir araya getirebilmek için zaten böyle bir deha gerekirdi.

Siz seçkin kesiminde, halk yığınlarının da gönlünü iethettiniz. Kuşkucu ve asi seçkin kesimi zor olmasına karşın tatmin etmeyi başardınız. Fakat, sahneye her çıkışınızda halk yığınlarını coşturdunuz; ağladılar, güldüler, sizinle yaşadılar. Bugün bu salonda olmalarına karşın gönüllerinin sizinle birlikte olduğuna eminim.

Ölümünüz sanatınız önünde saygıyla eğilerek sizi tekrar selamlıyorum. Bu güzel törenin düzenlenmesine emeği geçen tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim. (Uzun alkışlar)

JEAN RICHEPIN'İN KONUŞMASI

Académie Française Üyesi

Sayın Bakan,

Bir görevi, ki uyandırdığınız duygularla görev olmanın çok ötesine geçen bu konuşmayı yaparken, aynı anda heyecan, gurur ve neşeyi bir arada hissetmekteyim. Ben size sadece şair dostlarım, kardeşlerim, biraz önce Sarah Bernhardt hanımeliendiye, canlı bir sanat tanrıcısının ayaklarına kapanarak saygılarını sunanlar adına teşekkür etmek istiyorum. (Alkışlar)

Keza, sanatlarının kraliçesi önünde saygılarını dile getiren sanatçılar adına olduğu kadar, tiyatronun kraliçesinin bu toplantının imparatoriçesi olmasını sağlayan Annales Üniversitesi adına da size teşekkür ederim. (Canlı alkışlar)

Ve yine, kendisinin burada bulunan hayranları kadar tüm Paris'e, tüm ülkeye ve tüm dünyaya yayılmış hayranları adına da size teşekkür ederim. (Alkışlar)

Sayın bakan size bir kez de, sanatçımızın her türlü zafer çiçeğiyle taçlı başında eksikliğini hissettiği o küçük çiçeğin takılması için yardımlarını esirgemeyen sayın devlet başkanımıza iletmek üzere teşekkür etmek istiyorum. (Canlı alkışlar)

Bunların dışında, birkaç kısa

cümleyle, bu nişanın verilmesiyle ilgili jestinizden belki daha da değerli olan biraz önceki yorumlayıcı konuşmanız; burada bulunan tüm yazar ve şairlere ders niteliği taşıyan o güzel söyleviniz için ayrıca teşekkür ediyorum. (Canlı alkışlar) Çünkü, bu nişanla ilgili gerekçelerin çoğunu bilmemize karşın içlerinden biri var ki, inanılmaz hiçbirimizin aklına gelmezdi. Evet, Sarah Bernhardt gerçekten de sadece sesinin erdemi sayesinde ülkemizin etkisini, zaferini, canlılığını tüm dünyaya yaymıştır. Gezdiğim ülkelerde, "Ben Fransızca bilmem, ama o kadın konuşurken Fransa ruhunun yanımdan geçtiğini hissediyorum," denildiğini çok duydum.

Sizin de zaten bu nedenle Sarah Bernhardt tüm dünyaya sadece Fransız düşüncesini değil dilinin müziğini de götürmüştür, dediğinizi biliyorum. Dilimizin müziği ülkemizin gökleriyle aynı şeydir, onu tüm dünyaya yayan da Sarah Bernhardt'dan başkası değildir. Bu teşekkür konuşmasını sözü şair ve yazar arkadaşlarıma bırakarak noktalamak istiyorum. Çünkü bu bayram asıl onların bayramı, birakalım gönüllerince kutlasınlar. (Canlı alkışlar)

SARAH BERNHARDT'İN TEŞEKKÜR KONUŞMASI

Sayın bakan, şahsımla ilgili o güzel ve asil konuşmanızı yanıtlayabilmek için sizin seçkinliğinize sahip olabilmeyi isterdim. Böyle bir seçkinliğe sahip olmadığım için, yüreğimi olduğu gibi açıp, tüm şükranlarımı, neşemi ve gurumu çiçek demetleri gibi saçmaktan başka bir şey yapamıyorum.

Bu çiçeklerden bir buket yapıp, en derin duygularımı size sunuyorum.

Sayın Madam Poincaré, sıcak varlığınıza bu kutlamayı onurlandıranmanızdan ötürü size de bu çiçeklerden derlenmiş bir buket sunmak istiyorum.

Bu çiçeklerden ördüğüm taçları, gerçekleştirdiğiniz ölümsüz eserler nedeniyle siz sevgili dostlarıma, şairlerime, sonsuza kadar şükran borçlu olacağım bu güzel insanlara sunuyorum. Teşekkürler, binlerce kez teşekkürler, teşekkürler!

ŞAİRLER SARAH BERNHARDT HANİMEFENDİYE SAYGILARINI SUNDULAR

27 Şubat 1914 günü, sayın bakan René Viviani'nin yüksek onurlarıyla, Annales Üniversitesi'nde Sarah

Madam Sarah
Bernhardt

Bernhardt hanimefendinin onurlarına çok parlak ve duygulu bir kutlama töreni yapıldı. Edmond Rostand, Jules Lemaitre, Jean Aicard, Edmond Haraucourt, Auguste Dorchain, Fernand Gregh, Miguel Zamacoïs, Henri Cain, Louis Payen, Daniel Lesueur, Lucie Delarue-

Mardrus, Jane Catulle-Mendès gibi şair ve yazarların katıldığı törende sayın bakan Sarah Bernhardt onuruna, tam metnini gelecek sayımızda yayınlayacağımız çok beğenilen bir konuşma yaptılar.

Sayın bakanın bu konuşmasına, Jean Richepin aynı güzellikte bir konuşmayla yanıt verdi.

Yayına hazırlandığımız şu sırada çok alkışlanan iki şiire yer verabiliyor, kutlamanın tamınıyla ilgili bilgileri gelecek sayımızda yayınlayacağımızı şimdiden duyuruyoruz.

YÜREK EFSANESİNİN CABESTAİNG'İ

Ben; Cabestaing, şairlerin
sembölü,
Hayvanlara can veren ben,
Kurttan yüz kez vahşi insanla
Onları adlandıran,
Kıskançlıkla yüreğine kıyılan.
O korkunç masada, avlanan geyikler
arasında
Duruyor o acınası yürek

Hiç görülmemiş şair ve temiz
bir aşkla...
Ve siz hanimefendi bir akşam
Orange'da
Karanlığın eşiğinde, yazgı
duvarının dibinde
Anımsattınız bana garip hikâyemi
Tüm kahramanlığı, tüm aşkıyla
Gururla ölmeyi bilen
Beyazlar içinde bir halk ozanı gibi
O altın sesinizle söylüyordunuz şu
iki dizeyi;
"Genç kızlar, hanımlar duyun
şarkılarımı,
Kanatlarımdan türer yeniden,
yerseniz yüreğimi"
Ah Madam, sizden iyi kim yaşattı
Şu evrende ırkımın ruhunu, canını,
Asil Fransız sanatını, gücünü,
erdemini,
Kuşkucu, alaycı, neşeli Paris'ini?
Size saygı duymak besler yüreği
Çünkü siz engin insanlığıyla
sanatçı,
Sahnede gerçek gözyaşlarına
boğulan,
Ölümü ya da kalımı bir son olmayan.
Dudaklarınızda en güzel kelimeler,
Daha da güzelleşip ölümsüzleşirler
Sesinizde yankılanır en güzel
müzikler
Ruhları ilahi bir ilham sarar,
Sizinle birlikte kanatlanır tüm
ruhlar,
Uçarlar! Uçarlar! Uçarlar!

Jean Aicard
Académie Française üyesi

İŞİTİLMEMİŞ ROMAN

"Tavrın kraliçesi, jestlerin
prensesi"
Göklere kanatlanıyor sesin
Bir tek sen, en saygın
kelimelerimizi
Alçakgönüllü olmadan kabul
edebilirsin
Geçerken aramızdan fethedersin
kalpleri

Kadın kalmayı da bilirsin...
sanatçı dahi
Hepimiz sana verdik kalbimizi
Razıyız belli belirsiz bir
gülümsemene
Tazeliği yıllarca bozulmayacak bir
çiçek
Seninle bir anlık bir anının olmak
sahibi
Sanatının yüceliği saî bir tılsım
Sana işitilmemiş bir roman yaşatan
O yaşam ki, büyük kahramanlarla
yanyana
İç içe yaşlı Corneille ve Racine'le
Shakespeare'den Victor Hugo'ya.
Hamlet ya da Lorezaccio'nun
cepkenine bürünür
Onlar gibi solgun ve gölgeli
görünür...
Daha uzakta, Samaritaine kuyuları
yanında
İşte geçiyor Tjeodora, mantosu
murassa.

Aiglon Uzakların Prensesi'ni
şaşırttı
Diye anlatıyor Zanetto,
Gismonda'ya
Yakışıklı Prensi görünce yüzü
kızardı diyor
Uyuyan güzel bir öpücükle uyanıyor
Tanrılar bilmek isterlerse eğer,
daha sonra
Sanatının seçtiği şairleri
Onlara tek bir isim; tapılan ismin
yeter
Bir çağrı gibi çınladığında sesin
Ekilen bu idealler
Kalkacak ayağa Sarah diye
haykırmak için

Henri Cain

Annales Üniversitesi Dergisi,

15 Mart 1914

Mme SARAH BERNHARDT TOURNE UN FILM CHEZ ELLE

Un journaliste américain a pu assister à quelques séances de travail en se faisant embaucher comme ouvrier électricien.

La grande tragédienne joue un rôle ** de voyante paralysée vivant dans une mansarde en compagnie d'un chimpanzé.

On tourne actuellement un film chez Mme Sarah Bernhardt, et on le fait dans le plus grand secret, pour lui éviter les fatigues de l'interview et des visites inutiles. Tous ceux qui participent à la prise, y compris les mécaniciens, se sont engagés par contrat à observer le plus rigoureux silence à ce sujet. C'est donc un secret bien gardé, mais l'illustre tragédienne ne peut

*) Bir Amerikalı gazeteci elektrikçi gibi kendisini işe aldırıp bazı sahnelerin çekimine tanık oldu.

**) Büyük sanatçı bir maymunla tavan arasında yaşayan felçli bir falcıyı canlandırıyor.

Bir Amerikalı gazeteciden son görüntüsü...

Sarah Bernhardt'ın evinde şu sıralar, gazetecilerle yorucu görüşmeler ve gereksiz ziyaretçilerden kaçınabilmek için çok gizli tutulan bir film çekimi gerçekleştirilmektedir. Çekimde görev alan teknisyenlere varıncaya kadar tüm ekip üyeleriyle sessiz kalmaları konusunda anlaşma yapılmış bulunmaktadır. Çekim sır gibi saklanmakla birlikte, ünlü sanatçının gazetecilerin profesyonel meraklarını uyandırmadan dünyanın gözünden kaçabilmesi de mümkün değildir.

Amerikalı meslektaşlarımız Pereire Bulvarı üzerindeki kapısının önünde kamyon, büyük lambalar ve kablolar gördüklerinde olay onlar için bir sır olmaktan çıkmıştı. İçlerinden birisi kapı önündekilerle konuşmak istedi. Boş evde basit bir temizlik işlemi yapılmakta olduğu yanıtını aldı. Ardından, yurttaşı olan yönetmenin peşine düştü ama sadece zaman kaybetti. Üç haftalık boşa geçen süre içerisinde okuyucularının ilgisini çekecek, başarılı olması için oldukça basit, romanlarda görülür bir plan geliştirdi. M.F.K. Abbott, mavi bir işçi tulumu giyip elektrik ekibinden olduğunu söyleyerek konağın kapısını aşmayı başardı. Ekip başıyla karşılaştığında da, işe ihtiyacı olduğunu söyleyerek, yirmi frank haftalıkla çalışmaya başladı. Heyecanlanmıyor da değildi; çünkü bir yandan hayranı olduğu Sarah Bernhardt'a çok yakındı, öte yandan da elektrikçi kimliğini sürdürebilecek en ufak bir bilgisi yoktu. Şansına, onu küçük bir projektörün başına koyup, sonra da bu “ek” ışığı bağlamanın gerekli olmadığını düşündüler.

Kendisini biraz rahat hissedip, çevresiyle ilgilenmeye başladığında, “konservatuar” olarak adlandırılan büyük salonun fazla bir değişiklik yapılmadan stüdyoya dönüştürüldüğünü gördü; pencerelerden biri kapı haline getirilmiş, Montmartre ve Sacre-Cœur manzarasına bakan bir sahte pencere oluşturulmuştu.

Dahi meslektaşımız, “Günlük işlere başlamadan önce bütün elektrikçiler başımızda şapka, ağzımızda sigara bir arada olurduk. ‘Hanımefendi geliyor’ diye haber verildiğinde, sigaralar atılır, şapkalar çıkartılırdı, konuşmalar kesilir, sessizlik olurdu, doğrusu çok

etkileyici bir andı,” diye anlatıyor. “Sarah Bernhardt’a, onca zafer ve mücadelenin yorgunluğuyla dolu bir yaşamın ardından, gösterdiği iş disiplini ve örnek çalışması nedeniyle çok büyük bir saygı duyuluyor. Yönetmen Leon Abrams, onu olduğu gibi gösteren bir senaryo hazırlamış. Tavan arasında yaşayan felçli bir falcı kadını oynuyor, aynı zamanda hizmetine de bakan bir can dostu var yanında: Jacqueline. Sandalyesinin üzerinde öyle yazıyor. Falcı, felci nedeniyle ne kadar hareketsizse, yardımcısı ve can dostu o kadar çevik, çünkü Jacqueline bir şampanze. Bir bakıyorsun kapının üstünde, bir bakıyorsun pencerelerde. Hayvanın sahibi olabildiğince onu çekim alanının dışında tutmaya çalışıyor, maymun sesli emirlerle yönetiliyor, ama yine de bir çekimden emin olabilmek için beş-altı kez tekrarlandığı oluyor. Sarah Bernhardt hanımefendi hiçbir şeyden şikâyet etmiyor. Sekreteri Madam Normand arada bir, ‘Hanımefendinin yorulduğunu düşünmüyor musunuz?’ dediğinde, hanımefendi sahneye ara vermeden, ‘Hayır, hayır yorgun değilim, devanm edelim,’ diyor.

“Çekimlere ara verildiğinde ya da sahnesi olmadığında, sanatçıya kuvvetli ışıkla yorulan gözlerini dinlendirmesi için mavi bir gözlük takılıyor. Sanatçı çevresindeki her şeyle çok ilgili, iki aydır Fransa’da olan yönetmenin aksanı da onu çok eğlendiriyor.

“İki yardımcısı onu özverili davranışlarıyla kuşatmışlar, bir yerden bir yere sandalye üzerinde taşıyorlar. Bu yardımcılarından Arthur, yarım asırdır sanatçıyla birlikte. Sanatçı stüdyoya gireceğinde sahte pencere bir yana çekilerek yol açılıyor; makyajı yapılmış, çekime hazır görünüyor. Üzerinde uzun kollu, kol ağızları parmaklarına kadar dantelli mavi bir robdöşambr var.

“Bir beceriksizlik yapıp kendimi ele vereceğim diye çok korkuyordum, o yüzden projektörü üzerine öyle tutardım ki, beni seçmezdi. Çağımızın en büyük tragedya ustasının gösterdiği bu şaşırtıcı cesareti Amerikalı okurlar çok iyi anlayacaklardır.”

Excelsior, 20 Mart 1923

Onun Onuruna Oynamak

Sacha Guitry'nin COMOEDIA müdürüne mektubu
29 Mart 1923

Paris bugün Sarah Bernhardt için görkemli bir cenaze töreni düzenliyor.

Bugün hepimizi ağlatan Sarah Bernhardt'ı en iyi biçimde onurlandırabilmek için kendisine COMOEDIA tarafından ne yapılması gerektiği sorulan Sacha Guitry Paris'teki tüm tiyatroların bu akşam Sarah Bernhardt onuruna sahne açmaları gibi duygulandırıcı bir öneri getirmiştir. COMOEDIA, Sacha Guitry'nin bu dileğine kalpten katılmakta olup, böylesi asil bir girişimi desteklemek için her türlü işbirliğine hazırdır. Sayın Sacha Guitry'nin bu vesileyle müdürümüze yazdıkları mektup aşağıdaki gibidir.

Sayın Müdürüm,

Dün akşam tüm Paris tiyatrolarında hepimiz aynı şeyi, Sarah Bernhardt'ın cenaze töreni sırasında perde kapatmayı düşündük.

Fakat onun mirası, yaşamını yönlendiren ilkesi üzerine biraz daha düşününce, yaşamını düşününce zihnimde başka bir fikir gelişti:

Onun için oynamak, oynamamaktan daha iyi olmayacak mıydı?

İşimizi -onun da işini- bu gece onun onuruna yapmamız daha doğal, daha yakışır bir anma olacaktır.

Tüm Paris tiyatroları, böylelikle, tüm şehre bir Sarah Bernhardt anıtı sunma olanağı bulacaklardır.

Bu anıt her sanatçının, her oyuncunun, her yöneticinin kendilerinden bir şey katmaları, gelirlerinin bir kısmını bu işe ayırmaları, bir saatlerini onun anısına vermeleriyle Paris'in en güzel anıtı, en bulunmaz mermerlerden yontulmuş olanı olacaktır.

Sacha Guitry

Not: Şu sıra oynamayan tüm oyuncular için COMOEDIA ve oyuncular birliğı kasaları (1, Rossini sokağı) açıktır. Paris tiyatrolarının tüm yönetmenleri topladıkları gelirleri birlik kasasına aktaracaklardır.

Comoedia, 29 Mart 1923, Gabriel Alphand, müdür.

Her Zaman Racine

DİKSİYON SANATI

RACINE'İN KAHRAMANLARI

Sarah Bernhardt tarafından verilen konferans
(Joube ve Decœur'ün katılımlarıyla)

31 Ocak 1914 Şubat'ta tekrar edildi

Hanımlar, beyler, hatırlarsanız genç ve başarılı hanım arkadaşımızı Yolcu'daki başarısında bırakmıştık.

Yolunun III. Napoléon huzurunda sergilenmesiyle ilgili olarak size çok küçük, kısa bir şey anlatmak istiyorum. Üzerinden kırk beş sene geçmesine karşın Tuileries'de gerçekleşen bu gösteri dakikası dakikasına aklımda.

Agar'la benim saraya önden gidip, oyunu sergilememiz için ayrılan alanı oyunun gereklerine göre dü-

zenlememiz konusunda Duquesnel'le anlaşmıştık.

Sayın Lafontaine kontu beni imparatora takdim edecek, o da beni imparatoriçeyle tanıştıracaktı.

Agar da onu Minerva gibi gören prenses Mathilde tarafından takdim edilecekti.

Kont sabah saat dokuzda saraya ait bir arabayla beni almaya geldi, Madam Guérard'la birlikte arabaya bindik.

Kont, hareketleri ölçülü de olsa sevimli bir adamdı. Royale Sokakı'nı dönerken arabanın bir anlık duruşu sırasında General Fleury yanımıza yaklaştı. Morny dükü bizi tanıştırdığı için generali tanıyordum. Kontun olayı kendisine anlatmasından sonra bana, "Bol şans," diye seslenerek uzaklaştı.

O sırada yoldan geçmekte olan bir adam, "Bol şans olmasına bol şans da, uzun sürmez beş para etmezler gürühu!" diye bağırdı. Saraya geldiğimizde üçümüz de arabadan indik. Beni zemin katta bir salona aldılar. Kont, "İmparatora haber vereyim," diye yanımızdan ayrıldı.

Madam Guérard'la yalnız kaldığımızda üçlü reveransımı denemek istedim.

"Haşmetmeap... Haşmetmeap..." diyerek selam verip, "küçükhanım nasıl böyle iyi mi?" diye sordum.

"Haşmetmeap" kelimesini tekrarlayarak, eteğimi yaya yaya birkaç kez selamlamıştım ki, hahii bir gülme duydum. Madam Guérard'ın

karşısında doğrulurken, onun iki büküm kaldığını gördüm. Hızla geri döndüğümde, gülerek el çarpan imparator tam karşımda duruyordu ama gülüyordu.

Utangaçtan kıpkırmızı kesildim...

Ne zamandan beri oradaydı?.. Kendi kendime, "Böyle çok aşağı oldu, yok böyle iyi oldu," diye kimbilir kaç kez eğilip kalkmıştım.

Aman Tanrım! Aman Tanrım! Her şeyi duymuş muydu acaba?

Heyecanıma karşın ben yine reveransını yaptım. İmparator gülümseyerek, "Aa, olmuyor," dedi. "Ne yaparsanız yapın biraz öncekiler kadar güzel olmayacak. Siz en iyisi bu reveransları imparatoriçeye saklayın, sizi bekliyor." (Gülüşmeler ve alkışlar)

Ah bu "biraz öncesi"! Ne kadar zamandır biraz öncesiydi düşündüm kaldım! Kontla birlikte oldukça arkadan gelen Guérard'da da soramıyordum.

İmparator yanımda yürüyor bana bir sürü şey soruyordu ama aklım o "biraz önce"de, üstünkörü yanıtlar veriyordum. Tablolarındaki kadar hoştu, uzun kirpiklerinin arasından bakan yarı kapalı gözleri çok güzeldi.

Sanki biraz sinsi ama hüzünlü bir gülümsemesi vardı. Yüzü solgun, sesi boğuk ve büyüleyiciydi.

Sonunda imparatoriçenin yanına ulaştık.

Büyük bir koltukta oturuyordu. Sanki kumaştan bir kalıp gibi duran gri bir elbise giymişti.

Onu çok güzel bulmuştum, tablolarındaki kadar güzel.

İmparatoriçe konuşmaya başladı, tüm çekiciliği kayboldu.

Böyle bir güzellikten çıkan sert ve boğuk ses, bende çok etkisi yarattı. O andan itibaren, imparatoriçenin tüm iyiniyetine, tüm misafirperverliğine karşın yanında kendimi rahat hissedemedim.

Agar'ın gelip, imparatoriçeye takdim edilişinden sonra bizi oyu-

nu sergileyeceğimiz büyük salona götürdüler. Sahne için gereken önlemler alındı. Agar'ın paralı aşk satan umutsuz bir iahişe olarak, üzerine çıkıp ideal aşk dileyeceği merdiven hazırlandı. Bu merdiven tam bir baş belası oldu! Merdivenin Floransa stili bir saraya ait olduğunu gösteren ilk üç basamağını kesmek zorunda kaldık.

On üç yaşındaki imparatorluk prensi

Çalılıarı, çiçek saksılarını sahneye çıkan üç basamağa yerleştirdim. On üç yaşındaki prens de yanımıza geldi, saksıları yerleştirmeme yardım etti. Nasıl da sevimli bir çocuk; bir yandan bana yardım ediyor, bir yandan da merdiveni deneyen Agar'a katıla katıla gülüyor. Uzun ve gölgeli kirpiklerini annesinden almış, çok da güzel gözleri var. Babası gibi de şakacı. Bu imparatorun adını "aptal Louis'ye" boşuna çıkardılar, çok ince ve keskin bir zekâsı vardı,

aynı zamanda çok geniş ve liberal düşünceliydi.

Her şeyi elimizden gelen en iyi şekilde yerleştirdik. İki gün sonra majestelerinin huzurunda genel prova yapılmasına karar verildi. Prens de bu provada bulunmak istedi, isteği uygun bulundu.

İmparatoriçe bize sevimli bir şekilde "iyi günler" diledi ama sesi çok kötüydü, yanındaki iki nedimesine bize İspanyol şarabı ve bisküvi ikram etmelerini, eğer isterssek sarayı gezdirmelerini emretti.

Benim canım pek istemiyordum ama Agar'la Guérard can atınca ben de onlara katıldım. İmparatorun çalışma odası ve merdivenler dışında her tarafın çok girkin, çok kötü döşenmiş olusuna hâlâ yanarım. Saray gezisinden çok sıkılıyordum ama neyse ki, birkaç güzel tablo sıkıntıyı unutturdu. Winterhalter'in imparatoriçe Eugénie tablosunu uzun süre seyrettim.

İmparatoriçenin aynasıydı, imparatorun beklenmedik şansını gösteriyor ve doğruluyor ama allah-tan, konuşmuyordu.

Proveyı kazasız belasız atlattık.

Prens gece bizi seyredebeyecek diye kostümlü yaptığımız prova prensin çok hoşuna gitti, bize nesiyle teşekkür etmiş oldu. Benim kostümümün resmini çizerek, adına düzenlenecek bir maskeli baloda giyeceğini söyledi.

Oyun, Paris'te halk arasında Limon Prensi diye adlandırılan Orange Prensinin refiaket ettiği konuk Hollanda Kraliçesi onuruna saraya çağırılmıştı. Oyun gecesi komik bir olay yaşandı:

İmparatoriçenin ayakları çok küçüktü ama daha da küçülsünler diye çok dar ayakkabılar giymekteydi. O gece imparatoriçe Eugénie gerçekten çok güzeldi. Gümüş işlemeli, uçuk mavi satenden omuzlarını açıkta bırakan bir elbise giymişti. Güzel saçlarının tepesinde elmas ve turkuazlarla süslü bir taç vardı. O küçük ayakcıklarını

da gümüş kabartmalı bir yastığa uzatmıştı. Ayakkabılarından rahatsızlık duyduğunu oyun sırasında ben bile anlayabiliyordum. Sonra bir ayakkabısının yavaş yavaş kardaşını ittiğini fark ettim. Sonunda imparatorluk topuğu ortaya çıkıverdi, imparatoriçe ayakkabısız kaldı. Onun yerine ben endişelenmeye başladım; çünkü ayağı şişecek, bir daha o dar ayakkabıya sığmayacaktı.

Biz oyunu bitirdik, alkışlarla iki kez sahneye çağırıldık. Perdenin aralığından göz ucuyla bakıyorum alkışlama işaretlerini imparatoriçe veriyor; besbelli ki zaman kazanmak istiyor ama boşuna, ayağını o ayakkabıya sokabilmesi olanaksız. Sonunda perde üzerimize kapandı, ben kaşla göz arasında yastık olayını Agar'a anlatmıştım, şimdi perde aralığından olayın gerisini izliyoruz.

İmparator ayağa kalktı, herkes onu izledi, kolunu Hollanda kraliçesine uzattı ama bakışları imparatoriçeye dönük; baktı ki imparatoriçe kalkamamış hâlâ oturuyor, yüzünde daha önce gördüğüm gülümseme belirdi. General Fleury'ye bir iki kelime bir şeyler söyledi, orada bulunan maiyet subayları ve generaller hemen kalabalıkla imparatoriçe arasında bir çember oluşturuverdiler.

İmparator ve kraliçe, imparatoriçenin endişeli bakışları altında yürüyüp gittiler, Orange Prensi de kül kedisine ayakkabıyı giydirmek için diz çökmüş uğraşıp duruyordu.

İmparator bize ayrılmış küçük salona gelerek bizi iltifatlara boğdu. Agar;

"Kısa bir süre sonra Corneille'in Horatius'unda Camille rolünü canlandıracağım. Majesteleri oyununuzu onurlandırılırsa çok mutlu olurum" dedi.

İmparator, "Çok güzel, Racine'i tercih etmekle birlikte oyununuza geleceğim," dedi.

Bu yanıtı karşısında az kalsın sarılıp öpüverecektim, çünkü ben de her zaman Racine'i tercih ederim. (Canlı alkışlar)

Neden Corneille'den hiç oyun oynamadığımı bana hep sormuşlardır. Nedeni çok basit; kadınları nasıl konuşturacağını bilmez de ondan. Onun tüm kadın kahramanlarını inceledim; bir tek Psyche hariç, bana göre hiçbir kadın gibi kadın değil. Hepsinin de yüreği kafasında atıyor, aşkları desen anlaşılmaz, karmaşık ve sırf kavgâ.

Cid'in başkâdın rolü Chimene için Comédie-Française'in müdürü Perrin'e yirmi kez söz verdim, yirmi kez sözümünden döndüm, hatta bu yüzden yakın dostum Mounet-Sully'nin bile üzülmesine neden oldum.

Bu kadar yanlış, yerine oturmamış, pek de insancıl olmadığını düşündüğüm böyle bir karakteri oynayamazdım.

Bunun dışında Corneille'i genellikle insanüstü olarak değerlendirim ama insancıl olarak değerlendiremem. (...)

Onu konservatuarda incelemiş değilim, çünkü o zamanlar hem çok gençtim, hem de sesim yeterli değildi, ama Cmille'den bu yana yeterince inceledim. Hatta bu rol için de Perrin'e söz verdim ama Camille'i ne kadar çok çalıştıysam, o kadar nefret ettim.

En büyük şairlerimizden Catlle Mendès, Corneille'in kahramanlarına duyduğum nefreti geçirmeyi iş edindi, bunu benim de o sıra çok ihtiyacım olan konuşma dersleriyle yapmaya çalıştı ama sonuç sıfır. (...)

Racine'nin kahramanlarına duyduğum derin sevgi neden peki? Hiçbir şey beni Corneille karakterlerini çalışmak kadar yormuyordu; bazen saatlerce düşünüp duruyordum, bu yürek dönüşümleri neden diye. Sonra o kadınların yüreklerinin olmadığından böyle olduklarını fark ettim.

Corneille'in kadın kahramanları duygularındaki kararsızlıklar, sevgilerindeki ani değişikliklerle beyinleri erkekler gibi çalışan kâdınlardır.

Ah! Racine'nin kahramanca duygulara sahip olup da hâlâ kadın kalabilen kahramanlarından kendimi ne kadar da uzak hissederdim.

Berenice'i Racine de, Corneille de işlemişler.

Racine'nin Berenice'sini bir dinleyin bakın.

Mücadeleden yorgun Titus'ü yanıtlıyor:

Tamam! Acımasızca hükmedin, zaferinizle sevinin.
Tartışmıyorum, bekliyordum inandırmak için sizi
Bu ağız ki, bir aşkın binlerce yemini ardından
Aynı ağız ihanet eder gibi haykıran
Sonsuz bir yoklukta kaybolmamı emreden
Buraya kendi kulağımla duymak için geldim
Duymuyorum hiçbir şey vedadan gayri
Sonsuza kadar elveda! Ah, Tanrım, bir düşünün
Bu söz ne kadar acımasız gelir, sevgi beklerken insana
Bir ay, bir yıl nasıl dayanılır;
Tanrım bizi hangi denizler ayırır?
Titus Berenice'siz,
Berenice Titus'suz
Gün doğsa ne olur, doğmasa ne olur?

Nasıl bir yürek; nasıl bir acı! Ve bu acıyı dile getiren kelimeler!
(*Canlı alkışlar*)

Berenice ne kadar da kadın! Sitemler karşısında duygularını, acılarını saklamak istiyor ama elveda sözü karşısında artık dayanamıyor, yüreği parçalanıyor. O andan itibaren, Tanrım nasıl yapabilir... nasıl dayanabilir...

Gün doğsa ne olur, doğmasa ne olur?

Ah bu Racine'nin kadınları! Dünya dünya olduğundan beri tüm çağların kadınları. Yarın ve dünya durdukça var olacak kadınlar. Kelimenin en saf ve kapsamlı haliyle kadın olan kadınlar, çünkü yüreklerinde aşk var, şefkat var, acı var. (*Canlı alkışlar*)

Başka bir karşılaştırma: Camille'in acısını Andromaque'ın acısıyla karşılaştıran; Sevgili Pyrrhus ölmüştür, Camille de ölünün başına gider ama nasıl! (...)

(*Sarah Bernhardt bu noktada -sevmediği- büyük Corneille'den dizeler okur ama öyle bir kızgınlıkla okur ki, salon alkıştan yıkılır.*)

Öfke bu, bu aşk değil; sevgiyle, sevgiliyle ilgili en küçük bir şey yok.

Ama kadın bu dizelerden sonra, “Ah sevgili Curiace...” diye bağırır.

Bu üç kelime buraya sadece daha önceki dizelerle kafiye tutsun diye konmuş, yoksa ne daha öncekilerle, ne de daha sonrakilerle anlam açısından hiçbir bağlantı yok.

Ama Racine öyle mi? (...)

Ha bir de şu var:

“Onu bugün hiç kucaklamadım,” diyor, ne kadar anaç! Üstüne üstlük Camille kızdığında, bahtsızlığından, acılarından Pyrrhus’u sorumlu tutuyor, nasıl bir kadını yetenek ki, sevdiğinin başına gelen kötülüğe ağıt yakarken sevgiliye küfrediyor. Ne demiş:

“Böyle büyük bir kalpten bu zayıflık beklenmezdi!..”

Oldu mu yani? Kendisi ve oğlu için sevgilisinden beklediklerini vurgulamak için de sonunda,

“Tanrım Akhilleus’un oğluna gösterdiğin nimet işte bu,” diyor. Lafını bitirirken de umutsuzluğu ona son bir ilham vermiş;

“Ne yazık! Ölecek! Savunmak için kendini

Sadece anasının gözyaşları ve masumluluğu var

Onun için yaşamımı ve sefaletimi uzatmaya razıyım

Ama sonunda ayak izlerinde babasını görecek değil miyim?” demiş ve noktayı koymuş. Bence Pyrrhus bu işin galibi; böyle bir kadınla birlikte olmaktansa canını bile vermeye razı olmuş demek ki. (*Uzun alkışlar*)

Bir de Phadreus’a; Racine’nin en acılı aşk kurbanı kahramanına bakalım! Bunun gibi ağız dalaşına girmez o. Hippolyte’i gördüğü anda yavrusunu elinden tutup bağrına basar, neredeyse kendinden geçmiş bir halde mırıldanır:

“İşte; tüm kanım yüreğime çekiliyor, daraltıyor yüreğimi,

Onu böyle görünce unuttum ne söyleyeceğimi”

Ne kadar yalın bir cümle! Sanki içimizden biri konuşuyor gibi;

“Kalbim öyle sıkıştı ki, yüreğim ağzıma geldi sandım,” ya da halktan bir kadın, “Aman Tanrım, kalbim deli gibi attı,” diye bağırıyor. (*Alkışlar*)

Ya Phadreus’un bildirisi; tam bir şaheser! Oğlu için yakarır. (*Alkışlar*)

Hippolyte’in sözünün eri olduğunu bilir, onun desteğini ister, izleyen on bir dizede her şey vardır, ama her şey! Bu desteği çocuğu için ister, yaklaşan ölümünü dile getirir ki bu da Hippolyte’in işini kolaylaştıracaktır.

“Bin düşman şimdiden saldırıyor çocukluğuna... dizesiyle cesaretini kıskırtır. Bu cömert yüreğin kendisine yönelik kızgınlıkla acıma duygusunu yitirmesinden korktuğunu dile getirir. Savunması çok insancadır:

“Yüreğimden ne geçtiğini okuyamıyorsunuz,” der.

İtirafı bu noktada başlar, fakat yine de sırrını ele vermez, sırrını söylemek istemez. Tanrılara karşı isyanını haykırırken, istemeyerek de olsa ağzından bir şeyler kaçar:

“Ah Tanrım!

Gökler şahidim olsun demeye cesaret edebilsem keşke

Beni yasandan muaf tuttuğuna

Başka bir özen için içimin yandığına, elimin bağlandığına!”

Kendi iradesini aşır ihanet etmiştir. Daha deneyimli bir adam onun umutsuzluk çılgılığını anlayabilirdi ama Hippolyte istemeden de olsa onu ağzından kaçıracağı itiraflara zorlar ve yavaş yavaş aylar boyu yakasını bırakmayan korkulu düşünün o an ulaştığı gerçeklikle uyuşmuş halde, yer ve zaman kavramlarını kaybeder, uykuda ko-nuşur gibi korkularını, endişelerini dile getirir.

Hippolyte duyduğu utançla onu uykulu halinden uyandırır. Bu kez ağzından kaçırıldığı sözlerden kendisi utanır, gerçeği haykırarak taparcasına sevdiğinin elinden ölümü diler.

Tüm bunlar aşktır, acıdır, yaşamın tuzu, biberi, ezeli ve ebedi eksiklikleridir. (*Uzun alkışlar*) (...)

Joube’la birlikte size Trezene’i canlandırmak istiyoruz, izlemek ister miydiniz?

Phadreu’sun Camille ve Chimene’ye göre daha temelli bir kişilik olduğunu göstermek için tüm sahneyi anlattım.

“Bir sır vicdanımı kemiriyor, düşüncelerimi zorluyor;
Kulağınızı bu çıgllklara kapatmaktan korkuyorum.
Bu iğrenç anaya duyduğunuz haklı kızgınlığın
Geçmeyeceğini görerek titriyorum. (...)”

*(Sarah Bernhardt hanımefendi bu noktada öylesine içten bir sah-
ne sergiler ki, tüm salon ayakta alkışlar)*

“İşte kalbim; vurman gereken yer orası”
dizesini harika bir buluş olduğunu düşünmüyor musunuz?

Haykıran bir sevgili, ana ya da eş, kim olursa olsun bu çıgllğın
insana özgü acılar içinde bir kadına en çok yakışan çıgllık olduğunu
düşünmüyor musunuz?

Rachel’i hiç görmedim ama onu duymasını bilenlere hiç silin-
mez bir anı bıraktığını düşünüyorum. Ben ölüp gittikten sonra be-
nim için de böyle konuşulmasını dilerdim. Ama işte!.. Kimsenin
benim için böyle bir şey düşündüğü yok!

Bunu söylüyorum ama... Daha sonra ne olacağını kim bilebilir
ki?.. *(Uzun alkışlar. Sarah Bernhardt’a takdim edilen buketler, sah-
neye atılan çiçekler, alkışlar uzun süre durmak bilmez.)*

SARAH BERNHARDT

ÖZYAŞAMÖYKÜSÜ

1-Çocukluk Odası

Küçük idolün doğuşu

- 1844 Resmi kayıtlardaki bu doğum tarihi ve yeri üzerinde kuşkular vardır; 1841 ya da 1843 olduğu sanılmaktadır, doğum yerinin de Paris değil Le Havre olması kuvvetle olasıdır. Kız kadeşleri Jeanne ve Régina da dahil olmak üzere doğum tarihleriyle ilgili kuşkular Paris arşivlerinin Komün sırasında, Havre arşivlerinin de İkinci Dünya Savaşı sırasında tahrip olmalarından kaynaklanmaktadır.
- 1847 Sarah Quimperle yakınlarında bir çiftlikte sütanneye bırakılır. *Hernani*'nin yaratıcısı sanatçı Matmazel Mars'ın (1779-1847) ölümü.

- 1849 Sanatçı Marie Dorval'ın ölümü (1798-1849). Alfred de Vigny'nin metresi olan sanatçı, Alexandre Dumas için onu terk edip, Antony'yi rolünü canlandırmıştı.
- 1851 Sarah Paris'te Fressard yatılı okuluna yerleştirilir.
- 1852 Napoléon Bonaparte Fransa imparatoru olur, ana bir baba ayrı kardeşi Morny dükü, meclis başkanıdır.
- 1853 Sarah, Versailles yakınlarında Grandchamps Manastırında yatılı öğrencidir. Vaftiz olur.
- 1856 Haziran ayında Grandchamps manastırında ilk komünyonu gerçekleştirilir.
- 1857 Babasının gizemli ölümü. Bu baba iyi bir baba mıydı? Annesinin değişik aşıklarının babası olduğunu düşünmek olanaksızdır. Doğumunun Le Havre'da gerçekleştiği kabul edildiği takdirde, kıvırcık saçları nedeniyle Alexandre Dumas'nın babası olması olasılığı güç kazanmaktadır; çünkü yazar Sarah'nın annesiyle Deauville'e yakın, yüksek ve orta sosyetenin eğlence ve dinlenme merkezi Frascati Otelinde birlikte olmuştur.
- 1858 Sanatçı Rachel'in ölümü. 1855 Amerika turnesiyle Fransa dışına çıkıp ün kazanan ilk sanatçıdır.
- 1859 Sarah manastır eğitimi sonrası annesinin Paris'te 256, Saint-Honore sokağındaki evine gelir. Aile meclisi Sarah'nın geleceğini kararlaştırmak için toplanır. Morny dükü kızın tiyatrocı olmasını önerir.

2-Kuş Odası

Küçük fırak

- 1860 Sarah, Morny dükünün tavsiyesiyle konservatuara girer.
- 1862 Sarah, Temmuz ayında tragedya ve komedya dallarında ayrı ayrı ikincilik elde ederek okuldan mezun olur, yine Morny dükünün yardımıyla Comédie-Française'e girer. Ağustos ayında Racine'in *Iphigenia*'sında rol alır ama rolünü pek beğenmez.

- 1863 15 Ocakta Matmazel Nathalie ile tartışır, özür dilemesi istendiğinde buna yanaşmayarak istifa eder. Kız kardeşiyle Roma Sokağı'na taşınarak Gymnase'da küçük roller çıkar.

3-Sevgi Odası

Maurice'in doğumu

- 1863 Ligne prensiyle karşılaşması, Brüksel seyahati.
- 1864 Prensle birlikte kaçamak İspanya gezisine çıkar. Paris'e döner, Régina'yla birlikte Duphot Sokağı, No: 5 adresinde kalırlar. Maurice Bernhardt 22 Aralık'ta Paris'te doğar.
- 1865 Morny dükünün ölümü. Sarah çok sonraları yöneticisi olacağı Porte Saint-Martin Tiyatrosu'nda yedek oyuncu olarak çalışmaya başlar.

4-Kraliçe Odası

Odéon Tiyatrosu'nun taktığı küçük taç

- 1866 Sarah Ağustos başında Odeon Tiyatrosu'yla anlaşır. Ayın 15'inde de III. Napoléon onuruna düzenlenen tek gösteride Racine'nin *Phedrus*'unda Aricie rolünü üstlenir. Eylül ayının başında Molière'in *Bilge Kadınlar*'ında Armand rolüyle resmen Odéon'lu olur.
- 1867 Georges Sand'ın *François de Champi*'sinde Mariette karakterini canlandırır. Sanatçı Matmazel George'un ölümü (1787-1867).
- 1868 Sarah, Şubat ayında Alexandre Dumas'nın *Kean* adlı oyununda Anna Damby rolünü oynar. Paris'te Auber sokağı, No: 6 adresine taşınır. Kız kardeşi Jeanne Gaïette Tiyatrosu'nda tiyatroya başlar. Edmond Rostand ve Paul Claudel bu yıl dünyaya gelirler.

- 1869 Sarah, François Coppée'nin *Yolcu*'sunda Zanetto rolüyle ilk başarısını yakalar; oyun da yirmi altı yaşındaki genç şairin sahnelenen ilk oyunudur. 14 Ocak'ta tek gösteri için tasarlanan oyun umulmadık bir başarı kazanır. Sarah'nın Auber Sokağı'ndaki oturduğu ev bir yangınla yok olur.
- 1870 Fransa-Prusya savaşı. Paris'in işgaliyle tiyatrolar kapanır. Sarah, yaralıları tedavi edebilmek amacıyla, Odéon Tiyatrosu'nu geçici bir hastane haline getirir. İşgalden hemen önce oğlunu taşraya götürmesi için annesine emanet etmiştir.
- Baba Dumas o yıl yaşamını yitirir.
- 1871 Annesinin Maurice'le birlikte Hamburg'a gittiğini öğrenen Sarah, Komün'den hemen önce onları bulmak için yola düşer.
- Yıl sonunda Odéon tekrar perde açar. Sarah, Victor Hugo'yla karşılaşır.
- 1872 26 Ocakta *Ruy Blas* ilk kez sahnelenir. İspanya Kraliçesi rolüyle Sarah, büyük bir zafer kazanır.

5-Kırmızı Oda

Phadreus'un Kanı

- 1872 *Ruy Blas*'daki başarısı üzerine Sarah, 1 Ekim'de ikinci kez Comédie-Française'e geçer. 6 Kasım'da baba Alexandre Dumas'nın *Belle-Isle'li Kız*'ında Gabrielle rolünü üstlenir.
- 1873 Sarah, 22 Ağustos'ta Racine'in *Andromaque*'ını oynar, *Phadreus*'ta hâlâ Aricie rolüne çıkmaktadır.
- Küçük kardeşi Régina Sarah'nın evinde 16 Aralık'ta yaşamını yitirir. Sanatçı, Gustave Doré'yle birlikte İngiltere seyahatine çıkar.
- 1874 Clichy Bulvarı üzerinde bir atölye kiralar. Octave Feuillet'nin *Sfenks*'inde ve Voltaire'in *Zaire*'sinde rol alır.

- 1875 Villier Caddesi üzerinde müstakil bir eve taşınır. Şubat ayında otuz iki yaşındayken Comédie-Française'nin ortakları arasına girer. Henri de Bonnier'nin *Roland'ın Kızı*'nı yaratır.
- 1876 Oğul Dumas'nın (Sarah'dan yirmi yaş büyüktür) *Yabancı*'sında rol alır. *Fırtına Sonrası*'yla tiyatrosuna onurlu bir ödül kazandırır, her ikisi de ressam olan Louise Abbema ve Georges Clairin'le bu yıl karşılaşacaktır. Annesi Julie'yi kaybeder. 27 Eylül'de Alexandre Parodi'nin *Yenik Roma*'sında rol alır.
- 1877 21 Kasım'da Mounet-Sully'nin *Hernani*'si tekrarlanır.
- 1878 Clairin'le birlikte balonla göklere çıkar, Comédie-Française'de yeni bir skandal çıkartır. Clairin'nin resimlediği "Bir Sandalyenin Hissettikleri" adlı denemesini yayımlar. Shakespeare'in *Othello*'su ve Molière'in *Ev Sahibi*'nde rol alır. Emprezaryo Edward Jarrett tarafından ziyaret edilir, Amerika turnesi teklifi alır.
- 1879 Yirmi sekiz yaşındaki genç deniz subayı Pierre Loti'yle karşılaşır. Haziran ayında François ekibiyle birlikte Londra'da Racine'den *Phadreuş ve Mithridate*, Hugo'dan *Ruy Blas*, oğul Dumas'dan *Yabancı* adlı oyunları oynar. Jarrett'in girişimiyle bir Londra galerisinde heykellerini sergiler.

6-Çılgınlık Odası

Damala'yla evliliği

- 1880 17 Nisan'da, Oğul Dumas'nın *Serüvenci*'sindeki rolü nedeniyle bir kararsızlık yaşar. Oyunun ilk gösterimindeki başarısızlığın ardından Comédie-Française'den istifa eder. Mayıs ayında da turneye çıkar: Kopenhag, Brüksel. Londra, ardından Fransa ama taşrada dolaşır.

15 Ekim'de ilk turnesi için ilk kez Birleşik Devletler'e hareket eder.

- 1881 Mayıs'ta turneden döner, Le Havre'da coşkuyla karşılanır, denizcilerin yararına *Kamelyalı Kadını* oynar. Paris'te Aristide Damala'yla karşılaşır, onu *Phadreus*'un Hippolyte'i gibi görür; her an patlamaya hazır bir çift doğar. Ambigu Tiyatrosu'nu kiralar. Saint-Petersburg'da *Kamelyalı Kadın*'ı oynamaktadır, Damala'yla karşılaşır, onu da kafiye katar, yeni adı Jacques Damala olur.
- 1882 İtalya, Yunanistan, Macaristan, Avusturya ve İsveç turnesi. 14 Nisan'da Londra'da Damala'yla evlenir. 26 Mayıs'ta karı koca Paris'te *Kamelyalı Kadın*'ı oynarlar; Damala, Armand Duval rolündedir. Aralık başında Catulle Mendés'in *Düşman Denizler*'ini oynar, 12 Aralık'ta Victorien Sardou'nun *Fedora*'sını sahneler. Ambigu Tiyatrosu'na tazminat ödemek için yine de mücevherlerini satmak zorunda kalır.

7-Ölüm Odası

Tosca

- 1883 *Fedora*'yla İngiltere ve İskandinavya turnesi. Sarah, Porte Saint-Martin Tiyatrosu'nu kiralar, *Kamelyalı Kadın*'ı ve *Froufrou*'yu sergiler. Damala'yla ilişkisi, adamın morfinden kopamaması ve genç oyuncularla sanatçıyı aldatması yüzünden hiç iyi değildir. Richepin'le ilişkisi bu dönemde başlar, onun *Dilenciler Şarkısı* adlı şiirini ünlendirir, *Nana-Sahib*'ini 20 Aralık'ta sahneye koyar. Aynı ay birlikte Amerike turnesine çıktığı Marie Colombier, *Sarah Barnum* adlı kitabını yayımlar, Maurice Bernhardt ve Richepin kadının evini basarlar.

- 1884 *Kamelyalı Kadın*, Porte Saint Martin Tiyatrosunda başarıyla gösterimini sürdürür. Sarah, yazı Havre yakınlarında Saint-Adresse’te Yalnızlık Şatosu’nda geçirir. Eylül ayında tiyatronun yönetimini Félix Duquesnel’e bırakır.
- 1885 Sardou’nun *Theodora*’sıyla Brüksel, Cenevre ve Fransa turnesi. Eylül ayında yeni kaybettikleri Hugo’nun anısına Marion Delorme’u sahneler.
- 1886 Sanatçı Pereire Bulvarı’ndaki evini satın alır ve taşınır. Nisan ayından sonra ikinci Amerika turnesine çıkar.
- 1887 Turne dönüşü, Ekim ayında başarıyla Tosca’yı sahneler. Maurice 29 Aralık’ta evlenir.
- 1888 Tosca’yla Londra turnesi. Turnede *İtiraf*’da sahnelenir, ardından Avrupa, Mısır ve Türkiye turnesine çıkar.
- 1889 Üçüncü Amerika turnesi. Damala’nın ölümü, ilk torunu Simone’nun doğumu.
- 1890 Jeanne d’Arc, *Tutku* ve *Kleopatra*’nın sahnelenmesi.

8-Ün Odası

Fransız Sanatının Misyoneri

- 1891 Ocak 91’den, 93 Ekim’e kadar dünya turnesi.
- 1893 Paris’e dönüşünde Saint Martin tiyatrosunu bırakıp Rönesans’ı kiralar, tekrar turneye çıkar.
- 1894 Sardou’nun *Gismonda*’sı gösterime girer.
- 1895 *Ev sahibi*, *Hemat* ve *Uzaklardaki Prenses* sahnelenir. Avrupa turnesine çıkar.
- 1896 Ocak-Temmuz arası Amerika turnesi. *Lorenzaccio*’nun sahnelenmesi.
- 1897 *Ruh Çağırma*, *Tosca*, *Samaritaine*, *Ölü Şehir* sahnelenir. Belçika turnesi.
- 1898 13 Şubat’ta yumurtalık kisti ameliyatı geçirir. Nisan ayında Lysiane sahnelenir. Rönesans Tiyatrosu’nun yönetiminden ayrılır.

9-Büyük Oda

Sarah Bernhardt Tiyatrosu

- 1899 Ocak ayında Châtelet Meydanı'ndaki Milletler Tiyatrosu'nun yönetimini devr alır, tiyatro daha sonra Sarah Bernhardt Tiyatrosu haline gelir. *Tosca* ve *Hamlet* sergilenir. Avrupa turnesi, Rostand *Aiglon*'u yazmaya başlar, *Cyrano* ve *Danimarka Prensi Hamlet'in Trajik Tarihi* (uyarlama) sahnelenir.
- 1900 *Aiglon* ilk kez sahnelenir. Kız kardeşi Jeanne yaşamını yitirir. Yine Amerika turnesine çıkar.
- 1901 Ocak-Nisan arası Amerika turnesi, Londra'da *Aiglon* ve *Cyrano*'nun gösterimi. Paris'te *Kamelyalı Kadın* ve *Aiglon*'un sahnelenmesi.
- 1902 *Theodora*, *Phadreu*s, *Magda*, *Samaritaine*, *Sapho* ve *The-roigne de Mericourt* sahnelenir.
- 1903 *Andromaque*, *Kamelyalı Kadın*, *Büyücü* sahnelenir.
- 1904 *Varenn*es, *Büyücü*, *Adrienne Lecouvreur*, oğlunun eseri *Ateş ve Demir*le sahnelenir.
- 1905 Hugo'nun *Padou Tiranı Angelo*, *Sapho*, *Pelleas*, *Melissande* sahnelenir. Amerika turnesi, turne sırasında dizi üzerine kötü bir biçimde düşer.
- 1906 Turne dönüşü, Londra turnesi, Bell-Isle'de tatil. *Avila Bakiresi*'nin sahnelenmesi.
- 1907 Çift Yaşam adıyla anılarını yayımlar. *Soytarılar*, *Adrienne Lecouvreur* sahnelenir. Konservatuar sanatçıya profesör unvanı verir. Richopin'in *Uyuyan Güzeli*'i gösterime girer.
- 1908 *Korint Fahişesi* sahnelenir. Londra turnesi, Sardou ve Coppée'nin ölümleri.
- 1909 Konservatuardaki görevinden zaman sorunu nedeniyle ayrılır. *Mayıs Gecesi*, *Cyrano*, *Jeanne d'Arc* sergilenir, Coquelin'nin ölümü.

- 1910 *Beffu* ve *X Kadın* sahnelenir.
- 1911 Amerika turnesi, Hugo'nun *Lükres Borjiya'sı*.
- 1912 *Kraliçe Elisabeth, Rahibe Beatrice, Bir Noel Gecesi* ve 23 Ekim'de jübilesi yapılır.
- 1913 Amerika turnesi, *Jeanne Doré*'nin sahnelenmesi.
- 1914 19 Ocak'ta Sarah Bernhardt Légion d'honneur şövalyesi nişanıyla ödüllendirilir. 28 Haziran: Saraybosna suikastı; savaşın patlaması, Sanatçı Bell-Isle'e çekilir; diz ağrısı dayanılmaz olmaya başlamıştır.

10-Hastane Odası

Trajik Günler

- 1915 22 Şubat'ta bir bacağı kesilir. 1 Nisan'da tekrar sahneye çıkar. Fakat 1920'ye kadar sadece *Katedral Şiirleri* için sahneye çıkacaktır.
- 1916 *Fransız Analar* adlı bir film çevirir. Amerika turnesine çıkar. Savaşa uygun oyunlar seçerek askerler yararına turneye çıkar.
- 1917 Son Amerika turnesi.
- 1918 Rostand'nın ölümü. Tiyatrosu çalışmaya devam etmektedir ama sanatçı sahne almaz.
- 1919 Yaz aylarını Belle-Isle'de geçirir, Clairin'nin ölümü.
- 1920 10 Mart'ta torunu evlenir. Athalie ile tekrar sahneye çıkar.

11-Sonsuzluk Odası

Zafer ve Mit

- 1921 Sarah Bernhardt Légion d'honneur subayı olarak kabul edilir. Londra, Barselona ve Madrid turnesi. Edmond Rostand'nın oğlu Maurice Rostand'nın *Zafer*'i sahnelenir. Noelde bu oyunla birlikte Athalie'yi Brüksel'de sahneler.

- 1922 Verneuil'ün *Régine Armand*'ı son kez sahnelediği oyun olur. Son kez Belle-Isle'e gider. Sonbaharda güney Fransa ve İtalya turnesine çıkar.
- 1923 Üremi rahatsızlığı nedeniyle yatağa düşer. Kendisine biraz gelir gibi olunca Leon Abrams yönetiminde *Falci* adlı filmin çekimine başlar. 26 Mart saat 20.10'da Paris'teki evinde yaşamını yitirir.
- 29 Mart'ta düzenlenen cenaze törenine çok kalabalık bir cenaze alayı, Châtelet Meydanı'ndaki tiyatrosu önünden kaldırılan tabutunu Père Lâchaise Mezarlığı'na kadar izler.

TEŞEKKÜR

Pierre Cardin, Jean Marie Tasset, Pierre Spivakoff, Severine Mabilie ve Miguel Cisterna'ya şükranlarımı sunarım.

Keza yardımlarından ötürü, Maite Arroqui, Philippe Bouclet, Claude Chanson, Jean Dupont Nivet, Noëlle Guibert, Daniel Ladeuil, Aliette Martin, Brigitte Perrault, Anne Pievic, Jacqueline Razgonnkoff, Clarionde Sully ve Frederik Sully'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Sarah oğlu Maurice'le.

Sarah beyazlar içinde.

Sarah, son fotoğraf.

Sarah annesi Youle ile.

Sarah koltukta.

Kartalin oğlu.

Küçük Mariette, George
Sand'ın François de
Champi'sinde genç bir çırak.

Bir avuç kül ya da
orduların güneşi.

Sarah evinde; ev kıyafetiyle.

Prensi beklerken.

Kleopatra.

Zafer mi?

Yolcu

Sarah! Ayna.

Sarah sıradışı, siyahlı kadın.

Bouffon
(Soytarı)

Sarah'nın ucu kafalı ve
çingiraklı değneği.

Sarah'nın göz yaşları

Sarah; yanak yanağa.

Seyahat.

Sessizlik.

Tabutunda.

Kartal yavrusunun ölümü.

Son öpücük.

“Gözlerimden aydınlığı çalan ölüm”.

Genç bir Mozart.

Sarah Bernhardt

ALTIN SES 8 ANNE DELBÉE

"Hazırım, makyajımı sildim. Biraz sonra en güzel kostümümü giyeceğim. En son sahnenin giysisini. Işığın elbisesi! Hiç anımsanmayacak. Her an kendini yeniden yaratan yaşamı tam da terk etmeyi düşündüğüm anda izlemek, onun yaşayan bir koruyucusu ya da müzesinde sergilenen bir heykel olmadan her zaman yaratmak, son nefesine kadar oyuncu olmayı sürdürmek. Geri dönmek."

